

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

ROČNÍK XLVII

2012

Číslo 2

MINISTERSTVO VNÚTRA SR – ODBOR ARCHÍVOV

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

Vydáva Ministerstvo vnútra SR
odbor archívov

Redakčná rada

Daniel Doležal, Júlia Hautová, Peter Kartous, Peter Keresteš,
Ján Lukačka, Elena Machajdíková, Richard Marsina,
Štefánia Mertanová, Veronika Nováková, Jozef Novák,
Milena Ostrolucká, Radoslav Ragač, Juraj Roháč,
Jana Schullerová, František Žifčák

Hlavný redaktor
Jozef Hanus

Výkonná redaktorka a tajomníčka redakcie
Júlia Ragačová

Redakcia a administrácia:
Ministerstvo vnútra SR, odbor archívov
811 04 Bratislava, Križkova 7

© by MV SR – odbor archívov, Bratislava 2012

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

URBÁR BUDATÍNSKEHO PANSTVA Z ROKU 1572

DRAHOMÍR VELIČKA

Velička, D.: The Budatin Domain Urbarium from 1572. *Slovenská archivistika*, Vol. XLVII, No 2, 2012, p. 3–17.

The paper presents the oldest – from the point of view of both form and content – preserved urbarium of Budatin domain from 1572. Its introductory part contains a brief summary of the domain history from its beginning to the second half of 16th century. The second part of the paper deals with the analysis of the urbarium. Although its data are scarce (since this is a partial urbarium), as regards preservation, it is a unique resource of the history of economy in the villages of the domain. It comprises two parts: descriptive and legal-accounting, which are described in more detail in the paper. The third part of the paper is an addendum, which makes the urbarium available in the form of an edition.

North-western Slovakia. History of domains. Budatin domain. Urbarium.

Mgr. Drahomír Velička, PhD., Štátny archív v Bytči, pobočka Čadca, Ul. 17. novembra 2022, 022 01 Čadca

Urbáre patria v období feudalizmu k najdôležitejším prameňom hospodárskej povahy, ktoré mali významnú úlohu pri správe panstiev. Slovo urbár má nemecký pôvod. V strednej hornej nemčine sa substantívom „urbor“ alebo „urbar“ vyjadroval pojem výťažku alebo dôchodkov, prípadne úročného majetku.¹ Najstarší známy súpis urbárskej povahy uhorskej proveniencie pochádza z konca 13. storočia a týka sa majetkovej základne Ostrihomskej kapituly. Najstarší urbár so vzťahom k nášmu územiю pochádza z roku 1401 a ide o knihu majetkov a dedín hradu Dobrá Voda.² Urbáre mohli byť čiastkové – parciálne alebo celkové.³ K parciálnemu typu urbára, ktoré bývali zriedkavejšie, patrí aj urbár panstva Budatín z roku 1572, lebo obsahuje len časť vtedajšieho Budatínskeho panstva. Je výnimočným aj z hľadiska jazyka vyhotovenia, pretože ide o urbár písaný v domácom jazyku – v slovenčine.

¹ MARSINA, R. – KUŠÍK, M. (eds.). *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku I*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1959, s. 7, 8.

² RÁBIK, V. Urbáre Makovického panstva z roku 1507. In *Slovenská archivistika*, XLI, 2006, č. 2, s. 23.

³ MARSINA – KUŠÍK, ref. 1, s. 19.

Stručný vývoj panstva do konca 16. storočia

Budatínske hradné panstvo sa začalo vytvárať okolo hradu, ktorý bol už v druhej polovici 13. storočia mýtnou a tridsiatkovou stanicou na ceste z Uhorského kráľovstva do Sliezska.⁴ Staršia historiografia uvádza dokonca, dnes neoveriteľný údaj o tom, že hrad, resp. jeho veža mala stáť už okolo roku 1170.⁵ Za vierohodnejšiu možno považovať správu, podľa ktorej sa budatínska veža spomínala v listine z roku 1250 (tá sa mala nachádzať v archíve zámku, ktorý v roku 1849 vyhorel). To potvrdzuje aj architektonický rozbor zámku.⁶ Koniec 13. a prvá polovica 14. storočia znamenala na území dolných Kysúc určitý sídelný rozmach, čo malo za následok formovanie majetkových príslušností tu zasahujúcich hradných panstiev – Starý Hrad, neskôr Strečno, Budatín a Hričov, neskôr Bytča. V období stredoveku i počas 16. storočia najväčšie majetky na Kysuciach vlastnilo práve Budatínske panstvo, ktorého sídlo sa, ako jediné zo spomínaných domínií, nachádzalo v najjužnejšom výbežku kysuckého územia. Rozsah Budatínskeho panstva v stredoveku je nám známy až prostredníctvom metačnej listiny z roku 1438, keď k nemu prináležali mestečko (Kysucké) Nové Mesto, obce Budatín, (Považský) Chlmec, Vranie, Dubie, (Kysucký) Lieskovec, (Budatínska) Lehota, Nesluša, Povina, Radoľa, Brodno, Zádubnie a Malý Budatín.⁷ V roku 1439 dostali do vlastníctva hrad Budatín od kráľa Albrechta Juraj Hatňanský a jeho synovia Ladislav, Gašpar a Juraj.⁸ V priebehu 15. storočia, počas vlády kráľa Mateja Korvína, bol na vzostupe aj rod Suňogovcov. Gašpar Suňog si získal zásluhy najmä v bojoch kráľa proti Jurajovi z Poděbrad.⁹ V druhej polovici 15. storočia zomrel majiteľ Budatína Rafael z Hatného a jeho vdovu Alžbetu si vzal za manželku práve Gašpara Suňog.¹⁰ V roku 1487 vydal kráľ Matej listinu, ktorou daroval Budatín Gašparovi a jeho synovi Mojžišovi. Začiatkom 16. storočia mal Rafaelov syn Juraj z Hatného ambíciu prevziať do vlastných rúk svoje starobylé i novonadobnuté majetky, preto v roku 1507 vyzval svojho nevlastného otca Gašpara Suňoga, aby vrátil tie, ktoré mu z titulu poručníka spravoval.¹¹ Bezdetný Juraj z Hatného však čoskoro zomrel a po jeho smrti jedna časť majetkov prešla do vlastníctva rodu z Korlátky¹² a druhá časť na základe skôr uzatvorenej vzájomnej dedičskej zmluvy sa dostala do rúk rodiny Suňogovcov.¹³ Suňogovci sa potom stali jeho výlučnými majiteľmi až do

⁴ FIALA, A. – IZAKOVIČOVÁ, M. – MARSINA, R. Budatín. In *Vlastivedný časopis*, XIV, 1965, č. 3, s. 100.

⁵ UDRÁNSZKY, E. *Trencsén-vármegye északi részének gazdaságtársadalmi viszonyai különös tekintettel Rudinszka községre*. Budapest : Jakab-Nyomda, 1931, s. 5.

⁶ FIALA – IZAKOVIČOVÁ – MARSINA, ref. 4, s. 100.

⁷ FEJÉR, G. (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae XI*. Budín : 1844, s. 170–176, nr. LXX. Tiež Magyar Országos Levéltár Budapest, Diplomatikai levéltár 88138 (ďalej len MOL, DL).

⁸ FEKETE NAGY, Antal. *Magyarország történelmi földrajza. Trencsén vármegye*. Budapest : MTA, 1941, s. 258.

⁹ NAGY, I. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblakkal X*. Budapest: Helikon Kiadó, 1988, s. 891.

¹⁰ LOMBARDINI, A. Budatyn. In *Slovenské Pohľady*, 1884, č. 6, s. 496.

¹¹ FEKETE NAGY, ref. 8, s. 259.

¹² Boli spríbuznení s Hatňanskými prostredníctvom sobáša Žofie z Korlátky a Žigmunda z Hatného. Porovnaj NAGY, I. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblakkal VI*. Budapest : Helikon Kiadó, 1988, s. 353.

¹³ FEKETE NAGY, ref. 8, s. 260.

roku 1798, ak nerátame krátku vlastnícku epizódu rodu Podmanických, na konci prvej polovice 16. storočia.

Z kysuckých obcí pribudli k panstvu v období 1504–1511 ešte i podiely v pôvodne zemianskych dedinách Rudina a Rudinka (hoci jestvovali dve samostatné obce, niekedy sa uvádzajú len pod jedným názvom ako Rudina). Majetkový podiel v Rudine predal v roku 1504 Gašparovi Suňogovi Ján Rudinský,¹⁴ v roku 1506 sa do rúk Suňogovcov dostali ďalšie majetky v Rudine a Rudinke od zemana Blažeja Čičkana z Rudiny¹⁵ a napokon v roku 1511 predal svoju kúriu v Rudine aj Ján Lučanský.¹⁶ Dva dikálne súpisy z polovice 16. storočia uvádzajú ako príslušnosti panstva takmer tie isté obce, v roku 1548 Brodno, (Kysucký) Lieskovec, Dubie, (Kysucké) Nové Mesto, Radoľa, Rudina, Vranie, Divina, Svederník, Povina, Nesluša, (Budatínska) Lehota, Sverepec, Visolaje a (Považský) Chlmec.¹⁷ O rok neskôr sa v súpise spomínajú rovnaké dediny až na tri výnimky. Novší súpis uvádza Snežnicu¹⁸ a naopak nespomína Sverepec a Visolaje.¹⁹ Rozsah panstva je známy aj zo začiatku druhej polovice 16. storočia, keď k nemu okrem vyššie spomínaných, už patrili i Zádubnie (hoci sa v dikálnych súpisoch nespomína, bolo príslušnosťou panstva od stredoveku) a novovzniknuté obce Čadca a Nová Dedina.²⁰ Ako dve samostatné obce sú v prameni spomenuté aj Rudina (Horná Rudina) a Rudinka (Dolná Rudina).²¹ Podľa urbára z roku 1572 figurovali v majetkoch Budatína i ďalšie obce Divinka, (Lietavská) Závadka a novovzniknutá Lopusná.²² Majetková a územná expanzia panstva pokračovala aj v nasledujúcom období, keď vzniklo na Kysuciach viacerých nových obcí. Na tie v oblasti horných Kysúc si však robili nároky nielen slovenské panstvá Budatín a Strečno, ale tiež Tešínske kniežatstvo. Z tejto situácie potom vznikli dve storočia trvajúce spory o územia na horných Kysuciach. Vo viacerých z nich mali napokon obe slovenské domínia svoje majetkové podiely, napr. v Staškove, v Rakovej, Horelici, Svrčinovci, Čiernom, Skalitom, Oščadnici.

Urbár z roku 1572

Urbár Budatínskeho panstva z roku 1572 je najstarším známym prameňom tohto druhu pre kysucké územie. Urbár má prázdny titulný list bez nadpisu alebo označenia, hneď na druhej strane začína s popisom poddaných. Na začiatku je priložený malý papierik,

¹⁴ MOL, DL 88913.

¹⁵ MOL, DL 88953.

¹⁶ MOL, DL 89007.

¹⁷ LUKINICH, I. (ed.). *A Podmanini-Podmaniczky család okléveltára III.* Budapest : MTA, 1941, s. 569.

¹⁸ V prípade tejto obce ide alebo o omyl alebo patrila k Budatínu len veľmi krátko, resp. dočasne, inak bola príslušnosťou Starého hradu.

¹⁹ LUKINICH, I. (ed.). *A Podmanini-Podmaniczky család okléveltára IV.* Budapest : MTA, 1942, s. 64.

²⁰ Čadca a Nová Dedina sa prvýkrát písomne spomínajú práve v roku 1554, porovnaj VELIČKA, D. K dejinám valašských obcí na Kysuciach. In *Studia historica Tyrnaviensia*, IX–X, 2010, s. 122–142.

²¹ *Specificatio locorum in processu metali Szunyoghiano Eszterhazyano ex litteralibus instrumentis comitis Szunyogh.* Štátny archív v Bytči, Panstvo Bytča-Strečno, š. 51, inv. č. 18.

²² Prvá písomná zmienka o Lopusnej pochádza, podľa doteraz známych písomností, z roku 1570. MOL, Szunyogh család levéltára (ďalej len SCsL) P 647, csomó 1 (ďalej len cs.).

kde bol dodatočne vložený pri spracovaní fondu a je zároveň jediným identifikátorom prameňa.²³ Okraje strán sú mierne poškodené (pokrčené), niekde i mierne natrhnuté, v pravom hornom rohu je na okraji niekoľkých úvodných strán hnedá škvrna, ktorá ale nezasahuje do textu. Na viacerých stranách je atrament už veľmi vyblednutý, čo do značnej miery sťažuje čítanie rukopisu. Urbár bol dodatočne fóliovaný od 5–22 (hoci použitie výrazu fóliovanie nie je správne, používame ho len kvôli identifikátoru, uvedenému na priloženom papieri), neskôr, pri spracovaní fondu, boli jednotlivé strany paginované číslami 1–33.

Text urbára, aj v porovnaní s publikovanými prameňmi tohto druhu z približne rovnakého obdobia, je veľmi stručný.²⁴ Vzhľadom k tomu, že vo väčšine dedín sa spomínajú len jeden alebo dvaja sedliaci, považujeme ho len za čiastkový urbár niektorého z majiteľov, členov Suňogovského rodu. Ťažko však určiť pre ktorého bol vyhotovený, keďže v prameni sa spomínajú štyria zástupcovia rodu Ján, Juraj, Mojžiš i Rafael Suňogovci. Mená jednotlivých členov rodu boli však do urbára zapisované až dodatočne. Vôbec urbár bol postupne dopĺňaný viacerými poznámkami, bolo v ňom škrtané a dodatočne dopisované, čo ale nie je pri týchto druhoch prameňov ničím výnimočným. Skutočnosť, že ide len o čiastkový urbár, potvrdzuje aj komparácia s dikálnym súpisom z roku 1579.²⁵ V ňom sa napr. v (Kysuckom) Novom Meste spomína 27 sedliakov, vlastníacich ¼ usadlosti (*coloni quartarii*), 20 opustených usadlostí (*desertae*), 5 sluhov (*servitores*) a dedičný richtár (*scultetus*). Naproti tomu v urbári je zapísaných len 14 sedliakov a 5 želiarov. V Brodne zachytil súpis 13 sedliakov – štvrtkárov, 10 želiarov a richtára, v urbári je len 5 sedliakov a 3 želiari. Vo Svederníku boli podľa súpisu 4 štvrtkári, 6 želiari, richtár a 4 opustené usadlosti, urbár zachytáva len dvoch sedliakov a práve toľko želiarov atď. I keď je medzi jednotlivými prameňmi rozdiel 7 rokov, je ťažké predpokladať, že by za nedlhý časový úsek došlo k rapídnejšiemu nárastu obyvateľstva. Hoci ide o obdobie poslednej štvrtiny 16. storočia, keď na Kysuciach prebiehalo valašské osídľovanie. Ale intenzita prílevu nového obyvateľstva v tomto období ešte nedosahovala svoj vrchol. Uvedené rozdiely sú značné a z toho dôvodu považujeme urbár Budatínskeho panstva z roku 1572 za čiastkový.

Z formálnej stránky sa skladá z dvoch častí : popisnej a predpisovo-účtovnej. Popisná časť obsahuje vymenovanie (popis) sedliakov a želiarov v jednotlivých obciach panstva. Má jednotnú štruktúru – nadpisom je názov obce, nasleduje súpis sedliakov, za ktorým sú uvedení želiari – *hoffere*. Ak sa v niektorej z lokalít nachádzajú opustené usadlosti, sú uvedené počtom, prípadne názvom, napr. v Čadci *puste Kantorovské a Rusnákovské*. V popisnej časti je vymenovaných 23 obcí.

V predpisovo-účtovnej časti sa však nachádza len niečo viac ako polovica z nich. Absentujú Dubie, Rudinka, Zádubnie, Radol'a, Závadka, Budatín, Nesluša, Čadca, Nová Dedina a Lopušná. A to ešte pri (Budatínskej) Lehote nie je uvedený žiadny predpis. Táto časť má podobne ustálenú štruktúru, kde je uvedený plat na dva alebo tri termíny – sv. Juraja, sv. Michala, niekde aj na Vianoce. Pri naturáliach sa obyčajne uvádzajú Via-

²³ Na papieriku je text „Magyar országos léveltár, Szunyogh család léveltára 1572, budetini uradalom szlovák nyelvű urbariuma, 5–22 folio” (Maďarský krajinský archív, archív rodiny Suňog 1572, urbár Budatínskeho panstva v slovenskom jazyku).

²⁴ MARSINA – KUŠÍK, ref. 1, v nich porovnaj Urbár hradného panstva Krásna Hôrka z roku 1570, Urbár hradného panstva Topoľčany z roku 1570.

²⁵ MOL, Kamarai levéltár, Conscriptio dicarum 1579, E 158 A 2666.

noce a Veľká noc. V niektorých prípadoch sú predpísané aj robotné povinnosti. Pri (Kysuckom) Novom Meste nie je v predpisovo-úctovnej časti uvedený nadpis, no z kontextu je evidentné, že ide o predpis práve tohto mestečka.

Urbár je veľmi cenný aj z toho dôvodu, že je písaný v domácej reči – v slovenčine. Použitie slovenského jazyka je rovnako pre ďalšie známe urbáre Budatínskeho panstva zo 17. storočia²⁶ typickým a charakteristickým znakom. V súvislosti s písomnou agendou správy panstva možno konštatovať, že používanie slovenského jazyka bolo preň symptomatické.²⁷ Dôvody boli celkom prozaické, rozhodovala geografická poloha domínia, ktoré malo svoje majetky na severozápadnom Slovensku, v hornej Trenčianskej, kde bolo slovenské obyvateľstvo v drvivej väčšine. Aj panskí úradníci pochádzali z vrstiev nižšej šľachty z okolitých dedín a miest, išlo o zemanov slovenského pôvodu.

Kto bol autorom urbára sa nám zistiť nepodarilo. Urbár bol vyhotovený viacerými písárskymi rukami. Prvú, popisnú časť spísal pisár, ktorého sme označili ako P1, v úctovno-predpisovej časti sú dva rukopisy P2 a P3. Viaceré dodatočné zápisy v popisnej časti vykonali pisári P2 a P3. Mená Suňogovcov boli dodatočne dopisované ďalšími písárskymi rukami a najmä na strane 26 sa zdá, akoby sa tam jednotliví členovia rodu podpísali sami. V prospech tejto možnosti hovoria nielen manu propria formulky, ale predovšetkým štyri rozdielne rukopisy a aj rozličné formy mena Suňog (Zwniog, Sughnek či Sunegh).

Hoci je urbár pomerne stručný, treba predpokladať rozvinutú formu panskej správy – provizor alebo správca, pisári, správcovia majerov a iní úradníci. Tento predpoklad nám dovoľuje písomné doloženie pisára i niekoľkých správcov približne z obdobia vzniku urbára, resp. o niečo neskorších čias. V roku 1582 sa spomína istý pisár Pavol²⁸ a ten istý je doložený aj v roku 1588, keď sa už uvádza jeho celé meno Pavol Mezerický²⁹ (na základe priezviska by mohol mať pôvod na Morave vo Valašskom Meziříčí), žiaľ, nevieme ako dlho vykonával túto funkciu a či by potencionálne mohol byť jedným z pisárov, ktorí spísali urbár v roku 1572. Inou možnosťou sú mená troch úradníkov, spomenutých v liste adresovanom do Tešína z roku 1567.³⁰ Žiaľ, všetci traja sú podpísaní len vo všeobecnej forme: *na Budatíne úradníci Peter Nedecký, Michal Sverepský a Gašpar Borčiczký*, nevieme teda, aké konkrétne funkcie na Budatínskome panstve zastávali. Porovnanie písma urbára a listu však poukazuje na to, že pisateľ listu, nech už ním bol ktokoľvek z menovaných, nie je totožný s pisárom P1, pretože ich rukopis v popisnej časti sa ne-

²⁶ Ďalšie publikované budatínske urbáre z rokov 1658 a 1690 Urbár hradného panstva Budatín z roku 1658. In MARSINA, R. – KUŠÍK, M. (eds.). *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku II*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1959, s. 280–306. Urbár Budatínskeho panstva z roku 1690. KLEMENTIS, E. (ed.). Príspevky k dejinám poddanstva na Slovensku. In *Sborník Matice Slovenskej*, VI, 1928, s. 17–56 a VII, 1929, s. 159–176 (publikoval ho nekompletne). Nepublikovanú časť uverejnil MACŮREK, J. Valašské osídlení na Kysucku-Čadecku a jeho souvislosti s Těšínskem (v 16. a 17. století). In *Slezský sborník*, 52, 1954, príloha I. (publikoval len mená osadníkov).

²⁷ Zo zachovaných písomností rodového archívu Suňogovcov zo 16. a 17. storočia, ktoré sú uložené v Maďarskom krajinskom archíve v Budapešti, je značná časť písomností v slovenskom jazyku.

²⁸ Pawel pisarz zamku Budietya ... MOL, SCsL, P 647, cs. 1.

²⁹ Paulus Mezericzky scriba domini Zwniogh ... MOL, SCsL, P 647, cs. 1.

³⁰ Na Budietine urzedniczy Petr Nedecky, Michal Swerzepsky, Gasspar Borcziczky. Zemský archiv v Opave, Královský úřad v Opavě, h. 846 (ďalej len ZAO, KÚO).

zhoduje. Rukopis na liste je vedený bez sklonu – takmer kolmo, rukopis urbára v predpisovej časti má výrazný sklon doprava. Líši sa aj písanie a spájanie jednotlivých litier. Rovnaký rukopis, ako sa nachádza v účtovno-predpisovej časti urbára, sme našli v liste, ktorý adresoval Rafael Suňog do Tešína, kvôli zajatiu dobytká, v roku 1568.³¹ V tomto prípade však nepoznáme meno pisára listu, podpísaný Rafael Suňog celkom iste list nepísal, pretože jeho podpis je napísaný rovnakým rukopisom ako celý text listu a pri jeho mene nie je uvedená formulka *manu propria*. S pisárom P3 z predpisovej časti urbára však list z roku 1567 vykazuje zhodné znaky. Ale ani táto zhoda nám nepomôže menovite určiť jednotlivých pisárov, pretože nepoznáme autora listu z roku 1567. Nateraz nám nie sú známe iné pramene, kde by boli menovite zachytení úradníci Budatínskeho panstva, a preto nedokážeme identifikovať pisárov jednotlivých častí urbára.

Z hľadiska obsahu ponúka urbár cenné i keď strohé informácie o hospodárskom živote poddaných na Kysuciach a strednom Považí. Urbár uvádza najväčší počet osôb vo vtedy najľudnatejšom sídle panstva, v mestečku (Kysucké) Nové Mesto, kde malo byť 14 sedliakov, 5 želiarov. Ako bolo spomenuté, urbár považujeme za čiastkový, preto z uvádzaných počtov osôb nemožno robiť závery napr. o veľkosti jednotlivých sídiel. Pusté usadlosti sú spomenuté v štyroch prípadoch, najviac – tri boli v (Kysuckom) Novom Meste, po dve „*pustky*“ sa nachádzali v (Budatínskej) Lehote a v Čadci a jedna v (Sunebovej či Lietavskej) Závadke. Popisná časť urbára sa zmieňuje o 12 zákupných richtárov v (Kysuckom) Lieskovci, Čadci, Brodne, Radoli, Nesluší, Povine, Rudine, Divine, Sverepci, Zádubní, (Budatínskej) Lehote a Dubí. Zaujímavá je poznámka predpisovo-účtovnej časti, kde sa hovorí o tom, že zákupný richtár v Povinej nemá mlyn. Z tejto poznámky sa dá usudzovať, že v ostatných prípadoch títo richtári mlyn mali. Tak ako všade povinnosťou poddaných bolo odovzdávanie rôznych dávok, ktoré mali formu peňažnú, naturálnu alebo podobu povinných robôt. K vyberaniu finančných dávok prichádzalo na dva zvyčajné termíny, na jar – na sviatok sv. Juraja a na jeseň – na sviatok sv. Michala, naturálne sa odovzdávali aj na Vianoce a Veľkú Noc. Okrem klasických peňažných dávok sa vyberalo aj tzv. mostové, vrátne, bravové či volové. Poplatky sa v urbári uvádzajú v dvoch formách. Väčšinou sa spomínajú na osobu – hlavu rodiny (napr. Vranie per d. 18, Visolaje per d. 32, Divinka per d. 25), no sú aj prípady, keď sa ich výška uvádza za celú časť obce uvedenú v urbári (napr. Lieskovec fl. 8, Kysucké Nové Mesto fl. 32). Z odovzdávaných naturálií sú spomínané sliepky, v jednom prípade (Divina) aj jarabice a zajace, vajcia, tvaroh, maslo, jačmeň, ovos, ako špeciálna pôstna strava hrach, pšeno, chmeľ, semenec. Poddaní ďalej odovzdávali drevo, šindel, konope, med a pod. Poddaní v (Kysuckom) Lieskovci mali odovzdávať desiatok zo šindľa (desiatu kopy) a vo vianočnom termíne med. Tieto povinnosti sa pritom nespomínajú pri iných dedinách. Zaujímavosťou (Kysuckého) Lieskovca je povinnosť murárskych prác na zámku v Budatíne, čo je taktiež spomenuté len v tomto konkrétnom prípade. Medzi inými robotnými povinnosťami sa spomína kosenie lúk, orba, žatie, vozenie dreva, chodenie na hlásku, prípadne je len všeobecne uvedená robota na pešo alebo so záprahom.

I z hľadiska osídlenia má urbár svoj význam. Dlhé roky totiž prevládal názor, že obsahuje údaj o prvej písomnej zmienke obce Lopušná.³² V súčasnosti poznáme i starší do-

³¹ ZAO, KÚO, k 846.

³² BEŇKO, J. *Osídlenie severného Slovenska*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1985, s. 34.

klad na existenciu tejto obce,³³ v každom prípade jej vznik nedlho pred vznikom urbára je potvrdený vetou o dvoch poddaných, ktorým ešte nevypršala lehota.³⁴ Urbár je zároveň dokladom dnes zaniknutej obce Nové, resp. Nová Dedina, ktorej existencia je doložená písomne od druhej polovice 16. storočia. Hoci začiatkom 17. storočia zanikla, resp. splynula s novovzniknutými dedinami, dodnes sa v miestnej toponymii zachovali pomiestne názvy pripomínajúce jej existenciu, napr. Hrošová (sedliak Hroš sa spomína v urbári) či Nová Dedina, čo bol paralelne používaný názov pre obec Podvysoká.³⁵

Urbár Budatínskeho panstva z roku 1572 neposkytuje po obsahovej stránke bohaté informácie o hospodárskom živote na území panstva, predsa jeho historickú hodnotu zvyšuje skutočnosť, že ide o najstarší takýto druh prameňa zo spomínanej oblasti. Ďalšie urbáre zo severozápadnej časti Slovenska pochádzajú až z konca 16.,³⁶ resp. zo začiatku³⁷ a druhej polovice 17. storočia.³⁸

PRÍLOHA

Urbár Budatínskeho panstva z roku 1572

Originál na papieri, slovensky, uložený v Magyar Országos Levéltár v Budapešti, Fond Szunyogh család levéltára, P 647, csomó 1, na 34, dodatočne paginovaných, stranách.

(pag. 2) Nove Miesto³⁹

Item Diuro Hrusska, item Ffrollo, item Maczek Chvassczula,^a item Diuro Plothan, item Jan Kutačz, item Matuss Janota,^b item Szeraffil, item Miko Rudinsky,^c item Laczko Sekera, item Jan Daubrava, item Diuro Speyda, item Diuro Valentik, item Jan Kaviczky, item Novosad.^d

Ho ffe re item Diuro Kvasniczka, item Dudurz, item Vainkova, item Kaspar Krchniak, item Choleva.

³³ Porovnaj pozn. 22.

³⁴ Zuostavaji jesseze dva, czo jim lhota nevyssla... Porovnaj prílohu.

³⁵ K tomu porovnaj VELIČKA, ref. 20; Ten istý. Turzovka – prvá písomná zmienka. In GAJDIČIAR, I. (zost.). *Turzovka krížom-krážom*. Turzovka : SPT, 2010, s. 23–31; Ten istý. Paralelne používané historické názvy kysuckých obcí. In *Terra Kisucensis*, III, 2010, s. 20–21.

³⁶ Urbár hradného panstva Bytča z roku 1592. In MARSINA, R. – KUŠÍK, M. (eds.). *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku I*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1959, s. 442–476.

³⁷ VELIČKA, D. (ed.). Urbár Bytčianskeho panstva z roku 1612. In *Terra Kisucensis*, III, 2009, s. 91–109.

³⁸ Porovnaj pozn. 26 a tiež SOPKO, J. (ed.). Urbár hradného panstva Strečno z roku 1662. In BEDNÁRIK, R. *Ludové staviteľstvo na Kysuciach*. Bratislava : SAV, 1968, s. 145–158.

³⁹ *Kysucké Nové Mesto, sídlo okresu*.

^a *Neskôr dopísané rukou P2 „Miko Sekera“.*

^b *Neskôr dopísané rukou P2 „Jura Plothan“.*

^c *Neskôr dopísané rukou P2 „Verbka Jerzik“.*

^d *Neskôr dopísané rukou P2 „Puste“.*

^e *Preškrtnuté „Zustava puste jedno vedle hrussky“.*

Trzy puste vedle hrusky jednej.^e
Zustava hoffer jeden Ssipkova.

(pag. 3) Ves Leskovetz⁴⁰
Item Jan Brodnian, item Gregor Daubrava,^f item Korchan.^g
Hoffer e item Jano Vaniuo.^h
Zuostavaji tu hoffere dva Jan Mraz a Matiey Vaniuo.

(pag. 4) Ves Horny Rudina⁴¹ a Duby⁴²
Item Brziczka z Rudiny, item Kačziena z Dubi.
Hoffer eⁱ item Martinkova z Rudiny, item Toman Ondrey z Rudiny, item Jurek Dumek z Rudiny.
Zuostava z Rudiny hoffer jeden Misso Bartku syn a z Dubi tez jeden Jano Hryczku.

(pag. 5) Ves Dolny Rudina⁴³
Hoffer e item Ondruss.^j
Zuostavaji zde hoffere tre Jamczu, Humka, Hodul.

(pag. 6) Ves Brodno⁴⁴
Item Diuro Horssi, item Kračzun,^k item Hrziva.
Hoffer e item Diuro Kreydzi,^l item Jano Zakostelnych,^m Matuss Rohacz.
A zuostavaji zde dva sedlaczzy, zeymena tito Tomass Rohaczuv a Ondrey Vaczlavu.

(pag. 7) Ves Sviedernik⁴⁵
Item Oveczka, item Toman.
Hoffer e item Czyż, item Hodno.

⁴⁰ Kysucký Lieskovec, okres Kysucké Nové Mesto (ďalej len o. KNM).

^f Neskôr rukou P3 nadpísané „Bolkus“, pred meno „Gregor Daubrava“ dopísané „od neho kupil,“ za menom dopísané a preškrtnuté „Bohuss“.

^g Neskôr dopísané rukou P2 „Martynko“.

^h Neskôr nadpísané rukou P3 „od neho kupil Dubenj“.

⁴¹ Rudina, o. KNM.

⁴² Dubie, dnes miestna časť KNM (ďalej len m. č.).

ⁱ Neskôr dopísané „Za tychto v Radoly 4“.

⁴³ Rudinka, o. KNM.

^j Neskôr dopísané „Belay“, pod tým „Velyk“(?).

⁴⁴ Brodno, dnes m. č. Žiliny (ďalej len ZA).

^k Neskôr dopísané rukou P2 „Jano Zakostelny na tom“.

^l Neskôr dopísané „A Myklo mladi“.

^m Neskôr dopísané rukou P2 „Jan Hryvuov na tom“.

⁴⁵ Sviederník, o. ZA.

(pag. 8) Ves Velika Divina⁴⁶

Item Diurko Klotr, item Kmet.

Hofferere Jan Virssczu, item Skybo, item Tomass.

(pag. 9) Ves Chlumecz⁴⁷

Item Čzabuk, item Hrusskova, item Mokratzky,ⁿ item Mando.

Hofferere item Murko, item Ochna.

Zuostavaji zde hofferzi trzi, zeymena tito Martek, Cziaplo a Kulhavy.

(pag. 10) Ves Z ad u b n y⁴⁸

Item Chudy, item Holiak.^o

Zuostavaji zde hofferere dva, zeymena tito Diuro Dvoržičžny a Jan syn jeho.

(pag. 11) Ves Vransy⁴⁹

Item Lesota.

Hofferere item Miko Holiak.^p

Zuostavaji zde sedlaczy dva, zeymena tito Komar a Ssipka.

(pag. 12) Ves Divinka⁵⁰

Item Vicžko.

Hofferere item Zly Matiey.

Zuostavaji zde sedlaczy dva, zeymena tito Kračzun a Kodayk.

(pag. 13) Ves Radolie⁵¹

Item Miko Michalu.^q

Hofferere item Maczek Pastyru.^r

Zuostavaji zde sedlaczy trzi, zeymena tito Cžierny, Rypel, Kurey.

Hofferere zustavaji dva Jan Vavrinczu a Misso.

⁴⁶ *Divina, o. ZA.*

⁴⁷ *Považský Chlmec, m. č. ZA.*

ⁿ *Neskôr dopísané rukou P2 „Jirzyk Myko kaupil“.*

⁴⁸ *Zádubnie, m. č. ZA.*

^o *Neskôr rukou P3 dopísané „pana Jana sem ze ffreymarzyl“.*

⁴⁹ *Vranie, m. č. ZA.*

^p *Neskôr rukou P2 dopísané „Ssyпка na tom“.*

⁵⁰ *Divinka, o. ZA.*

⁵¹ *Radola, o. KNM.*

^q *Neskôr preškrtnuté a dopísané rukou P2 „Laczek Dubravuov, Kureja (dodatočne preškrtnuté), Kobza, Dubrava, Sstefan Dubravuov, Blassko, Czernovcze, Ssysska, Sstefan Hoduluov, Janczo Diurczov“.*

^r *Neskôr rukou P2 dopísané „Badura kupil. Vanda, Diurosska, stary Hodul, Michalko“.*

(pag. 14) Ves Zavadka⁵²

Zuostava tu jeden sedlak, zeymena tento Labuda a jedno puste.

Hoffere item Ondrey Sskulecz.

(pag. 15) Ves Budietin⁵³

Item Ffabian.

Hoffere item Nese(?).^s

Zuostavaji hoffere^t zeymena tito čtyrzie Kaspar Miczku stoi za sedlaka, Perness, slepy Kowačzu,^u Pekar.

Tež tyto domy zuostavaji, kterzi na panskem sedi Klobučnik, Ukropka, Sprenecz, Mury Vaczlavu,^v Krejczy, Holi, Ruczkovsky dum, horny krcžma, dolny krcžma.

(pag. 16) Ves Neslusse⁵⁴ danniczy

Item Strasky 2, item Pusskat 1, item Adamczovske 2,^x item Adam Gal 1.

Hoffere item Mydlo, item Stzieffan Rychtaru.^y

Zuostavaji hoffere dva, zeymena tito Mraz pastyr a Chudiey.

(pag. 17) Ves Čziatcza⁵⁵

Item Slovak, item Michal Zawisse.

Hoffere item Jano Novak.

Zustava dvoje puste Kantorovske a Rusnakove.

(pag. 18) Ves Povina⁵⁶

Item Blasskova.

Hoffere item Ssymek.

Zustawa jeden sedlak, ma dve roli Marek.^z

(pag. 19) Ves Lhota⁵⁷

Item Vaczlav.

Hoffere item Vaczlav Belej.

Zuostava zde dvoje puste, zeymena toto Tretinkovske a Turčžianske.

A hoffere zuostavaji tre Vaczlav Bolio, Jano Bolio a Janek Kotliar.

⁵² *Lietavská Zavadka, m. č. obce Lietava, o. ZA.*

⁵³ *Budatín, m. č. ZA.*

^s *Neskôr rukou P2 dopísané „Vaczlav Mery na tom“.*

^t *Preškrtnuté „trzi“.*

^u *Preškrtnutý, zväčša nečitateľný text, z ktorého sa dá prečítať len „A puste“.*

^v *Preškrtnuté meno „Pekarzu“.*

⁵⁴ *Nesluša, o. KNM.*

^x *Neskôr dopísané rukou P2 „Jurek a Marek Domkove na tom“.*

^y *Neskôr dopísané rukou P2 „Czo u lidi bydli, Tomek, Krupa, Derssko, Czabaj, Ternka“.*

⁵⁵ *Čadca, sídlo okresu.*

⁵⁶ *Povina, o. KNM.*

^z *Na prilepenom papieriku pri dolnom okraji strany text napísaný rukou P3 „Majyrovi misto tez abi dobrhi lide vihľadali jako v Rzudinye neb v Svedrniku a ukazali“.*

⁵⁷ *Budatínska Lehota, m. č. KNM.*

(pag. 20) Ves Nove⁵⁸ na dvoje
Item Kuczmen,^{aa} Holan.
Hoffer Mezera.
Na druhy dil
Item Hross,^{ab} Polka.
Hoffer Lazar.

(pag. 21) Ves Lopussne⁵⁹
Item Lazar.
Zuostavaji jesscze dva, czo jim lhota nevyssla.
A hoffer jeden Jakub.

(pag. 22) Ves Visolaje⁶⁰
Item Misso Lukaczu, item Novosedlak, item Novosad.
Hoffer e item Zygo, item Laczko Sskerlu, item Malik.
Zustava hoffer jeden Badura.

(pag. 23) Ves Sverepecz⁶¹ na dvoje poniewadz jich neny než ...
Martin Michalik.^{ac}
Item 1572 Jano Veliky.
Item Ivanove.^{ad}
Hoffer e item Matiej Holy, item Diuro Ivanovych^{ae}, item Misso Janovych, item
Kreyčži.
Z Visolay przidavam Diuru Sskerlavych.^{af}
Na druhy dil
Item Blahut,^{ag} item Bilio(?), puste Petovske.
Hoffere: item Alenko, item Sserlay, item Kubiss, item Vassko.
Z Visolay przidavam Brziezniansku.

(pag. 24) Item z tiech^{ah} zbeyvajiczych sedlaku tyto se sem kladu: z Brodna Ondrej
Vaczlavu, z Radolie Rypel a Kurej, na Cziatzy puste Rusnakovske. V Lopussne zbyvaji
dva czo lhotu jessczie maji, ti se na dve strany dieli.

⁵⁸ *Nové, Nová Dedina, v súčasnosti zaniknutá obec, ktorá sa rozprestierala na území častí dnešných obcí Divina, Podvysoká, Dlhá a Turzovka.*

^{aa} *Neskôr dopísané „panni Jan, Jyryk“ (vo význame vlastníctva tejto časti Jána a Juraja Suňogovcov).*

^{ab} *Neskôr dopísané „Raffael et Mojziss Zuneg“.*

⁵⁹ *Lopušná, dnes súčasť obce Lopušné Pažite, o. KNM.*

⁶⁰ *Visolaje, o. Púchov.*

⁶¹ *Sverepec, o. Považská Bystrica.*

^{ac} *Neskôr dopísané rukou P3 pred meno „Item panna Janov“, za meno dopísané „Jan Jyryk“.*

^{ad} *Neskôr dopísané rukou P3 „panna Jyrykovi ssu tyto dva sedlaczy item“.*

^{ae} *Neskôr dopísané rukou P3 „panna Janov“.*

^{af} *Neskôr rukou P3 dopísané „y tento“. Myslí sa tu, že patri Jánovi Suňogovi.*

^{ag} *Neskôr dopísané „Raffael a Mojziss Zuniog manu propria“.*

^{ah} *V origináli vo forme „stiech“.*

(pag. 25) Item z tiech zbeyvajiczych hofferu tyto se sem tez kladu: z Horny Rudiny Misso Bartku, z Dolny Rudiny Humka, z Chlumcze Kulhavy, z Neslusse Mraz pastyr, ze Lhoty Jano Bolio, z Budietina slepy Kowacz. Domy panske se na dvoje dieli, na dve strany tito Klobuczniku,^{ac} Moryvaczlavu, Kreyčziho a Badura z Visolay se k nim prizidava. Na druhu stranu Ssevczu,^{ag} Ukropczin, Holeho, Ruczkowskiy.

(pag. 26) Zakupni rychtarzy sau tito: leskowsky, čizacziansky, brodniansky,^{ai} radolsky, neslusky, povinsky,^{aj} rudinsky, divinsky, sverebsky,^{ak} zadubansky, zlhotsky, dubansky.^{al} Galko z Sviedernika a Kucharzu dum se na dvoje dieli.

(pag. 27) Leta Panne 1572
Na svateho Jyryho davajy dluhu czervenich fl. 30, na svateho Michala davajy dluhu fl. 30. Ovsas, kdo jak sedy, davajy luken 10, po dvou slepiczach kazdy z nich^{am} dava, chmela davajy luken 10, za drva davajy, kdo jak sedy per d. 25, mostoveho davajy kazdy z nich^{am} per d. 8. Luky u Zadubnia su povinny kosyt, zamku su povinny robotamy vsselijakimi y na penicze platit. Hoffere su povinny mostoveho davat per d. 3. Myto v Novem Meste.

Chumecz

Na svateho Jyriho dluhu davajy per fl. 1 d. 75, na svateho Michala dluhu davajy per fl. 1 d. 75, bravovu stvrt davaju, volove davaji kassdi z nych.^{an} Zyta illesa davaji kassdi z nych^{an} po korczoch 3, jacmena davaji kassdi z nych^{an} korzej 3, ovsas kassdy z nych^{an} dava korze 3. Na Vanocze davaji po jednom, na ten den slepek davaji, na Velyku nocz kassdy z nych^{an} dava vajecz 4, na Velyku nocz kolacz davaji. Postni kermu hrachu korecz 1, chmela korecze 1.

(pag. 28) Divinka Mala

Na svateho Jyry davaji dluhu per d. 25, na svateho Mychala per d. 25, na Vanocze davaju dluhu per d. 25. Pry kassdem dluhu davaju pssena korze, hrachu pol korze. Illesa zyta z nych^{an} kassdy dava lukno 1, jacmena davaji lukno 1, ovssa davaji lukno 1. Pry kassdem dluhu davaji kolacze, do roku slepicz davaji kassdi z nych^{an} per 3, po jednom tvarohu do roka davaji. Bravoveho davaji per d. 50, mostoveho davaji per d. 6, vratneho davaji per d. 3, na hlasku nechodi.

^{ai} *Neskôr dopísané* „Johannes Zuniogh manu propria“.

^{aj} *Neskôr dopísané* „Gyryk Sughnek manu propria“.

^{ak} *Neskôr dopísané* „Moyziss Zuniog manu propria“.

^{al} *Neskôr dopísané* „Raffael Sunegh manu propria“.

^{am} *V orig.* „snich“.

^{an} *V orig.* „snych“.

Svedernik

Na svateho Jyriho davaji per d. 44, na svateho Mychala davaji per d. 44, na Vanocze davaji dluhu per d. 44. Ilessa davaji kassdi z nych^{am} zytha lukno 2, jacmena davaji lukno 1, ovssa davaji kassdy z nych^{am} luken 5, chmela kassdy dava lukno 1. Pry dluzich davaji hernez massla, davaji kassdi po dviech kolaczi, po jednom tvarohu davaji pry dluhu. Mostove davaji per d. 6, vratneho daji per d. 3, po kycze konopi daji. Postni kermu davaji psena po pol korzi, hrachu po pol korczy, semencza davaji.

(pag. 29) Brodno

^{ao} Na svateho Jyry davaji kassdi dluhu per d. 40, na svateho Mychala kassdi dava per d. 40, na Vanocze davaji dluhu per d. 40. Kassdi dava bravovich penes per d. 12, za kravu davaji kassdi per d. 12, za brava davaji per d. 12. Mostoveho davaji per d. 6, vartneho(!) davaji per d. 3. Zyta illesa davaji per korcze 2, jaczmena davaji per korcze 2, ovssa davaji per korcze 2. Na Vanocze kolacze davaji, slepicze davaji kassdi z nych.^{am} Tvarohov na Veliku noc davaji, na Veliku nocz vajecz davaji 60, pol korcza pssena, hrachu korec jeden, semencza davaji korec, chmelu davaji pol lukna.

Lehota^{ap}

(pag. 30) Rudina Hornia

Brečzka dava dluhu d. 42. Na Vanocze kazdy po jednom kolaczy a po jednej slepcze kazdy dava, na Velku noc davajy kopu vajecz, brava su povinni kupit. Mostoveho kazdy dava per d. 6, vratneho kazdy dava per d. 3.

Divina Vielika

Jest foyth zakupny, dava ffuroveho czervenich fl. 2, non habet molendinum et alia omnia. Duro Glotr ma ovcze, dava dluhu na svateho Jyrzy d. 28, na svateho Michala dava dluhu d. 28. Na Veliku nocz davajy kazdy po jarabku 1, vsseczy davajy zajicza. Mostoveho davajy per d. 6, vratneho davajy per d. 3, od ovezc davajy dan, kazdi dava. Item orat, drva vozyt, na hlasku chodit su povinni.

Vranie

Na svateho Jyrzy davajy dluhu kazdy per d. 18, na svateho Michala davajy per d. 18, za brava davajy kazdy z nich^{am} per d. 12, item su povinni brava kupit spolu Zadubneny.

(pag. 31) Od luk davajy kazdy z nich^{am} per d. 20, na kravu davajy kazdy z nich^{am} per d. 12, mostoveho davajy kazdy per d. 6. Zytha illese davajy lukna 2, jaczmena davajy lukna 2, ovsa davajy lukna 2. Kazdy po luknu chmelu dava. Hrachu davajy kazdy po pol korczy, pssena kazdy dava po pol korczy, semencza davajy po pol korczy. Na Vanocze davajy po slepcze y po kolaczy, na Vieliku nocz vajecz davaji 30, tvarohy 2.^{aq} Hoffere mostoveho davaji per d. 3.

^{ao} Na okrají neskôr tou istou rukou dopísané „Uczyny od d. 30“.

^{ap} Iný údaj nie je uvedený.

^{aq} Neskôr inou rukou dopísané „3“.

Povinna za Lehotu

Ffoyth zakupny mlina nema, dava ffuroveho červenich fl. 2.

(pag. 32) Lieskovetz

Na svateho Jyrzy dluhu davajy červenich fl. 8, na svateho Michala davajy dluhu fl. 8, mostoveho davaji per d. 6.

Hoffere majy robyt per dies 3, luky czudit per dies 4, berven kazdy z nich^{am} dava per 40.

Klatiov ma kazdy ku mlinu prinesť per 3, kdy se bude murovat na zamku, su povinni s konom y osobamy. Kdo sindel roby, kazdi ma davat panu desatu kopu. Na Vanocze, kdo vzeli ma, su povinni medu davat.

Vysolaje

Kazdy s nich^{am} dava do roku per d. 32. Chiba tych, kterzi po poloviczi davaji na svateho Michala. Na Vanocze, na svateho Jirziho per d. 6.

Illesa kazdi dava zitha luken 2, ovsu davajy luken 2, jaczmene lukno 1.

(pag. 33) Na Vanocze dava kazdy z nich^{am} kapuna a kolacz, na Veliku nocz kazdy dava vajecz 20, kazdy z nich^{am} davajy po dvu harinku aneb po kapunu. Konopy kazdy dava po dvu kythiej. S robotamy^{ar} su povinni vselijakimi et alia omnia. Krczma a nasse y duom kowaczuow.

Hoffere kterzy sedy na zahrade, na Vanocze maji davat po kapunu a po kolaczi. Zet su povinni chodit a kterzi kone maji, orat.

Sverepecz

Na svateho Jyry dluhu davaji per d. 50, na Vanocze davajy dluhu per d. 50.

Illesa zytha davajy lukno 1, jaczmene davajy lukno 1 et alia omnia slepicze. Robyt kazdy z nich^{am} ma nazatt zytha kuop 20 a ostatek maji mat. Hoffere dluzen kazdy nazatt zyta kuop 5.

^{ar} *V orig.* „zrobotamy“.

LE CADASTRE DES TERRES SEIGNEURIALES DE BUDATÍN DE L'ANNÉE 1572

Drahomír Velička

Le domaine seigneurial de Budatín se forma aux alentours du château de Budatín dans la première moitié du 14e siècle où il parvient, sur le territoire des régions de Kysuce et de Považie central, à l'accroissement du peuplement et à la naissance des communes nouvelles, subordonnées aux différents domaines de château. Nous ne sommes informés sur l'étendue du domaine seigneuriales de Budatín au Moyen Age que par l'acte du roi Albrecht de l'année 1438, d'après lequel ses biens-fonds s'étalaient avant tout dans le bassin de la basse Kysuca. Dans la deuxième moitié du 15e siècle, le domaine devint la propriété de la famille Suňog qui le possédait alors jusqu'à l'année 1798 où elle s'est éteinte.

Le cadastre des terres seigneuriales de l'année 1572 est représenté par la description cadastrale du domaine la plus ancienne conservée. Son trait spécifique est ce qu'elle est écrite en slovaque. Cela la range aux cadastres les plus anciens écrits en langue du pays sur le territoire de la Slovaquie en général. Elle se compose de deux parties, descriptive et de comptes et de prescriptions. Du point de vue du contenu, ses données sont plus modestes parce qu'il s'agit d'un cadastre partiel. Tout de même, elle est une source conservée unique et très utile à mieux connaître la vie économique sur le territoire du domaine seigneurial dans le troisième quart du 16e siècle.

Traduit par Kristína Kapitáňová

STREDOVEKÉ A NOVOVEKÉ EPIGRAFICKÉ TEXTY A METODIKA ICH OPISU

JURAJ ŠEDIVÝ

Šedivý, J.: Mediaeval and Modern Epigraphic Texts and Methods of Their Describing. Slovenská archivistika, Vol. XLVII, No 2, 2012, p. 18–39.

The author of the paper compares various international standards of describing epigraphic texts and he proposes the methodics for relevant Slovak material, based predominantly on procedures that had been applied in the project Deutsche Inschriften. He compares them with the standard methods in the Czech Republic, Hungary, Poland and the ones used in earlier Slovak papers.

Historical Auxiliary Sciences. Epigraphy. Writing. Methodics.

Doc. PhDr. Juraj Šedivý, MAS., PH.D., Katedra archívniectva a pomocných vied historických Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, Šafárikovo nám. 6, 814 99 Bratislava

Aj na stránkach Slovenskej archivistiky či iných vedeckých fór, určených analýzám historických prameňov, sa možno stretnúť s prepisom a opisom nepaleografických textov napísaných latinkou. Ide o písomné záznamy zhotovené na iných písacích látkach ako sú papyrus, pergamen a papier (tie sú predmetom výskumu paleografie). Aj archivári opisujú kruhopisy typárií alebo sa pri čítaní vizitácií stretnú s prepisom nápisu z náhrobku. Autori pritom postupujú rôzne, jedni využívajú staršie domáce práce, iní si pomáhajú novšou zahraničnou literatúrou – zakaždým s iným spôsobom prepisu. Aj v súvislosti so zahájením celoštátneho Súpisu nápisov z územia Slovenska (*Corpus inscriptionum Slovaciae*)¹ sa ukazuje potreba reflektovať medzinárodné štandardy, do ktorých by sa zakomponovali domáce tradície rešpektujúce uhorské či slovenské špecifiká (napr. jazykového či terminologického charakteru)².

Predmet a metódy latinskej epigrafie

Latinská paleografia a epigrafia sú natoľko blízkymi vedeckými disciplínami („pomocnými vedami historickými“), že je miestami problematické jasne odlišiť predmet ich bádania. Už slovenský nestor oboch disciplín Alexander Húščava sa vyjadril, že paleografia v užšom zmysle slova sa má zaoberať pamiatkami vzniknutými metódou nanáša-

¹ Po viacerých iniciatívach a výzvach (A. Húščava, V. Segeš, J. Spiritzka) sa podarilo až v roku 2012 zabezpečiť autorovi tohto textu financovanie takéhoto rozsiahleho projektu. Aj táto štúdia vznikla vďaka podpore Agentúry na podporu výskumu a vývoja na základe projektu Stredoveké nápisy z územia Slovenska.

² Je vhodné aspoň rámcovo vychádzať aj zo všeobecných zásad platných pre edíciu archívnych dokumentov na Slovensku: SEDLÁK, Jozef: Edície prameňov. In: *Ochrana, sprístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov*. Zost. Horváth, Vladimír – Kartous, Peter – Watzka, Jozef. Bratislava 1988, s. 102–112.

nia (atramentu), no predmetom paleografie v širšom slova zmysle je podľa neho každá písomná pamiatka vrátane epigrafických (ale aj vrátane nápisov na minciach, pečatiach a pod.)³. Teda Húščava chápal epigrafiu ako subdisciplínu paleografie, pričom kritériom pre zaradenie skúmaného textu do predmetu výskumu epigrafie bola preňho technika zápisu (predovšetkým rytie a tesanie) ako aj písacia látka (hovori o „tvrdých materiáloch“ na rozdiel od paleografických – „mäkkých“ písacích látok).⁴

Zo slovenských bádateľov sa k problému vyslovil markantnejšie až Juraj Spiritza práve na stránkach Slovenskej archivistiky⁵. Autor upustil od kritérií ako trvanlivosť nosičov, monumentalita písma, jeho vystupovanie mimo úroveň použitého materiálu a priklonil sa k definovaniu epigrafie podľa nemeckej príručky R. Kloosa. Ten popri iných parciálnych spôsoboch definovania epigrafického textu prisúdil najväčšiu vážnosť hľadisku uprednostňujúcemu pôvod autorov epigrafických textov. Podľa Kloosa je nápis (nem. Inschrift) zápisom na rôznych materiáloch – kameni, dreve, kove, koži, látke, emaile, skle, mozaike atď. – ktorý vzniká (pracovnými) silami a metódami, ktoré nesúvisia s prevádzkou skriptória alebo kancelárie – okrem iného sú používané náradia, ktoré sa bežne pri školskom učení písania nepoužívajú (ako dláto, nôž atď.)⁶. Slabinou Kloosovej (na Slovensku Spiritzovej) definície je, že nezohľadňuje veľkú časť kodikologických a diplomatických písomností, ktoré tiež nezhotovili profesionálni pisári (napr. autografy, listy či úradné knihy písané mešťanmi).

Juraj Šedivý už vo svojej rigoróznejšej práci z roku 2005 konštatoval, že pri definovaní predmetu epigrafie treba vychádzať z kombinovanej definície, upúšťajúc od jednoduchých starších kritérií ako bola monumentalita zápisu, jeho trojrozmernosť alebo trvácnosť písacieho materiálu: jednoduchý nápis gotickou kurzívou, aký je vyškrabaný na pravej strane apsidy v kostole v Žehre nie je monumentálny, nápisom na stovkách fresiek v slovenských kostoloch zase chýba tretí rozmer a ani kritérium trvácnosti nie je smerodajné, keďže trvácnosť kvalitného atramentu v pergamenovom kódexe a farebného pigmentu na freske je prinajmenšom porovnateľná. Argument, že nápis je vždy spojený s nejakým umeleckým dielom (na rozdiel od paleografického zápisu) je tiež problematický – text na pergamenovom prúžku, identifikujúci ostatok nejakého svätca v relikviári by podľa tejto definície musel byť nápisom. Naopak – meno vlastníka vyškrabané do jednoduchej drevenej lyžice ešte nie je nápisom na umeleckom diele. Ani samotná umelecká (kaligrafická) úroveň textu nemôže byť kritériom, veď vysoko štylizovaná unciála alebo písaná gotická knižná minuskula je určite bližšie všeobecnému ponímaniu „nápisu“ ako graffiti alebo dipinti zo 16. storočia⁷.

³ HÚŠČAVA, Alexander: *Dejiny a vývoj nášho písma*, Bratislava 1951, s. 14.

⁴ Tamže, s. 15.

⁵ SPIRITZA, Juraj: Nielen epitafy sú epigrafmi. In: *Slovenská archivistika*, XXXI, 1996, č. 2, s. 83–84. Zo starších slovenských autorov, ktorí sa letmo vyjadrili aj k stredovekej epigrafii napr.: SEGEŠ, Vladimír: *Epigrafika*. In: *Pomocné vedy historické – súčasný stav a perspektívy*. Zost. Ladislav Vrteľ, Dolný Kubín 1986, s. 58–61.

⁶ KLOOS, Rudolf M.: *Einführung in die Epigraphik des Mittelalters und der Neuzeit*, Darmstadt 1980, s. 2.

⁷ V poslednom čase sú podobné „kacírské úvahy“ čoraz častejšie: pozri napr.: ZAJIC, Andreas: Aufgaben und Stand der mittelalterlichen und frühneuzeitlichen epigraphischen Forschung in Österreich. Mit einem Schwerpunkt auf inschriftenpaläographischen Fragestellungen. In: *The*

Je evidentné, že **predmety výskumu** epigrafie a paleografie sa prekrývajú. Obe disciplíny skúmajú produkty písomnej kultúry – či už kodikologického, diplomatického alebo nápisového pôvodu. Najjednoduchšou definíciou „nápisu“ je preto „zrkadlová definícia“ paleografického predmetu výskumu v užšom slova zmysle: za epigrafický nápis možno považovať každý zápis, ktorý nevznikol na papyruse, pergamene alebo papieri. Úroveň vzdialenia sa paleografického a epigrafického textu možno konštatovať v niekoľkých krokoch: 1) autor nápisu vykonáva podobný pohyb rukou ako pri paleografickom zápise, písací nástroj drží tak (alebo podobne) ako pisár pero, využíva iba inú písaciu látku (napr. maľované nápisy na freskách); 2) ruka tvorca vykonáva podobný pohyb, ale držanie nástroja je iné (napr. rytie ihlicou do omietky pri tvorbe graffity); 3) ruka tvorca vykonáva iný pohyb ako pri písaní (tesanie stolára do drevenej dosky dlátom); 4) vytváranie sériového nápisu (napr. razenie, odtlačanie, odlievanie z matric). Vzniknuté epigrafické nápisy zahŕňajú texty, číslice a pomocné znaky.

Z predmetu záujmu epigrafie v užšom slova zmysle sa tradične vyčleňujú texty vzniknuté na sériovo vyrábaných nosičoch (mince, medaile, pečate, knižné väzby) a väčšinou do katalógov nezaraďujú ani kamenárske a domové značky. Z hľadiska teoretickej (syntetickej) epigrafie však niet dôvodu pre ich vyčlenenie. Veď aj nápis na zvone, ktorý vznikol odliatím formy za pomoci foriem na písmená, je istým spôsobom sériový. A ak považujeme za predmet epigrafie jedinečný (individuálny) nápis na typárii, mal by byť predmetom záujmu epigrafa aj jeho odtlačok (pečať). Vyčlenenie sériovo vyrábaných nápisov je len dôsledkom mimoriadnej kvantity tejto skupiny nápisových pamiatok. Len kvôli nej nebývajú zaraďované do epigrafických korpusov (edícií) a majú byť predmetom výskumu iných špecializovaných odborov (napr. numizmatiky, sfragistiky, dejín knižnej väzby a pod.)⁸. Pri syntetickom opise epigrafickej kultúry ich však treba zohľadniť. Naopak špecializované disciplíny by mali rešpektovať metódy a ciele epigrafie pri opise sériovo vyrábaných epigrafických nosičov (týka sa to najmä sfragistiky a numizmatiky, ale napr. aj faleristiky, vexilológie či iných „pomocných“ vied historických).

Epigrafiu ako vedu môžeme rozdeliť na „systematickú“ a aplikovanú. Tá prvá má podobné ciele a postupy ako kodikológia či diplomatika: vo všetkých troch prípadoch je „archeológiou“ nosiča. Vytvára súborné katalógy jednotlivín, pričom skúma ich vonkajšiu (formálnu) podobu ako aj vnútornú (obsahovú) stránku. Práve ciele, metódy a výstupy epigrafiu približujú kodikológii a diplomatike a vzdávajú ju paleografii, ktorá sa zaoberá len formálnou stránkou zápisu (a v poslednom čase aj čoraz viac sociálnymi väzbami písomnej kultúry, čím sa posúva smerom ku histórii vzdelanosti a kultúry). Ako aplikovanú epigrafiu môžeme označiť pomocný postup v rámci inej (napr. sfragistickej, umenovednej, historickej atď.) argumentácie, pri ktorom autor len využíva epigrafiu vlastné metódy a zásady vydávania (editovania) nápisov.

Na Slovensku je legitímne hovoriť o (latinskej) epigrafii antickej (od 1. storočia pred našim letopočtom do prvej polovice 5. storočia nášho letopočtu) a stredovekej a ranonovovekej (od 9./10. storočia do začiatku 16., resp. do konca 18. storočia). Výskum oboch veľkých epoch nápisovej kultúry sa vyvíjal osobitne, čo spôsobilo nielen mierne odlišné formálne a obsahové prevedenie nápisov, ale predovšetkým rozdielna pôvodná

History of Written Culture in the „Carpatho-Danubian“ Region I., zost. Hana Pátková – Pavel Spunar – Juraj Šedivý, Bratislava – Praha 2003, s. 79–90.

⁸ V praxi špecializované disciplíny síce text prepíšu, ale bližšie sa vonkajšou a vnútornou charakteristikou nápisu už väčšinou nezaoberajú (ponechávajú analýzu epigrafom).

špecializácia bádateľov (antické spracúvali najmä latinskí filológovia a archeológovia, stredoveké a novoveké boli predmetom záujmu archivárov, historikov a historikov umenia).

Model ideálneho epigrafického výskumu je porovnateľný s prácou kodikológa či diplomatika. Klasickou **metódou** je zhromaždenie istého množstva textov v rámci zafinovaného časového obdobia a regiónu (vytváranie heuristickej bázy). Nasleduje vznik korpusu textov, pri ktorom sa už uplatňuje formálny a obsahový rozbor (metódy analýzy a komparácie). Pri opise⁹ nápisu aplikuje epigrafia často postupy, ale aj terminológiu dejín umenia či heraldiky, pri rozbere obsahu je nutné využiť prístupy literárnej vedy, prosopografie, genealógie, histórie (napr. biografické dáta objednávateľa ako indície pre datovania alebo lokalizovania nápisu). Iba samotný katalóg nápisov by bol len dobre zvládnutým remeslom, keby k nemu autor nepripojil odborné štúdie syntetického charakteru. V rámci nich je možné formulovať tézy týkajúce sa tendencií vo vývoji nápisového písma, spoločných znakov dielni, regiónov, resp. historických období či ich vzájomných vzťahov.

Európske korpusové práce a slovenské výskumy

V súvislosti s metodikou opisu stredovekých a ranonovovekých epigrafických textov nemožno nezačať nemeckými prácami. Ak je modlou antickej epigrafie Corpus Inscriptionum Latinarum, tak každý korpus stredovekých a ranonovovekých nápisov musí reflektovať desiatky zväzkov najstaršieho európskeho projektu **Deutsche Inschriften** (ďalej DI). Vďaka iniciatíve germanistu Friedricha Panzera sa zišli zástupcovia viacerých nemeckých akadémií ako aj Rakúskej akadémie vied v roku 1934 na zakladajúcom zasadnutí v Bambergu, kde vymedzili problematiku a prijali rámcové pravidlá. Vojna a rušné povojnové roky spôsobili prerušenie edičného projektu, ktorého organizovaná štruktúra sa obnovila až v roku 1959.¹⁰ V nemecky hovoriacom priestore sa vďaka interakademickej spolupráci presadili jednotné pravidlá v roku 1966.¹¹ Napriek tomu sa jednotlivé zväzky v detailoch odlišovali, čo viedlo v poslednom desaťročí 20. storočia k publikovaniu komplexnej a podrobnej metodiky – dokonca v dvoch verziách (o niečo staršej viedenskej a v mierne zdokonalenej mníchovskej podobe), pričom spiritus movens oboch publikácií bol Walter Koch – nestor epigrafie v nemecko-rakúskom priestore.¹² Dodnes vyšlo už 85 zväzkov súpisov.¹³

⁹ Aj na tomto mieste zdôrazňujem, že vedeckú deskripciu nazývame – nielen v šľapajach J. Spiritzu, ale aj v súlade s Pravidlami slovenského jazyka – „opis“ (nie „popis“).

¹⁰ KOCH, Walter: Epigraphica – Ein Leitfaden zur Transkription und schriftkundlichen Einordnung von mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Inschriften. In: *Unsere Heimat. Zeitschrift des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich und Wien* 46, 1975, s. 69–94.

¹¹ Tamže, s. 70. Pravidlá boli publikované v práci: NEUMÜLLER-KLAUSER, Renate: *Inschriften der Stadt und des Landkreises Heidelberg (=Deutsche Inschriften 12)*, Stuttgart 1970.

¹² KOCH, Walter (ed.): *Bearbeitungs- und Editionsgrundsätze für die „Müchener Reihe“ des deutschen Inschriftenwerkes*. München 1991; KOCH, Walter (ed.): *Bearbeitungs- und Editionsgrundsätze für die „Wiener Reihe“ des Deutschen Inschriftenwerkes*. München 1991 (viedenské princípy). Prvú verziu svojich pravidiel navrhol už v *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 80, 1972, s. 390–397.

¹³ Zoznam pozri na domovskej stránke projektu: <http://www.inschriften.net/projekt/publikationen/editionsreihe/kurzverzeichnis.html>

Podľa nemeckého vzoru sa v širšej stredoeurópskej oblasti vybrali Francúzi, Švajčiari a Poliaci, pričom ich edičné projekty sa vyznačovali istými špecifikami. Inšpiratívny je najmä švajčiarsky projekt, ktorý venoval pomerne veľa priestoru tzv. paleografii nápisov a vyznačuje sa veľmi prehľadnou štruktúrou.

V susedných **Čechách** uplynulo medzi programovou rozpravou Václava Vojtíška o potrebe súpisu epigrafických pamiatok a naozajstným vydaním prvého zväzku českého epigrafického korpusu (*Corpus inscriptionum Bohemiae*, ďalej CIB) až 65 rokov.¹⁴ Autorom prvého zväzku súpisu a zároveň „konštruktérom“ v súčasnosti v Českej republike platných edičných zásad je Jiří Roháček, ktorý len sčasti nadviazal na starší návrh Miroslava Flodra.¹⁵ Roháček sa priklonil viac ku nemeckým edičným pravidlám, ktoré mierne modifikoval (vytvoril kompaktnejšiu a prehľadnejšiu štruktúru napr. aj využitím stučnenia/bold pri prepise – na druhej strane rezignoval na preklady a aj používanie medzier pred lomkou uprostred slova nie je najšťastnejšie). Napriek tomu, že o krátky čas vyšiel druhý zväzok CIB¹⁶, ďalšie zväzky zatiaľ „odpočívajú“ vo forme rukopisov na Ústave dejín umění AV ČR. Moderná česká metodika prepisu nápisov z pera Jiřího Roháčka začína byť vďaka jazykovej blízkosti recipovaná aj na Slovensku – aj kvôli tomu, že jeho príručka je dostupná voľne aj na internete.¹⁷

V **Maďarsku**, ktorého bádatelia sú vzhľadom na spoločné dejiny najbližšími partnermi slovenských archivárov a historikov, možno označiť za jediného „osamelého rytiera“ tamojšej epigrafie Zoltána Váradyho. V troch rozsahom nevelkých publikáciách opísal románske a ranogotické, gotické a renesančné nápisy z priestoru medzi Dunajom a západnou maďarskou hranicou.¹⁸ Súpisy vznikli na základe jeho dizertačnej práce a zachytávajú spolu 160 nápisov od 11. do 16. storočia. Nevýhodou jeho súpisu je, že nápisy nie sú radené chronologicky ako v iných európskych edíciách, ale abecedne podľa lokalít, čo trochu sťažuje orientáciu. Neštandardné sú aj niektoré autorove názvy (napr. kapitálu nazýva *antiqua*, čo je bežné označenie humanistickej minuskuly, renesančnú kapitálu volá *humanistickou*). K bádateľom, ktorí sa epigrafiou zaoberajú skôr v aplikovanom slova zmysle (ako súčasť umenovedných alebo sfragistických či iných výskumov), patrí Pál Lővei,¹⁹ Elek Benkő,²⁰ ale aj niektorí ďalší.²¹

¹⁴ Pozri predhovor Ivana Hlaváčka v: ROHÁČEK, Jiří: *Nápisy města Kutné Hory. Kutná Hora, Kaňk, Malín, a Sedlec včetně bývalého cisterciáckého kláštera* (= *Corpus inscriptionum Bohemiae I.*), Praha 1996, s. 5.

¹⁵ FLODR, Miroslav: Zásady popisu středověkých a novověkých epigrafických památek. In: *Sborník Filosofické fakulty Brněnské univerzity 23/24, 1974/75*, s. 167–174.

¹⁶ NAČERADSKÁ, Petra: *Nápisy okresu Kutná Hora*. Praha 2002.

¹⁷ ROHÁČEK, Jiří: *Epigrafika v památkové péči*. Praha 2007. V elektronickej verzii dostupné aj na http://cd.ujep.cz/kamil/methodica/2_epigrafika.pdf

¹⁸ VÁRADY, Zoltán: *Románkori, korai gótikus és gótikus maiuscula feliratok a Dunántúlon. Szekszárd 2000; Tenže: Gótikus minuscula feliratok a Dunántúlon. Szekszárd 1999; Tenže: Humanista capitalis feliratok a Dunántúlon. Szekszárd 2002.*

¹⁹ Spomenúť treba najmä jeho monumentálne trojzväzkové dielo: LŐVEI, Pál: *Posuit hoc monumentum pro aeterna memoria. Bevezető fejezetek a középkori Magyarország siremlékeinek katalógusához* (= *Akadémiai doktori értekezés*) I–III. Budapest 2009, ale napr. aj jeho kratšie sfragistické či numizmatické štúdie v katalógu *Sigismundus Rex et Imperator*. Zost. Imre Takács, Budapest – Luxemburg 2006, ako aj množstvo jeho štúdií v umenovedných periodikách a zborníkoch k téme stredovekých náhrobkov.

Ku Uhorsku patrilo aj **Chorvátsko**, no tamojší ranostredoveký materiál má úplne inú kvalitu aj kvantitu ako ten v podunajskej oblasti (v 11. a 12. storočí sa v Chorvátsku, na Istrii a v Dalmácii zachovali stovky nápisov, zatiaľ čo u nás sa stretávame len s ojedinelými jednotlivinami). Aj epigrafický výskum má dlhšie korene: už v roku 1891 Ivan Kukuljević Sakcinski publikoval až 1342 zväčša ranonovovekých nápisov (hoci bez ambície o obsiahlejší vedecký opis – v zásade išlo zväčša len o transkripcie). Vedrana Delonga vydala ranostredoveké nápisy už podľa modernejšej (hoci vlastnej) metodiky inšpirovanej len voľne štruktúrou západných edícií.²² V súčasnosti sa stredovekej epigrafii venuje Mirjana Matijević Sokol, ktorá zatiaľ publikuje len analytické štúdie.²³

Aj na **Slovensku** sa sporadicky objavovali práce opisujúce nápisy už v 19. storočí. Napríklad A. Krčméry v krátkom príspevku z roku 1877 predstavil 4 novoveké nápisy z Filakova.²⁴ Prípravné práce pre slovenský korpus nápisov sú však zrejme spojené až s menom Alexandra Húščavu. Na jar 2012 objavil doc. J. Roháč na Katedre archívnictva a pomocných vied historických FF UK medzi inými pracovnými materiálmi po tomto profesorovi objemný materiál, pozostávajúci zo študentských seminárnych prác z epigrafie (J. Lacko: *Košice*, I. Smolinský: *Vybrané lokality západného Slovenska*, V. Kopčan: *Antické nápisy*, V. Kunová: *Vybrané nosiče na fotokópiách z Pamiatkového úradu*, K. Kunkelová: *Bratislava*), výstrižkov, výpiskov, ale aj z fotografií a kresieb. Materiál obsahuje informácie asi ku trom-štyrom stovkám nápisov, z toho asi ku stovke existuje aj obrazová dokumentácia.²⁵ Alexander Húščava triedil nápisy podľa nosičov (náhrobky, zvony, krstiteľnice, kalichy, maľba), korešpondoval aj s niektorými domácimi a dokonca aj zahraničnými inštitúciami, no jeho pokus o heuristiku, ktorá by mohla smerovať ku korpusu, skončil v začiatkoch. Prvý raz verejne vyslovil potrebu celoštátneho súpisu až v roku 1985 Vladimír Segeš, ktorý načrtol možné prvé kroky k rozbehnutiu projektu (navrhoval vytvorenie interdisciplinárnej komisie).²⁶ Okrem Juraja Spiritzu, ktorý v roku 1996 opäť vykrikol do tmy o potrebe súpisu,²⁷ sa však nič praktického neudialo.

Oživenie záujmu o epigrafické témy je spojený až s nástupom učiteľa na bratislavskú katedru archívnictva, ktorý sa programovo špecializuje práve na paleografiu, epigrafiu a kodikológiu. Juraj Šedi v ý sa epigrafickou cestou vydal už v rámci svojej rigorózne

²⁰ Napr. BENKŐ, Elek: *Erdély középkori harangjai és bronz keresztelődencéi*. Budapest – Kolozsvár 2002.

²¹ Napr. TAKÁCS, Imre: *A Magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei*. Budapest 1992.

²² DELONGA, Vedrana: *Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*. Split 1996.

²³ Napr.: SOKOL, Mirjana Matijević: Krsni zdenac Hrvata. Paleografsko-epigrafška raščlamba natpisa s krstionice kneza Višeslava. In: *Croatica christiana periodica* 59, 2007, s. 1–31 (tam v pozn. 31 aj ďalšie parciálne chorvátske tituly); Tá istá: Latinski natpisi. In: *Hrvatska i Europa I*. Zost. Ružica Čičak-Chand – Josip Kumpes Zagreb 1997, s. 239–256.

²⁴ KRČMÉRY, A(ugust): *Nápisy vo Filakove*. In: *Slovenský letopis pre históriu, topografiu, archaeologiu a ethnografiu* 2, 1877, s. 286–289.

²⁵ Za upozornenie na materiál ďakujem kolegovi doc. PhDr. Jurajovi Roháčovi, CSc.

²⁶ SEGEŠ, Vladimír: Epigrafika. In: *Pomocné vedy historické – súčasný stav a perspektívy*. Zost. Ladislav Vrteľ. Dolný Kubín 1986, s. 60–61.

²⁷ SPIRITZA, Juraj: Nielen epitafy sú epigrafmi. In: *Slovenská archivistika*, XXXI, 1996, č. 2, s. 83–84.

práce v roku 2004, keď sa pokúsil o parciálny korpus s cieľom postihnúť hlavné črty vývoja epigrafického písma na našom území.²⁸ Heuristickú základňu rozšíril neskôr vďaka grantu UK „Čiastkový súpis stredovekých nápisov z územia dnešného Slovenska“ (2006).²⁹ Zároveň sa pokúsil oslovit’ odbornú verejnosť (najmä v múzeách a na pamiatkových úradoch), ktorá by bola ochotná spolupracovať pri identifikácii nápisov.³⁰ Od nasledujúceho roku mohol vďaka pochopeniu vtedajšieho vedúceho katedry školit’ vôbec prvého doktoranda na Slovensku so špecializáciou na epigrafii (Miroslav Čovan). Hneď ďalší rok sa k nemu pridala ďalšia (František Gahér). Juraj Šedivý publikoval štúdie najmä k vývoju epigrafického písma na jednotlivých nosičoch (pečate, sepulkralie),³¹ ale aj k vývoju v prelomovom období na konci stredoveku.³² Upozorňoval na význam nápisov a na niekedy veľmi skreslené datovanie ich nosičov, ktoré kvôli absencii seriálnych epigrafických výskumov pretrvávajú aj v odbornej literatúre.³³ Vývoj v nápisovej oblasti zapracoval do celkového obrazu písomnej kultúry v rámci dvoch významných regiónov (Bratislava, Spiš).³⁴ Slovensko sa prostredníctvom bratislavskej katedry archívniectva stalo iniciátorom a hlavným riešiteľom stredo európskeho epigrafického projektu „Wissenschaftliche Erschließung des inschriftlichen Kulturerbes im mittleren Donauraum“ (okrem zástupcov zo SR boli členmi odborníci z Čiech, Maďarska a Rakúska). V rámci projektu zorganizovala katedra dve pracovné stretnutia (v máji 2007 v Bratislave a v októbri 2007 v Banskej Štiavnici).³⁵ Slovenský epigrafický príspevok odznel aj na podujatí organizovanom rakúskymi pracovníkmi Deutsche Inschriften vo Viedni.³⁶

²⁸ ŠEDIVÝ, Juraj: *Littera scripta manet. Vývoj nápisového písma na stredovekých a renesančných pamiatkach z územia dnešného Slovenska* (rigorózna práca obhájená na Katedre archívniectva a PVH, FF UK v Bratislave v roku 2005).

²⁹ Výsledky publikoval v: ŠEDIVÝ, Juraj: Ukryté v písme. K datovaniu stredovekých pamiatok na základe ich nápisov. In: *Byzantinoslovaca 1*, 2006, s. 244–252.

³⁰ ŠEDIVÝ, Juraj: Corpus Inscriptionum Slovaciae: Inscriptiones Mediae Aevi. Súpis nápisov zo Slovenska: Stredoveké nápisy. In: *Informátor Archívu Pamiatkového úradu SR*, 2006, č. 34, s. 8. na výzvu sa ozval iba riaditeľ Horehronského múzea v Brezne, ktorému aj týmto ďakujem.

³¹ ŠEDIVÝ, Juraj: Stredoveké uhorské pečate a ich písmo. In: *Pečate a ich používatelia*. Zborník z konferencie. Zost. Júlia Ragačová. Bratislava 2007, s. 129–145; Tenže: *Littera epigraphica sepulcralium mediaevalium Hungariae superioris*. In: *Epigraphica & Sepulcralia*. Praha 2009, s. 289–312.

³² ŠEDIVÝ, Juraj: Epigrafické písma z územia Slovenska medzi neskorou gotikou a renesanciou. In: *Zborník FF UK – Historica 47*, 2008, s. 7–26.

³³ ŠEDIVÝ, Juraj: K datovaniu troch sporných epigrafických prameňov našich dejín. In: *Studia historica Tyrnaviensia 7 : pramene k slovenským dejinám 7*, 2008, s. 53–69.

³⁴ ŠEDIVÝ, Juraj: *Mittelalterliche Schriftkultur im Pressburger Kollegiatkapitel*. Bratislava 2007; Tenže: Stredoveká písomná kultúra na Spiši. In: *Historia Scopusii 1*. Zost. Martin Homza a Stanislav Sroka. Prešov etc. 2009, s. 483–543.

³⁵ O prvom z nich informoval ČOVAN, Miroslav: Výskum epigrafického kultúrneho dedičstva v regióne stredného Dunaja. In: *Informátor Archívu PÚ SR 36*, 2007, s. 30–31; o druhom ten istý: Medzinárodný epigrafický workshop v Banskej Štiavnici. In: *Informátor Archívu PÚ SR 37*, 2007, s. 27.

³⁶ ŠEDIVÝ, Juraj: *Mischschriften und Schriftmischungen auf inschriftlichen Denkmälern aus der Slowakei um 1500*. In: *Inschriften zwischen Mittelalter und Neuzeit*, Zost. Renate Kohn – Andreas Zajic, Wien (v tlači).

K oživeniu (či skôr zrodu) stredovekej a ranonovovekej epigrafie na Slovensku prišli výdatne aj obaja „epigrafickí“ doktorandi na katedre. Z nich M. Čovan sa špecializuje na východné Slovensko (predovšetkým Šariš, Zemplín a Abov)³⁷ a F. Gahér na oblasť juhozápadného Slovenska (najmä malokarpatský mikroregión).³⁸ Ovocím neustáleho snaženia sa stal projekt *Súpis stredovekých nápisov na Slovensku* podporený Agentúrou pre vedu a výskum, ktorý by mal v priebehu rokov 2012–2015 (s následnou fázou až do roku 2018) spracovať územie celého štátu.

Okrem Bratislavy badať v približne poslednom desaťročí aktivitu aj v dvoch ďalších centrách – na Trnavskej univerzite v Trnave a na Prešovskej univerzite v Prešove. Na prvom pracovisku vznikla medzi rokmi 1998 a 2002 väčšia skupina diplomových prác pod vedením Juraja Spiritzu a Jozefa Šimončiča, ktorá realizovala kampanologický súpis (využiteľný aj na epigrafické účely) z približne tretiny územia štátu.³⁹ Podobne v Prešove vznikli po roku 2010 viaceré absolventské práce taktiež s kampanologickou tematikou pod vedením Marcely Domenovej.⁴⁰ Nevýhodou oboch centier je, že z tamoj-

³⁷ ČOVAN, Miroslav: O možnostiach spolupráce medzi epigrafiou a pamiatkovou starostlivosťou na Slovensku. In: *Epigraphica et sepulcralia 2*. Zost. Jiří Roháček, Praha 2009, s. 417–424; Tenže: O niektorých nových poznatkoch k dejinám významných šarišských lokalít na základe výskumu epigrafických prameňov. In: *Slovenská archivistika*, XLV, 2010, č. 1, s. 28–38; Tenže: Stredoveká a ranonovoveká kultúra východného Slovenska vo svetle najnovších epigrafických, paleografických a heraldických zistení. In: *Slovenská archivistika*, XLVI, 2011, s. 94–11; Tenže: Nové epigraficko-paleografické zistenia o činnosti talianskych majstrov z anjouovského umeleckého okruhu na území východného Slovenska. In *Bitka pri Rozhanovciach v kontexte slovenských a uhorských dejín*. Košice 2012 (v tlači); Tenže: Význam epigrafického výskumu pre cirkevné dejiny východného Slovenska. In *Pontes ad Fontes. Cirkevní dějiny ve světle pomocných věd historických*. Brno 2012 (v tlači); Tenže: Sepulkrálie významných šarišských rodov. (Prameň ku genealogickému výskumu šľachty). In: *Almanach šľachtickej genealógie na Slovensku*. Bratislava 2012 (v tlači); ČOVAN, Miroslav – JANOŠÍKOVÁ, Zuzana: Tri figurálne náhrobky zo Šariša. In: *Pamiatky a múzeá* 59, 2010, č. 2, s. 27–32.

³⁸ GAHÉR, František: Epigrafické nápisy vo Svätom Jure. In: *Zo starších dejín Svätého Jura*. Mesto Svätý Jur, 2009, s. 75–87; Tenže: Epigrafické pamiatky vo Svätom Jure a Pezinku. In: *Pamiatky a múzeá*, 2009, č. 3, s. 6–10; Tenže: Stredoveké náhrobné pamiatky na Slovensku. In: *Historická revue* 2012, č. 6, s. 58–62; Tenže: Stredoveké a ranonovoveké sepulkrálne pamiatky vo vybranej oblasti juhozápadného Slovenska. In: *Epigraphica et Sepulcralia 4* (v tlači).

³⁹ Ide o práce M. Klobučníka ku okresu Galanta, M. Mačuhu k zvonom z Trnavy, A. Cibíka k okresom Hlohovec, Piešťany a Trnava, M. Čizmára k okresom Malacky, Senica, Skalica, J. Gembického ku Košiciam, Z. Barčákovej k okresu Dunajská Streda, M. Godálovej k okresu Nové Mesto nad Váhom, M. Kinku k okresu Žiar nad Hronom, Žarnovica a Banská Štiavnica, V. Sotáka k okresu Bratislava I–V, Pezinok a Senec. Kompletne bibliografické údaje pozri na http://fff.truni.sk/userdata/Image/zoznam_diplomoviek%20%281997-2012%29.pdf.

⁴⁰ RENDEK, Lukáš: *Kampanológia – Zvony vo vybraných sakrálnych objektoch mesta Prešov (epigraficko-kampanologická štúdia)*. Bakalárska práca. FF PU, 2010; Tenže: *Kampanologické pamiatky zvonolejárskej rodiny – firmy Buchner v Prešove a iných lokalitách východného Slovenska*. Diplomová práca, FF PU, 2011; KMEC, Matúš: *Kampanologické pamiatky gíraltovských farností a ich filiálok*. Bakalárska práca. FF PU, 2011; MARJAKOVÁ, Magdaléna: *Heraldické pamiatky Košíc – Kaplnka sv. Michala*. Bakalárska práca. FF PU, 2011, KARABAŠOVÁ, Veronika: *Zvony vo vybraných sakrálnych objektoch okresu Košice – okolie*. Bakalárska práca. FF PU, 2012.

ších absolventov sa epigrafickej problematike doteraz nikto po skončení školy neostal venovať. Svetlou výnimkou je Juraj Gembický z Pamiatkového úradu v Košiciach, ktorý sa kampanológii venuje aj v rámci profesionálnej kariéry.⁴¹

Nomenklatúra a terminológia

Nomenklatúra (názvy písiem) a terminológia (pomenovania písmen a ich častí) sú dôležitou súčasťou každej vedeckej disciplíny. Pri odbornej argumentácii môžu nemecky hovoriaci epigrafi využiť naozaj detailnú príručku odbornej terminológie, na ktorej sa dohodli zástupcovia nemeckých akadémií z Berlína, Düsseldorfu, Göttingenu, Heidelbergu, Lipska, Mohuče a Mníchova ako aj členovia Rakúskej akadémie vied z Viedne.⁴² Slovník ponúka niekoľko sto termínov k písmu všeobecne (poloha na základnej linke, sklon, oddeľovanie slov a pod.) ale najmä k jeho elementom (názvy konkrétnych tvarov písmen, interpunkčných znamienok, výzdobných elementov, skratiek, číslíc a pod.).

Jazykovo prístupnejším terminologickým slovníkom je dielko, ktoré vzniklo vďaka pražsko-bratislavskej iniciatíve (P. Spunar – H. Pátková – J. Šedivý). Predstavuje pokus o medzinárodné zjednotenie paleografickej a epigrafickej terminológie a ponúka vyše 200 základných pomenovaní písmen a iných písmových elementov (nie názvoslovie teda nomenklatúru písiem) v siedmich európskych rečiach. Hlavným (a komunikačným) jazykom odbornej skupiny bola na troch pracovných stretnutiach nemčina, k nej vznikli paralelné termíny v češtine, slovenčine, poľštine, maďarčine, lotyštine, ruštine. Vďaka výraznému príspevku J. Roháčka, A. Zajica, R. Kohn a F.-A. Bornschlegla sa v terminologickom slovníčku objavili aj základné odborné výrazy z epigrafie. Keďže tento medzinárodný slovník uvádza len termín a k nemu obrázok, autor tohto príspevku uverejnil na stránkach Slovenskej archivistiky rozsiahlu štúdiu, v ktorej obširnejšie definoval jednotlivé pojmy.⁴³ Túto podrobnú slovenskú terminológiu prevzali aj v Poľsku a vďaka Jerzemu Kaliszukovi ju prispôsobili poľskému jazyku.⁴⁴

V zásade treba povedať, že **k základným termínom** patrí pomenovanie samotnej vedeckej disciplíny – epigrafia (nie epigrafika – lebo podobne je aj paleografia – nie paleografika).⁴⁵ Osobu, ktorá spracúva epigrafické texty, nazývame epigraf (analogicky ku paleografovi, toto pomenovanie je vhodnejšie ako epigrafik). Pamiatka, na ktorej je umiestnený epigrafický text, je epigrafický nosič. Samotný zápis možno skrátene nazývať nápisom alebo epigrafickým textom (J. Spiritza preň používa termín epigraf, ten však nie je najvhodnejší kvôli tomu, že by sa mohol mýliť s označením osoby, ktorá epigrafické texty analyzuje).

⁴¹ Pozri napr. GEMBICKÝ, Juraj: Zvony a zvonolejáři v archívnych prameňoch. In: *Monumentorum tutela* 16, 2005, s. 229–245.

⁴² Deutsche Inschriften. Terminologie zur Schriftbeschreibung erarbeitet von den Mitgliedern der Inschriftenkommissionen der Akademien der Wissenschaften in Berlin, Düsseldorf, Göttingen, Heidelberg, Leipzig, Mainz, München und der Österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien, Wiesbaden 1999.

⁴³ ŠEDIVÝ, Juraj: Terminológia paleografickej deskripcie a analýzy. In: *Slovenská archivistika*, XLIII, 2008, č. 1, s. 74–102.

⁴⁴ ŠEDIVÝ, Juraj: Terminologia opisu i analizy paleograficznej. In: *Z badań nad ksiązką i księgozbiorem historycznymi* 3, 2009, s. 21–54.

⁴⁵ Súhlasím s J. Spiritzom, že termín „epigrafika“ je menej vhodný ako (už A. Húščavom používané pomenovanie) „epigrafia“.

Predmet a metodické problémy slovenskej epigrafie

Geografické vymedzenie: Takmer všetky edície stredovekých a ranonovovekých nápisov sú ohraničené hranicami moderných štátov (napr. Francúzsko, Švajčiarsko, Česká republika, Poľsko). Jediným projektom, ktorý moderné hranice prekračuje je edícia *Deutsche Inschriften*, v ktorej nemecké a rakúska akadémia vied spracúvajú nápisy v rámci Rakúska, Nemecka, ale aj južného Tirolska (oblasť dlhodobo obývaná nemecky hovoriacim obyvateľstvom, dnes požívajúca kultúrnu autonómiu v rámci Talianska). Nepovažujem toto riešenie za organizačne najšťastnejšie, lepšie by bolo spracúvať túto oblasť v spolupráci s nejakou tamojšou vedeckou inštitúciou. Nápisy na Slovensku budú spracúvané v rámci hraníc modernej Slovenskej republiky (od roku 1993) s prihliadnutím na slovaciká mimo územia štátu. Prvoradým partnerom (keďže územie bolo prakticky počas celého skúmaného obdobia súčasťou Uhorska) slovenských epigrafov sú ich maďarskí, rumunskí a chorvátski kolegovia, no historické regióny Slovenska vykazujú intenzívne kontakty aj s inými okolitými regiónmi (Bratislava a okolie – Viedeň, Považie – Morava, Spiš – Malopoľsko), ktorých epigrafickú produkciu treba sledovať kvôli komparácii.

Všetky epigrafické edície sú ďalej členené podľa moderných hraníc sekundárnej úrovne (napr. okresy). Zoltán Várady z Maďarska spracoval väčší región (maďarské Podunajsko), no kompletnosť 160 stredovekých a ranorenesančných nápisov je otázná. Opačným smerom sa vybrali Česi a Poliaci, ktorí spracúvajú v jednotlivých zväzkoch často len jednotlivé lokality – keďže spracúvajú nápisy až do roku 1800. Na Slovensku sa – vzhľadom na predbežne zistený aj odhadovaný počet nápisov – ponúka ako relevantný geografický rámec šľachtická stolica („župa“) keďže existovali počas takmer celého relevantného historického obdobia a ich hranice boli počnúc 14. storočím pomerne stabilné (ako určujúce treba brať obdobie pred rokom 1848).⁴⁶

Ambíciou každého korpusu je zachytenie kompletného dostupného stavu epigrafických textov v skúmanom regióne. Podobne ako v iných humanitných disciplínach sa zámer nikdy nepodarí realizovať, keďže nové archeologické, umenovedné, ale aj archívne a iné výskumy objavujú stále nové nápisy, resp. ich odpisy. Ak sa nahromadí istá kritická masa nových poznatkov, je riešením publikovanie doplnkov (supplementa), no naozaj stabilným a perspektívnym riešením je až vytvorenie elektronickej databázy historických nápisov, ktorú bude možné dopĺňať ad hoc.

Chronologické ohraňenie: Spodná časová hranica skúmania stredovekých a ranonovovekých nápisov je vo všetkých edičných projektoch rovnaká – nadväzujú na edície nápisov z antického obdobia (*Corpus Inscriptionum Latinarum* reflektuje nápisy do 6. storočia vrátane). V prípade Slovenska sa antické (starorímske) písomné obdobie končí už v prvej polovici 5. storočia, po odchode rímskych légii. Nové obdobie písomnej kultúry možno v zásade predpokladať až v súvislosti s kristianizáciou naddunajských Slovanov v 9. storočí.

Hornú hranicu riešia v európskych projektoch rôzne – vždy v závislosti od počtu historicky relevantných nápisov v danom štáte. Kvôli bohatstvu nápisov sa Francúzi a Švajčiari rozhodli spracovať v prvom slede len nápisy do roku 1300. V oboch projektoch sa však počíta aj s priebežnou heuristikou pre mladšie obdobia (napr. *Corpus inscriptionum medii aevi Helvetiae* mal byť pôvodne zložený z dvoch radov – do roku

⁴⁶ K rozsahu najlepšie: ŽUDEL, Juraj: *Stolice na Slovensku*. Bratislava 1984.

1300 a od roku 1301 do rozšírenia reformácie, druhá fáza však dodnes nebola realizovaná).⁴⁷ Čo do počtu pracovníkov nepochybne najväčší projekt *Deutsche Inschriften* si za hornú hranicu zvolil polovicu 17. storočia. Napriek tomu uznávajú, že istú prechodnú hranicu predstavuje približne rok 1530.⁴⁸ Český a poľský projekt si stanovil ambiciózne cieľ spracovať nápisy až do roku 1800, čo je legitímne vzhľadom na nižšiu kvantitu v origináli či sekundárne dochovaného nápisového materiálu. Corpus inscriptionum Slovaciae bude do istej miery kompromis: keďže stredovekých nápisov z nášho územia je relatívne málo a svoju hodnotu majú aj nápisy nad „nemeckou hranicou“ 1650, aj kvôli kompatibilite s už rozbehnutými projektmi v susedných krajinách bude slovenský projekt dokumentovať nápisy až do roku 1800 s tým, že publikované budú podľa regiónov sekundárnej úrovne (predovšetkým stolice) v dvoch základných edičných radoch: Inscriptiones mediae aevi (CIS – IMA) a Inscriptiones recentioris aevi (CIS – IRA). Hranicou prvého projektu bude približne rok 1526, hranicou druhého bude približne rok 1800. Obe horné chronologické ohraničenia nie sú dogmatickým rokom, v odôvodnených prípadoch (napr. pamiatka mimoriadneho významu alebo majúca vzťah k inému staršiemu nosiču) ich možno o niekoľko rokov prekročiť.

Vecné vymedzenie: Predmet výskumu tvoria texty napísané latinským písmom. DI reflektuje aj krátke texty napísané gréckym písmom,⁴⁹ čo je vzhľadom na ich nízky počet akceptovateľné aj na našom území. Mimo záujem ostávajú nápisy realizované iným písmom (napr. hebrejským), čo je zdôvodnené pragmatickými dôvodmi (vyžadujú si samostatné štúdium). Na Slovensku sa v relevantnom období vyskytujú aj hlaholské a cyrilské nápisy, ktoré je potrebné evidovať v staršom (stredovekom) období, mladšie treba uviesť len v tom prípade, ak majú priamy súvis s iným, latinským písmom napísaným textom (napr. bilingvy). O pseudonápisoch je dobré zmieniť sa v časti o historickom vývoji analyzovaného regiónu (do istej miery môžu reflektovať iliterati-kultúru a alfabetizáciu tvorcov nápisov).

V DI nereflektujú sériovo vzniknuté nápisy (texty na minciach, medailách, pečatiach, knižných väzbách), čo má svoj dôvod v kvantite spomenutých nosičov. Pokiaľ sa však zachovali matrice a najmä ak sa dajú lokalizovať do niektorej z dielni pôsobiacich na území Slovenska, tak niet dôvodu, prečo ich do súpisu nezaradiť. Napríklad nápisy na typáriach – pokiaľ sú jasne lokalizovateľné – predstavujú dôležitý doklad zlatníckej objednávky z daného regiónu. Podobne DI nerecipuje jednoduché kamenárske a domové značky, monogramy a ojedinelé písmená či číslice. Keďže slovenského materiálu je málo, v CIS treba brať ohľad na akúkoľvek podobu historického nápisu (týka sa predovšetkým CIS – IMA). V mladších obdobiach (CIS – IRA) treba zvážiť kontext a hodnotu daného krátkeho zápisu. Nápisy na predmetoch každodenného charakteru (liturgické náčinie, ale aj zbrane, nože, odev, keramika a pod.) by mali byť zohľadnené bez výnimky v staršom období, v mladšom len tie, ktoré evidentne vznikli v našej oblasti alebo majú významnejšiu umeleckú či historickú hodnotu.⁵⁰

⁴⁷ KOCH, Walter: *Epigraphica*, s. 84 (citujúc Carla Pfaffa).

⁴⁸ KOCH, Walter (zost.): *Bearbeitungs- und Editionsfrundsätze für die „Wiener Reihe“ des deutschen Inschriftenwerkes*, Wien 1991, s. 3.

⁴⁹ DI, Münchner Reihe, s. 5.

⁵⁰ Aj Jiří Roháček v CIB 1 opisuje napr. prsteň z prelomu 15. a 16. storočia (ROHÁČEK, J.: 1996, s. 101, obr. 20).

Ani väčšinu zbierkových predmetov (muzeálnych, galerijných) okrem odôvodnených výnimiek projekt DI neakceptuje (v zásade recipujú prevažne len texty na kamenných nosičoch, na nástennej maľbe a vitrážach). Takéto zúženie predmetu sa dá zdôvodniť len pragmatickými dôvodmi a s vedeckým vymedzením nemá nič spoločné. Aký je rozdiel medzi nástennou a tabuľovou maľbou? Prečo prvú zohľadniť a druhú nie? Navyše aj v cirkevnej oblasti sa dôležité umelecké predmety často sústreďujú do jednej inštitúcie (napr. v jednej kostolnej budove, ako je tomu dnes v Sedmohradsku), aby mohli byť lepšie zabezpečené proti odcudzeniu. Teda ani tieto predmety by podľa prísnych pravidiel nemali byť predmetom výskumu, čo by bolo absurdné.

Otázne je, či v korpuse uvádzať nápisy, ktoré pochádzajú z opisovanej lokality či regiónu, ale dnes sú umiestnené inde. Týka sa to napríklad množstva artefaktov v centrálnych bratislavských múzeách či galériách alebo slovacík v zahraničných zbierkach. Prihováram sa k zaradeniu nosiča v rámci pôvodného regiónu vzniku, resp. použitia s tým, že pri opise centrálného regiónu bude pre daný nosič použitý len krížový poukaz. Opačne – dnes sú v slovenských inštitúciách moderné importy (napr. Bojnický oltár). Aj tie treba spracovať, aby mohli byť recipované vedcami z oblastí, z ktorých pochádzajú. Prípadná duplicita (ak sa budú nachádzať v našich aj v zahraničných korpusoch) je lepšia ako ich obojstranná absencia.

V rámci korpusu treba uvádzať aj sekundárne dochované nápisy (známe už len z fotografií alebo kresieb). Pri opise ich treba zaradiť normálne do textu katalógu (akurát je všeobecne rozšírenou praxou označiť takýto nápis latinským krížikom za príslušným poradovým číslom nápisu). Krížik ako označenie zaniknutého nápisu sa nepoužíva pri nosičoch aspoň sčasti zachovaných ani pri silne pozmenených nosičoch.

Nápisy zachované len v mladších odpisoch (aj ak sa dochoval len prepis časti nápisu) treba zaradiť do súpisu podľa vzoru diplomatických edícií, kde v kópii zachované listiny figurujú popri tých, ktoré sú k dispozícii v origináli. Podobne ako tam, musí aj epigraf v kópii zachované nápisy zreteľne odlišiť (najlepšie pri katalógovom čísle, ktoré môže byť v zátvorke). Ak jestvuje len zmienka o nápise, ten však zanikol bez prepisu alebo vyobrazenia, podobne ako pri diplomatických edíciách je možné ho zaradiť do súpisu, ak je známy jeho dátum (ako *deperditum*). Inak si musia počínať v krajinách, kde je nápisov priveľa (napr. DI navrhujú umiestniť informácie o zaniknutých nápisoch len do úvodných štúdií, prípadne ich nezohľadniť vôbec⁵¹). Informácie ku explicitne datovaným predmetom, ktoré sa nezachovali, ale ktoré boli vo svojej dobe takmer vždy sprevádzané nápismi (napr. neskorostredoveké náhrobné pamiatky alebo zvony) možno uviesť len do historického úvodu alebo do vedeckých štúdií – nie do samotného súpisu. Sú dôležitou indíciou pre potenciálny epigrafický text a celkovú písomnú kultúru daného regiónu.

Metodické problémy: Najväčším metodickým problémom pri epigrafických syntézach je nepochybne problém heuristiky. Na rozdiel od paleografického materiálu, ktorý je sústredený zväčša v archívoch a knižniciach, sa epigrafický materiál nachádza často ešte *in situ* – na povalách a v kryptách kostolov, vo vežiach radníc, v múzeách, u zberateľov... Navyše fyzická prístupnosť niektorého materiálu (zvony zavesené v niekoľko-metrovej výške, fragmenty z náhrobkov zamurované sekundárne do stien budov aj niekoľko desiatok metrov nad zemou a pod.) sťažuje jeho dokumentáciu. Pre zdarný výsledok je dôležitá spolupráca s majiteľmi a v rámci nej obojstranná dôvera (napr. pri opise

⁵¹ DI, Münchner Reihe, s. 5.

„chúlostivých“ huteľných pamiatok typu liturgického náčinia netreba v súpise uvádzať presné uloženie predmetu).

Autormi epigrafických nápisov sú poväčšine písárski neprofesionáli (tesári, kamenári, maliari a pod.), čo malo často vplyv na charakter písma. V prípade nízkeho počtu pamiatok hrozí viacej ako v paleografickej oblasti, že špecifiká jednotlivca môžu byť považované za tendencie alebo módy v rámci širšieho regiónu alebo obdobia. Pre formulovanie všeobecnejšie platných datovacích kritérií môže byť nebezpečný aj fakt, že písacie látky alebo špecifické písacie nástroje, ale napríklad aj veľkosť nápisu majú niekedy vplyv aj na formu epigrafických zápisov (nápis na zvone sa samozrejme vytvára inou technikou ako bežný zápis písárskym perom, nehovoriac o možnosti dlhšieho používania starších matric pri nápisoch zhotovených reprodukcijnými technikami). Nebezpečenstvom pri formulovaní všeobecnejšie platných datovacích kritérií sú aj neskoršie zásahy pri mladších úpravách epigrafických nosičov. Nápisové pamiatky sú vzhľadom na zväčša verejné umiestnenie častejšie ako v paleografickej oblasti vystavené pamiatkovej obnove. Reštaurátorské zásahy môžu výrazne zmeniť nielen tvar niektorých litier, ale aj samotné znenie nápisu. Bádateľov môže zmiatať aj fakt, že pri datovaní niektorých – najmä sepulkralných a memoriálnych – pamiatok nemusí byť rok úmrtia alebo inej textom pripomínanej udalosti totožný s rokom vzniku samotného nápisu.

Ako postupovať pri edícii mladšieho odpisu textu? Stane sa, že napr. vizitácia z 18. storočia obsahuje odpis staršieho epigrafického textu zo stredoveku. V takom prípade je vhodné prispôbiť sa diplomatickému prepisu a transliterovať text verne podľa predlohy bez editorových emendácií.

Štruktúra epigrafickej edície

Vedecká epigrafická edícia má obvykle ustálenú štruktúru: 1) Úvod, 2) Krátky prehľad historického vývoja daného regiónu, resp. lokality, 3) Epigrafické analýzy, 4) Súpis nápisov sprevádzaný textovo-kritickým a poznámkovým aparátom, 5) Registre, 6) Zoznamy (skratiek a značiek, prameňov a literatúry, obrazových príloh a ich autorov), 7) Prílohy (obrazové, iné grafické).

V **úvode (1)** definuje epigraf predmet svojho výskumu z chronologického a teritoriálneho hľadiska, opisuje metódy, problémy a ciele výskumu, v stručnosti môže opísať aj hlavné edičné pravidlá. Druhú kapitolu tvorí **historický prehľad (2)**, ktorý nemá byť kompilátom o histórii analyzovaného regiónu zo sekundárnej literatúry, ale ambíciou autora musí byť opis dejín danej oblasti či lokality z pohľadu udalostí, inštitúcií a osôb, ktoré boli objednávateľmi a autormi nápisov. Aj v tejto kapitole zohľadňuje informácie získané z nápisových pamiatok. **Epigrafické analýzy (3)** sú hlavnou vedeckou časťou edície a predstavujú syntetické pohľady epigrafa na témy ako sú: a) skupiny nosičov, ich materiál a techniky zhotovenia textov, b) vývoj písma nápisov (chronologicky s prihliadnutím na vývoj číslíc a pomocných znakov), c) jazyk nápisov a prípadné stereotypné formulácie, d) objednávateľia, nadregionálne umelecké väzby, e) sekundárne zachované nápisy a zmienky o epigrafických textoch či nosičoch.⁵²

⁵² DI – Wiener Reihe, s. 8 radí písať túto a predošlú kapitolu v opačnom poradí. Logicky však najskôr čitateľa treba uviesť do základného historického rámca analyzovaného regiónu a až potom ho konfrontovať so špeciálnymi epigrafickými problémami.

Najobsiahlejšou časťou každej edície je **súpis – katalóg (4)**.⁵³ Za ním nasledujú **zoznamy (5)**, kde má svoje miesto zoznam skratiek (v DI ho radia hneď za úvodom, no logickejšie je jeho miesto na konci práce spolu s ďalšími zoznamami), zoznam použitých prameňov a literatúry (osobitne sa uvádzajú pramene a osobitne literatúra, pramene sa uvádzajú ako prvé s tým, že najskôr je spomenutá inštitúcia, potom názov archívneho fondu a za tým sekundárny, resp. terciárny archívny údaj, pri literatúre sa vyžaduje čo najkompletnejší citačný záznam podľa príslušnej normy) a zoznam obrazových príloh a ich autorov (dôležitý je nielen kvôli vedeckej etike, ale aj z dôvodu autorských a publikačných práv). Textovú časť práce uzatvárajú **registre (6)**. V žiadnom prípade nie je možný jednoduchý zmiešaný register (aký sa v súčasnosti presadzuje napr. v kodikologickej alebo historickej literatúre). V epigrafickom diele sa registre delia na osobné, miestne a vecné. Do prvej skupiny patrí abecedne zoradený zoznam objednávateľov, resp. autorov nápisov (v starších obdobiach sa nedá určiť, o koho ide, preto sa obe kategórie objavujú spolu). Register povolani a funkcií, ktorý uvádzajú Deutsche Inschriften síce môže byť pre historické využitie korpusu zaujímavé, no najmä pre staršie obdobia sa často prezývka a povolanie nedajú rozlíšiť. Abecedný zoznam lokalít s odkazmi na tamjšie nápisy umožňuje vyhľadávanie podľa lokalít. Najdôležitejšie sú vecné registre: register biblických a patristických citátov, zoznam použitých písiem, register použitých jazykov a podobne.

Poslednou časťou edičných korpusov bývajú **prílohy (7)**, v ktorých je miesto pre mapu opisovaného regiónu, plány lokalít, štatistické grafy, ale hlavne pre vyobrazenia nápisov. Takmer všetky korpusy ponúkajú iba výber zobrazení opisovaných nápisov (DI, CIB, CIP). Jediným veľkým edičným projektom s kompletnou obrazovou dokumentáciou je švajčiarsky súpis. Z ekonomických dôvodov sa väčšinou zväzky členia na textovú časť na menej kvalitnom papieri a obrazovú prílohu. Aj v tomto sa švajčiarsky projekt odlišuje (vyobrazenia sa nachádzajú priamo pri textovom opise, čo pôsobí prehľadnejšie). Toto riešenie je finančne náročnejšie (vyžaduje si kvalitný papier na celú knihu a spôsobuje problémy pri zalamovaní). Spôsob prezentovania obrazovej časti (nielen slovenskej edície, preto vždy závisí od finančných možností vydavateľa. V ideálnom prípade by aj každý zväzok slovenskej epigrafickej edície mal obsahovať vyobrazenia všetkých nápisov s legendou pod každým obrázkom v štandardizovanej forme (krátky opis, v zátvorke datovanie a lokalizovanie). Z finančných dôvodov je možné uvažovať o tom, že súčasťou tlačenej knihy by bol iba výber najzaujímavejších nápisov na kvalitnom papieri, no tlačaná kniha by mohla byť sprevádzaná kompletnou fotodokumentáciou na priloženom elektronickom nosiči. Keďže treba rátať s napredovaním vývoja hardwaru, je nutné do budúcnosti plánovať aj iný prístup k elektronickej databáze ako prostredníctvom lokálnych nosičov. Po istom čase by ich mala nahradiť centrálna databáza dostupná prostredníctvom internetu.

Zásady prepisu nápisov

V rámci vyššie uvedeného opisu štruktúry epigrafickej edície bola kapitola 4 (súpis nápisov) zmienená len v krátkosti, no v skutočnosti predstavuje jadro celého diela. Podobne ako pri diplomatickej edícii je potrebné rešpektovať aj pri vydávaní nápisov isté všeobecné zásady, ako aj konkrétne pravidlá prepisu.

⁵³ Keďže ide o najrozsiahlejšiu časť edície, bližšie k nemu pozri nižšie.

I. Všeobecné zásady:

Poradie: Nápisý sú opisované v chronologickom poradí (rámcovo datované pamiatky majú svoje miesto za datovanými – napr. nápis „z konca 15. storočia“ bude nasledovať až za nápisom z roku 1500). Ak vieme termín pred alebo po ktorom nápis vznikol, do datovania treba umiestniť poznámku „pred“/„po“. Novšie nápisý, ktoré sa hlásia do staršieho obdobia, ale sú evidentne mladšie, navrhujem zaradiť podľa reálneho datovania.⁵⁴ Naopak DI ich radia na miesto explicitného dátumu, ku ktorému sa nápis hlási, k približne určenému obdobiu vzniku radia dať krížový poukaz. Reálny termín zhotovenia je však primárny, preto ho treba uprednostniť. Naopak – k fiktívnemu dátumu stačí dať krížový poukaz.

Nápisý z rôznych období, nachádzajúce sa na jednom nosiči (napr. renesančné grafity vyškriabané do gotického obrazu Majstra Tucherovho oltára v Spišskom Štvrtku) treba opísať na oboch miestach, kam patria – pri opise staršieho nápisu umiestniť krížový odkaz na mladší a naopak (v prípade väčšej kvantity takýchto nápisov je legitímne – ak by bol mladší nápis historicky alebo formálne nezaujímavý – opísať ho v krátkosti iba pri opise staršieho textu). V prípade, že ide o viacnásobne použitý nosič (napr. náhrobná doska pre viacerých členov rodiny, ktorých mená a dátumy úmrtia postupne pripisovali, treba pamiatku zaradiť ku najstaršiemu dátumu a pri novších umiestniť vždy krížový odkaz.⁵⁵ Prikláňam sa k tomu, aby boli sporné alebo ťažko datovateľné texty zaradené až na koniec katalógu ako navrhuje J. Roháček.⁵⁶

Veľkosť a farba textu: Nápisý, ktoré sú na nosiči veľkosťou (alebo odlišnou farbou) zvýraznené (napr. pri chronograme), treba prepisovať v takej istej veľkosti ako zvyšok textu, je však nutné, aby boli zvýraznené písmená graficky odlišené aj v edícii (stučným/bold).⁵⁷

II. Formálne členenie súpisu:

Najdôležitejšia časť epigrafickej edície je štruktúrovaná a tvoria ju 1) záhlavie, 2) opis nosiča, 3) opis nápisu, 4) prepis, 5) preklad, 6) textovo-kritický aparát, 7) vedecký komentár a prosopografické údaje, 8) poznámky, 9) kopiařové odpisy nápisu a literatúra.

1) Záhlavie býva ohraničené líniou zdola (prípadne aj zhora, pre DI aj CIB je typické ohraničenie z oboch strán, ktoré prispieva ku prehľadnosti diela). V záhlaví vľavo je uvedené číslo katalógovej jednotky (prípadne so značkou, ak ide o sekundárne zachovaný nápis alebo o deperditum) a pokračuje v strede uvedením obce, v ktorej je nosič umiestnený. Ak sa dnes nosič nachádza v inej lokalite, treba pôvodnú uviesť v hranatých zátvorkách, za ktorou nasleduje lomka a názov aktuálnej lokality (napr. v prípade korpusu opisujúceho spišské pamiatky: [Levoča]/Bratislava). V prípade, že je aktuálna lokalita mimo územia Slovenska, autor uvedie v zátvorke štát: napr. [Hronský Beňadik]/Ostri-

⁵⁴ Do záhlaví treba naznačiť pomocou lomky, že nápis má dvojaké datovanie. Napr. 2. pol. 16. stor./1300 – s tým, že nápis bude zaradený k ďalším, pochádzajúcim z 2. polovice 16. storočia a k roku 1300 bude naň zaradený krížový odkaz.

⁵⁵ V záhlaví budú nápisý oddelené čiarkou (symbolizujúcou rovnoprávne postavenie nápisov).

⁵⁶ Roháček, 1996, s. 13.

⁵⁷ Keďže J. Roháček v CIB prepisuje všetky nápisý tučným písmom (boldom), nemá možnosť v edícii vyznačiť existenciu chronogramu (dalo by sa to napr. zväčšeným písmom, čo však zrejme ani samotný autor nepovažoval za metodicky čisté a radšej sa priklonil k explicitnému uvedeniu, že nápis má formu chronogramu).

hom (Maďarsko). Za čiarkou nasleduje bližšie uvedenie umiestnenia nosiča (napr. Levoča, Kostol sv. Jakuba). V prípade premiestneného nosiča napr. [Hronský Beňadik, Kláštor sv. Benedikta]/Ostrihom (Maďarsko), Múzeum kresťanského umenia. Na pravej strane záhlavia sa uvádza datovanie nápisu.

2) Opis nosiča: Na prvom mieste treba uviesť štandardizovanú a **výstižnú charakteristiku** nosiča podľa jednotlivých umenovedných kategórií (napr. epitaf, náhrobná doska, mortuárium/smrtný štít, nástenná maľba, tabuľová maľba, zvon, krstiteľnica, graffiti a pod.).⁵⁸ Na druhom mieste je nutné informovať **o umiestnení** nosiča v rámci objektu (odpadá v prípade zbierkového predmetu, kde je miesto toho vhodné identifikovať predmet podľa jeho inventárneho čísla). Ďalej treba – v prípade predmetu, ktorý bol premiestnený na iné miesto v rámci lokality alebo dokonca mimo svoju lokalitu – uviesť primárne umiestnenie nápisu (ak sa dá zistiť napr. podľa dobových opisov kostola alebo kanonických vizitácií, resp. v prípade zbierkových predmetov na základe prípravných kníh). Vhodný je následne **krátky celkový opis** epigrafického nosiča v štandardizovanej forme, do ktorého treba zahrnúť aj informáciu **o materiáli** nosiča a **technike zhotovenia** nápisu. V osobitnom riadku (kvôli prehľadnosti) sa uvádzajú **rozmery** nosiča (výška a šírka). Pri nepravidelných tvaroch (napr. fragmenty náhrobkov) je rozhodujúci maximálne zachovaný rozmer.

Príklad: *Náhrobná doska neznámeho Petra zo zbierky Múzea mesta Bratislavy (inv. č. L 123), dnes umiestnená v Kostole klarisiek v Bratislave. Pochádza možno z Dómu sv. Martina (predmet získalo múzeum medzi 20. – 27. aprílom 1944 z neznámeho zdroja).*⁵⁹ *Doska zo svetlosivého pieskovca, uprostred v ráme grécky kríž templárskeho tvaru na palici s nodusom stojacej na goticky štylizovanom trojvrší. Tesaný nápis je situovaný okolo okrajov dosky.*

v. 100 cm, š. 41 cm

3) Opis nápisu: v prvom rade epigraf charakterizuje štýl, druh a typ použitého písma (písom). Používa pritom štandardnú nomenklatúru, ktorá pre nápisové písma na našom území rozoznáva tieto hlavné pomenovania: románska kapitála (11. – 12. storočie), románsko-gotická kapitála (cca. prelom 12. a 13. storočia), ranogotická majuskula (13. storočie), (vrcholno)gotická majuskula (cca 2. polovica 13. až koniec 14. storočia), gotická minuskula (cca 2. polovica 14. až prvá polovica 16. storočia), ranohumanistická kapitála (posledná tretina 15. a prvá polovica 16. storočia), renesančná, resp. novoveká kapitála (od konca 15. storočia), fraktúra (od 1. polovice 16. storočia). Okrem hlavných nápisových písom sa zriedka objavujú aj menej časté písomové druhy (napr. na graffiti v Zehre alebo vo Veľkej Lomnici či v bratislavskej Starej radnici sa vyskytuje gotická bastarda a gotická kurzíva, na jednom z portálov v levočskej radnici je nápis humanistic-

⁵⁸ K štandardizovaným termínom sa bude treba na Slovensku ešte vrátiť, zatiaľ možno používať jednotlivé zväzky edičného radu Slovenskej národnej galérie Dejiny slovenského výtvarného umenia. Zo starších slovenských prác napr. FRICKÝ, Alexander: *Slovník unifikovaných názvov hnutelných pamiatok zapísaných v Ústrednom zozname kultúrnych pamiatok SSR*. Bratislava 1990. Z českých titulov napr.: BLAŽÍČEK, Oldřich J. – KROPÁČEK, Jiří: *Slovník pojmů z dějin umění. Názvosloví a tvarosloví architektury, sochařství, malby a užitého umění*. Praha 1991.

⁵⁹ Do poznámok v súpisu by na tomto mieste epigraf vložil citáciu FIALA, Anton: *Kamenné architektonické články a náhrobníky*. In: *Gotické umenie z bratislavských zbierok*. Zost. Anton C. Glatz. Bratislava 1999, s. 66–67.

kou minuskulou a kurzívou)⁶⁰. Za štandardizovaným pomenovaním nasleduje krátky **paleografický komentár** (ak je nutný) ku textu a forme skratiek či číslic ako aj **údaj o výške** písmen. Pri majuskulných písmach sa uvádza iba jeden rozmer (v prípade väčších rozdielov je vhodné napísať rozpätie od najmenšieho po najväčšie písmeno). V prípade minuskulných písiem sa môže za lomkou uviesť aj rozmer verzálok (veľkých písmen).⁶¹

Príklad: *Ranogotická majuskula. Typický je paralelný výskyt konzervatívnych prvkov (nedodržiavanie postavenia na základnej linky a štandardnej veľkosti či vzdialenosti písmen, rozťahnuté V, zrkadlovo obrátené N) a modernejších elementov (serify, zatvorené oblúčiky E a S).*

p. 5,5 – 6,5 cm

4) Prepis: Pravidlá pre prepis epigrafických textov v nasledujúcom texte vychádzajú predovšetkým z noriem platných pri DI, ale inšpiratívne boli aj pozitívne detaily z mierne pozmenených pravidiel CIB, CIP alebo Inscriptiones mediae aevi Helvetiae. Návrh slovenskej normy sa snažil – pokiaľ sa dalo – zohľadňovať aj úzus pre vydávanie slovenských archívnych prameňov.⁶² Prepis textu je vhodné **typograficky odlišiť** od zvyšnej časti edície. V diplomatickej edícii sa používa rozdiel medzi normálnym a kurzívnym písmom. Tento spôsob navrhoval v štandardnej epigrafickej príručke aj Rudolf Kloos,⁶³ no v praxi sa nepresadil. Ďaleko rozšírenejšie a aj prehľadnejšie je odsadenie celého bloku prepisu, prekladu aj s textovo-kritickým aparátom medzerou od ľavého okraja.

Ak sa na jednom nosiči nachádzajú **viaceré nápisy** (napr. na renesančnom epitafe Jakuba Mordaxa a jeho ženy z roku 1572 v Kostole sv. Juraja v Sv. Jure je jeden nápis pod tympanónom, ďalší v spodnej časti pod hlavným reliéfom), prepisujú sa jednotlivé nápisy oddelene a čísľujú sa rímskymi číslicami.

Nápisy sa prepisujú **iba modernou abecedou** latinského písma, ako je bežné vo všetkých súčasných korpusových prácach. Teda nepoužíva sa napr. v počítačových fontoch bežná forma € ako vyjadrenie uncíálnej podoby písmena. V gotickej minuskule sa nevyjadruje rozdiel medzi dlhým a okrúhlym *s*, podobne nezachytávame v gotickej majuskule formy vychádzajúce z minuskulných tvarov (napr. majuskulné gotické *N*, ktoré má rovnaký tvar ako minuskulné, iba inú veľkosť). Špeciálny prípad predstavujú pôvodne grécke formy mena Ježiša Krista, ktoré možno prepisovať latinizovanou formou – napr. *IHC XPC* ako (*IESUS*) (*CHRISTUS*).

⁶⁰ K nomenklatúre písiem na našom území ŠEDIVÝ, Juraj: Ukryté v písme. K datovaniu stredovekých pamiatok na základe ich nápisov. In: *Byzantinoslovaca I*, 2006, s. 244–252.

⁶¹ V DI ani CIB nevytvárajú priestor špeciálne pre opis nápisu. Časť informácií ponúkajú v texte opisujúcim nosič a časť vo vedeckom komentári. Nepovažujem takéto rozdelenie za správne, najmä keď v poslednom období pozorovať väčší dôraz na paleografiu nápisov (napr. W. Koch). Preto považujem samostatné vyčlenenie textu o nápise a písme (ako je to napr. vo švajčiarskom korpuse) za legitímne a dôležité.

⁶² SEDLÁK, Jozef: Edície prameňov. In: *Ochrana, sprístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov*. Zost. Horváth, Vladimír – Kartous, Peter – Watzka, Jozef. Bratislava 1988, s. 102–112.

⁶³ Kloos, Rudolf: c. d., s. 93.

Epigraf musí pri opise **rešpektovať originálne grafémy**. Teda, ak je pre nápis použitá kapitála, ktorá v zásade nepoužíva *U*, tak zachováame použité tvary napriek foneticky rozdielnemu čítaniu (teda v origináli aj v prepise bude *DOMINVS*). Ak je slovo skrátene a nevieme, akú grafému by autor textu použil, tak prepisujeme podľa iných slov v texte: napr. pri skratke pre *q(ue)* v texte: *SENATVS POPVLVSQ(VE)* treba použiť z ostatného kontextu vyplývajúce písmeno *V* miesto foneticky správnejšieho *U*. V prípade, že vo zvyšnom texte sa daná graféma nenachádza, môže autor pri prepise použiť tvar obvyklý pre dané obdobie a písmo: v prípade kapitály na nápise zo 16. storočia môže použiť *V* – napr. *D(OMI)N(V)(S)*. Kvôli zásade rešpektovania originálneho textu preto prepisujeme verne aj evidentnú chybu (napr. *donimus* miesto *dominus*), pričom pomocou textovo-kritického aparátu musí epigraf poukázať na správny tvar slova.

S rešpektom k originálnej podobe textu súvisí aj **prepis mien**. Veľké písmená (verzálky) nedáva epigraf na začiatkoch viet a pri vlastných menách – ako je dnes bežné – ale iba tam, kde sa vyskytujú v originálnom nápise. Fakt, že ide o vlastné meno alebo o toponymum, zistí čitateľ prinajmenšom v preklade. Rešpekt k pôvodnej **ortografii** káže, aby boli písmená *i* a *j*, resp. *u*, *v*, *w* prepisované tiež verne podľa originálu – preto napr. *zw Pressburg* miesto foneticky správnejšieho *zu Pressburg*. Ak sa v origináli vyskytujú dve *i* za sebou a druhé je potiahnuté pod základnú linku, treba ich prepisovať ako *ij* (napr. *iulij*). Ak je použité *y* vo funkcii *ii*, treba ho pri opise ponechať (napr. *iuly*). Podobne treba zachovať *e-caudata*, ak by sa vyskytovalo aj v originálnom texte. Transliterovať treba aj slovenské alebo nemecké slová – teda nezamieňať *zjena* za *žena*, ale ponechať slovo v pôvodnom tvare (podobne *vnnd* nezamieňať za *und*). Slovenský návrh pre edovanie archívnych dokumentov navrhuje ako hranicu pre striktnú transliteráciu slovenských textov rok 1600 (pri českých dokonca rok 1500) – mladšie texty navrhuje J. Sedlák modernizovať podľa súčasného pravopisu. Táto zásada je však pre epigrafickú edíciu neprijateľná (aj v 17. storočí treba *Girzik* uprednostniť pred *Jiřík* – druhá forma sa ale môže objaviť v preklade).

Dôležitou zásadou je prepis **majuskulného textu majuskulou**, minuskulného minuskulou. Týka sa to aj tzv. enkláv (litterae inscriptae), kde do majuskulného textu sú vkladané veľkosťou menšie, ale formou majuskulné litery. Na druhej strane nadpísané menšie písmená, ktoré vyjadrujú dvojhlásku alebo iné formy „národných“ jazykov (napr. *gesto^erben*), či pádové koncovky (napr. *M^{mo} CCCC^{mo} secundo*) je vhodné pri prepise ponechať (typograficky riešiť pomocou horného indexu). Rešpekt k originálu velí aj rímske číslice napísané minuskulou ponechať v pôvodnom tvare (dodržiava aj *DI* aj *CIB*). Práve v tom je význam prekladu, že je v ňom miesto na moderný, resp. antický spôsob prepisu číslic (rímske číslice písané majuskulou) a vôbec na epigrafovú interpretáciu nápisu.

Lomka sa v prepise používa ako označenie zlomu textu (napr. pri náhrobnej doske, kde sa nápis vždy v roku dosky zlomí do pravého uhla). Dvojitá lomka sa uvádza v prípade, že je nápis výrazne prerušený (napr. na portáli je v strede umiestnená kartuša s erbom, po jednej strane je z letopočtu tisícka a stovka, po pravej desiatka a jednotka – napr. 16//23).⁶⁴ Pred a za lomkou sa neuvádzajú medzery, ak je text zlomený (resp. pri

⁶⁴ V niektorých starších nemeckých edíciách alebo v poľských zväzkoch (napr. PIECH, Zenon (ed.): *Corpus inscriptionum Poloniae 8/2*. Kraków 1987) sa miesto lomky používa zvislý ťah – napr. *FE|MINA*.

dvojitej lomke rozdelený) uprostred slova (napr. *DO/MINUS*)⁶⁵. V opačnom prípade treba naznačiť, že k zlomu, resp. rozdeleniu dochádza medzi slovami (napr. *HIC IACET / DOMINUS*).

Skrátené časti textu treba rozvádzať v **okrúhlych zátvorkách** (xxx). To sa týka aj prípadov, keď pri skrátenom slove (resp. nad ním) chýba znak skrátenia.⁶⁶ Rozvedenie skratiek patrí k čitateľskému komfortu, na ktorý by epigraf nemal rezignovať. Upozornenia na subjektívne nejednoznačne rozlúštené skratky alebo ťažko čitateľné pasáže textu (najmä pri ťažšie čitateľných osobných či miestnych menách), resp. editorove dodatky a komentáre majú miesto v textovo-kritickom aparáte (typu a, b, c atď. – nie v poznámkach pod čiarou typu 1, 2, 3 atď.).⁶⁷ V zátvorkách treba prepisovať aj sigly, ktoré nepochádzajú z litier: napríklad skratky pre *et* alebo *con* odvodené z tírónskych tvarov treba prepisovať ako (*et*) a (*con*).

V **hranatých zátvorkách** [xxx] sa nachádzajú pasáže, ktorých tvar ani presné znenie nepoznáme (napr. kvôli poškodeniu nosiča), ale dá sa logicky doplniť. V prípade, že je text poškodený a nečitateľný, ale je zrejmé, koľko písmen chýba, treba do hranatej zátvorky napísať príslušný počet bodiek. V prípade, že presný počet litier nie je známy vôbec (napr. spodná časť náhrobnej dosky zmizla pod sekundárne zvýšenou podlahou), musí prepis túto skutočnosť reflektovať: pôvodne sa nechávala hranatá zátvorka prázdna,⁶⁸ v súčasnosti sa viac presadzuje vyplnenie zátvorky tromi pomlčkami s medzerami medzi nimi.

Neskôr vložené pasáže alebo nevhodné mladšie reštaurátorské zásahy pozmeňujúce pôvodný text treba vyznačiť **ostrými zátvorkami** <xxx>. Tento úzus zodpovedá praxi pri diplomatickej edícii, keď sa táto forma zátvoriek používa pre neskoršie doplnky, interpolácie, sfaľované časti (v iných diplomatických edíciách majú rovnakú funkciu „ondrejské križiky“ X...X).

Podčiarknutím označujeme **nexus litterarum**. V nemecko-rakúskych edíciách ho označujú metodicky vhodnejšou svorkou umiestnenou pod písmená, ktoré sú spojené, no tento znak je typograficky mimoriadne náročný a neúmerne predražuje tlač korpusov. Svorka má oproti podčiarknutiu výhodu iba v tom prípade, ak za sebou nasledujú dve (alebo viac) nexus litterarum.

Na začiatku nápisov, napríklad pri minciach alebo pečatiach, ale aj na náhrobných pamiatkach, sa často nachádza **križik**, ktorý epigraf prepisuje pomocou znamienka pre sčítanie (+). **Oddeľovacie znamienka** medzi slovami (bodka, krúžok, kvetinka...) naznačujeme iba jedným typom znaku (◦), pričom reálny tvar oddeľovacieho znamienka špecifikujeme v textovo-kritickom aparáte. Pôvodnú **interpunkciu** treba dodržiavať iba v prípade, že logicky správne člení text (týka sa až novovekých textov). Rozdeľovník (v originálnom texte na konci riadku) sa prepisuje znamienkom rovnosti (=) s tým, že

⁶⁵ Touto cestou sa vydali nemecko-rakúski aj poľskí editori. Naopak český projekt ráta s medzerou pred a za lomkou bez ohľadu na to, či je slovo rozdelené, čo nepokladám za správne (v jazyku prameňa menej zbehlý čitateľ nevie, či ide o jedno slovo alebo o dve).

⁶⁶ V prípade, že znak skrátenia chýba všade pri skrátených slovách, stačí to poznamenať raz súhrnne v textovo-kritickom aparáte. Ak by chýbal len v jednom-dvoch slovách, treba to osobitne zdôrazniť v textovo-kritickom aparáte pri každom defektnom slove.

⁶⁷ Starší spôsob presadzoval W. Koch (Tenže, *Epigraphica*, s. 72) pomocou podbodkovania litery, čo však bolo typograficky náročné a predražovalo tlač.

⁶⁸ Navrhoval W. Koch (Tenže, *Epigraphica*, s. 72).

jeho reálnu podobu môžeme opísať v textovo-kritickom aparáte (či je jednoduchý alebo dvojité). Pôvodné zátvorky (objavujú sa až v novovekých textoch) treba v súlade so slovenskou diplomatickou praxou (J. Sedlák) vyznačovať z oboch strán dvojbodkami (:(:, resp. :):. V ojedinelých prípadoch výskytu spojitého písma (scriptura continua), je možné oddeľovať podľa zmyslu slová, treba na to však upozorniť v textovo-kritickom aparáte.

5) Preklad: V českom aj poľskom korpuse chýba, uvádzajú ho v nemeckej a švajčiarskej edícii. V tomto prípade si treba uvedomiť, že nepíšeme len pre špičkových vedcov, ale aj pre vzdelaných laikov (napr. študentov), ktorí nemusia zvládať stredovekú latinčinu či nemčinu na požadovanej úrovni, preto by epigraf mal mať ambíciu ponúknuť čitateľovi aj preklad nápisu. V tejto časti opisu je aj miesto na poukázanie na citované biblické či iné pasáže (pre identifikáciu je vhodné využiť elektronickú verziu Vulgaty alebo databázu Patrologia latina). Pri preklade sa prihovám za preklad osobných mien, ale štandardizáciu prezývok či priezviska v jazyku prameňa (*Hie leit pegraben der erber man Niclas Puēchpinder – Tu je pochovaný ctihodný muž Mikuláš Buchbinder*).

6) Textovo-kritický aparát: Archivárska „zelená“ kniha nazýva túto formu aparátu „textové poznámky“⁶⁹ – ide v zásade o formálno-textový aparát, miesto na vyjadrenia editora k forme textu (ak sú nejaké slová nesprávne napísané, ak sa vyskytujú nejaké špeciálne oddeľovacie znaky, vyjadrenia k čitateľnosti písmen a pod.). Sem sa umiestňujú odkazy na nápisom citované diela (napr. pasáže z Biblie), na ktoré bolo poukázané v časti o preklade. Nemecký korpus umiestňuje tento blok informácií pod prepis, no logickejšie je jeho umiestnenie až pod preklad, keďže obsahuje informácie tak ku prepisu, ako aj ku prekladu (takto umiestňuje textovo-kritický aparát aj švajčiarsky korpus). Vyjadruje sa za sebou nasledujúcimi písmenami abecedy (*a, b, c...*).

7) Vedecký komentár ku nápisu a prosopografické údaje prinášajú informácie ku datovaniu (ak nie je explicitne uvedené, alebo ak sa doba vzniku pamiatky od explicitne spomenutého evidentne odlišuje), komentáre k literárnym predlohám, identifikáciu z hľadiska heraldiky (ak nosič obsahuje erb) a krátke biografické údaje ku osobe spomínanej v nápise (pokiaľ nejde o všeobecne známu osobu ako panovník).

8) Poznámky sú obsahovo-vecného charakteru a vyjadrené sú arabskými číslicami (*1, 2, 3* atď.). V zásade predstavujú klasický citačný systém, miesto na uvedenie využitej sekundárnej literatúry a viažu sa na celý opis nápisu – hoci primárne sa týkajú najmä vedeckého komentára. Nie sú priebežné v celom diele alebo súpise, ale pri opise každého nosiča sa začína číslovanie od jednotky.

9) Odpisy a literatúra: Do poslednej časti opisu patria údaje o mladších odpisoch nápisu (napr. kópiare, vizitácie, rukopisné zoznamy a pod.) a zoznam literatúry publikovanej ku nápisu. Práce ku osobám zmieneným na nápise alebo k iným parciálnym argumentom (ak sa netýkajú nápisu samotného) treba dať len do poznámky, nie do zoznamu, ktorý má byť rezervovaný dielam o nápise ako takom. Zoznam je radený v chronologickom poradí. Kvôli prehľadnosti aj ekonomickosti je dobré použiť skrátenú formu citovania: priezvisko autora kapitálkami, rok vydania diela, so skratkou pre stranu uviesť rozsah strán (napr. *SPIRITZA, 1996, s. 61*). Kompletný zoznam literatúry s potrebnými bibliografickými údajmi je umiestnený na konci diela.

⁶⁹ SEDLÁK, Jozef: Edície prameňov. In: *Ochrana, sprístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov*. Zost. Horváth, Vladimír – Kartous, Peter – Watzka, Jozef. Bratislava 1988, s. 105.

Záverom možno povedať, že metodiku epigrafického opisu by nemali využívať len odborníci pri korpusových prácach. Zjednodušený prepis je vhodný aj ako súčasť historických, sfragistických, numizmatických či iných textov. Vďaka jednotnej metodike budú texty v príbuzných historických disciplínach kompatibilné navzájom a zároveň budú zrovnateľné s prácami v okolitých európskych krajinách. Nikto v súčasnosti nepochybuje o význame epigrafických prameňov. Na rozdiel od tých, ktoré sú uložené v archívoch či knižniciach je veľká časť nápisových nosičov vystavená vplyvu počasia alebo vandalov či zlodějov. Okrem diskusie ku metodike a jej následnom postupnom akceptovaní bude preto potrebné spojiť sily čo najväčšieho počtu inštitúcií a jednotlivcov, aby tieto pamiatky našej písomnej kultúry „neodišli“ do nenávratna bez toho, aby sme ich predtým aspoň zdokumentovali.

MITTELALTERLICHE UND FRÜHNEUZEITLICHE EPIGRAPHISCHE TEXTE UND DIE METHODIK IHRER BESCHREIBUNG

Juraj Šedivý

Im vergangenen Jahrzehnt wurde die Forschung der slowakischen Inschriften des Mittelalters und der frühen Neuzeit etabliert. Als Ergebnis der Bemühungen des Zentrums in Pressburg/Bratislava wurde ein Projekt *Corpus inscriptionum Slovaciae* von dem APVV-Forschungsfond unterstützt. In der slowakischen Wissenschaft wurde jedoch die Theorie der wissenschaftlichen Disziplin bisher noch nicht oder nur wenig reflektiert.

In der Studie wird zuerst versucht den Gegenstand der Forschungen von Epigraphik und Paläographie zu unterscheiden. Es wird festgestellt, dass es drei Schritte gibt, die eine Inschrift von der paläographischen Aufzeichnung trennen: 1) der Autor der Inschrift führt eine ähnliche Handbewegung wie bei einer paläographischen Aufzeichnung durch, das Schreiberwerkzeug hält er auf dieselbe (oder ähnliche) Weise wie der Schreiber seine Schreibfeder, nützt nur einen anderen Beschreibstoff (z. B. gemalte Wandinschriften); 2) die Hand macht ähnliche Bewegung, aber die Haltung des Schreibinstruments ist bereits anders (z. B. mit einer Nagel geritztes Graffiti); 3) sowohl die Bewegung der Hand als auch die Haltung des Instruments sind anders (z. B. eine in Holz geschnitzte Inschrift); 4) seriell erzeugte Inschriften (z. B. geprägte Siegelumschrift).

Man kann eine „systematische“ und eine „angewandte“ Epigraphik unterscheiden. Die erste hat ähnliche Ziele und Methoden wie die Kodikologie bei Handschriften oder die Diplomatik bei Urkunden – sie ist eine „Archäologie“ des Inschriftenträgers. Für Hauptergebnisse der systematischen Epigraphik kann man die Inschriftenkataloge halten, die sowohl formale als auch inhaltliche Elemente der Inschriften beschreiben, wobei aus pragmatischen Gründen die seriell erzeugten Inschriften nicht berücksichtigt werden. Als „angewandte Epigraphik“ kann man epigraphische Vorgänge im Rahmen von Forschungen anderer Disziplinen (z. B. der Sfragistik, Kunstgeschichte, Denkmalschutzpflege usw.) bezeichnen. Beide „Sub-Disziplinen“ sollten einheitliche Methodik und Editionsregeln folgen, die von internationalen Standards ausgehen und um eventuelle slowakische bzw. ungarländische Spezifika bereichert werden müssen.

Für die slowakische systematische Epigraphik ist am Anfang wichtig sich ihre territoriale und chronologische Interessensgrenzen zu definieren. Das *Corpus inscriptionum Slovaciae* sollte sämtliche Inschriften aus dem Territorium des heutigen Staates bis zum Jahr 1800

bearbeiten. Auf die besonders in Nachbarländern existierenden Denkmäler mit die heutige Slowakei betreffenden Beziehungen sollte dabei hingewiesen werden. Einzelne Editions-bände könnten nach historischen ungarländischen Regionen – Gespanschaften – in zwei Editionsreihen *Inscriptiones medii aevi* (CIS – IMA, bis 1526) und *Inscriptiones recentioris aevi* (CIS – IRA, von 1527 bis 1800) publiziert werden. Sachlich sollten sämtliche Inschriften in lateinischer Schrift, in besonderen Fällen auch griechische Texte berücksichtigt werden. Die Ambition des Projektes ist auch die Inschriften aus Museen und Galerien einzuarbeiten. Für die eigenen slowakischen Editionsregeln aber auch für die Nomenklatur und Terminologie sind vor allem die etablierten Projekte Deutsche Inschriften, Corpus inscriptionum Bohemiae und andere inspirativ. Einen Teil der slowakischen Terminologie definierte bereits das siebensprachige „Vocabularium parvum scripturae latinae“ (H. Pátková – J. Šedivý) vor, die weiteren Grundtermini wurden in der Studie behandelt. Im Weiteren wird in dem Material auch die Struktur der künftigen Bände skizziert (Einleitung, kurzer Überblick der historischen Entwicklung der Region mit Hinblick auf die epigraphische Kultur und Denkmäler, epigraphische Analysen, Katalog, Register, Verzeichnisse, Beilagen). Der Autor der Studie schlug auch Editionsregeln des *Corpus* vor.

Übersetzt von Juraj Šedivý

HUŇADYOVCI Z MOJMÍROVIEC
(od biskupovho familiára k uhorskej aristokracii)

PETER KERESTEŠ

Keresteš, P.: Hunyadi Family from Mojmírovce (From a Bishop's Familiaris to Hungarian Aristocracy). *Slovenská archivistika*, Vol. XLVII, No 2, 2012, p. 40–63.

The paper presents genealogical and historical description of the development of the aristocratic family of Hunyadi nobilitated in 1607. The author focuses on social and wealth rise from a small nobilis family to the level of Hungarian aristocracy in 18th century, using this instance to illustrate the social mobility in noblemen's genealogy. In relation to the history of the Nitra region and the Lower Hron region, as well as south-west Hungary, the Hunyadi family had become known as generous donators and maecenases of profane and sacral buildings on their lands and as the most significant pioneers of modern agriculture in south-west Slovakia and also all of Hungary in 19th century.

Historical Auxiliary Sciences. Genealogy. Aristocracy. Hunyadi. Mojmírovce. Appel. Agriculture. Horses. Sheep.

PhDr. Peter Keresteš, PhD., Štátny archív v Nitre, Novozámocká 273, 951 12 Ivanka pri Nitre

Grófska vetva rodu Huňadyovcov z Mojmíroviec patrí azda medzi najmenej známe aristokratické rody pôsobiace v Uhorsku. V minulosti si síce viacero uhorských aristokratických rodov dalo spracovať svoje dejiny, Huňadyovci však k nim nepatrili. V podstate iba uhorský genealóg Iván Nagy publikoval, aj to dosť nepresné, základné informácie o genealógii rodu, ktoré mu zrejme sprostredkoval huňadyovský archivár Juraj Aba.¹ Bilanciu publikačného záujmu o rod dopĺňajú z najnovšej produkcie slovenskej a maďarskej historiografie dve štúdie. V prvej si Emma Iványi v rámci sledovania úradnej činnosti palatína Pavla Esterháziho všimla aj osobnosť jeho súčasníka, úradníka Uhorskej kancelárie a zároveň jeho familiára Ladislava Huňadyho.² V druhej Radoslav Ragač publikoval huňadyovský erb z albumu donátorov Loretánskej kaplnky františkánov v Bratislave.³ Napokon maďarský genealóg Márton Szluha sa pokúsil aj o genealogické spracovanie rodu, ktoré doposiaľ možno považovať za najkompletnejšie, i keď

¹ NAGY, Iván. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblakkal V*. Budapest 1862, s. 194–197.

² IVÁNYI, Emma. *Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége (1681–1714)*. Akadémiai kiadó: Budapest, 1991, s. 390–393.

³ RAGAČ, Radoslav. *Genealogicko-heraldická analýza albumu donátorov Loretánskej kaplnky bratislavského františkánskeho konventu*. Dizertačná práca. FF UK v Bratislave: Bratislava, 2007.

ho možno doplniť a spresniť ďalšími údajmi.⁴ Prečo sa vlastne zaoberať dejinami tohto aristokratického rodu? Predovšetkým na prelome 18. a počas 19. storočia sa tento šľachtický rod, pôsobiaci zväčša na juhozápadnom Slovensku, zaradil medzi najvýznamnejších priekopníkov moderného poľnohospodárstva na našom území, a preto mu zaslúžene patrí primeraná pozornosť v slovenských dejinách. Dodnes je však aj tento aspekt, podobne ako prínos riaditeľov ich majetkov rodu Appelovcov, iba veľmi slabo zohľadnený v dejinách slovenského poľnohospodárstva.⁵ Huňadyovci sú však medzi uhorskou aristokraciou zaujímaví aj z iného pohľadu. Sú príkladom postupnej, na uhorské pomery nie síce výnimočnej, ale príkladnej spoločenskej mobility v šľachtickej genealógii. Iba v troch generáciách sa prepracovali z armalistického šľachtického rodu medzi najvyššiu uhorskú aristokraciou. Od neurodzeného služobníka a drobného hospodárskeho úradníka v prvej generácii postupovali cez vysokého štátneho úradníka až medzi uhorskú „barokovú“ aristokraciu, kam sa oficiálne zaradili v druhej polovici 18. storočia. Pozoruhodná je aj donátorská a stavebná činnosť Huňadyovcov – vyfinancovali výstavbu niekoľkých kostolov na svojich majetkoch, postavili a opravili na svojich majetkoch niekoľko kaštieľov a obnovili kláštor v maďarskom Mesztegyő.⁶ Ambíciou tohto článku je preto ponúknuť komplexnejší, genealogicko-historický pohľad na vývoj tohto málo známeho aristokratického rodu, aj keď predmetnou štúdiou si nerobíme nárok na úplnú vyčerpanosť témy.

Familiár Ondrej Nad' – zakladateľ rodu

V 16. a 17. storočí sa rady uhorskej šľachty začali rozrastať o početnú skupinu armalistov. Títo novonobilitovaní obyvatelia pochádzali z rôzneho spoločenského prostredia. Najčastejšie išlo o mešťanov so silným ekonomickým zázemím, ďalej udatných či úspešných vojakov a napokon ľudí, ktorých možno zaradiť do skupiny tzv. familiárov. Túto poslednú skupinu na rôznej úrovni, s vplyvom či intenzitou familiárnej služby, tvorili najmä hospodárski úradníci, stoliční funkcionári, avšak v neposlednej miere mohlo ísť aj o poddaných v službách šľachtických rodov s rôzne určenými úlohami. Prostredníctvom familiárov sa snažili magnáti i stredná šľachta presadzovať a uplatňovať jej vlastné lokálne záujmy a moc na rôznej úrovni. V uhorských podmienkach familiarita zohrávala vždy dôležitú úlohu. Z tejto poslednej spoločenskej skupiny pochádzal aj prvý hodnoverne doložitelný predok Huňadyovcov – Ondrej Nad' (*Nagy*). Jeho bližší spoločenský pôvod nie je známy. Vieme o ňom iba toľko, že pochádzal z Huňadskej stolice

⁴ SZLUHA, Márton. *Nyitra vármegye nemes családjai I.* Heraldika Kiadó: Budapest, 2003, s. 505–514.

⁵ KERESTEŠ, Peter. Appelovci – hospodárski úradníci aristokracie. In: *Pamiatky a múzeá*, 58, 2009, 1, s. 29–35; KERESTEŠ, Peter. Rodinná kontinuita v rode hospodárskych úradníkov Appelovcov z Mojmiroviec (spoločenská kategória hospodárskych úradníkov ako nový objekt genealogicko-historických výskumov). In: *Kontinuita a diskontinuita v genealógii a heraldike*. Zborník. Zost. Šarlota Drahošová – Peter Keresteš – Milan Šišmiš. SGHS: Martin 2010, s. 146–166.

⁶ Donátorská a staveľská činnosť Huňadyovcov je predmetom autorovho článku *Mecenášske a staveľské aktivity grófskej vetvy rodu Huňady z Kéthely*, ktorý bude publikovaný.

v Sedmohradsku.⁷ Podľa tohto územného celku ho začali prezývať Huňady (*Ondrej Litteratus Nagy aliter Huniady*).⁸ Svoju kariéru začal pred rokom 1595 ako familiár na dvore sedmohradského kniežat'a Žigmunda Bátoriho.⁹ Prívlastok Literát zároveň dokladá, že na svoju dobu patril k úzkej skupine vzdelaných ľudí, ovládajúcich čítanie a písanie. Niekedy v rokoch 1595 až 1604 žil v Ríme, kde pôsobil ako familiár na dvore kardinála Alfonza.¹⁰ Zlom v jeho živote nastal až v roku 1604, keď ho, azda sám spomínaný kardinál, odporučil starobudínskemu prepoštovi a sriemskemu titulárnemu biskupovi Ladislavovi Majténimu. Ondrej Nad' vstúpil do jeho služieb opäť ako familiár pre majetky starobudínskej prepozitúry na Hornej Nitre, ktoré administratívne patrili do Tekovskej stolice. Bola to dobrá voľba, pretože počas prvého protihabsburského povstania Štefana Bočkaia zabránil rozkradnutiu a odcudzeniu týchto majetkov povstalcami. Tým si vyslúžil biskupovu dôveru a značné uznanie.¹¹ Zohľadnením týchto Ondrejových zásluh, azda aj s príspevom biskupovho odporúčenia, bolo vydanie erbovej listiny, ktorú mu udelil uhorský kráľ Rudolf I. dňa 8. júna 1607. Erbová listina bola následne nostrifikovaná a publikovaná na zhromaždení Tekovskej stolice 13. decembra 1607. Originál, ba ani odpis tohto pre rod dôležitého dokumentu, nie je dodnes známy, a preto nie je vôbec jasné, či išlo o udelenie nového, alebo potvrdenie staršieho uhorského šľachtictva.¹² Prikláňame sa však skôr k prvej alternatíve.

Od tohto času môžeme sledovať postupnú spoločenskú i majetkovú aklimatizáciu Ondreja v regióne Hornej Nitry, predovšetkým v jej časti patriacej administratívne do Tekovskej stolice. Finančná situácia a jeho úradná kariéra mu dovolila nazhromaždiť majetok, ktorý ho zaradil medzi lepší priemer nižšej tekovskej šľachty. Do tejto ako takej kategorizácie ho radia aj daňové registre, ktoré Ondrejovi vyrubovali podľa veľkosti majetku daň od 32 do 50 denárov stoličnej taxy.¹³ Rady uhorských armalistov definitívne opustil v roku 1613. Vtedy mu jeho zamestnávateľ Majténí daroval za preukázané služby poddanskú usadlosť prepozitúry v Malých Kršteňanoch, ktorú prebudoval na

⁷ Huňadyovci tento svoj pôvod vyjadrili neskôr v srdcovom štíte svojho barónskeho a neskôr grófskeho erbu. Vložili si doň erb Huňadskej stolice – „korvínovského“ havrana s prsteňom v zobáku (Huňadská stolica tento erb totiž prevzala z rodového erbu Korvínovcov-Huňadyovcov).

⁸ Štátny archív v Nitre (ďalej len ŠAN), Huňady z Mojmíroviec (ďalej len HM), inv. č. 210. Napríklad ešte v roku 1618 sa uvádza ako „*Andreas Litteratus Nagi de Hwnyad*“.

⁹ V jednom súdnom spore sa doslovne uvádza tradovaný pôvod najstaršieho člena rodu: „*Andreas Hunyady saeculo adhuc 15°* (správne 16° – pozn. autora) *ex aula principis Transylvaniae Sigismundi Báthory per cardinalem Alfonsum Romam abductus...*“ ŠAN, HM, inv. č. 831.

¹⁰ ŠAN, HM, inv. č. 1961. *Elenchus jurium familiae Hunyady usque ad annum 1762*, pag. 3 (fasc. A, nro. 809).

¹¹ ŠAN, HM, inv. č. 209.

¹² Dokument ani odpis erbovej listiny Huňadyovcov z roku 1607 sa dnes nenachádza ani v rodovom archíve Huňadyovcov, ani v archíve Nitrianskej a Tekovskej stolice, uložených v Štátnom archíve v Nitre. Nie je evidovaný ani v Magyar Országos Levéltár v Budapešti.

¹³ Tá sa u nej obyčajne pohybovala od 10 denárov do 3 zlatých. ŠAN, Tekovská župa I. Nobilitaria. *Bars vármegye nemeseinek jegyzéke 1577–1657*, bez pag. V roku 1625 je ešte stále vedený v registroch ako *Andreas Nagy aliter Huniady*.

kúriu.¹⁴ Ondrej sa tak zaradil medzi skupinu tekovských kurialistov. Tento skromný majetok sa stal vôbec aj prvým a základným prídomkom rodu (v podobe *de Kis Krstye-nye*). Časom nadobudol v tejto obci ešte jednu poddanskú usadlosť a po jednej opustenej usadlosti aj v obciach Pažiť a Čereňany.¹⁵

Manželstvom s Barborou Vysočániovou sa Ondrej definitívne aklimatizoval medzi tekovskou šľachtou. Bola dcérou jedného z najstarších a najvýznamnejších tekovských rodov Františka z Vysočian a Kataríny Fánčiovej. Zdá sa, že manželstvo s Barborou bolo pre neho výhodné najmä z majetkovej stránky a do istej miery pomohlo k neskoršiemu majetkovému vzostupu Huňadyovcov. Barborina matka bola totiž jedným z posledných potomkov starého šomodského rodu Fánčovcov (*Fánchy*) s rozsiahlymi majetkami na území dnešného juhozápadného Maďarska.¹⁶ Na majetkovej delbe bývalých fánčovských majetkov s centrom v obci Kéthely južne od Balatonu participoval cez svoju manželku aj sám Ondrej. Získal vďaka tomu malé majetkové podiely v šomodských dedinách Szólad, Szemes a Nezde. V 18. storočí Huňadyovci doslova „zaútočili“ na tento lukratívny „fánčovský“ komplex, ktorý medzitým už viackrát zmenil majiteľov, a hoci nie jednoducho, predsa len sa im tieto majetky podarilo získať do vlastníctva. Napokon treba ešte spomenúť, že Ondrejova manželka Barbora sa v roku 1643 už ako vdova zaslúžila o získanie polovice kúrie zvanéj *Neradovská* v hornonitrianskej obci Pažiť.¹⁷ Druhú polovicu kúrie vykúpila do zálohu ešte v priebehu toho istého roku za 450 zl.¹⁸ Pretože Barbora sa v posledných dvoch majetkovoprávných transakciách spomína už ako vdova, zdá sa, že jej manžel Ondrej Naď, zvaný Huňady, zomrel niekedy v priebehu roku 1642.

Z detí sa dospelého veku dožili dvaja synovia a päť dcér. Ich majetková delba predstavuje zaujímavý obraz o spoločenskom a majetkovom postavení prvej generácie rodu Huňadyovcov. K delbe medzi súrodencami došlo krátko po smrti ich matky 24. februára 1653. Dcéry Judita, Katarína, Alžbeta a Barbora boli v tom čase ešte slobodné.¹⁹ Z nich sa Helena neskôr vydala za Augustína Fabricia, Zuzana za Ondreja Jakuša, Judita za Františka Vizkeletyho a neskôr za Františka Bošániho, Alžbeta za Michala Brunsvika a Barbora za tekovského slúžneho Jána Maloňaia, predstaviteľov zväčša strednej nitrianskej a tekovskej šľachty. Podstatu majetkovej domény rodu tvorili dve šľachtické kúrie – jedna v Malých Kršteňanoch, ktorá bola pôvodne poddanskou usadlosťou a druhá v Pažiti a okrem nich drobné záložné majetky v Čereňanoch, Hornej Vsi, Radobici, Malých

¹⁴ ŠAN, HM, inv. č. 209.

¹⁵ HM, inv. č. 59, 210, HM, Elenchus nro. 20, fasc. N, nro. 428.

¹⁶ Keďže jediný príbuzný Kataríny Fánčiovej, brat Imrich, zanechal iba dve dcéry, Kláru a Katarínu, táto vetva rodu po meči vymrela. Jeho bývalé majetkové podiely v Šomodskej stolici takto prešli na Kataríninho manžela Juraja Otlíka a na Klárinho manžela Petra Heranda. Cez Herandovu jedinou dcéru Margarétu získal napokon podstatnú časť šomodských majetkov jej manžel Gašpar Šankó zo Šankóházy a jeho potomkovia. KERESTEŠ, Peter. *Lexikón erbov šľachty na Slovensku IV. Nitrianska stolica*. Bratislava: Hajko a Hajková, 2010, s. 71–73.

¹⁷ Táto kúria pôvodne patrila jej príbuznému Jánovi Vysočánimu, ktorý ju ešte v roku 1604 záložoval šľachticovi Jaroslavovi Zmeškalovi. Neskôr polovičku kúrie zobrali do zálohu bratia Elevenkútyovci inak Deákovci. ŠAN, HM, Elenchus nro. 20, fasc. P, nro. 541, 542, 544, 545, 552.

¹⁸ ŠAN, HM, Elenchus nro. 20, fasc. P, nro. 544, 545, 552.

¹⁹ ŠAN, HM, inv. č. 813.

a Veľkých Kršteňanoch v celkovej hodnote 1 300 zlatých (v oboch Kršteňanoch vlastnili Huňadyovci napríklad len po jednom poddanom). Tieto záložné majetky sa mali rozdeliť na sedem častí medzi potomkov, pričom každému zo súrodencov pripadla z nich hotovosť 183 zl. a 33 denárov. Kúrie zdedili Ondrejovi synovia Ladislav a František. Majetky po nebohej matke boli ponechané slobodným dcéram. Išlo o poddanskú usadlosť v dedine České Brezovo v Novohradskej stolici a jej dedičné majetky v trenčianskej obci Chochoľná, v ktorých každá z dcér vrátane syna Františka dostala po dvoch poddaných. Chochoľniansky majer pripadol Anne. Usadlosť v Českom Brezove sa rozdelila na dve časti medzi Ladislava a jeho sestru Helenu, manželku Augustína Fabricia. Zaujímavé informácie o majetkovom bohatstve prvej generácie Huňadyovcov predstavoval v del'be aj inventár hnutel'ného majetku. Ocenený bol na 535 zlatých. Nechýbal v ňom koberec ich nebohého príbuzného Michala Vysočániho, náramok Krištofa Majtěního, ovce a kozy v hodnote 133 zlatých, obilie, syr ľudovo zvaný bryndza v hodnote 7 zlatých, patinované olovo, dva strieborné poháre, štyri strieborné lyžice, štyri taniere španielskeho pôvodu, drahý náramok s reťazou v hodnote 54 zlatých, štyri prstene, dva koberce a menšie pozlátené a strieborné ozdoby. Uvedený majetok sa mal rozdeliť medzi súrodencov na šesť rovnakých častí, tak aby každému z nich pripadla čiastka v hodnote 89 zlatých a 17 denárov. Medzi hlavných dedičov Františka a Ladislava sa napokon rozdelila aj úroda, ktorá sa mala zozbierať v roku predmetnej del'by medzi členmi rodu na ich majetkoch.²⁰ To bol teda „v skratke“ obraz prvej generácie Huňadyovcov v hornonitrianskej časti Tekova.

V službách stoličnej samosprávy

Druhá generácia Huňadyovcov – potomkovia Ondreja Naďa inak Huňadyho – sa rýchlo uchytila v hornonitrianskej oblasti Tekova, k čomu dopomohli aj získané rodinné väzby s Vysočaniovcami, Bošaniovcami, Vizkeletyovcami, Šimoniovcami, Majtěníovcami či Maloňaiovcami. Po prvej majetkovej del'be v rode roku 1653 sa František Huňady usadil v kúrii zvanej *Neradovská* v Pažití, kým mladší Ladislav sa rozhodol obývať pôvodnú rodovú kúriu v Malých Kršteňanoch. Obaja bratia postupne zväčšovali v rámci svojich možností aj majetky rodu. Najmä František intenzívne v rokoch 1650–1679 rozširoval, či už kúpou alebo zálohom, majetkové podiely v Malých a Veľkých Kršteňanoch.²¹ Ladislav zas v roku 1667 získal od Naď-Lešeneiovcov kamennú kúriu v Novákoch, kam sa pravdepodobne na istý čas presťahoval.²² Obaja bratia svoje živobytie našli predovšetkým v úradnom aparáte stoličnej samosprávy, kde našli živobytie aj iní členovia rodu. Vekom starší František začínal v rokoch 1653–1656 ako stoličný prísediaci, v rokoch 1656 až 1670 už pôsobil ako slúžny Tekovskej stolice.²³ Po skončení funkcionárčenia v stoličnej samospráve sa František zamestnal ako hospodársky úradník. V roku 1672 sa už uvádza ako provizor pálfiovského panstva Bojnice.²⁴ Zomrel pravdepodobne

²⁰ Z úrody však mali vyplatiť všetky sestry po 10 zlatých.

²¹ ŠAN, HM, inv. č. 215–219.

²² ŠAN, HM, inv. č. 25.

²³ ŠAN, HM, Elenchus no. 20, fasc. N, no. 453. Tiež LISZKA, Peter – VALENTINY, Jozef. *Magistratualia officium ab anno 1561 ec Protocollis, registris et prossibus eruta magnis sane fatigiis*, 1834. Rukopis uložený vo fonde Botka z Vozokán v Štátnom archíve v Nitre.

²⁴ ŠAN, Tekovská župa I. Acta congregationalia, 1672, fasc. 3, no. 8.

v priebehu roka 1681.²⁵ V marci roku 1691 Alžbeta realizovala medzi potomkami majetkovú deľbu. Napísala ju v slovenčine. Ukázalo sa, že František a Alžbeta počas života nasporili slušnú sumu peňazí. Z deľby boli vyňaté iba kúria a majer v Pažití a akvizícia 3850 zlatých, ktoré boli určené Alžbete za zabezpečenie jej životných potrieb a pokojné dožitie života (zomrela v roku 1702 v Čereňanoch). Ostatná hotovosť 5024 zlatých sa mala rozdeliť na päť častí. Matricitné majetky, teda tie, ktoré do manželstva priniesla Alžbeta – išlo o menšie majetky v Návojovciach a najmä v Šimonovanoch vrátane tretiny tamojšej kúrie – sa rozdelili medzi tri dcéry – Kristínu, manželku Adama Šimoniho, Júliu, manželku Vlka Majténioho a Alžbetu, v tom čase ešte slobodnú, neskôr manželku Ondreja Šimoniho. S dedičstvom mala problém iba Júlia, pretože, jej manžel bol dlžný Huňadyovcom väčšiu sumu peňazí kvôli vyplateniu svojho moravského majetku Vizovice, a preto Júliin podiel z dedičstva jej mal vyplatiť on a tým vyrovať dlh.²⁶ Ostatné, avicitné majetky, sa rozdelili medzi synov Ondreja a Ladislava, ktorí si ich rozdelili už o desať dní po tejto deľbe. Na základe tejto deľby získal Ondrej majetky v Pažití a želiarsku usadlosť v Chalmovej. Kaštieľ v Čereňanoch a k nemu patriace majetky sa mali rozdeliť na tri časti, pričom dve tretiny mali pripadnúť Ondrejovi a zvyšok Ladislavovi. Ten však urobil ústupok a svoj podiel prenechal bratovi s podmienkou, že mu bude ročne vyplácať z tejto majetkovej časti 1000 zlatých v hotovosti.²⁷

K narastajúcej spoločenskej prestíži Huňadyovcov medzi tekovskou šľachtou dopomohla aj úradná kariéra Františkovo brata Ladislava, ktorý bol v stoličnej samospráve úspešnejším z dvojice bratov. V roku 1650 bol na Trnavskej univerzite promován na bakalára filozofie.²⁸ V rokoch 1657–1669 pôsobil najskôr ako notár Tekovskej stolice a svoju úradnú kariéru v stoličnom aparáte zavŕšil funkciou podžupana v rokoch 1677–1692.²⁹ Postavenie Ladislava Huňadyho posilnila aj skutočnosť, že na rozdiel od časti tekovskej šľachty, ktorá sa pridala k Tökölmu povstaniu – patrili k nim napríklad aj spomínaní Nad'-Lešeneiovcí – zostal verne stáť na strane Habsburgovcov. Aj to bol jeden z dôvodov, prečo Huňadyovci – po porátaní sa s tököliovskými prívržencami v Tekovskej stolici – participovali na skonfiškovaných majetkoch miestnej rebelantskej šľachty, čím si výrazne majetkovo priliepli. Ladislav Huňady zomrel v roku 1693 pravdepodobne v Hornej Vsi, kde sa presťahoval – istý čas mal v zálohu majténiovský kaštieľ – a od ktorej používal aj prídomek. František a Ladislav Huňadyovci dotiahli do tekovskej stoličnej samosprávy aj svoje deti. Ladislavov syn Michal bol napríklad v rokoch 1678–1683 stoličným prísediacom a jeho mladší brat Ignác v rokoch 1725–1729 druhým (zastupujúcim) podžupanom.³⁰ Ich potomkovia však v stoličnom aparáte už výraznejšie úspechy nedosiahli a táto chudobnejšia vetva sa vyvíjala ako zemianska. Jej členovia žili na začiatku 18. storočia v Chalmovej a Hornej Vsi, patriacich do Tekova,

²⁵ ŠAN, HM, Elenchus no. 20, fasc. I, no. 284.

²⁶ ŠAN, HM, inv. č. 40.

²⁷ ŠAN, HM, inv. č. 41.

²⁸ BOGNÁR, Krisztina – KISS, József Mihály – VARGA, Júlia. *A Nagyszombati Egyetem fokozott szerzett hagatói 1635–1777*. ELTE Leveltára: Budapest, 2002, 135, č. 230.

²⁹ LISZKA, Peter – VALENTINÝ, Jozef, ref. 24, s. 4–5.

³⁰ LISZKA, Peter – VALENTINÝ, Jozef, ref. 24, s. 5, 46.

od polovice 18. storočia pôsobili v Nitrianskej a Komárňanskej stolici.³¹ Úspešnejšie si však viedli dvaja Františkovi synovia – Ladislav a Ondrej Huňadyovci, ktorí zabezpečili tejto vetve Huňadyovcov hmotné i majetkové postavenie a zároveň ich možno zaradiť medzi najvýznamnejšie osobnosti rodu.

Ladislav a Ondrej Huňadyovci – majetkový a spoločenský vzostup rodu

Rod Huňadyovcov nikdy nemal azda väčší spoločenský a politický vplyv, ako práve za života tejto súrodeneckej dvojice, synov tekovského slúžneho Františka Huňadyho a Alžbety Varšániovej, ktorí svoj úradný život, aj keď každý v inej oblasti pôsobenia, spojili s palatínom Pavlom Esterházim. Ich presné dátumy ani miesto narodenia nie sú známe. Neskôr po majetkovej delbe v roku 1653 sa ich otec František presťahoval do kúrie zvanej Neradovská v Pažiti, kde sa pravdepodobne mohli narodiť aj obaja bratia. Nie sú známe ani počiatkové štúdiá oboch bratov, predpokladáme však, že študovali najskôr na trnavskom alebo trenčianskom gymnáziu, kam v druhej polovici 17. storočia, až do založenia piaristického gymnázia v Prievidzi, odchádzala veľká časť zemianskych chlapcov z Ponitria. Ich úradná kariéra, spoločenský a majetkový vzostup sa však už dá pomerne presne objasniť.

Starším z dvojice bratov bol pravdepodobne Ondrej Huňady, ktorý sa mohol narodiť okolo roku 1653. V matrike trnavskej univerzity sa ako jeho miesto narodenia uvádzajú Bojnice,³² domnievame sa však, že sa narodil v Malých Kršteňanoch alebo v susednej Pažiti.³³ Patril k vysokoškolsky vzdelanej uhorskej šľachte, v roku 1673 získal titul bakalára na Trnavskej univerzite.³⁴ Ihneď po skončení štúdií sa zamestnal ako prísažný notár v kráľovskej súdnej tabuli, kde pravdepodobne pôsobil až do roku 1685. Nakoniec ho však zlákala stoličná samospráva. Od roku 1683 bol notárom Tekovskej stolice.³⁵ Istý čas bol aj pokladníkom tejto stolice (1694). V rokoch 1694 až 1710 a 1714 bol menovaný za podžupana Tekovskej stolice, k čomu dopomohlo zaiste aj predošlé úspešné účinkovanie jeho strýka Ladislava v tejto funkcii.³⁶ V rámci politického spektra tekovskej šľachty patril k jej konzervatívnejmu krídlu. Počas povstania Gabriela Tököliho i Františka Rákociho zostal na strane Habsburgovcov, vďaka čomu mal aj on podiel na konfiškovaných majetkoch. Práve vďaka nemu sa podarilo potlačiť povstalcov na území Tekovskej stolice a stabilizovať situáciu na jej území. Ondrej v tom čase udržiaval čulú korešpondenciu s Jurajom Erdődym, tekovským županom a práve desiatky Ondrejových listov z toho písomného styku z rokov 1688–1712 sú cenným prameňom k priebehu po-

³¹ Genealogicky ich (s niekoľkými nepresnosťami) spracoval SZLUHA, Márton, ref. 4, s. 505–514.

³² Tento genealogický údaj nie je možné overiť, pretože matriky Bojníc sa zachovali až od roku 1668, matričné záznamy Pažite a Kršteňan siahajú iba do roku 1706. Vtedy tam už Huňadyovci nežili.

³³ Jeho otec František bol v čase jeho promócie provizorom v Bojniciach a azda preto mu uviedli ako pôvod (lepšie povedané vtedajšie bydlisko) Bojnice.

³⁴ BOGNÁR, Krisztina – KISS, József Mihály – VARGA, Júlia, ref. 28, s. 171, č. 858.

³⁵ ŠAN, HM, inv. č. 737.

³⁶ LISZKA, Peter – VALENTINY, Jozef, ref. 24, s. 9.

vstania na území tejto stolice.³⁷ Vyvrcholenie Ondrejovej kariéry, aj ako odmena za úspešné potlačenie kurucov v Tekove, nastalo v rokoch 1709–1718 vo funkcii podpalatína a zároveň prísediaceho kráľovskej súdnej tabule. Zomrel 6. septembra 1719 v kaštieli v Čereňanoch.

Ladislav Huňady, ktorý sa narodil v roku 1659 pravdepodobne v Pažiti,³⁸ uprednostnil Uhorskú dvorskú kanceláriu. Študoval na Trnavskej univerzite, kde dosiahol v roku 1676 titul bakalára filozofie.³⁹ Jeho kariéra je spojená predovšetkým s okruhom ľudí vplyvného palatína Pavla Esterháziho.⁴⁰ Začínal najskôr ako jeho pisár, v rokoch 1681–1693 bol už jeho tajomníkom. Potom prešiel pracovať do Uhorskej kancelárie, kde už len – zaiste aj zásluhou palatína – napredoval.⁴¹ V rokoch 1693–1697 bol koncipientom, v rokoch 1697–1701 archívárom, v rokoch 1701–1708 tajomníkom a napokon v rokoch 1708–1722 referendárom Uhorskej kráľovskej kancelárie sídliacej vo Viedni. V tejto poslednej funkcii bolo jeho úlohou predkladať vybrané žiadosti, prichádzajúce do Uhorskej kráľovskej kancelárie, priamo panovníkovi. Tesne pred smrťou bol v roku 1722 poctený aj funkciou kráľovského radcu a funkciou kráľovského personála, avšak výkonu týchto posledných funkcií mu zabránila smrť.⁴² Meno Ladislava Huňadyho nájdeme aj dnes v archívoch na stovkách vydaných dokumentov, ktoré signoval ako tajomník Uhorskej dvorskej kancelárie. Zomrel bez mužských potomkov vo svojom novom sídle v Mojmirovciach dňa 4. júla 1723. Dňa 18. júla jeho telo po posvätení biskupom Jurajom Gilánim pochovali v krypte mojmirovského Kostola sv. Ladislava.⁴³

Archívne pramene dokladajú aj iný rozmer Ladislava Huňadyho – jeho veľkú náboženskú zbožnosť. Ladislav bol veľmi silným katolíkom. Až do takej miery, že držal svetský celibát, prinajmenšom už od roku 1691, ako to výslovne uviedol už v majetkovej delbe so svojim bratom, kde tiež naznačil, že tento jeho stav odmieta stav manželstva.⁴⁴ Napokon sa predsa len oženil, v roku 1695 s dvojnásobnou vdovou Annou Máriou Šándorovou.⁴⁵ O silnej Ladislavovej viere svedčí aj fakt, že sa stal donátorom a patrónom

³⁷ Slovenský národný archív v Bratislave, Ústredný archív rodu Erdődy, šk. 133–134; RAGAČ, Radoslav, ref. 3.

³⁸ Dátum narodenia vyplýva z jeho testamentu z 20. 8. 1720, v ktorom Ladislav doslovne uviedol, že má 61 rokov. ŠAN, HM, inv. č. 816; Magyar Országos Levéltár Budapest, A 57, Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii, 60. köt., s. 6–12. Pažit' sa uvádza ako jeho rodisko v matrikách Trnavskej univerzity.

³⁹ BOGNÁR, Krisztina – KISS, József Mihály – VARGA, Júlia, ref. 28, s. 179, č. 982.

⁴⁰ IVÁNYI, Emma, ref. 2, s. 390–393. Autorka spracovala biografický portrét L. Huňadyho. Z nej vychádza aj MARKÓ, László: *A magyar állam föméltóságai Szent Istvántól napjainkig*. Budapest, 2006, 368 s.

⁴¹ FALLENBÜCHL, Zoltán. *Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarország*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár-Osiris Kiadó, 2002, s. 140.

⁴² FALLENBÜCHL, Zoltán, ref. 41, s. 140; IVÁNYI, Emma, ref. 2, s. 390–393.

⁴³ Archív rímskokatolíckej fary v Mojmirovciach, Matrika katolíckej fary z rokov 1691–1723, bez pag.

⁴⁴ ŠAN, HM, inv. č. 41, 815: „*dei beneficio modernum caelibatum meum permutans matrimonium contraherem*“.

⁴⁵ Toto manželstvo uzavrel Ladislav v roku 1695, ako to uviedol vo svojom testeamente z r. 1720. Tam tiež spomenul, že jeho manželka Anna Mária Šándorová zomrela v roku 1705. Týmto

nom niekoľkých cirkevných stavieb. Predovšetkým v Mojmírovciach, ktoré si vyhladol za svoje nové sídlo, dal v roku 1718 od základov postaviť v tesnej blízkosti pôvodného stredovekého Kostola Panny Márie (pôvodne sv. Štefana) nový barokový Kostol sv. Ladislava kráľa.⁴⁶ V roku 1702 bol opátom Filipom ako „*magnus fautor canonicae religiosus nostrae*“ a zároveň „ako veľký dobrodinec kláštora“ prijatý za svetského člena do rehoľného spolubratstva kláštora Hradice na Morave.⁴⁷ Dávalo mu to vlastne možnosť aktívne sa zúčastňovať na živote v kláštore, aj duchovnom, zároveň však ostal laickým členom, takže mu to nekládlo žiadne prekážky v svetskom živote.

Úradná kariéra, s ňou spojený výrazný spoločenský vzostup Ondreja a Ladislava Huňadyovcov a napokon aj ich oddaná vernosť Habsburgovcov, vytvoril základné predpoklady aj pre enormné rozšírenie majetkovej domény rodu. Obaja bratia – ktorí v usilovnom získavaní majetkových akvizícií vystupovali zväčša spoločne – nazhromaždili za svojho života majetok, ktorý ďaleko prekračoval pozície strednej tekovskej šľachty. Získanie magnátskej hodnosti bolo už len otázkou času. Prvý veľký krok urobili už v roku 1681, keď od bratov Nad'-Lešeneiovcov, aj keď spočiatku iba do zálohu, získali bývalý majténiovský kaštieľ v Čereňanoch.⁴⁸ K tomu pribrali ešte kúriu vo Vieske pri Bystričanoch od Kostolániovcov. V roku 1691 sa im ich ochranca palatín Pavol Esterházi odmenil donáciou, ktorá nielen potvrdila držbu ich starších majetkov, ale k nim „pribalila“ aj darovanie všetkých tých konfiškovaných majetkov, ktoré bratia držali v zálohu od tőköliovského sympatizanta Michala Nad'-Lešeneia (*Nagy de Lessenye*).⁴⁹ Išlo o Čereňany s kaštieľom a majetkové diely v Bystričanoch, Vieske, Malých Uherciach v Tekovskej, Čebrezove v Novohradskej a Veľkej Chocholnej v Trenčianskej stolici.⁵⁰ K tomu im palatín ešte v tom istom roku daroval v Čereňanoch a Chalmovej aj majetky ďalšieho neverného šľachtica Jána Bálintfiho. V podstate išlo o bývalé nad'-lešeneiovské majetky,

manželstvom získal nevlastného syna Antona Rutkaia (druhým manželom Anny Šándorovej bol totiž Štefan Rutkai).

⁴⁶ KERESTEŠ, Peter. *Najstaršie dejiny Mojmíroviec*. Vydavateľstvo Enars: Nitra 2008, s. 140.

⁴⁷ ŠAN, HM, inv. č. 1131.

⁴⁸ ŠAN, Elenchus no. 20, fasc. I, no. 284, fasc. N, no. 485. Tento renesančný kaštieľ s dvoma nárožnými baštami dal postaviť pravdepodobne na začiatku 17. storočia Ján Majtění so synom Bartolomejom. Kaštieľ sa prvýkrát spomína v roku 1665 v majetkovej del'be Majténiovcov. V polovici 17. storočia nastali medzi čerenianskymi Majténiovcami kvôli nákladnému životu Gabriela Majténioho intenzívne spory. Gabriela dokonca v roku 1665 obvinili z incestu s vlastnou tetou. V tejto veci vypovedal aj František Huňady. Kaštieľ sa tak na istý čas dostal z rúk Majténiovcov do rúk tekovských podžupanov Michala a Františka Nad'-Lešeneiovcov, prívržencov Gabriela Tőkölího, ktorým ho Gabriel Majtění založil v roku 1667. Bližšie k tomu ŠAN, HM, inv. č. 16, 18, 23–32.

⁴⁹ Nad'-Lešeneiovcovia patrili v tom čase medzi veľmi vplyvné, aj keď pôvodne nie domáce, tekovské rody. Pochádzali z hontianskej obce Lesenice pri Veľkom Krtíši. František Nad'-Lešenei bol v rokoch 1656–1661 a 1675–1677 tekovským podžupanom, neskôr bol ním aj jeho brat Michal, v rokoch 1665–1671 (LISZKA, Peter – VALENTINY, Jozef, ref. 24, s. 4.). Ich vplyv v Tekove skončil po potlačení Tőkölího povstania – obaja bratia sa totiž pridali na stranu povstalcov. Vplyv po nich následne prebrali práve ich politickí oponenti Huňadyovci, ktorí cez palatína Pavla Esterháziho získali napokon aj takmer všetky nad'-lešeneiovské majetky v Tekove.

⁵⁰ ŠAN, HM, inv. č. 44.

ktoré boli Bálintfimu zálohované v sedemdesiatych rokoch 17. storočia.⁵¹ Vznik prvého veľkého panstva – panstva Čereňany – bol zaokrúhlený pripojením drobnejších majetkov v Dobročnej a Kostolnej Vsi, ktoré získali od Šándorovcov a Bošániovcov na konci 17. storočia a v roku 1699 po príbuzných Hančokovcoch získaných majetkov v Sebedraži neďaleko Prievidze.⁵² Zdá sa, že najmä ich „ochranca“ palatín Pavol Esterházi bol k súrodeneckej dvojici veľmi štedrý. V roku 1697 im donáciou daroval do držby aj spustnuté osady Makó, Klárahalma, Vasontó a Lele v Čanadínskej a iné, menšie majetky v Čongrádskej stolici.⁵³ Huňadyovci neskôr však tieto čanadínske a čongrádske majetky neužívali, pravdepodobne ich odpredali iným majiteľom.

Už od konca 17. storočia možno pozorovať zvýšený záujem bratov Huňadyovcov aj o majetky v Mojmirovciach v Nitrianskej stolici. Toto kuriálne mestečko s trhovými výsadami z prvej polovice 16. storočia, nazývané kedysi Urmín, patrilo medzi najľudnatejšie sídla Nitrianskej stolice.⁵⁴ Mestečko s veľmi rozvinutým vinohradníctvom nemalo dovtedy dominantného zemepána, prevládali tu veľmi komplikované majetkovoprávne vzťahy spôsobené početným zemepanským podielníctvom.⁵⁵ Huňadyovci tu prvé majetkové podiely získali príbuzenstvom s novonobilitovaným rodom Hančokovcov – manželkou Ondreja Huňadyho bola Judita Hančoková, dcéra nitrianskeho slúžneho Michala Hančoka a Judita Ürméniová, potomkyňa starobylého, ale v tom čase veľmi schudobného rodu pôvodom z Mojmiroviec. K ďalším majetkom im dopomohla v roku 1687 donácia Pavla Esterháziho na konfiškované majetky Štefana Petrőciho.⁵⁶ V tom čase odkúpili aj majetkové diely v susednej Ivanke pri Nitre, ktorá sa stala súčasťou mojmirovského panstva.⁵⁷ Najväčší význam pre rozšírenie majetkovej držby bratov Huňadyovcov v Mojmirovciach bolo odkúpenie majetkových častok od Nitrianskej kapituly v roku 1695, ktoré v sebe zahŕňali bývalú fánčovskú, telegdyovskú, dvornikyovskú, bosniakovskú, petrőciovskú a korontáliovskú majetkovú čiastku.⁵⁸ Ďalšie majetky tu získali v roku 1702 od prednostu Uhorskej komory grófa Krištofa Erdődyho.⁵⁹ Ondrej a Ladislav začali cieľavedome skupovať aj ostatné majetkové diely a tým sa postupne prepracovali medzi dominantného zemepanského vlastníka v mestečku. V roku 1718 odkúpili od Forgáčovcov vtedy ešte nevýznamný majer Poľný Kesov, ktorý neskôr Huňa-

⁵¹ ŠAN, HM, inv. č. 167.

⁵² ŠAN, HM, inv. č. 1961. *Elenchus jurium familiae Hunyady usque ad annum 1762*, pag. 99, 100, 207; MOL Budapest, A 57, Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii, 25. köt., s. 228–229.

⁵³ ŠAN, HM, inv. č. 994.

⁵⁴ Mestečko získalo jarmočné výsady pred rokom 1549. Ich presný dátum udelenia nie je známy. Trhová tradícia má zrejme počiatky už v 15. storočí. KERESTEŠ, Peter, ref. 46, s. 112–113.

⁵⁵ KERESTEŠ, Peter, ref. 46, s. 95–98, 107–109. K významnejším zemepánom mestečka v priebehu 17. storočia možno spomenúť rody Fánči, Bosniak, Bošáni, Erdődy, Šándor, Ürméni, Gici, Révai, Korontáli, Hančok a pod. Z cirkevných zemepánov tu mali majetky Nitrianska kapitula, arcibiskup Selepčéni, kardinál Kolonič a iní.

⁵⁶ ŠAN, HM, inv. č. 376.

⁵⁷ Slovenský národný archív v Bratislave, Filmotéka, Hodnoverný protokol Nitrianskej kapituly, num. 87, 1694, pag. 13–24.

⁵⁸ ŠAN, HM, inv. č. 417, 549. Základ týchto majetkov pozostával z urmínskych majetkov arcibiskupa Juraja Selepčéniho, ktorý ich po smrti odkázal práve Nitrianskej kapitule.

⁵⁹ ŠAN, HM, inv. č. 482, 564.

dyovci premenili na zemepanský majer.⁶⁰ K rodiačemu sa mojmirovskému panstvu pri-kúpili, spočiatku iba záložne, súrodenci ešte v roku 1699 od baróna Adama Amadeho a v roku 1705 od Imricha Žemberiho aj majetky v Trnovec nad Váhom vrátane tamjšieho kaštieľa, Veči, Hetméni, Maďarskom Šóku, Seliciach, Cabaji a Komoči,⁶¹ z ktorých neskôr, po rozšírení, vytvorili ich potomkovia samostatné panstvo Trnovec nad Váhom. Nakoniec Ladislav pripojil k panstvu v Mojmirovciach aj menšie majetky v Komjaticiach a na tamojšom prédiu Lute, ktoré získal od grófa Františka Forgáča, avšak v roku 1747 tieto komjatické majetky Huňadyovci odpredali Antonovi Grasalkovičovi.⁶²

V konečnom dôsledku treba poznamenať, že príchod Huňadyovcov mal pre ďalší vývoj Mojmiroviec veľmi pozitívny vplyv. Mestečko získalo nielen dominantného zeme-pána, ktorý z neho vytvorili centrum svojho panstva a riadenia všetkých svojich majetkov, ale aj štedrých donátorov. Všetmožno podporovali rast svojho sídla, ktoré sa v 18. storočí stalo vďaka nim jedno z najvýznamnejších mestečiek v južnej časti Nitrianskej stolice.⁶³

Iné veľké majetkové perspektívy sa súrodencom vyskytli na juhu Tekovskej stolice. Prevažná časť tamojšej šľachty sa pridala na stranu protihabsburských povstalcov, a preto tu po potlačení Tököliho a Rákociho povstania bolo veľa konfiškátov.⁶⁴ Aj z nich sa mnohé dostali do rúk Huňadyovcom. Prvé majetky v tejto časti stolice získal v roku 1691 Ladislav Huňady, opäť palatínskou donáciou od chlebobarcu palatína Pavla Esterháziho, a to v obciach Tehla a Nový Tekov. Hoci tieto majetky získal spolu s Mikulášom Jaklinom z Lefantoviec, ten mu v roku 1701 svoju časť, z dôvodu nezanechania mužských dedičov, prepustil.⁶⁵ Podstatu majetkov v dolnej časti Tekova však získali súrodenci v roku 1714, keď sa im od kráľovského eráru podarilo do inskripcie získať panstvo Dolný Pial, patriace pôvodne povstaleckému generálovi Mikulášovi Berčénimu. Už o pár rokov neskôr, v roku 1718, dostali toto panstvo do dedičnej držby. Výkupná cena panstva bola 10 000 zlatých. Išlo o pomerne rozsiahly majetkový komplex, do ktorého patrili obce Dolný Pial, Marušová, Veľká a Malá Beša, Arma a majetkové podiely v obciach Horný Pial a Bajka.⁶⁶ V roku 1715 odkúpil Ladislav Huňady od baróna Viliama Strudla von Struddorf aj kúriu a osem poddanských usadlostí vo Veľkej Kálnej a pripojil ich k dolnopialskému panstvu. Posledné väčšie rozšírenie tohto panstva realizoval neskôr Ján Nepomuk Huňady, ktorý v roku 1757 získal donáciu na celú Kalnú nad Hronom.

Možno sa ešte zmieniť o drobných majetkových akvizíciách v Bratislavskej stolici. Tam získali súrodenci menšie majetky v Lehniciach, ktoré na nich previedol Krištof Lippai v roku 1697 a tieto potom v roku 1716 rozšírili o majetky sestier Františka Naďa,

⁶⁰ ŠAN, HM, inv. č. 405, 633.

⁶¹ ŠAN, HM, inv. č. 1961.

⁶² ŠAN, HM, inv. č. 643, 644.

⁶³ Bližšie KERESTEŠ, Peter. *Medzi starým a novým. Život dolnonitrianskeho mestečka Urmín v 18. a prvej polovici 19. storočia*. Vydavateľstvo Enars: Nitra 2006.

⁶⁴ ŠAN, HM, inv. č. 241. Tam súpis a ocenenie skonfiškovaných majetkov v Tekovskej stolici po povstaní Františka Rákociho z roku 1711.

⁶⁵ ŠAN, HM, inv. č. 821.

⁶⁶ ŠAN, HM, inv. č. 251, 253; tiež MOL Budapest, A 57, Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii, 32. kötet, s. 51–52.

nachádzajúce sa vo Veľkých a Malých Lehniciach, vrátane kúrie a tiež podiely v Potôni.⁶⁷ Svoj záujem tu však Huňadyovci sústredili najmä na Pezinok, v chotári ktorého kúpili niekoľko vinogradov a v roku 1697 aj dom od tamojšieho mešťana Jána Vizera. Pezinské majetky rozšírili ešte v roku 1714 od Antona Rutkaia.⁶⁸

Napokon Ondrej Huňady rozšíril na začiatku 18. storočia rodové majetky ešte o majetkové podiely v Novohradskej, Peštianskej a Hevešskej stolici ako aj v Malohonte. V Peštianskej stolici podstatu týchto majetkov tvorila dedina Szentlőrincata s kúriou a podielom na tamojšom mlyne a majetkové diely v dedinách Sáp, Sül, Koka, Szenttamáskata, dve kúrie v dedine Nemestas a majer Kartal. V Novohradskej stolici to boli majetkové diely v dedinách Nempti, Monosza, Katroctó, Kisbena, Dorog, Paksaháza a Radzovce, v Hevešskej zas dedina Szentdomokos a majere Fedómes a Csipaszó a nakoniec v Malohonte dve usadlosti v dedinách Dobrôšte a Rakov pri Ožďanoch.⁶⁹

Ziskom dolnoprialskeho panstva v roku 1718 súrodenci Huňadyovci v podstate zavŕšili zaokrúhľovanie svojho majetkového bohatstva. Podstatnú časť majetkov okrem kúpy získali najmä donáciami od uhorského palatína Pavla Esterháziho, ktorý bol priaznivo naklonený svojim verným služobníkom, zvlášť Ladislavovi Huňadymu, ktorý bol dlhé roky jeho tajomníkom, ale aj podpalatínovi a podžupanovi Ondrejovi Huňadymu, ktorému sa podarilo spacificovať protihabsburských povstalcov v Tekovskej stolici. Možno konštatovať, že Huňadyovci, ako predstavitelia katolíckej a Habsburgovcom oddanej šľachty, sa tak zaradili k tým rodom na území juhozápadného Slovenska, ktorí svoj vplyv a bohatstvo presadili práve na prelome 17. a 18. storočia a participovali na konfiškovaných majetkoch po prívržencoch povstaleca Františka Rákociho.

Rozširovanie majetkov

Na základe testamentu Ladislava Huňadyho z 31. januára 1723 sa dedičmi všetkých jeho majetkov, vrátane novovybudovaného kaštieľa v Mojmirovciach, stali deti jeho brata Ondreja z manželstva s Juditou Hančokovou – Štefan, Anton, Juraj a Jozef Huňadyovci, obývajúci dovtedy prevažne kaštieľ v Čereňanoch.⁷⁰ Na základe vzájomnej dohody zostal v čerenianskom kaštieli sídliť Anton Huňady, kým Štefan sa presťahoval do kaštieľa v Mojmirovciach. Nastupujúca generácia Huňadyovcov už nedosiahla také výrazné úspechy vo verejnej správe, ako ich dvaja predchodcovia. Presadili sa nevýrazne iba v stoličnej správe, pričom táto generácia, profitujúca z nazhromaždeného bohatstva Ondrejom a Ladislavom Huňadyovcami, začala klásť dôraz na ďalšie rozširovanie pozemkového vlastníctva rodu. Štefan Huňady, absolvent Trnavskej univerzity, začal svoju úradnú kariéru funkciou prísediaceho súdnej tabule, v roku 1730 bol zvolený za zastupujúceho (druhého) podžupana Nitrianskej stolice.⁷¹ Niekoľkokrát zastupoval Nitriansku stolicu aj na krajinskom sneme. Bol nositeľom Rádu Rytiera zlatej ostrohy. Zomrel 1. novembra 1743 v Urmíne. Jeho brat Anton vynikol tiež ako zastupujúci podžupana

⁶⁷ ŠAN, HM, inv. č. 1961. *Elenchus jurium familiae Hunyady usque ad annum 1762*, pag. 125–126.

⁶⁸ ŠAN, HM, inv. č. 1961, pag. 131–132.

⁶⁹ Ref. 68, pag. 104–108.

⁷⁰ ŠAN, HM, inv. č. 816; Magyar Országos Levéltár Budapest, A 57, Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii, 60. köt., s. 6–12.

⁷¹ ŠAN, Nitrianska župa I. Kongregačný protokol č. 8, 1727–1730, s. 419; č. 9, 1733–1738, s. 1.

Tekovskej stolice, na prelome dvadsiatych a tridsiatych rokov 18. storočia.⁷² Neskôr bol prísediacim nitrianskej súdnej tabule. Zdržoval sa takmer výlučne v kaštieli v Čereňanoch. Jeho výraznejší kariérny postup zrejme zamedzila častá chorľavosť. Už v roku 1726 mu ostrihomský kanonik Pavol Bartakovič povolil kvôli jeho telesnej slabosti slúžiť omše počas sviatkov a nedeľ v kaplnke čerenianskeho kaštieľa.⁷³ Anton je v dejinách rodu významný tým, že tesne pred smrťou v roku 1744 pozval františkánov na šomodský majetok Mesztegnyő, kde založil fundáciu na obnovenie tamojšieho kostola a zároveň na založenie kláštora pri tomto kostole.⁷⁴ Práve v obci Mesztegnyő na panstve Kéthely si Huňadyovci zriadili rodinnú hrobku. Anton Huňady dňa 19. januára 1747 spísal už značne chorľavý v kaštieli v Mojmirovciach testament, v ktorom poručil za hlavného tútora svojho jediného syna Jána kráľovského personála Antona Grasalkoviča a zároveň prikázal zvoliť aj druhého tútora, ktorý bude dohliadať na správu majetkov a chod hospodárstva. Ďalej deklaroval, že pokiaľ bude jeho rod pokračovať mužskými dedičmi, nežnejšie príslušníčky rodu, resp. ich majetkový podiel má byť zabezpečený vyplácaním zodpovedajúcej finančnej čiastky, tak ako to už pred ním vo svojom testamente deklaroval jeho strýko Ladislav Huňady. Syna a jeho tútora zaviazal, aby zodpovedne viedol základinu pre kláštor františkánov v Mesztegnyő, ktorú založil. Pre pokoj v rodine tiež v testamente vyhlásil, aby dedičia jeho sestry Judity Huňadyovej, vydatej najskôr za Pavla Šándora a potom za Baltazára Dežöa, pokojne užívali všetky tie majetky, ktoré Judite pripadli na základe majetkovej delby medzi všetkými súrodencami. Ostatná menšia časť hnuiteľného a nehnuteľného majetku a majetkových práv mala byť rozdelená na tri rovnaké časti. Anton v tejto časti testamentu pamätal na celé široké príbuzenstvo Huňadyovcov. Prvá časť mala pripadnúť potomkom dcér jeho deda Františka Huňadyho, druhá časť dedičom jeho prastrýka Ladislava Huňadyho. Napokon tretia časť majetku mala byť rozdelená na tri časti. Jedna mala slúžiť na založenie základiny na vzdelávanie členov rodiny, druhá mala byť odovzdaná dedičom Ladislava Hančoka (bratovi Antonovej manželky Judity Hančokovej) a tretia tretina mala slúžiť na rekonštrukciu kostolov, postavených na majetkoch rodu.⁷⁵ Anton Huňady zomrel dva dni po spísaní testamentu, dňa 21. januára 1747 v Mojmirovciach.⁷⁶ Jeho pozostatky boli neskôr prevezené do kostola v Kéthely.

Ďalší zo štvorice súrodencov Jozef Huňady sa po absolvovaní Trnavskej univerzity stal v roku 1720 radcom Uhorskej komory. Zdržoval sa prevažne v Bratislave a ku koncu života v Pešti. Zomrel pomerne mladý, dňa 17. júna 1737 na majetku v Kéthelyi. Pravdepodobne bol často chorľavý, nezaložil si ani vlastnú rodinu. Už v roku 1729 spísal testament, v ktorom všetok svoj majetkový podiel odkázal bratom Antonovi a Štefanovi.⁷⁷ Zo štvorice súrodencov sa iba Juraj vzdal možnosti participácie na rodinnom bohatstve a dal sa na duchovnú dráhu. Po štúdiách v Trnave navštevoval Viedenskú univerzitu, kde získal titul magistra filozofie. Za kňaza bol vysvätený vo Viedni v roku 1716. Po

⁷² Potvrdený vo funkcii v roku 1730. Viackrát sa pokúšal kandidovať aj za podžupana Tekovskej stolice, ale neúspešne. ŠAN, Tekovská župa I. Kongregačný protokol 1730–1734, s. 6.

⁷³ ŠAN, HM, inv. č. 87.

⁷⁴ ŠAN, HM, inv. č. 976, 1834.

⁷⁵ ŠAN, HM, inv. č. 817.

⁷⁶ ŠAN, HM, inv. č. 1135. Svedectvo o úmrtí Antona Huňadyho.

⁷⁷ ŠAN, HM, inv. č. 1961.

vysvätení pôsobil v rokoch 1717 až 1719 ako učiteľ syntaxe, gramatiky a poézie v Trenčine, Trnave a Bratislave. V rokoch 1720 až 1724 účinkoval na fare vo Zvolene. Potom vstúpil do jezuitského kláštora v Trnave, kde zotrval až do svojej smrti.⁷⁸ S bratmi udržoval Juraj písomný kontakt, najmä s Antonom, ku ktorému mal najbližšie. Aj preto v roku 1745 daroval Anton trenčianskemu jezuitskému kolégiu vskutku štedrý finančný dar vo výške 10 000 zlatých.⁷⁹ Juraj Huňady zomrel 12. júna 1770 v trenčianskom Kláštore sv. Františka Xaverského.⁸⁰

Anton a Štefan sústredili pozornosť na rozširovanie vlastnej majetkovej domény najmä na území dnešného Maďarska. V roku 1727 zobrali do zálohu za 68 450 zl. od grófa Alojza Harracha jeho rozsiahle majetky v Šomodskej stolici s centrom v mestečku Kéthely pri Balatone.⁸¹ Išlo o (bývalé fánčovské) majetky Kéthely, Magyarujlak, Balatonberény, Balatonujlak, Varjaskér, Sári, Mesztegyő, Szemes, Szolád, Csoma, Szill a prédiá – spustnuté dediny – Ság, Kulya, Baja, Egyházasnyer, Kislók, Libicz, Kozma, Maróth, Edde, Agaros, Simongát, Neзде, Marosd, Szanács, Must, Döröcske a Bónya. V tom istom roku Uhorská komora vykonala súpis týchto majetkov. Po dvadsiatich rokoch sa napokon Huňadyovcom tieto rozsiahle majetky podarilo získať do osobného vlastníctva – dňa 22. decembra 1745 im tieto majetky udelila, potom čo gróf Harrach a jeho manželka Ernestína von Dietrichstein zomreli bez potomkov, do dedičnej držby Mária Terézia. V donácii sa zároveň uviedlo, že od tohto dňa mali právo Huňadyovci používať prídomek *de Kéthely*, a to podľa strediska panstva týchto majetkov, malého mestečka Kéthely pri Balatone.⁸² V roku 1728 súrodenci Huňadyovci pripojili k týmto majetkom od Alžbety Sentandrášiovej, vdovy po Jánovi Balogovi z Berzöce šomodskú dedinu Hosszúfalu a k nej patriace spustnuté dediny (prédiá) Szentmihály, Iklad, Füles a Marjác.⁸³ V roku 1730 šomodské majetky zaokrúhlili palatínskou donáciou na majetky Boronka, Szentgyörgy, kúriu v dedine Szil a prédiá Kozma, Gadács a Kesző. Tieto majetky pôvodne patrili Jánovi Feketemu, ktorý zomrel bez mužských dedičov.⁸⁴ Treba však poznamenať, že zisk šomodských majetkov zároveň privodil Huňadyovcom početné spory s nárokujúcimi si dedičmi na tieto majetky (Márfiovcí, Siliovcí, Boronkaiovcí a pod.), ktoré sa s nimi vliekli počas celého ostatku 18. storočia.⁸⁵ Napokon v roku 1741 odkúpil Štefan Huňady od baróna Ladislava Amadeho časť jeho majetkov na panstve

⁷⁸ Tamže, inv. č. 829.

⁷⁹ ŠAN, HM, inv. č. 1134.

⁸⁰ Je pochovaný v krypte dnešného piaristického (pôvodne jezuitského) kláštora v Trenčine. Za informáciu ďakujem Mgr. Martine Rašičovej.

⁸¹ ŠAN, HM, inv. č. 1961. *Elenchus jurium familiae Hunyady usque ad annum 1762*, pag. 196. V podstate išlo o bývalé majetky šomodského podžupana Baltazára Šankóa, ktoré v roku 1721 záložoval grófovi Jánovi Esterháziemu a jeho manželke Barbore Beréniovej. Po smrti poslednej dedičky Baltazárovej dcéry Anny Šankóovej, manželky Gabriela Kišfaludyho, pripadli kráľovskej korune, od ktorej ju získal spomenutý Alojz Harrach. Baltazár Šankó sa pričínal aj o udeľenie trhových a jarmočných výsad obce Kéthely v roku 1715, ktorá sa odvtedy vyvíjala ako mestečko. ŠAN, HM, inv. č. 860, 864, 865, 974.

⁸² ŠAN, HM, inv. č. 873; Magyar Országos Levéltár Budapest, A 57, Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii, 40. köt., s. 205–211.

⁸³ ŠAN, HM, inv. č. 859, 867.

⁸⁴ ŠAN, HM, inv. č. 984.

⁸⁵ ŠAN, HM, inv. č. 868 - 873.

Želiezovce. Išlo o majetkové podiely v mestečku Želiezovce a v dedinách Hronské Vozokany, Šalov, Trhyňa a Ágov.⁸⁶ Tieto majetky potom zaokrúhlil barón Ján Nepomuk Huňady.

Vstup medzi aristokraciu – Ján Nepomuk Huňady

Tak ako boli Huňadyovci úspešní v získavaní a rozširovaní majetkov, o tom menšie šťastie mali na potomkov. Zo štyroch súrodencov zanechal v manželstve s Barborou Matiašovskou, dcérou Juraja Matiašovského a Márie Okoličaniovej, jediného syna iba Anton Huňady. Ján Nepomuk Ladislav Imrich Huňady sa narodil 14. októbra 1735 v kaštieli v Čereňanoch.⁸⁷ Nakoniec sa to však pre rod predsa len ukázalo ako výhodné, pretože tým nedošlo k rozdrobeniu nazhromaždeného bohatstva a Ján Nepomuk sa tak stal jediným vlastníkom majetkov po Štefanovi, Jozefovi a Antonovi Huňadyovcoch. Študoval na jezuitskom gymnáziu v Trenčíne pod dohľadom svojho strýka Juraja.⁸⁸ Ďalšie štúdiá neabsolvoval, pretože už v dvanástich rokoch sa stal dedičom všetkých rodových majetkov. Pretože nedosiahol ešte vek plnoletosti, boli mu ustanovení tútori a kurátori majetkov. Prvým tútorom sa mu stal Anton Grasalkovič, ktorého učil Anton v teste z roku 1747, druhým sa stal Štefan Jezernický, ktorý bol aj splnomocneným zástupcom dediča. V období tútorstva dal Jezernický v roku 1747 vyhotoviť aj podrobné majetkové súpisy a inventáre slovenských majetkov Huňadyovcov, ktoré poskytujú zaujímavé informácie o počiatočnom stave čoraz intenzívnejšieho majerského hospodárenia Huňadyovcov.⁸⁹ Obdobie tútorátu sa skončilo sobášom Jána Nepomuka s barónkou Alžbetou Hallerovou, jednou z troch dcér generála Samuela Hallera, dňa 14. novembra 1756 v Mojmírovciach. Ešte pred uvedeným sobášom bol Ján, sotva dvadsaťročný, povýšený 24. marca 1755 Máriou Teréziou do barónskeho stavu, čím sa táto vetva Huňadyovcov fakticky zaradila medzi uhorskú aristokraciu.⁹⁰ Pri získaní baronátu zavázili, ako sa to výslovne uvádza aj v listine, zásluhy najmä Jánových predkov, menovite Antona, Štefana, Juraja, Ladislava a Ondreja Huňadyovcov.

Charakterizovať osobnosť Jána Nepomuka Huňadyho nie je až také jednoduché. Ján totiž na rozdiel od svojich predchodcov úplne rezignoval na verejné funkcie. Bol iba cisársko-kráľovským komornikom, čo však bola viac-menej iba čestná funkcia. O to väčší je jeho význam pri organizovaní riadenia rodových majetkov. Pre efektívne riadenie majetkov sa rozhodol opustiť kaštieľ v Čereňanoch a usadiť sa v barokovom kaštieli v Mojmírovciach, postavenom ešte jeho prastrýkom Ladislavom v dvadsiatych rokoch 18. storočia. Z kaštieľa a mestečka, ktoré mali vynikajúcu polohu takmer v strede všetkých rodových majetkov, urobil centrum riadenia svojich rozsiahlych majetkov. Zo zdedených majetkov sa mu podarilo vybudovať centrálné riadený feudálny veľkopodnik, pozostávajúci zo štyroch panstiev na území Slovenska a štyroch panstiev na území Maďarska. Na Slovensku išlo o panstvá Čereňany, Mojmírovce, Trnovec nad Váhom a Dol-

⁸⁶ ŠAN, HM, inv. č. 970.

⁸⁷ Ján bol z dvojčiat, avšak jeho brat Štefan Jozef August Huňady krátko po narodení zomrel. Okrem toho sa Antonovi narodil dňa 1. júna 1732 v Čereňanoch ešte syn Jozef Anton Gabriel Huňady, ten však tiež zomrel ešte ako dieťa.

⁸⁸ ŠAN, HM, inv. č. 1068.

⁸⁹ ŠAN, HM, inv. č. 267, 560.

⁹⁰ MOL Budapest, A 57, Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii, 43. köt., s. 550–554.

ný Pál, na území Maďarska o panstvo Kéthely, ktoré sa pre svoju obrovskú rozlohu rozdelilo na panstvá Kéthely, Szemes, Simongát a Szil. Okrem rekonštrukcie kaštieľa v Mojmírovciach dal Ján Nepomuk v roku 1760 postaviť neskorobarokový kaštieľ v osade Sári pri Kéthely, ktorý sa stal druhým rodovým sídlom a centrom správy pre maďarské majetky.⁹¹ Z archívneho materiálu vyplýva, že Ján sa programovo a veľmi intenzívne venoval budovaniu moderného a efektívneho majerského hospodárenia a aj keď jeho riadenie zveril do rúk hospodárskych odborníkov, najmä Nemcov, možno predpokladať, že sám mal výborné ekonomické vzdelanie. Na svojich slovenských majetkoch sa sústredil predovšetkým na chov ušľachtilých oviec, koní a na zakladanie veľkých panských majerov. V roku 1765 odkúpil za týmto účelom polia a lúky v chotárnej časti Mojmíroviec zvaných Veľká dolina (*Nagy völgy, Magna vallis, Grossthal*) a v roku 1775 tu založil veľké ovčiarne a žrebčiny. Veľké majerské a vzorové hospodárstvo vybudoval aj na huňadyovskej časti Poľného Kesova,⁹² na ktorom dal postaviť jeden z najväčších huňadyovských žrebčínov. Ďalšie sa vybudovali na trnoveckom panstve v Hetméni a na šomodských majetkoch v Kéthely a Simongáte. Rozsiahle hospodárstvo vybudoval aj na majeri Horný Taráň v chotári Mojmíroviec, ktorý sa sústreďoval na chov oviec a hovädzieho dobytku.

Pokiaľ ide o ďalšie rozširovanie majetkov, Ján Nepomuk neprispel v podstate už k žiadnym väčším majetkovým akvizíciám v rode. Iba v roku 1756 rozšíril podiel Huňadyovcov na panstve Želiezovce, keď prikúpil k nemu ďalšie majetky v Želiezovciach, Hronských Vozokanoch, Šalove, Trhyni a Ágove od baróna Jána Nepomuka Schlossberga a jeho manželky Terézie Amadeovej.⁹³ V nasledovnom roku 1757 rozšíril aj panstvo Dolný Pál, keď získal donáciu na celú dedinu Kalná nad Hronom.⁹⁴ Väčšie majetkové akvizície priniesla do rodu ako veno iba manželka Alžbeta Hallerová. Bola jednou z troch dcér generála grófa Samuela Hallera, ktorý nemal mužských dedičov. Išlo o majetky v Hevešskej stolici v meste Gyöngyös a dedinách Sár, Karácsod, Markáz, Domszló, Nagykorú, Dévaványa a Viszonta ležiacich juhovýchodne od maďarského mesta Eger. Tieto majetky vytvorili panstvo Sár. V roku 1792 dostala Alžbeta do daru aj rázovité mestečko Arduzat (maďarsky Erdőszáda) a dedinu Tămaia (maďarsky Tomány) v Satmárskej stolici (dnes Maramurešská župa v Rumunsku), ktoré sa spravovali z panstva Sár. Hevešské majetky sa v roku 1810 rozdelili na šesť častí medzi vydaté dcéry a syna Jozefa Huňadyho.⁹⁵ Majetky Arduzat a Tămaia boli však ešte v tom istom roku, aj kvôli svojej odľahlosti od ostatných majetkov, odpredané grófovi Maxovi Degenfeldovi-Schomburgovi.⁹⁶

⁹¹ SCHILLER, Mária. Kéthely-Sáripusztá, egykori Hunyadi-kastély. In: *Műemlékvédelem. Műemlékvédelmi és építészettörténeti szemle*, 31, 1987, s. 254–258.

⁹² Poľný Kesov bol po spustnutí obce v 17. storočí majetkovo rozdelený na forgáčovskú (neskôr grasalkovičovskú) a huňadyovskú časť. Kým z južnej forgáčovsko-grasalkovičovskej časti vznikli Rastislavice (na mieste majera Degeš), Huňadyovci na svojej severnej, rozlohou menšej časti, ktorú získali v roku 1718, obnovili Poľný Kesov.

⁹³ ŠAN, HM, inv. č. 970.

⁹⁴ ŠAN, HM, inv. č. 1961. *Elenchus jurium familiae Hunyady usque ad annum 1762*, pag. 180;

MOL Budapest, A 57, Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii, 44. köt., s. 305–307.

⁹⁵ ŠAN, HM, inv. č. 877.

⁹⁶ MOL Budapest, A 57, Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii, 62. köt., s. 914–923.

Barón Ján Nepomuk Huňady zomrel 22. augusta 1792 o deviatej hodine večer na svojom šomodšskom majetku v Simongáte.⁹⁷ Jeho telo pochovali 6. septembra v rodinnej krypte františkánskeho kostola v Mesztegnýő. Tesne pred smrťou, 2. júna 1792, sa mu podarilo vraj získať aj grófsky titul.⁹⁸ Jánova manželka Alžbeta, rodená Hallerová, zomrela 23. januára 1797 v Mojmírovciach,⁹⁹ pochovaná však bola aj ona v rodinnej hrobke v Mesztegnýő, ktorá sa stala miestom posledného odpočinku aj ich potomkov.

Jozef Huňady – priekopník moderného poľnohospodárstva

V kaštieli v Mojmírovciach sa rozpätí rokov 1758–1776 narodilo barónovi Jánovi Nepomukovi Huňadymu a jeho manželke Alžbeta Hallerovej početné potomstvo, z ktorého sa dospelého veku dožilo päť dcér a opäť iba jediný syn, pokrstený ako Jozef Alojz Samuel Huňady (1773–1822), narodený 14. októbra 1773 v kaštieli v Mojmírovciach. O Jozefovi, ktorý bol 8. marca 1798 povýšený do ríšskeho grófskeho stavu, boli známe v podstate iba základné biografické údaje. Podobne ako jeho otec totiž rezignoval na verejnú politiku a funkcie, zostal iba pri čestnej funkcii cisársko-kráľovského komorníka. Bol i prísediacom súdnej tabule. Prínos Jozefa Huňadyho, jediného mužského dediča huňadyovského majetku, možno však vidieť a oceniť predovšetkým v zavádzaní moderných metód v poľnohospodárstve na svojich panstvách, čím ako majiteľ feudálneho panstva výrazne prispel k rozvoju a modernizácii slovenského poľnohospodárstva na začiatku 19. storočia. Kým jeho otec Ján Nepomuk položil základy intenzívneho majerského podnikania Huňadyovcov na svojich rozsiahlych majetkoch, Jozef Huňady dovedol poľnohospodárske podnikanie rodu na vrchol. Všetky svoje aktivity sústredil na správu a modernizáciu hospodárenia na svojich majetkoch, čím si získal v krajine povest' zanieteného poľnohospodárskeho odborníka.

Riadenie svojich majetkov, ktoré sa realizovalo z Mojmíroviec, zveril v roku 1797 do rúk vynikajúcemu poľnohospodárskemu odborníkovi Karolovi Appelovi, absolventovi Hospodárskeho inštitútu v Stuttgarte.¹⁰⁰ Ten na huňadyovských majetkoch dosiahol pozoruhodné výsledky v chove šľachtených koní, oviec a hovädzieho dobytku, v kultivácii a získavaní novej poľnohospodárskej pôdy, bol priekopníkom v pestovaní zemiakov, cukrovej repy a krmovín, ba dokonca aj konštruktérom poľnohospodárskych strojov. Predovšetkým chov oviec a lukratívny obchod s ovčou vlnou vďaka veľkému dopytu po tomto tovare sa stal v prvej štvrtine 19. storočia základom bohatstva Huňadyovcov, ktorí sa zaradili medzi najväčších chovateľov týchto zvierat v Uhorsku a z predaja vlny na domácich a zahraničných trhoch dosahovali vysoké zisky.¹⁰¹ Treba spomenúť, že v služ-

⁹⁷ ŠAN, ZCM, Mojmírovce, r. k., inv. č. 222, s. 558.

⁹⁸ SZLUHA, ref. 4, s. 514 s poznámkou, že v kráľovských knihách sa záznam o tomto udelení nevyskytuje. Na náhrobnej platni v Mesztegnýő je však uvedený Ján Nepomuk naďalej len s titulom baróna, čo môže sponchybňovať Szluhov údaj, ktorý sa nám nepodarilo overiť v dostupnej literatúre.

⁹⁹ ŠAN, ZCM, Mojmírovce, r. k., inv. č. 222, s. 574.

¹⁰⁰ KERESTEŠ, Peter, ref. 5, 2009, s. 29–35, KERESTEŠ, Peter, ref. 5, 2010, s. 126–166.

¹⁰¹ K chovu oviec na majetkoch rodu pozri KERESTEŠ, Peter. *Huňadyovci a ich prínos v chove oviec na Slovensku* (v tlači). Časť príspevku odznela ako referát na konferencii *Pôdohospodárstvo v dejinách Slovenska* konanej dňa 15. septembra 2011 v Bratislave.

bách Huňadyovcov zostala až do roku 1903 aj druhá generácia Appelovcov, ktorá už patrila k vysokoškolsky vzdelaným poľnohospodárskym odborníkom.

Intenzívny záujem grófa Jozefa Huňadyho o poľnohospodárstvo dokladá fakt, že už 7. mája 1808 bol menovaný za riadneho člena Poľnohospodárskej spoločnosti vo Viedni. So spoločnosťou udržiaval písomný kontakt a zúčastňoval sa aj jej zasadnutí. Po smrti zakladateľa Georgikonu, grófa Juraja Festetiča (Festetich) v roku 1819, bol Huňady medzi uhorskými aristokratmi a majiteľmi panstiev považovaný za vedúcu osobnosť moderného uhorského poľnohospodárstva. Aj keď o jeho živote vieme zatiaľ iba veľmi málo, možno o ňom konštatovať, že patril k tým uhorským zemepánom, ktorí sa snažili transformovať uhorskú spoločnosť a hospodárstvo krajiny podľa modelu reformátora grófa Štefana Sečení (Sechényi). Spomedzi nich bol nepochybne prvý, ktorý realizoval jeho myšlienky o chove športových koní a organizovaní konských dostihov. Tento prím uznával aj sám maďarský reformátor. Konské dostihy, usporiadané Huňadym v roku 1814 v Poľnom Kesove, boli vôbec prvými verejným podujatím takéhoto druhu na Slovensku. Už len výpočet týchto zopár aktivít svedčí o tom, že gróf Jozef Huňady ako „poľnohospodársky reformátor“ patrí medzi mimoriadne zaujímavé postavy v spektre početnej uhorskej aristokracie. Jeho biografía by stála rozhodne za spracovanie.

Majetková deľba v roku 1837 a posledné generácie

Další vývoj rodu bol ovplyvnený majetkovou deľbou z roku 1837. Dedičmi celého rozsiahleho majetkového komplexu sa stali dvaja Jozefovi synovia – gróf Jozef Huňady st. (1801–1869) a gróf František Huňady (1804–1882), obaja komorníci (Jozef bol dokonca hlavným komorníkom cisárovnej Alžbety Rakúskej). Majetkovej deľbe predbiehali už od roku 1823 dlhé vyjednávania, rôzne návrhy a ocenenia majetku. O tom, že nešlo o malé sumy, svedčí aj skutočnosť, že sa delil alodiálny majetok v celkovej hodnote 2 332 631 zl., vinohrady a lesy v hodnote 499 472 zl. a rustikálny majetok v hodnote 4 312 002 zl. Na základe majetkovej deľby pripadol staršiemu Jozefovi kaštieľ v Mojmirovciach spolu s kaštieľským žrebčínom a zimnou jazdeckou školou (*hyemali schola equitatoria*) a ako sa výslovne uvádza, aj s anglickou záhradou (*horto anglicano*), mladšiemu Františkovi kaštieľ v Sáripute pri Kéthely a menší kaštieľ v Dolnom Piali, spolu s príslušnými stavbami a anglickou záhradou. Staršiemu Jozefovi pripadli na základe deľby panstvá Mojmirovce, Trnovec nad Váhom, Szemes, mladšiemu Františkovi Dolný Pial, Čereňany, Simongát a Szil. Hnutelný majetok, aktíva a pasíva, hospodárske zvieratá (osobitne sa spomínajú ovce), ako aj hospodárske budovy, mali byť po uskutočnení ocenenia rozdelené na dve rovnaké časti. Patronátske právo mal vykonávať každý sám na svojej polovici majetku. Na dve časti boli rozdelené aj klenoty, strieborné veci a knižnica. Rodový archív zostal v Mojmirovciach vo vlastníctve Jozefa Huňadyho s podmienkou, že Františkovi archivári panstva vydajú elench s odpismi všetkých dôležitých listín.¹⁰²

Spomínanou majetkovou deľbou v roku 1837 sa grófska vetva rodu rozdelila fakticky na dve podvetvy – mojmirovskú a kéthelyovskú. V 19. storočí si potomkovia rodu užívali obrovský blahobyť, ktorí im zabezpečili barón Ján Nepomuk Huňady (1735–1792)

¹⁰² ŠAN, HM, inv. č. 818. Uvedené delenie vychádza z návrhov na delenie majetku (najmä z posledného roku 1836), pretože konečné rozhodnutie sa nezachovalo.

a jeho syn Jozef Huňady st. (1773–1822) vďaka vzorovému a modernému hospodáreniu na svojich majetkoch a najmä príjmov z predaja ovčej vlny. Huňadyovci sa v tejto oblasti aj naďalej mohli oprieť o vynikajúcich hospodárskych odborníkov Appelovcov. Ich druhá generácia patrila už medzi prvých vysokoškolsky vzdelaných poľnohospodárskych odborníkov u nás. Bol to predovšetkým Karolov syn Gustáv Appel (1804–1903), ktorý v roku 1839 prevzal po otcovi funkciu ekonomického riaditeľa huňadyovských majetkov a nadviazal na otcove úspechy v poľnohospodárskom odvetví.¹⁰³ Nasledujúce generácie Huňadyovcov už nie sú pre nás také zaujímavé a prínosné ako tie predošlé. Možno preto už len na záver, skutočne len v skratke, naznačíme osudy posledných generácií Huňadyovcov. Jozef ml. (1801–1869), dedič panstva Mojmírovce, sa oženil s kňažnou Henrietou Lichtensteinovou, s ktorou zanechal niekoľko potomkov. Jeho manželka bola dvornou dámou a nositeľkou Radu hviezdneho kríža a spolu aj s manželom štedrou donátorkou mojmírovej farnosti a kostola. Dedičom ich majetkov v Mojmírovciach sa stal ich syn gróf Imrich Huňady (1827–1902), komorník a dvorný radca. Posledným mužským majiteľom kaštieľa bol jeho syn Ladislav, ktorý tragicky zahynul na poľovačke roku 1927 v Chartúme. Jeho tri dcéry obývali s manželmi kaštieľ v Mojmírovciach až do roku 1945, keď boli ich majetky konfiškované štátom. Potomkovia Ladislavovho brata Jozefa (1873–1942), komorníka, dvorského radcu, dnes žijú vo Švajčiarsku a USA. Z kéthelyovskej vetvy vynikol najmä gróf Koloman Huňady (1830–1901), komorník, dvorský radca a generál. Aj táto vetva bola spriaznená s najvýznamnejšími maďarskými a nemeckými aristokratickými rodmi. Jeho dcéra Júlia Huňadyová (1831–1919) sa stala známejšia v aristokratických kruhoch najmä vďaka svojmu nevydarenému prvému manželstvu. Vydala sa za srbského princa Mihaila Obrenovića, od roku 1860 nie príliš populárneho srbského kráľa, ktorý svoju manželku, aj kvôli bezdetnosti, podvádzal s milenkami (Júlia sa neskôr vydala za belgického vojvodu Karola von Arenberga, princa z Recklinghausenu). V roku 1841 po vymretí Grasalkovičovcov zakúpil Obrenović panstvo Ivanka pri Dunaji, ktoré sa po jeho smrti dostalo do vlastníctva Huňadyovcov. V roku 1900 panstvo zdedil Júliin synovec Karol Huňady (1864–1933). Posledným potomkom kéthelyovskej vetvy rodu bol Karolov bezdetný syn gróf František Huňady, ktorý zomrel v Budapešti v roku 1966.

Rodový erb

Naposledy sa erbom Huňadyovcov zaoberali P. Keresteš (2004) a R. Ragač (2007).¹⁰⁴ Obaja konštatovali, že armáles z 8. júna 1607 – najstarší prameň rodového erbu – je predbežne nezvestný a nie je uložený v žiadnej z dostupných inštitúcií.¹⁰⁵ Preto sa dodnes nedá s istotou určiť, či v roku 1607 išlo o nadobudnutie nového šľachtictva, alebo iba o jeho potvrdenie. Prikláňame sa skôr k prvej možnosti. Jedinú informáciu o obsahu-

¹⁰³ KERESTEŠ Peter, ref. 5, 2009, s. 29–35; KERESTEŠ Peter, ref. 5, 2010, s. 146–166.

¹⁰⁴ KERESTEŠ, Peter. *Rozbor archívneho fondu grófskej vetvy rodu Huňady z Urmína-Mojmíroviec (1336–1932)*. Diplomová práca. Bratislava: FF UK 2004, s. 26–27; RAGAČ Radoslav, ref. 3.

¹⁰⁵ Armáles nie je evidovaný ani v pripravovanom ústrednom registri zachovaných armálesov z územia Slovenska (stav z augusta 2011). Predbežne – prípadne jeho odpis – nie je evidovaný ani v maďarských archívnych inštitúciách. Je reálne, že originál sa dodnes nachádza u žijúcich členov rodu.

vej náplni erbu, udeleného v roku 1607, zachoval v roku 1862 uhorský genealóg Iván Nagy.¹⁰⁶ Podľa neho tvoril tento pôvodný erb rodu červeno-strieborne delený štít. V dolnej striebornej časti štítu vyrastal vpravo zo zelenej pažite kmeň stromu s holubom sediaca na jeho olistenom zelenom konári. Pod stromom stál na zadných labách doprava obrátený čierny medveď držiaci v labe tri zlaté obilné klasy. Klenot erbu mali tvoriť dve z koruny vyrastajúce strieborné orlie krídla medzi dvomi červenými zástavami. Prikrývadlá mali byť červeno-strieborné z oboch strán.¹⁰⁷ Túto pôvodnú podobu huňadyovského erbu bude môcť overiť až objavenie originálu armálesu.

Najstaršie zachované pečate Huňadyovcov totiž poskytujú mierne odlišný pohľad na erb rodu, aj keď obsahovo veľmi podobný. Rozdiel spočíva v tom, že štít erbu nie je delený, ale celý a namiesto holuba sa objavil vták, ktorého – podľa mladších analógií z vývoja huňadyovského erbu – možno stotožniť s havranom.¹⁰⁸ Okrem toho sa zmenila aj farba štítu, ktorý mal byť pôvodne červeno-strieborne delený, ale zobrazoval sa už ako modrý. Ďalšia zmena nastala pri troch obilných klasoch, ktoré sa zobrazujú nie ako klasy, ale tri prekrížené šípy (stredný zvisle nahor a ostatné dva na spôsob Ondrejského kríža). Zobrazovanie vtáka ako havrana sa dá vysvetliť tým, že priezvisko Huňadyovcov totiž evokovalo na prvý pohľad istú príbuznosť so známym a už dávno vymretým kráľovským rodom Huňadyovcov (Korvínovcov), ktorí mali vo svojom rodovom znaku havrana. Huňadyovci sa tým snažili aspoň naoko evokovať či skôr „prikrášliť“ svoju staršiu minulosť a starobylosť rodu (havran so zlatým prsteňom v zobáku sa v roku 1755 nakoniec skutočne a armálesom aj „legitímne“ dostal do barónskeho erbu Huňadyovcov, dokonca ako srdcový štít).

Predbežne najstaršie zachované vyobrazenie tohto „modifikovaného“ zemianskeho erbu pochádza z pečatí Michala, tekovského podžupana Ladislava a tekovského notára Ondreja Huňadyovcov z roku 1683. Odtlačili ich na hrade Bojnice ako svedkovia pri spísaní testamentu Jána Hančoka.¹⁰⁹ Ich erb tvorí v štíte pažiť, z ktorej vpravo vyrastá peň s vtákom na jeho výraznom konári. Vľavo od stromu stojí na zadných labách medveď držiaci v pravej labe tri obilné klasy. Klenotom je zložený pár orlieh krídel vyrastajúci z koruny medzi párom trojuholníkových zástav. Treba upozorniť, že v prípade uvedených troch pečatí, odtlačených na jednom dokumente, ide o dve odlišné pečatidlá. Prvé podľa iniciálok MH (= Michael Hunyady) patrilo Michalovi Huňadymu, druhé s iniciálkami AH (= Andreas Hunyady) Ondrejovi Huňadymu. Obe vykazujú isté drobné odlišnosti, najmä v grafickom či umeleckom prevedení orlieho krídla, prikrývadiel, ale aj jednotlivých figúr, najmä pňa (aj keď možno pripustiť, že obe pečatidlá vyhotovil ten istý kovorytec). Kvalitnejšie je nepochybne Michalove pečatidlo, čo sa odrazilo aj v jasnosti a prehľadnosti figúr v pečatnom poli pri jeho odtlačení do vosku.

¹⁰⁶ NAGY, Iván. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblakkal V.* Budapest 1862, s. 195.

¹⁰⁷ Tento údaj prebral aj Márton Szluha vo svojej práci o nitrianskej šľachte. SZLUHA, Márton. *Nyitra vármegye nemes családjai I.* Heraldikai Kiadó: Budapest 2003, s. 514.

¹⁰⁸ Treba upozorniť, že uvedenú zmenu v huňadyovskom erbe si všimol už aj sám Iván Nagy. Zdôvodnil to „polepšením“ erbu, ktoré malo podľa neho nastať pri získaní donácie na Chalmovú v roku 1694. V skutočnosti však Huňadyovci takýto pozmenený erb používali prinajmenšom jedno desaťročie predtým. Okrem toho polepšenie erbu muselo nastať iba na základe vydaného armálesu (a nie donácie), a taký v prípade Huňadyovcov neexistuje.

¹⁰⁹ ŠAN, HM, inv. č. 737.

Tento zemiansky erb používali Huňadyovci aj v 18. storočí, ich zemianska vetva aj neskôr. Možno to dokumentovať na dobre zachovaných prsteňových pečatiach tekovského podžupana Ondreja Huňadyho z rokov 1693–1708, tajomníka Ladislava Huňadyho z rokov 1685–1706, Štefana Huňadyho z roku 1722–1734, Antona Huňadyho z rokov 1722–1745 alebo Alexeja Huňadyho (zo zemianskej vetvy) z roku 1761.¹¹⁰ Drobné rozdiely na odtlačných pečatiach spôsobuje najmä umelecké prevedenie jednotlivých pečatidiel. Prejavuje sa v rozdielnom výtvarnom prevedení niektorých detailov (najmä v tvaroch trojuholníkových zástav, v tvaroch štítu, zobrazenie pňa, z ktorého sa v niektorých pečatiach stáva listnatý strom, zobrazenie vtáka a pod.). Ondrej, Ladislav a Anton používali minimálne dve rôzne pečatidlá, na ktorých sa erby odlišovali len v minimálnych detailoch.

Veľmi zaujímavý erb Huňadyovcov publikoval Radoslav Ragač. Išlo o erb patriaci tekovskému podžupanovi Ondrejovi Huňadymu, jedného z donátorov Loretánskej kaplnky v Bratislave, ktorý sa dostal do rukopisného erbovníka donátorov tejto kaplnky z roku 1710.¹¹¹ Jeho erb tvoril v modrom štíte na zelenom kopci vľavo vyrastajúci listnatý strom, na ktorý sa pravou zdvihnutou labou opieral čierny medveď so zlatou zbrojou a troma zlatými klasmi v ľavej labe, prehodenými cez ľavé plece. Klenotom je z koruny vyrastajúce čierne orlie krídlo medzi párom trojuholníkových červeno-modrých zástav vyrastajúcich šikmo z koruny. Prikrývadlá sú modro-zlaté a červeno-strieborné. V tomto erbe úplne absentuje figúra vtáka (holuba neskôr nahradeného havranom). Domnievame sa, že v tomto prípade išlo o vybočenie z vtedy používanej heraldickej normy Huňadyovcov, čo možno pripísať najmä na vrub umelca, ktorý kreslil erby do spomenutého erbovníka. Zo zachovaných pečatí Ondreja je zjavné, že používal vyššie opísanú podobu rodového erbu.

Barónsky erb, udelený 24. marca 1755 Jánovi Nepomukovi Huňadymu, výrazne poplešoval pôvodný zemiansky erb rodu.¹¹² Z pôvodného zemianskeho erbu rodu prevzal iba klenot s orlím krídlom a zástavami a zástavami a figúrou medveďa, ktorú však preštylizoval. Barónsky erb rodu tvorí – podľa odpisu barónskeho armálesu – štvrtý strieborno-modrý štít so zlatým srdcovým štítom. V 1. a 4. striebornom poli je na zelenej pažiti na zadných labách vztýčený medveď držiaci zvisle v predných labách trs pálky (*typha*). V 2. a 3. modrom poli je z ľavého okraja štítu vyrastajúce obrnené rameno držiace tri štíty, stredný zvislo nahor a ostatné dva na spôsob andrejského kríža. V zlatom srdcovom štíte sedí na konári čierny havran so zlatým prsteňom v zobáku. Barónska koruna nesie dve prilbice s klenotmi. Pravý tvorí obrátený zložený čierno-zlatý pár orlích krídel, sprevádzaný dvoma červenými zástavami zavesenými na zlatých kopijach. Ľavý tvorí medzi dvoma zlato-modrými volskými rohmi strieborné obrnené rameno držiace tri zlaté šipy, stredný zvisle a dva na spôsob andrejského kríža. Pravé prikrývadlá sú zlato-čierne, ľavé strieborno-modré. Nosičmi štítu sú dva fialové chrty. Po udelení grófskeho titulu 2. júna 1792, ako aj po udelení ríšskeho grófskeho titulu 8. marca 1797, zostal tento barónsky erb nezmenený.

¹¹⁰ ŠAN, HM, inv. č. 737, 914, 915; RAGAČ, Radoslav, ref. 3.; ŠAN, NŽ. I. Nobilitaria, Spisy, Huňady, no. 537.

¹¹¹ Ref. 3.

¹¹² MOL Budapest, A 57, Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii, 43. köt., s. 550–554.

Majetková doména Huňadyovcov z Kéthely

Tzv. slovenské majetky [Nitrianska a Tekovská stolica]:

- I. *Panstvo Mojmírovce* – Mojmírovce, Ivanka pri Nitre, Komjatice (do roku 1747), majere Poľný Kesov, Horný Taráň (miestna časť obce Branč) a Veľká Dolina.
- II. *Panstvo Čereňany* – Čereňany, Bystričany, Vieska (miestna časť Bystričian), Malé Kršteňany, Veľké Kršteňany, Pažiť, Dobročná a Kostolná Ves.
- III. *Panstvo Trnovec nad Váhom* – Trnovec nad Váhom, Veča (dnes súčasť Šale), Selice, Maďarský Šók (dnes súčasť Selíc), Komoča, majere Hetmėň (miestna časť Šale) a Anďalka (v chotári Trnovca nad Váhom).
- IV. *Panstvo Dolný Pial* – Dolný Pial, Horný Pial, Kalná nad Hronom, Beša, Marušová (dnes súčasť obce Nový Tekov), Plavé Vozokany, majere Arma (v chotári Želiezoviec), Pétek a Malá Beša (v chotári obce Veľká Beša).
- V. *Panstvo Želiezovce* – Želiezovce, Trhyňa, Veľký Pesek, Hronské Vozokany, Šalov a majer Agóv.

Tzv. maďarské majetky [Šomod'ská a Hevešská stolica]:

- I. *Panstvo Kéthely* – Kéthely, Balatonújlak, Balatonberény, Mesztegyő, Varjas-Kér, majere Sár, Maróth, Nyér, Alsó Libic a Edele.
- II. *Panstvo Simongát* – Henész, Nagy Korpád, Hosszúfalu, Rinnyaszentmihály, Zádor, Bukogát, majere Simongát, Szentmihály, Ágerdő, Kohány, Móritz, Ördög, Lakás a Felső Libicz.
- III. *Panstvo Szemes* – Szemes, Szarszó, Szolád a majer Nezde.
- IV. *Panstvo Szil* – Szil, Csoma, Bonnya, Döröcske, majere Szanács, Kis Gadács, Öreg Gadács a Marosd.

Potiské majetky [Hevešská, Solnocká a Satumarská stolica]:

- I. *Panstvo Sár* – Gyöngyös, Markáz, Dévaványa, Sár, Karácsond, Domoszló, Vizsonta, Nagykürű, Kötelek, Nádudvar, Tomány (dnes Tămaia v Rumunsku) a Erdőszáda (dnes Arduşat v Rumunsku).

DAS GESCHLECHT DER HUNYADY VON MOJMÍROVCE (Vom Bischofs *familiaris* zur ungarischen Aristokratie)

Peter Keresteš

Die gräfliche Linie des Geschlechts der Hunyady wurde zwar zum Bestandteil der alten ungarischen Aristokratie praktisch erst seit der Mitte des 18. Jahrhunderts, aber sie griff auf bedeutende Weise in die Geschichte der südwestlichen Slowakei bereits vorher ein. Die vorgelegte Studie versucht die gesellschaftliche Karriere und das Besitzwachstum der Hunyadys von einem unbedeutenden Freiherrengeschlecht zur ungarländischen Aristokratie im 18. Jahrhundert zu skizzieren (den Titel des Barons bekamen sie im Jahr 1755 und den des Grafen im Jahr 1792). An ihrem Beispiel kann man die gesellschaftliche Mobilität innerhalb der adeligen Genealogie gut demonstrieren. Der Gründer des Geschlechts Andreas Nagy (Ondrej Nad'), später nach seiner siebenbürgischen Herkunft als Hunyady benannt, wirkte

längere Zeit als *familiaris* am Hof des siebenbürgischen Fürst Sigismund Bathory, später gelang er nach Rom zum Hof des Kardinal Alfonso (1595–1604), seit 1604 ist er als *familiaris* des Propst von Alt-Buda Ladislaus Maitenyi im Oberen Neutra/Nitra-Gebiet belegt. Im Jahr 1607 gelang es ihm ein adeliges Titel zu gelingen, im Jahr 1614 erwarb er eine Kurie in Malé Kršteňany, die zum ersten Sitz und für die Linie namensgebend wurde. Seit der Zeit wirkte das Geschlecht in der Tekov-Gespanschaft und bald auch in der Nitra-Gespanschaft. Die Hunyadys setzten ihren Einfluss besonders an der Wende vom 17. zum 18. Jahrhundert durch, vor allem dank dem Vizegespan der Tekov-Gespanschaft Andreas Hunyady (Ondrej Huňady, 1653–1718) und seines Bruders Ladislaus, der ein Sekretär der Ungarischen Kanzlei geworden ist (1659–1723). Beide gehörten zum engeren Kreis der Familiarität des Palatins Paul Eszterházy. Die Beamtenkarriere und der damit verbundene markante gesellschaftliche Aufstieg von Andreas und Ladislaus und nicht zuletzt auch ihre Treue dem Habsburger-Haus bildeten die Grundvoraussetzungen für die enorme Verbreitung der Eigentumsdomäne des Geschlechts. Beide Brüder, die meist bei der Bemühung um Gutsaquisitionen gemeinsam hervortraten, sammelten während ihrer Leben ein Eigentum, dessen Höhe die des mittleren Adels aus der Tekov-Gespanschaft deutlich überstieg. Die Hunyadys als Repräsentanten des katholischen und den Habsburgern treuen Adels reihten sich zu den Adelsgeschlechtern auf dem Territorium der südwestlichen Slowakei, die ihren Einfluss und Reichtum an der Wende vom 17. zum 18. Jahrhundert durchsetzten und die an den Konfiskationen der Anhänger von Franz Rakoczi profitierten. Im Laufe des 18. Jahrhunderts bildete sich aus ihren Eigentümern eine Familiendomäne, zu der in der Slowakei die Herrschaft von Mojmírovce, Trnovec nad Váhom, Čereňany und Dolný Pial, auf dem Territorium des modernen Ungarns aus Herrschaften Kéthely, Simongát, Szemes und Szil bestand. Seit der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts besetzten die Mitglieder des Geschlechts keine öffentlichen Würden, sondern konzentrierten sich auf die intensive Entfaltung der Maierhöfe und auf das Großunternehmen auf ihren ausgedehnten Besitzungen. In die Geschichte des Neutra/Nitra- und des unteren Gran/Hron-Gebiets aber auch in die des südwestlichen Ungarns traten sie als freigiebige Auftraggeber und Mäzene von mehreren säkularen wie auch kirchlichen Gebäuden, im 19. Jahrhundert wurden sie an ihren Besitzungen auch zu Pionieren der modernen Landwirtschaft. Den Hauptverdienst hatte vor allem Johannes Neppomuk Hunyady (1735–1792) und sein Sohn Joseph Hunyady der Ältere (1773–1822), der aus seiner Zentralherrschaft in Mojmírovce ein Schaufenster der ungarländischen Landwirtschaft machte. Vor allem Graf Joseph Hunyady als „Reformator der Landwirtschaft“ gehört zu äußerst interessanten Gestalten im Spektrum der zahlreichen ungarländischen Aristokratie und ist für Geschichte der Slowakei wichtig. Dank den wirtschaftlichen Beamten aus der Familie Appel gelangten die Hunyadys zu den meist fortgeschrittenen feudalen landwirtschaftlichen Großunternehmern ihrer Zeit. Bemerkenswerte Ergebnisse gelangten sie vor allem in der Pferde- und Schafzucht, wobei sie zu den wichtigsten und meist fortgeschrittenen Züchtern dieser zwei Tierarten auf dem Gebiet der Slowakei im 19. Jahrhundert gehörten

Übersetzt von Juraj Šedivý

MEZINÁRODNÍ ARCHIVNÍ STANDARDY
A PŘÍPRAVA NOVÝCH ZÁKLADNÍCH PRAVIDEL
PRO ZPRACOVÁNÍ ARCHIVÁLIÍ V ČESKÉ REPUBLICE

MIROSLAV KUNT

Kunt, M.: International Archival Standards and Preparation of New Basic Rules of Processing of Archivalia in the Czech Republic. *Slovenská archivistika*, Vol. XLVII, No 2, 2012, p. 64–79.

Practical usage of international archival standards necessarily implies their implementation into national conditions. On the basis of foreign experience and the research, new basic rules of processing of archivalia that respect archival description standards ISAAD(G), ISAAR(CPF) and ISDIAH have been prepared in the Czech Republic. Besides the matter of archival standards in the Czech Republic, the author warns of some perils of implementing standards and emphasizes a necessary coordination with other nationwide projects, regarding e.g. national digital archives, electronic record management, changes of archival legislation and cooperation of memory institutions.

International archival standards. Description of archival materials. Authority records. Standardization. ISAD(G): General International Standard Archival Description. ISAAR(CPF): International Standard Archival Authority Record For Corporate Bodies, Persons and Families. ISDIAH: International Standard for Describing Institutions with Archival Holdings.

Ing. Miroslav Kunt, Národní archiv, oddělení kontroly výkonu spisové služby, fondů státní správy po roce 1992 a elektronických dokumentů, Archivní 4, 149 01 Praha 4, Česká republika

Základní pravidla pro zpracování archivního materiálu a jejich kritika

V posledním desetiletí bylo archivnictví v České republice postaveno před nové úkoly, které vyplývají z rostoucího významu spisové služby, předarchivní péče a rozvíjející se informatizace společnosti. Na tento rozvoj musí reagovat i oblast archivního popisu, která se navzdory mezinárodním archivním standardům i praktickým zkušenostem řídí zastaralými Základními pravidly pro zpracování archivního materiálu z roku 1958.¹ Jejich části byly postupně zcela antikvovány legislativou² nebo metodickými pokyny

¹ *Základní pravidla pro zpracování archivního materiálu*. Praha : Archivní správa Ministerstva vnitra 1958. 34 s.; *Metodické návody a instrukce pro zpracování archivního materiálu*. In: Sborník archivních prací 10/2 (1960), s. 213–309.

² Zákon 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, vyhláška 645/2004 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě, ve znění pozdějších předpisů a vyhláška 259/2012, o podrobnostech výkonu spisové služby podrobně určují postupy při vyřazování dokumentů, přejímání vy-

Ministerstva vnitra,³ avšak jádro těchto základních pravidel – pořádkání a popis archiválií zůstávalo dosud netknuto. Přitom již v roce 1981 byla v zásadní studii formulována kritika, která s ještě větší naléhavostí platí dodnes: „*Projevuje se však na nich [základních pravidlech], že byly sestaveny před více než dvaceti [dnes padesáti] lety a vycházely především ze zkušeností s pořádkáním a inventarizací starších písemností. (...) Doplnění vyžadují pravidla pro inventarizaci spisového materiálu, která jsou příliš všeobecná, nepřihlížejí ke zvládnutím různých ukládacích systémů a pořádacích schémata a neřeší otázku inventarizace některých moderních typů písemností.*“⁴

Mezitím byly v rámci Mezinárodní archivní rady řešeny některé metodické problémy archivního popisu, které vyústily v přijetí mezinárodního archivního standardu ISAD(G) a později ISAAR(CPF). Zatímco první překlady ISAD(G) pořídili čeští archiváři již v roce 1997, tři roky po vydání,⁵ standard ISAAR(CPF) byl považován za problematický a přeložen nebyl. Jeho aplikaci si neuměli tehdy (středoevropští) archiváři představit, jak bude naznačeno dále.

Přestože se standardem ISAD(G) nikdo cíleně nepracoval, jeho základní princip vyplývající z víceúrovňového popisu od obecného k podrobnému a neopakování informací obsažených v nadřazených úrovních popisu, byl většinou v archivních pomůckách dodržován. Jako problematické se ukazovalo vymezení dosavadní „inventární jednotky“ jako nejnižší (a podle pravidel vedle archivního fondu jediné) jednotky popisu. Markantní je to u „spisového materiálu“ v případě nejobvyklejší archivní pomůcky, inventáře. Ve starých základních pravidlech je definována velmi obecně: „*Inventární jednotkou u spisového materiálu je soubor spisů nejnižšího registraturního oddělení nebo pododdělení, určitého druhu agendy nebo věcné skupiny v jednom – manipulačním nebo organizačním období, ročník nebo registraturní pomůcka.*“⁶ Samo stanovení inventární jednotky se postupně stalo vědou svého druhu. Výsledkem byly zcela formální a v praxi nepoužitelné inventární jednotky zahrnující u velkých fondů desítky archivních kartonů (např. ročník spisů řazených chronologicko-numericly v rámci organizačního útvaru). Nadpisy, tedy vlastně nadřazené úrovně popisu a části inventárních jednotek (nižší jednotky popisu) nejsou starými základními pravidly vůbec řešeny a mnohdy jsou považovány za cosi neplnohodnotného, zbytečného – tedy zcela v rozporu s principy ISAD(G) i s tektonikou archivního fondu (má-li nějakou). Vedle povinné struktury pořádkání archiválií dle diplo-

braných archiválií i jejich evidenci. Aktuální znění právních předpisů viz Portál veřejné správy [on-line]. Dostupné na internetu: <<http://portal.gov.cz>>

³ Např. *Metodický návod č. 1/2012 odboru archivní správy a spisové služby MV k vedení evidence Národního archivního dědictví podle vyhlášky č. 645/2004 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění vyhlášky č. 213/2012 Sb.* Všechny metodické pokyny viz Ministerstvo vnitra, Metodiky [on-line]. Dostupné na internetu: <<http://www.mvcr.cz/clanek/metodiky.aspx>>

⁴ KALINA, T. – BABIČKA, V. Jednotný formulář archivního inventáře. In: *Zpravodaj pobočky ČSVTS při Státním ústředním archivu v Praze*, 1981, č. 18, s. 89.

⁵ Srv. úvod k českému překladu ISAD(G). International council on archives, Standards. [on-line]. Dostupné na internetu: <<http://www.ica.org/10207/standards/isadg-general-international-standard-archival-description-second-edition.html>>. Neoficiální slovenský překlad publikoval DRAŠKABA, P. – HANUS, J. Všeobecná medzinárodná norma pre opis archivnej jednotky. In: *Slovenská archivistika*, roč. 35, 2000, č. 1, s. 197–215.

⁶ *Základní pravidla*, c. d.

matických kategorií je inventární jednotka pravděpodobně nejvíce problematickým dědictvím 50. let v oblasti archivního popisu. K rozporům založených starou metodickou základnou přibyly nové, když s pronikáním výpočetní techniky v 90. letech docházelo k dělení popisu archiválií dle druhů – listiny zvlášť, mapy zvlášť, fotografie zvlášť, pečeti zvlášť atd. To spolu s neexistencí nadstavbových řešení znamenalo v řadě případů faktické popření provenienčního principu, byť pouze na úrovni archivní pomůcky. Snahy zmíněné nedostatky překonat byly patrné především v tehdejší Státním ústředním archivu a ve Státním oblastním archivu v Zámrsku, v tzv. „východočeské skupině“.⁷ Zejména byla zcela v duchu ISAD(G) potlačena inventární jednotka jako základ archivního popisu ve prospěch jednotky popisu, kterou je stejně dobře i „nadpis“ nebo „část inventární jednotky“. Spolu s důslednou hierarchizací jednotek popisu a neoddělování jednotlivých druhů archiválií daly tyto teoretické úvahy vzniknout počítačovému programu pro podporu zpracování a popis archiválií Janus2000, který je dodnes v řadě archivů užíván.⁸

Z iniciativy Vědecké archivní rady začala v roce 2000 příprava nových základních pravidel, ale po roce tyto aktivity zcela ustaly. Zásadní chybou se s odstupem času jeví absence moderní koncepce těchto „Základních pravidel pro výběr, evidenci a zpracování archiválií“ a jejich nedostatečná teoretická příprava. Ostatně texty dodala jen nepatrná část předpokládaného autorského kolektivu.

Projekt výzkumu a vývoje

Bylo stále zřetelnější, že dosavadní praxe není udržitelná. České archivnictví stále více zaostávalo nejen oproti zahraničí, ale i ve srovnání s jinými paměťovými institucemi – knihovnami. Když se objevil mezinárodní projekt ApeNet,⁹ bylo zřejmé, že na účast v takovýchto projektech nelze nyní pomýšlet. Totéž platilo pro spolupráci paměťových institucí, tedy archivů, knihoven, muzeí a galerií, která ze strany archivů při zpřístupňování neexistovala. Spolu se změnami v oblasti spisové služby, která byla poprvé v roce 2004 kodifikována zákonem včetně povinnosti ukládání podle spisových plánů, bylo zřejmé, že archivy se dříve či později budou muset vypořádat s přílivem dokumentů v digitální podobě. K tomu přistoupila potřeba efektivnějšího zpracování archiválií¹⁰ i nezbytnost prezentace archivních pomůcek prostřednictvím internetu. Národní archiv proto v letech 2007–2009 realizoval projekt „*Možnosti a formy zpřístupnění archivních*

⁷ Celým názvem Pracovní skupina pro výpočetní techniku ve východočeských okresních archívech. Zahrnovala zájemce o archivní informatiku, její výraznou postavou byl Tomáš Číhař, v r. 1997 autor prvního známého českého překladu ISAD(G).

⁸ Řešení navrhli Tomáš Kalina a Miroslav Kunt z tehdejšího Státního ústředního archivu (od roku 2004 Národní archiv), realizovala ho v letech 1999–2001 firma DLG Computers s. r. o. Dnes je SW distribuován firmou NetPro systems s. r. o.

⁹ „Jeho cílem je vybudovat Internetovou bránu pro dokumenty a archivy v Evropě, kde sedmnáct evropských národních archivů v úzké spolupráci s iniciativou Europeana vytvoří společný přístupový bod k evropským archivním popisům a digitálním sbírkám.“. ApeNet. [on-line]. Dostupné na internetu: <<http://www.apenet.eu/>>

¹⁰ V souvislosti s obrovským množstvím dokumentů přejímaných do archivů a s klesajícím počtem archivářů není dosavadní systém, pokud jde o zpřístupňování, dlouhodobě udržitelný.

fondů nebo jejich částí veřejnosti v elektronické podobě“ financovaný z prostředků výzkumu a vývoje Ministerstva vnitra.¹¹

Výsledkem tříleté práce byly metodické, technické i praktické výstupy, z nichž zde budou zmíněny pouze některé. Především byl vytvořen oficiální český překlad obou mezinárodních archivních standardů ISAD(G) a ISAAR(CPF), které jsou také zveřejněny na stránkách Mezinárodní archivní rady.¹² Již zde se ukázalo, jak důležité jsou příklady a představa praktické aplikace. To bylo důležité zejména v případě ISAAR(CPF), zaměřeného na popis původců. V zemích, kde je základem archivnictví archivní fond, se zpravidla předpokládá, že jeden původce tvoří jeden archivní fond. Když pomineme, že tomu tak v řadě případů není, zůstává otázka, proč vznikl samostatný standard, když i v rámci ISAD(G)¹³ je původce popisován? Odpověď byla nalezena tam, kde základ archivnictví netvoří archivní fond, ale tzv. série. Nejvýraznějším a zároveň metodicky nejlepším příkladem je Austrálie, kde je kladen důraz nejen na popis archiválií, ale i na popis původců.¹⁴ Zatímco u nás je vše podřizováno popisu archiválií (archivního fondu) a s ním svázáno, v anglosaském světě je původce stejně důležitý, jako vlastní archiválie a jeho popis tvoří samostatnou vrstvu popisu. Vazba původce na archiválie (provenience) tak není předem dána fyzickým uspořádáním a není také možné ztotožnění původce s archivním fondem, neexistuje původce „hlavní“ a „další“, k čemuž je (náš) klasický popis náchylný. To má velký význam zejména v době informačních systémů, kdy lze zmíněnou samostatnou vrstvu budovat nezávisle na archiváliích a popisovat tak správní vývoj, jak bude ještě zmíněno.

Dalším tehdy novým archivním standardem, kterým se projekt zabýval, byl popis institucí spravujících archiválie – ISDIAH.¹⁵ Na rozdíl od ISAAR(CPF) není jeho úkolem řešit správní a právní konsekvence existence původce, ale definovat strukturu informací pro uživatele zmíněných institucí, částečně zcela „provozních“ (otevřící doba badatelný, existence kávového automatu apod.). Tento standard nebyl přeložen, protože není složitý. Již po skončení projektu byly proto vytvořeny příklady popisu institucí, které jsou dostatečně návodné.

¹¹ Souhrnné informace o projektu označeném VE20072009004 viz Informační systém výzkumu, experimentálního vývoje a inovací [on-line]. Dostupné na internetu: <<http://www.isvav.cz/projectDetail.do?rowId=VE20072009004>>. Výsledky projektu jsou zveřejněny na stránkách Národní archiv, Možnosti a formy zpřístupnění archivních fondů nebo jejich součástí veřejnosti v elektronické podobě. Dostupné na internetu <<http://www.nacr.cz/G-vyzk/moznosti.aspx>>. Hlavním řešitelem byl Miroslav Kunt.

¹² Oba standardy viz International council on archives, Standards [on-line]. Dostupné na internetu: <<http://www.ica.org>>

¹³ Srv. zejména kapitulu 3.2.2. Správní dějiny/biografické údaje.

¹⁴ K této problematice MACEK, O. – WANNER, M. – KUNT, M. Archivace digitálních dokumentů a zpřístupňování archiválií v archivech Austrálie a Singapuru. In: *Archivní časopis*, roč. 58, 2008, č. 3, s. 185–229. Podrobněji v cestovní zprávě na stránce Národní archiv, Možnosti a formy zpřístupnění archivních fondů nebo jejich součástí veřejnosti v elektronické podobě, Zpráva ze služební cesty do Austrálie a Singapuru [on-line]. Dostupné na internetu: <http://www.nacr.cz/Z-files/moznosti_11.pdf>, s. 1 – 19.

¹⁵ International council on archives, Standards [on-line]. Dostupné na internetu: <<http://www.ica.org/10198/standards/isdiah-international-standard-for-describing-institutions-with-archival-holdings.html>>

Samostatnou část projektu tvoří návrh nových Základních pravidel pro zpracování archiválií. Důvody, které ke změně pravidel vedou, byly shrnuty následovně:

- a) přestože zpracování archiválií vychází i nadále z provenienčního principu, je třeba reflektovat rovněž nové informační prostředí vytvářené moderními technologiemi;
- b) propojení archivů s příbuznými paměťovými institucemi, návaznost na veřejnou správu a globální informační systémy;
- c) archivnictví a zejména popis archiválií jsou stále více ovlivňovány mezinárodními normami a dalšími dokumenty, potřeba zvýšení nutnosti výměny informací se zahraničím (kompatibilita dat);
- d) změna náhledu na pojetí archiválie nebo vymezení archivních fondů a sbírek, vznik nových typů archiválií, u nichž lze obtížně aplikovat tradiční způsob zpracování (elektronické dokumenty, periodické dokumenty, různé typy technické dokumentace);
- e) lze očekávat vliv standardizované spisové služby na tvorbu archiválií;
- f) potřeba sjednocení popisu, kromě hierarchického jde zejména o kontextuální popis. Každá jednotka popisu v rámci archivního fondu/sbírky nebo jeho části by měla být dávana do souvislosti s příslušným popisem původce (opět standardizovaným), vychází ze strukturálního principu;
- g) nový pohled na samotné původce (nejen z hledisek dějin správy, ale i sociologie, politologie a tzv. administrativní vědy), změna podoby registratur a registraturních systémů, které nedovolují aplikaci stávajících základních pravidel. Vyskytují se též nové typy původců netradičního charakteru, u jejichž vymezení tradiční kritéria nevyhovují (mezinárodní společnosti, víceúrovňoví původci);
- h) archivy výrazně proměňují funkci vůči veřejnosti, zejména v oblasti badatelských služeb, tlak veřejnosti na masivní zpřístupnění (popisů i dat v digitální podobě) on-line.

Při přípravě návrhu bylo opět přihlédnuto k zahraničním pravidlům popisu, kterými byla především následující:¹⁶

Kanadská pravidla (Rules for Archival Description)¹⁷ jsou se svými téměř 700 stranami nejobsáhlejší ze všech známých zahraničních pravidel. V první části jsou vysvětleny všeobecné zásady s odkazy na ISAD(G) a jeho víceúrovňový popis. Archivní popis je rozčleněn do popisných položek seskupených do mnoha částí. Jednotlivé popisné položky jsou strukturovaně popsány s uvedením definic, znázornění a reálných příkladů. Následuje množství kapitol, které pojednávají o popisu konkrétních typech archiválií. Tato část je velmi podobná poslední kapitole britských pravidel s tím rozdílem, že kanadská metodika je mnohem podrobnější a obsáhlejší. Druhá rozsáhlá část pravidel se věnuje tvorbě přístupových bodů (rejstříkových hesel) na všech úrovních archivního popisu včetně standardizaci zápisu názvů autorit (osobních, korporativních a geografických). Doplněna je o definici použití zkratk, velkých písmen a číslovek. Na samotný závěr je připojen slovník archivních termínů.

¹⁶ Částečně převzato ze zmíněného projektu VE20072009004.

¹⁷ RAD, 2008, Canadian Comitee on Archival Description, Rules for Archival Description [online]. Dostupné na internetu: <<http://www.cdncouncilarchives.ca/archdesrules.html>>

Americká pravidla (Describing Archives: A Content Standard)¹⁸ jsou metodikou pro popis archiválií ve všech paměťových institucích, kde je respektován provenienční princip. Pořádání spočívá v identifikaci vnitřních celků archivního materiálu, tj. hierarchickém větvení. Archivní popis pak reflektuje toto uspořádání podle víceúrovňového principu. Není podstatná forma ani materiál archiválie – pravidla se uplatňují vždy a jednotně. Podobně se nedělají rozdíly v uplatňování pravidel, ať už archiválie vytvořil jakýkoli typ původce. Úroveň podrobnosti archivního popisu může být různá, podle potřeb. Stejně jako je nutné popsat archivní materiál, je nezbytné popsat i jejich původce.

Britská pravidla (Manual of Archival Description)¹⁹ píše o nutnosti pořádání (analýza struktury materiálu) jakožto předpokladu pro archivní popis, který vyústí ve vnitřní pomůcku. Je popsán princip víceúrovňového popisu, co se popisuje na které úrovni, příklady správných i špatných zápisů. V kapitole se řeší i hloubka popisu. Následují další nezbytnosti: zohlednění smyslu pomůcek, rejstříků, způsob popisu přírůstků, jakou terminologii a další standardy v popisu používat atd. V poslední části pravidel se uvádí stručná pravidla popisu specifických druhů archiválií.

Australská pravidla (The Commonwealth Record Series System)²⁰ vychází z mezinárodních standardů ISAD(G) a ISAAR(CPF). Velká část úvodu standardu se zabývá vztahy mezi jednotlivými entitami a položkami, které je nutné u těchto entit uvádět. Hlavní část uvádí podrobná pravidla pro jednotlivé popisované entity (organizace, agentury, osoby, série, jednotliviny). Poslední kapitola zahrnuje „informační souhrny“ nabízející pravidla pro popis „soudobé dokumentace“ (pertinenčně uloženého materiálu), která většinou vniká v samotném archivu: sbírek, výstavních katalogů, průvodců, publikací, poznámek z nahladáací agendy atd. Tyto informace slouží jako stále se rozšiřující podpora správy archiválií.

Německá/saská pravidla (Richtlinien für die archivische Erschliessung im Sächsischen Staatsarchiv – Teil Akten, 2002)²¹ obsahují fakticky komplexní informace k inventarizaci. Kladou velký důraz na organizaci práce: shromáždění všech podkladů a vypracování plánu zpracování jako základního dokumentu, zpráv o zpracovávání. Důraz je kladen na informace o historii původce. Následují pokyny pro technické zabezpečení (kartonů apod.). Zvláštní část je věnována vymezení fondu a problematice provenience, další pak otázce vnitřního uspořádání fondu (otázka dodržování spisového plánu, umělá pořádací schémata). Již zde je věnována pozornost způsobu pojmenování skupin archiválií na jednotlivých úrovních. Kapitola týkající se popisu uvádí jednoznačně povinné používání počítačového programu pro popis a dále se věnuje jednotlivým prvkům popisu a jejich používání.

¹⁸ DACS, 2004, 2007, pravidla byla vydána jako publikace Společnosti amerických archivářů.

¹⁹ MAD, 2000, 3 vydání. COOK, M. – PROCTER, M. *Manual of Archival Description*.

²⁰ CRS, 2000, National Archives of Australia, CRS Manual – Index [on-line]. Dostupné na internetu: <<http://recordsearch.naa.gov.au/manual/index.htm>>

²¹ Jednalo se teprve o pracovní verzi. Dnes viz Sächsisches Staatsarchiv, Erschließungsrichtlinie des Sächsischen Staatsarchivs [on-line]. Dostupné na internetu: <<http://www.archiv.sachsen.de/download/Erschliessungsrichtlinie.pdf>>

Kromě těchto metodických návodů byly zásadní inspirací archivní informační systémy – australský,²² rakouský, resp. švýcarský,²³ německý,²⁴ a zejména chorvatský.²⁵ Tak byla navržena struktura základních pravidel, zhruba vycházející ze zahraničních vzorů amerického a kanadského a připraveny některé kapitoly.

Již při přípravě těchto textů vznikla pracovní skupina z pracovníků různých archivů, kteří projevíli o problematiku zájem.²⁶ Ta se ještě před skončením projektu, již řízena Odborem archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra (Michal Wanner), rozrostla o zástupce dalších archivů i vysokých škol s ohledem na jejich zájem, odbornost a zkušenosti. Tak se mezi současnými 26 členy pracovní skupiny vyskytují „pokrokáři“ i „tradicionalisté“, kteří se vzájemně dokáží korigovat. Skupina připravila úplný návrh, který je zveřejněn na webu Ministerstva vnitra a předložen k všeobecné diskusi.

Archivní pomůcky

Středobodem pravidel popisu archiválií je tvorba archivních pomůcek. Archivní pomůckou je „*informační systém, který se vytváří při archivním zpracování a slouží pro evidenci a orientaci v obsahu a časovém rozsahu archivního fondu, archivní sbírky nebo jejich částí.*“²⁷ Nejobvyklejšími – základními – typy archivních pomůcek byl dosud inventář, dílčí inventář, katalog a prozatímní inventární seznam. Všechny kladou značné nároky na pořádání archiválií, které není vhodné realizovat u neuzavřených fondů nebo dokonce jednotlivých přírůstků. Navíc jediným rozdílem prozatímního inventárního seznamu oproti inventáři je absence úvodu – popisujícího zejména původce, dějiny archivního fondu/sbírky a jejich zpracování. Při přípravě poslední novelizace prováděcí vyhlášky k zákonu o archivnictví, která podrobnosti o archivních pomůckách obsahuje, byl na základě prací na nových základních pravidlech systém redefinován. Od 1. července 2012 se již nově nevyhotovují prozatímní inventární seznamy, protože jsou nahrazeny pomůckou nazvanou manipulační seznam. Má sloužit jako dočasná archivní pomůcka do doby, než se vytvoří „*archivní pomůcka s větší stálostí*“ (inventář). Zpravidla se tvoří:

- „a) k jednomu přírůstku nebo jeho části na základě soupisu předaných dokumentů popisujícího přírůstek (manipulační seznam prvního typu), nebo*
- b) k jednomu archivnímu souboru [tedy fondu nebo sbírce] nebo jeho části; na základě soupisu předaných dokumentů popisujícího přírůstek nebo na základě*

²² Public Record Office Victoria, Access the Collection [on-line]. Dostupné na internetu: <<http://access.prov.vic.gov.au/>>

²³ Jedná se o systém Scope Archiv. Viz např. Österreichisches Staatsarchiv, Informationen zur Suche [on-line]. Dostupné na internetu: <<http://www.archivinformationssystem.at/suchinfo.aspx>>

²⁴ ARGUS (ArchivGutSuche), viz Das Bundesarchiv, Suche über die Beständeübersicht und die Online-Findbücher des Bundesarchivs [on-line]. Dostupné na internetu: <<http://starttext.net-build.de:8080/barch/MidosasSEARCH/search.htm>>

²⁵ ARHiNET Hrvatska, arhivski informacijski sustav [on-line]. Dostupné na internetu: <<http://arhinet.arhiv.hr/>>

²⁶ Všechny materiály i složení pracovní skupiny, resp. autoři textu prvního návrhu pravidel jsou zřejmé ze závěrečné zprávy projektu. Národní archiv, Možnosti a formy zpřístupnění archivních fondů nebo jejich součástí veřejnosti v elektronické podobě [on-line]. Dostupné na internetu: <<http://www.nacr.cz/G-vyzk/moznosti.aspx>>.

²⁷ § 2 písm. j) zákona 499/2004 Sb.

změn, které nastaly s archiváliemi uvnitř archivu, [kdy] je doplněn stávající manipulační seznam. Nově vzniklý manipulační seznam předchází manipulační seznam nahrazuje (manipulační seznam druhého typu).“²⁸

Fakticky lze použít předávací seznamy po doplnění o povinné údaje a předepsanou hloubku popisu a to bez pořádku archiválií. Takové archiválie se považují (a vykazují) jako archivně zpracované. To je velmi důležité v případě nově přejímaných archiválií, které není ani v dlouhodobém horizontu reálně zpracovat a popsat některým z dosavadních typů archivní pomůcky. Tak je možné vyjít vstříc nejen badatelům, ale i archivářům samým (nahledací agenda) a původci. Jde tedy o trend obvyklý i v zahraničí, kde pořádku ve smyslu přemanipulace archiválií často vůbec neznají.²⁹ Zde je také nezbytné zmínit, že i když popsané archiválie samy nejsou přístupné, badatel má fakticky nárok dozvědět se o jejich existenci, na což rozhodně nemusí čekat desítky let, které mohou uběhnout do vyhotovení inventáře.³⁰

Jak dosáhnout, aby za archivní pomůcku nemohl být vydáván např. stránkový popis rozsáhlého archivního fondu a archivní pomůcky byly vzájemně srovnatelné úrovně? Dosud k tomu sloužily inventární jednotky, která však – jak bylo uvedeno – nejsou dostatečně definovány. Nyní se to děje pomocí stanovení nejnižší povinné hloubky popisu (popis lze nepovinně i prohloubit) a současně i přesné vazby na evidenci Národního archivního dědictví (NAD) prostřednictvím tzv. evidenčních jednotek.

Evidenční jednotky nejsou pojmem neznámým. Vyskytují se i ve stávajících archivních pomůckách („slopec vpravo“) a jsou vyjádřeny druhem (např. karton) a pořadovým vzestupným celým kladným číslem. Právě dosavadní pročišlování působí obtíže: často slouží spíše k označení uložení archiválií, každý druh evidenční jednotky je pročišlován samostatně, někdy je číslo vypuštěno a je za něj prohlášeno číslo inventární (u úředních knih a registraturních pomůcek). Proto byla posílena vazba na evidenci NAD a evidenční jednotky částečně nově definovány. Jsou jimi

- a) jednotliviny – listina do roku 1850, listina po roce 1850, úřední kniha, rukopis, podací protokol (deník), index, elench, repertář, kartotéka, pečetidlo, razítko, samostatná pečeť, odlitek pečeti, otisk typáře, mapa, atlas, technický výkres, grafický list, kresba, fotografie na papírové podložce, fotografická deska, listový film, svitkový film, kinofilm, mikrofilm, mikrofiš, fotoalbum, digitální fotografie, filmový pás nebo jiný nosič analogových záznamů, nosič digitálního záznamu, kinematografický záznam v analogové a v digitální podobě, fonografický váleček, fonografický drát (fonodrát), matrice, gramofonová deska, magnetofonový pásek, audiokazeta, kompaktní disk, zvukový záznam v analogové a v digitální podobě, tisk do roku 1800, tisk po roce 1800, pohlednice, plakát, cenný papír, štoček, předmět numismatické povahy, předmět faleristické povahy.

²⁸ Příloha 2 vyhlášky 645/2004 Sb.

²⁹ Namátkou lze uvést přírůstkově vedené archivní pomůcky francouzského Národního archivu, pobočky ve Fontainebleau (Archives nationales de Fontainebleau) nebo švýcarského spolkového archivu v Bernu (Das Schweizerische Bundesarchiv). Přejímací seznam jako archivní pomůcka slouží např. i v polském Archiwu Akt Nowych ve Varšavě, kde lze v badatelně nalézt pomůcky i k velmi „mladým“ převzatým archiváliím.

³⁰ Srv. zákon 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím.

- b) množstevní jednotky – balíky (pouze pro nezpracované archiválie), kartony, fascikly, datasey (digitální datové balíčky – u nezpracovaných archiválií) a digitální archivní jednotky (DAJ – pro zpracované archiválie); „*množstevní jednotky slouží zejména k evidenci spisů, korespondence, účtů, technické dokumentace s výjimkou map, plánů a technických výkresů jako jednotlivin, hudebnin, pokud nejsou evidovány jako rukopisy, výstřižků, databází, prezentací, internetových stránek, matematických modelů, souborů spisů v digitální podobě.*“³¹

Takto lze stanovit, že např. pro inventář je povinné popsat samostatně každou evidenční jednotku; pro budoucí kontrolu se pak vyjádří druh a počet evidenčních jednotek u příslušných jednotek popisu. Druhá novinka, vymezující hloubku popisu, vychází ze standardu ISAD(G). Jsou jí tři základní skupiny jednotek popisu (nepočítáme-li archivní fond nebo jeho samostatně evidovanou část).³²

- **Série**, které jsou zpravidla tvořeny na základě původní spisové manipulace (například podle manipulačního období, organizačního členění původce) nebo na základě umělého pořadacího schématu, věcné (agendové) souvislosti, formální anebo obsahové příbuznosti – fakticky se tedy jedná o dosavadní „nápisy“. V případě, že si vnitřní uspořádání celku vyžaduje další členění, obsahuje každá série nižší série 1 až n hierarchické úrovně popisu, potřebné k vyjádření všech úrovní hierarchické struktury této činnosti či uspořádání. Série na nejnižší pozici hierarchie obsahuje složky a jednotlivosti.
- **Složky** popisující archiválie evidované prostřednictvím evidenčních jednotek karton, fascikl, digitální archivní jednotka (například spisy a typové spisy, korespondence, účty) a soubory jednotlivostí (například soubor fotografií). Pokud jsou archiválie uloženy ve více evidenčních jednotkách (karton, fascikl, digitální archivní jednotka) nebo pokud je třeba vyjádřit souvislosti mezi částmi složky, vytvoří se podsložky 1 až n hierarchické úrovně popisu. Jednotkou popisu složky je tedy fakticky vždy množstevní jednotka nebo skupina jednotlivin. Když „objem archiválií“ přesáhne jednu tuto množstevní jednotku (např. spis ve více kartonech), vytvoří se podsložky; stejně tak pokud by složka obsahovala víc druhů jednotlivin.
- **Jednotlivosti** popisující archiválie evidované prostřednictvím evidenčních, případně dílčích evidenčních jednotek typu jednotlivina (viz výše). Jednotlivosti se v případě potřeby dále dělí na části jednotlivosti 1 až n hierarchické úrovně popisu. Jednotlivosti, případně části jednotlivosti jsou dále archiválie nebo jejich části na nejnižší úrovni v rámci složek a podsložek (například protokol ve spisu, fotografie ve spisu, jedna sekce mapy, které nejsou evidenčními jednotkami).

Pomocí těchto na první pohled složitých vymezení je fixována nejnižší povinná hloubka popisu – u inventáře je jí složka, popř. podsložka, jde-li o množstevní jednotky a jednotlivost, která je současně evidenční jednotkou (jednotlivinou). Tyto definice jsou zároveň aplikovatelné na všechna pořadací schémata.

³¹ Podrobnosti včetně definic příloha 1 vyhlášky 645/2004 Sb.

³² Tamtéž, příloha 2.

CZ11111111//30/3//1/1/2//5+1/2 je druhá podsložka složky, která byla vložena za složku pořadového čísla 5. Tato složka je zařazena do nižší série druhé úrovně s pořadovým číslem 2. 11111111 znamená číslo archivu dle celostátní evidence a CZ Českou republiku. 30/3 označuje číslo archivního fondu nebo sbírky v rámci archivu (30) a část archivního fondu evidovanou v celostátní evidence NAD (3). Dvojitě lomítko se tedy uplatní mezi označením archivu a číslem archivního fondu nebo sbírky a také před a za částí označujících série včetně nižších sérií. U jednotek popisu v tištěné archivní pomůcce se označení archivu a fondu/sbírky uvádět nebude (je na titulním listu pomůcky).

Datace bude povinná kromě sérií a nižších sérií u všech jednotek popisu. Novinkou bude povinnost uvádět ji v tvaru dle ISO 8601 ve strojově čitelné podobě.

Ukládací číslo nahradí dnešní pořadové číslo uváděné vedle druhu evidenční jednotky. Má být však zcela nezávislé na jiných údajích archivní pomůcky (nemusí být průběžné) a pouze jednoznačně identifikovat fyzické uložení nebo zaznamenat jednoznačný odkaz na uložení v digitálním archivu (nejde o lokaci, ale o identifikaci např. kartonu, datového balíčku apod.).

Rejstříkové číslo. Protože referenční označení má přes všechny své výhody také zásadní nevýhodu – odkazování na něj v rámci pomůcky je s ohledem na složitou konstrukci obtížné, předpokládá se (pouze pro tištěnou verzi pomůcky) uvádění průběžného čísla, které poslouží k „lidsky čitelnému“ odkazování z rejstříku archivní pomůcky.

Popis původců, archivní autoritní záznamy

Standard ISAAR(CPF) upravuje popis „archivních autoritních záznamů“. Co si pod tím představit? Existuje množství informací, jejichž použití je opakovatelné v různých archivních fondech, archivech, paměťových institucích.³⁴ Již stará základní pravidla svojí poslední větou něco podobného předjímají: „*Spojením rejstříků k jednotlivým fondům je možno postupně vytvářet generální rejstřík k celému archivu.*“³⁵ Dnes, díky technice, je možné postup obrátit: pomocí standardizovaných (autoritních) záznamů lze sdílet nejen rejstříková hesla, ale i podrobné informace k nim. Slovy ISAAR(CPF) se jedná o „*autorizovanou formu jména kombinovanou s dalšími informačními elementy, které identifikují a popisují jmenovanou entitu a mohou také odkazovat na příbuzné autoritní záznamy.*“³⁶

³⁴ Podrobněji k problematice KUNT, Miroslav, *Autoritní záznamy a jejich využití v archivnictví*. In: Archivní časopis 60 (2010), č. 2, s. 134-155. Též OPIS, Operační program informatizácie spoločnosti, Metodické manuály, Metodický manuál pre zabezpečenie národných autorit, centrálnych slovníkov a tezaurov. Dostupné na internetu: <<http://www.opis.culture.gov.sk/obsah/metodicke-manualy>>

³⁵ Základní pravidla, c. d.

³⁶ Tato definice je obecnější a více vystihuje účel autoritních záznamů, než dosud používané definice v oblasti knihoven, např. „*Ověřená a směrodatná, standardizovaná podoba jména personálního nebo korporativního autora, geografického jména, názvu dokumentu (včetně dokumentu seriálového a edice, v níž dokument vychází, popř. jména nakladatele) nebo výrazu věcného selekčního jazyka.*“ Cit. dle RESSLER, M. (edit). *Informační věda a knihovnictví : Výkladový slovník české terminologie z oblasti informační vědy a knihovnictví. Výběr z hesel v databázi TDKIV*. 1. vyd. 2006. ISBN 80-7080-599-4. Dostupné na internetu: <<http://sigma.nkp.cz/cze/ktid>>. K rozdílu mezi knihovnickým a archivním pojetím autorit srv. PITTI, Daniel V., *Creator Description Encoded Archival Context*. In: International Conference Authority Control. Defi-

Nejde o nic nového, tento postup je již 15 let uplatňován českými knihovnami a obdobně je tomu ve světě. Jak to funguje? Při vytváření katalogizačního záznamu se informační systém knihovny zeptá databáze, která může být centrální nebo lokální, zda se v ní již příslušná informace vyskytuje (např. jméno autora, geografický pojem, klíčové slovo). Pokud ano, uloží se do katalogizačního záznamu standardizovaný termín (tzv. autoritní záhlaví), popř. jeho jednoznačný identifikátor. Jestliže se pojem v databázi nevyskytuje, katalogizátor ho navrhne a po schválení (v případě České republiky Národní knihovnou ČR) je zařazen do celostátní databáze.³⁷

V archivnictví má ovšem autoritní záznam ještě další úkoly, než být pouhým selekčním prvkem pro vyhledávání. Jak konstatuje ISAAR(CPF), nevystačíme zde jako v knihovnách s pouhým autoritním záhlavím, kde další u něho uvedené informace nejsou důležité. Pokud totiž transformujeme do sdílené databáze popis původců, který ostatně málokdo mimo archivy dokáže podrobně tvořit, dostáváme samostatnou vrstvu popisu, která dokáže nejenže přesněji vyjádřit skutečnou provenienci archiválií (bez přímé závislosti na nich), ale díky vazbám autoritních záznamů mezi sebou (např. nadřízenost/podřízenost, předchůdce/nástupce) vytváří praktické dějiny správy, rodů a osob.³⁸ I sdílení informací mezi archivy nebo ostatními paměťovými institucemi je důležité; nechme promluvit znovu ISAAR(CPF): „*Praxe umožňuje spojení popisů původců a informace o kontextu s popisem archiválií daného původce(ů), které mohou být uloženy ve více archivech a s popisy materiálů z jiných zdrojů, jako jsou knihovny a muzea, které se vztahují k příslušné entitě. Takové spojení zlepšuje praktickou správu dokumentů a usnadňuje výzkum.*“³⁹ Dodejme, že se nemusí vždy jednat pouze o archiválie stejného původce, ale např. jeho organizační složky, kdy informace o nadřízené instituci (vytvořené třeba i někým jiným) hrají zásadní roli.

Uvědomění si role původců sehrálo zásadní roli i při úpravě archivní legislativy v ČR. Změnila se definice původce, kde zmizela zmínka o právnických a fyzických osobách, protože část původců takovouto charakteristiku neunese (neregistrované spolky, partizánské oddíly, organizační části právnických osob).⁴⁰

O co stručnější je definice v zákoně, o to podrobněji je problematika upravena v prováděcí vyhlášce.⁴¹ Ta stanovuje archivům povinnost popisu původců mimo archivní pomůcky a také minimální rozsah vedených údajů pro následující druhy původců:

- a) fyzické osoby
- b) právnické osoby včetně zájmového sdružení právnických osob

tion and International Experiences. Florencie, 10.–12. 2. 2003 [on-line]. Dostupné na internetu: <http://www.sba.unifi.it/ac/relazioni/pitti_eng.pdf>

³⁷ Na rozdíl např. od Slovenska, je tato databáze kompletně dostupná na internetu. Národní knihovna, AUT – Databáze národních autorit NK ČR [on-line]. Dostupné na internetu, obdobně je tomu např. v Německu (Deutsche Nationalbibliothek) a USA (Library of Congress).

³⁸ Původce je v celém systému klíčový, ISAAR(CPF) v bodu 1.3 zdůrazňuje „*Popis původce je základní činností archiváře, bez ohledu na to, zda jsou popisy spravovány manuálně nebo v automatizovaných systémech. To vyžaduje plnou dokumentaci a trvalé udržování údajů o kontextu vzniku a používání dokumentů, z nichž nejdůležitější je provenience.*“

³⁹ Tamtéž, bod 1.5, srv. též bod 1.6.

⁴⁰ Původce je nyní obecně definován jako „*každý, z jehož činnosti dokument vznikl.*“ Přesnější definice nebyla legislativně průchodná. Srv. § 2 písm. d) zákona 499/2004 Sb.

⁴¹ § 12b vyhlášky 645/2004 Sb.

- c) skupiny osob vystupujících pod stejným názvem a sdružených k dosažení shodného účelu

Zastavme se u bodu c). Jak vyplývá již z názvu standardu ISAAR(CPF), je určen pro vytváření archivních autoritních záznamů korporací, osob a rodů. Pojem korporace je vhodnější a širší, než „právnícká osoba“, ovšem pro právní normu naprosto nevhodný – proto je fakticky využita jeho definice. Tak se poprvé původci de jure mohou stát i výše zmíněná neoficiální uskupení, ale i (s trochou představivosti) – rody. Pojem rod a rodina totiž také nebylo možné použít, protože jde o právně jednoznačnou entitu s mnoha vztahy (zákon o rodině apod.). Podrobnosti s použitím obvyklých termínů bude možné popsat právě až v nových základních pravidlech.

Popis původců je tedy čerstvou novinkou, jejíž zavedení předpokládá odstranění jisté psychologické bariéry – vnímání původce prostřednictvím archivního fondu, jak o tom bylo pojednáno výše.

Dalším úkolem archivních autoritních záznamů je podobně jako v knihovnách využívání unifikovaných přístupových bodů (selekcí prvků). Ty se uplatní nejen u rejstříků archivních pomůcek, ale také při popisu některých evidenčních jednotek, kde je předkládají nová základní pravidla (např. u listin vydavatelé, příjemci, místa vydání atp.). Cílem takového sjednocení má být podpora vyhledávání napříč archivními pomůckami a dalšími zdroji informací – sémantická interoperabilita.

Realizace sdílené databáze je předmětem projektu *INTERPI – Interoperabilita v paměťových institucích* financovaného Ministerstvem kultury.⁴² Tento projekt, realizovaný v letech 2011–2015, si klade za cíl připravit infrastrukturu a částečně i data pro využívání všemi paměťovými institucemi – knihovnami, muzei i archivy. Navazuje nejen na praxi knihoven, ale i na již ukončený projekt muzeí.⁴³ Nejde zde pouze o autoritní záznamy v úzkém slova smyslu, ale o propojení entit – popisu informačních objektů, zejména geografických, korporací, osob, rodů a předmětových entit na podkladě standardu CIDOC/CRM.⁴⁴ Kromě obtížného sjednocení metodické stránky, kdy je nutné změnit některá dosud „neměnná“ teze zejména v prostředí knihoven,⁴⁵ již vzniká datová základna – např. databáze historických názvů obcí České republiky a Slovenska, popisy ústředních úřadů veřejné správy aj. Jisté je, že pokud se podaří projekt zdárně dokončit, bude světově unikátní svým rozsahem kooperace různých paměťových institucí.

⁴² Projekt je financován v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI) vyhlášeném a financovaném Ministerstvem kultury České republiky. Jedná se o společný (konsorciální) projekt Národní knihovny ČR, která je koordinátorem projektu (řešitel Marie Balíková), a Národního archivu, který je spoluřešitelem projektu (řešitel Miroslav Kunt).

⁴³ Projekt „Národní autority v prostředí muzeí a galerií – interoperabilita s NK ČR“ Metodického centra pro informační technologie v muzejnictví (CiTEM) Brno. Podrobnosti viz CiTEM, Národní autority [on-line]. Dostupné na internetu: <<http://www.citem.cz/projekty/narodni-autority/>>

⁴⁴ The CIDOC Conceptual Reference Model (CRM) [on-line]. Dostupné na internetu: <<http://www.cidoc-crm.org/>>. Standard byl přijat jako norma ISO 21127:2006.

⁴⁵ Srv. Národní knihovna, Národní autority ČR [on-line]. Dostupné na internetu: <authority.nkp.cz>

Popis archivů

Další informační vrstvu tvoří na základě standardu ISDIAH provedený popis „archivu nebo kulturně vědecké instituce“⁴⁶ spravující archiválie. Standard nebyl překládán, ale jeho relativně snadná implementace to ani nevyžadovala. Na základě příkladů pro různé typy archivů lze popis analogicky odvozovat. Popis zachycuje základní identifikační údaje archivu, kontaktní informace, údaje o podmínkách zpřístupnění archiválií a poskytovaných službách. Oproti ISDIAH jsou navíc doplněny údaje o akreditaci archivu a příslušném správním úřadu na úseku archivnictví, což vyplývá z platné legislativy. Archiv Národního technického muzea v Praze jako jediný již svůj popis v předpokládané obsahové struktuře zveřejnil v rámci svých internetových stránek, takže je možné udělat si představu o jeho náplni.⁴⁷ Podrobnosti – a povinnost popis provádět – stanovuje prováděcí právní předpis k zákonu o archivnictví.⁴⁸

Cílem je především vytvořit stále aktuálního průvodce po archivech, který poslouží veřejnosti i veřejné správě.

Národní archivní portál

Jednotlivé informační vrstvy, kterými jsou

- a) evidence Národního archivního dědictví obsahující popis archivních fondů a sbírek včetně počtu jejich evidenčních jednotek a vznikající již 20 let na základě programové aplikace vyvíjené Ministerstvem vnitra⁴⁹
- b) archivní pomůcky
- c) archivní autoritní záznamy uložené v databázi INTERPI, zejména popis původců
- d) popis archivů a kulturně vědeckých institucí

mají být zastřešeny v rámci projektu Národního digitálního archivu.⁵⁰ Zde byl definován a následně do legislativy promítnut tzv. národní archivní portál. Jedná se o rozhraní nejen pro příjem a využívání archiválií v digitální podobě (a podporu elektronického skartačního řízení), ale také pro sdílení zmíněných informačních vrstev reprezentovaných jejich metadaty.

Úkoly portálu jsou podrobně rozpracovány v zadávací dokumentaci Národního digitálního archivu, která je přístupná na internetu.⁵¹ Cílem není nahradit dosavadní infor-

⁴⁶ „Kulturně vědecké instituce“ je legislativní zkratka pro muzea, knihovny, galerie, památníky, veřejné výzkumné instituce a vysoké školy (§ 11 odst. 5 zákona 499/2004 Sb.). Zákon tak legalizuje vznik archiválií mimo působnost archivů, převážně sbírkotvornou činností.

⁴⁷ Národní technické muzeum, Archiv Národního technického muzea, Základní informace [on-line]. Dostupné na internetu: <<http://ntm.cz/archiv-knihovna/zakladni-informace>>

⁴⁸ § 12c vyhlášky 645/2004 Sb.

⁴⁹ Obdoba slovenské aplikace Afondy, srv. viz HORA, J. – WANNER, M. Slovenský systém Afondy – on-line nástroj k vedení základní evidence archiválií. In: *Archivní časopis*, 61, 2011, č. 3, s. 296–300.

⁵⁰ Národní archiv, Projekt dlouhodobého uchování a zpřístupňování dokumentů v elektronické podobě [on-line]. Dostupné na internetu: <<http://www.nacr.cz/G-vyzk/elektr.aspx>>

⁵¹ Národní archiv, NDA, zadávací řízení na dodavatele technologií ICT a implementaci a vývoj SW. Dostupné na internetu: <https://web.nacr.cz/zakazky/NDA_projekt_ISNDA/> jedná se zejména o standard EAD – Encoded archival description (pro archivní pomůcky) a EAC – Encoded archival context (pro popis původců), webové služby (vzájemná komunikace počítačů)

mační systémy jednotlivých archivů, ale moderními metodami – s pomocí XML založených na technických archivních standardech, s pomocí webových služeb a harvestingu⁵² umožnit centralizované vyhledávání informací o všech informačních vrstvách všech archivů (s odkazem do jejich informačních systémů). To má sloužit celému spektru uživatelů a umožnit případné zapojení do mezinárodních projektů.

Jediné, co národní archivní portál, resp. projekt Národního digitálního archivu nebude řešit, je vlastní podpora zpracování archiválií – tvorba archivních pomůcek. I zde v současnosti předpokládá Ministerstvo vnitra realizovat s podporou Technologické agentury ČR projekt vývoje programu pro popis archiválií, který by pod licenci open-source doplnil již používané komerční aplikace tak, aby všechny archivy měly možnost zpracovávat archivní pomůcky v digitální podobě podle nově navržených základních pravidel i platných právních norem.

*

Tento článek by nevznikl bez pomoci kolegů, kteří jsou zároveň spoluautory popisovaných a navrhovaných změn: Tomáše Dvořáka (Archiv hlavního města Prahy), Radka Pokorného (Státní okresní archiv Hradec Králové), Ivo Šulce (Státní okresní archiv Chrudim) a Michala Wannera (Odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra). Dík patří i řadě dalších, kteří nelehkému zrodu nových základních pravidel pomáhají.

INTERNATIONAL ARCHIVAL STANDARDS AND THE PREPARATION OF NEW BASIC RULES OF PROCESSING ARCHIVAL DOCUMENTS IN THE CZECH REPUBLIC

Miroslav Kunt

In the Czech Republic, 'Basic Rules of Processing Archival Material' from 1958 have still been in force. Although a small number of experts were aware of the existing international archival standards – the first unofficial translation of ISAD(G) was done in 1997 – generally, there was a lack of interest in changing the present state. It has been appearing more and more inadequate due to the increasing use of computer equipment in the new millennium. Archives have been confronted not only with digital-born archivalia, but also with opportunities of international cooperation, which was problematic without standardization. The crucial stimulus was provided in the period of 2007–2009 by the project of research and development financed by the Ministry of Interior and managed by the National Archives. During the project, the official translations of the standards ISAD(G) a ISAAR(CPF) were made, and a lively cooperation regarding archival authority records with other memory institutions was launched for the first time, especially with the National Library of the Czech

prostřednictvím XML), harvesting (automatizované sklizení/sběr metadat z různých zdrojů). Podrobnější informace přesahují možnosti tohoto článku.

⁵² Jedná se zejména o standard EAD – Encoded archival description (pro archivní pomůcky) a EAC – Encoded archival context (pro popis původců), webové služby (vzájemná komunikace počítačů prostřednictvím XML), harvesting (automatizované sklizení/sběr metadat z různých zdrojů). Podrobnější informace přesahují možnosti tohoto článku.

Republic, etc. As a basic source material, beside analyses of other descriptive standards (esp. ISDIAH) and the translation of the documentation of the technical standard EAD, a text of the new Basic Rules of Processing Archival Material was proposed. It was inspired not only by national practice and needs, but also by British (MAD3, 2000), Canadian (RAD, 2008), American (DACS, 2004) and Australian (CRS, 1999) rules. Meanwhile, in connection with the proceeding development of eGovernment, changes of archival legislation were approved, applying some of the research results. First of all, archives will be obliged (after 1st July 2012) to secure their description according to the standards ISDIAH, the description of the creator according to the standards ISAAR(CPF) and the description of archivalia in the manner so that it could be administrated according to the XML scheme EAD. These tasks are closely connected with the necessity of administration of archivalia in the digital form. This is also the reason why a part of technical means is provided within a project of a national digital archive as a long-term preservation place. At the same time, selected representatives of archives formed a working group for the preparation of new basic rules, hosted by the Department of Archives Administration and Records Management of the Ministry of Interior of the Czech Republic. The basis of the rules is represented by the text prepared by the aforementioned research, adapted for a broader discussion during the years 2011–2012. The most important rules include the application of ISAD(G) and the replacement of present „inventory units“ with hierarchical reference marking, withdrawing the obligation to assort archivalia according to diplomatic categories (charters, official journals, files, etc.), synchronizing descriptions with registration units that are ordered by the legislation as the basis of the documentation of national archival heritage, and separating the description of creators from the archival description. There is introduced the term of series for hierarchically higher description units and the term of file for the level of description obligatory for archivalia registration evidence unit is a cardboard. File and registration units – single items – make it possible to define the obligatory depth of description for various types of finding aids, especially for „inventory“. The legal regulation also introduces a new type of finding aids – manipulating list. It will allow the description of archivalia without its physical arrangement that is related to one or more new entries, or, as a case may be, created as a result of basic arrangement of archivalia. Another issue is the description of creators, until now conceived as an integral part of archival description. However, as a matter of fact, it is just a layer independent from archival description. In line with this concept, within the research project INTERMI – Interoperability in memory institutions, the database of entities of the types of geographical object, corporation, person, etc., is being prepared. It is expected it will be used and completed by all memory institutions; the communication of archives with the database will be managed by the National digital archives.

Translated by Michal Švec

ERBOVÉ LISTINY V ARCHÍVE MESTA KOŠICE (OSUD JEDNEJ ARMÁLNEJ ZBIERKY)

MARTIN BARTOŠ – GABRIEL SZEGHY

Bartoš, M. – Szeghy, G.: Grants of Arms in the Košice City Archives (A Story of an Armorial Collection). *Slovenská archivistika*, Vol. XLVII, No 2, 2012, p. 80–98.

The presented work based on archival research in relevant institutions attempts to trace at least partially the journey and final storing of nobiliary grants of arms, most of which originated in the historical county archives of the Abov-Turňa County. It follows their moves since the year of 1923 when they left the place of their original storage up to the years of 1960 and 1963 when they reached their final destinations and each of them was categorized and, subsequently, allocated to various institutions according to the principle of provenience. The paper predominantly deals with the grants of arms in the Košice City Archives, either in the s. c. Secret Archives or in the Collection of Grants of Arms, which it focuses on. The grants of arms range from 14th century to 19th century. The work also includes basic descriptions of the grants of arms, the total number of them being 42 (plus 6).

Košice City. Abov-Turňa County. East-Slovakian Museum. Nobility. Heraldry. Grant of arms.

Mgr. Martin Bartoš – PhDr. Gabriel Szeghy, Archív mesta Košice, Kováčska 20/I, 040 01 Košice

Súčasťou každého historického mestského a hlavne župného archívu sú aj nobilitária. Ide predovšetkým o armálesy – erbové listiny, ktoré sú jedinečným prameňom heraldiky, lebo prinášajú právne potvrdenie erbu, ale sú aj takmer jediným prameňom, ktorý kvôli erbom vznikol. Z hľadiska ich funkcie môžeme o nich hovoriť v dvoch rovinách. Prvou je, keď udelenie erbu tvorí jedinú, t. j. hlavnú náplň listiny, a druhou, keď udelenie erbu je len jedným z ďalších udeľovaných práv.

Všetky tieto písomnosti vznikli buď pre potrebu jednotlivých predstaviteľov privilegovaného stavu – šľachtu (a neskôr aj pre právnické osoby), alebo pre potreby štátu a jeho inštitúcií. V našich archívoch sa zachovali v rôznom spôsobe vyhotovenia (originály, odpisy) ako súčasť jednotlivých fondov alebo zbierok, ktoré vznikali primárne či sekundárne. A práve osudom jednej z takto sekundárne vzniknutých zbierok sa zväčša budeme zaoberať aj my v našom príspevku, keďže je v nej uložená väčšina týchto písomností nachádzajúcich sa v Archíve mesta Košice.

Skôr, ako začneme pojednávať o spomínanej zbierke erbových listín, nemôžeme opomenúť ani armálesy, ktoré sú organickou súčasťou jedného z oddelení fondu Archívu mesta Košice už oddávna. Dosvedčujú nám to zápisy v dobových inventároch.¹ Okrem

¹ Archív mesta Košice (ďalej AMK), *Tabularium Metropolitanae in Superiori Hungaria Regiae ac Liberae Civitatis Cassoviensis*. Tomus I., II., III.

interných pomôcok sa o nich zmieňuje aj prípis Uhorskej miestodržiteľskej rady, resp. jeho príloha z 5. septembra 1791. Podľa nej bolo v danom čase v mestskom archíve evidovaných 8 erbových listín.² Všetky patria do tzv. Tajného archívu (*Archivum Secretum*). Od konca 18. storočia k týmto ôsmim postupne pribudlo, okrem neskoršej zbierky, ďalších 6 armálesov.³ Spolu ich je teda v súčasnosti 18, a to zväčša v originálnom vyhotovení s časovým rozpätím od 14. do 17. storočia.⁴

Tu musíme spomenúť aj štyri armálesy mesta Košice (14. – 16. st.), ktoré sú taktiež súčasťou Tajného archívu, ale zaslúžia si samostatnú štúdiu.⁵

Okrem týchto armálesov Archív mesta Košice opatruje aj doposiaľ nespracované⁶ Zbierku erbových listín, ktorej vznik bol pomerne zložitý. Všetko sa to začalo v bývalom archíve historickej Abovskej a Turnianskej župy (stolice), neskoršej Abovsko-turnianskej župy. Tento archív uchovával okrem spisového materiálu aj početný súbor erbových listín.⁷ Po vzniku Košickej župy v roku 1923 sa z priestorových dôvodov presťahoval zo svojho sídla v župnom dome na Hlavnej ulici v Košiciach do budovy okresného úradu v Prešove. Prenesené však neboli všetky písomnosti.⁸ V Košiciach zostali erbové listiny.

² Menovite: „1. *Armales pro Benedicto Benche de Nagy-Mihály ...1563 ...*, 2. ... *Lazari Erker de Annaberg ... 1575 ...*, 3. ... *Valentino Posznár ... 1583 ...*, 4. ... *Valentino Thopos de Thoposháza ... 1605 ...*, 5. ... *Gregorii Cziriak ... 1628 ...*, 6. ... *Michaelis Jokesz ... 1652*, 7. ... *Jakobi Sarudy ... nec non Michaelis Dobos ... 1654...*, 8. ... *Michaelis Kiss de Kürth ... 1662 ...*.“ Štátny archív v Levoči, Spišská župa, inv. č. 589, sign. 942/1791, šk. 283, Prípis Uhorskej miestodržiteľskej rady Spišskej stolici a jej príloha (*Deductio. Literarum Armalium in Archivu Liberae, Regiaequae Civitatis Cassoviensis reperibilium.*) č. 17793/1791.

³ Evidované boli menovite: „1. ... *Kakuck ... 1533 ...*, 2. ... *Szerémy ... 1622*, 3. ... *Huttenlors ... 1625 ...*, 4. ... *Fekete ... 1648 ...*, 5. ... *Erker ... 1590 ...*, 6. ... *Lang ... 1613 ...*, 7. ... *Almassy ... 1625 ...*.“

⁴ AMK, Tajný archív (*Archivum secretum*), Originály: „... *Kakuck ...*“ 1533, „... *Benche ...*“ 1563, „... *Erker ...*“ 1575, „... *Posznar ...*“ 1583, „... *Thopos ...*“ 1605, „... *Szerémy ...*“ 1622, „... *Huttenlors ...*“ 1625, „... *Cziriak ...*“ 1628, „... *Fekete ...*“ 1648, „... *Iókelsz ...*“ 1652, „... *Kys ...*“ 1662. Odpisy: „... *Erker ...*“ 1590, „... *Lang ...*“ 1613, „... *Almassy ...*“ 1625. Mimo nich ešte štyri erbové listiny v origináloch, udelené panovníkmi mestu Košice.

⁵ Ku košickým armálesom v poslednom období pozri BURAN, D.: Medzi dvorom a radnicou. Umeleckohistorické poznámky k výzdobe erbových listín hornouhorských miest v 15. storočí. In: *Erbové listiny. Patents of arms*. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie. Zostavil Milan Šišmiš. Martin: SGHS 2006, s. 63–80; BURAN, D. – RAGAČ, R.: Heslo Erbová listina mesta Košice 1423, Heslo Erbová listina mesta Košice 1502. In: *Dejiny slovenského výtvarného umenia – Gotika*. SNG 2003, s. 799–800, s. 804. KIRST, J.: *Erb mesta Košice*. IV. vydanie. Vydalo Mesto Košice, Archív mesta Košice : 2002. 23 s.

⁶ Jednotlivé erbové listiny boli v roku 1963 stručne popísané Pavlom Sedlákom (pracovníkom vtedajšej pobočky Okresného archívu v Košiciach). Okrem toho, že popis bol veľmi skromný, obsahoval aj viaceré nedostatky. Až teraz sa pristúpilo ku katalogizácii erbových listín.

⁷ AMK, Archív mesta Košice, Agenda archívu (nesprac.), r. 1963, sign. č. 140/63, zápisnica z 27. augusta 1963. ELIÁŠ, Š.: Osudy archívov v Košiciach 1878–2000. In: *Košické historické zošity*, 2007, roč. 17, s. 16. Autor v nej spomína, že armálesy sa v archíve Abovsko-turnianskej župy nachádzali, aj keď ich archív občas zapožičiaval na preskúmanie Maďarskému krajinskému archívu.

⁸ DULOVÍČ, E. – PAVLOVIČOVÁ, P.: Dejiny Štátneho archívu v Košiciach. In: *Slovenská archivistika* (ďalej SA), roč. XLIV, 2009, č. 2, s. 79–80. Bližšie k dejinám archívu pozri uvedenú štúdiu.

O ich ďalšom pohybe vieme len na základe spisov, z ktorých väčšina však vznikla retropektívne.

Prvú zhrňujúcu informáciu o ich osude nám podáva až správa Juraja Žudela z pracovnej cesty do Maďarska zo 6. augusta 1959.⁹ Tú vykonal v dňoch 25. júla až 3. augusta spomínaného roku za účelom prevedenia 13. čl. Štrbského protokolu.¹⁰ V tretí deň svojej cesty sa stretol so zástupcom generálneho riaditeľa Národného múzea (*Nemzeti múzeum*) v Budapešti Dr. Józsefom Mihalikom, ktorý bol počas druhej svetovej vojny riaditeľom Hornouhorského Rákociho múzea (*Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum*; dnes Východoslovenské múzeum) v Košiciach. V rozhovore s ním, ako píše J. Žudel, „sa dozvedel históriu erbových listín bývalého archívu Abovskej župy“.¹¹ Podľa jeho informácií boli spomínané armálesy odovzdané „ako majetok archívu ešte za predmníchovskej republiky na úschovu do Východoslovenského múzea v Košiciach, kde zostali aj po odvezení archívu do Prešova“.¹² Na základe uvedeného vieme povedať, že erbové listiny župného archívu sa v roku 1923 dostali do dnešného Východoslovenského múzea v Košiciach.¹³ V čase keď ostatné písomnosti bývalého Abovsko-turnianskeho archívu striedali svoje miesta uloženia viackrát,¹⁴ erbové listiny boli v bezpečí.

Po územno-správnych a politických zmenách v rokoch 1938–1939 došlo k výmenám aj na poli archívnom. 1. októbra 1940 došlo k slovensko-maďarskej dohode o spisovej rozluke. Na jej základe slovenská komisia v zmysle článku 3 dodatku XIII. spomínanej dohody „prehlásila spisový materiál archívu Abovsko-turnianskej župy za odovzdaný Maďarskému kráľovstvu“.¹⁵ Ku skutočnému odovzdaniu či delimitácii písomností župy však dochádzalo až medzi 19. júnom a 11. júlom 1942. Archívny materiál sa preniesol z Prešova späť do vtedy maďarských Košíc. Za slovenskú stranu sa delimitácie zúčastnil Július Ličko, zástupca župana Šariško-zemplínskej župy a Anton Hutlas, komisár archívnej služby Ministerstva vnútra. Za maďarskú stranu z Maďarského kráľovského ministerstva vnútra, náboženstva a výučby Dr. Béla Kossányi, hlavný krajinový archi-

⁹ Štátny archív v Košiciach (ďalej ŠA KE), Registratúra ŠA KE (nesprac.), Štátny archív v Košiciach, sign. 209/35, správa J. Žudela z pracovnej cesty v Maďarsku zo 6. augusta 1959. DULOVIČ, E. – PAVLOVIČOVÁ, P.: Dejiny Štátneho archívu v Košiciach. In: *SA*, roč. XLIV, 2009, č. 2, s. 80. Za sprístupnenie nespracovanej registratúry Štátneho archívu v Košiciach ďakujeme riaditeľke PhDr. Milene Ostrolúckej a za pomoc v orientácii nespracovanej agendy pracovníkom archívu Miriam Miklošovej a Mgr. Erikovi Dulovičovi, PhD.

¹⁰ 13. článok tzv. Štrbského protokolu z roku 1949 hovorí o výmene, resp. vrátení kultúrno-historických pamiatok z územia Maďarska.

¹¹ ŠA KE, Registratúra ŠA KE (nesprac.), Štátny archív v Košiciach, sign. 209/35, správa..., s. 2.

¹² Tamže.

¹³ K tomu pozri ŠA KE, Registratúra ŠA KE (nesprac.), Štátny archív v Košiciach, r. 1955–1960, šk. 12, sign. 209/30, úradný záznam zo dňa 29. októbra 1959. Porovnaj DULOVIČ, E. – PAVLOVIČOVÁ, P.: Dejiny Štátneho archívu v Košiciach. In: *SA*, roč. XLIV, 2009, č. 2, s. 80.

¹⁴ DULOVIČ, E. – PAVLOVIČOVÁ, P.: Dejiny Štátneho archívu v Košiciach. In: *SA*, roč. XLIV, 2009, č. 2, s. 80–81.

¹⁵ ŠA KE, Registratúra ŠA KE (nesprac.), Štátny archív v Košiciach, r. 1955–1960, šk. 12, sign. 209/30, odpis zápisnice z 11. júla 1942.

vár, za Abovsko-turniansku župu Dr. Alfréd Czobor, hlavný krajiný archívár a Dr. György Komoróczy, hlavný župný archívár.¹⁶

Pri prezeraní inventárov a zápisníč archívu si Dr. Béla Kossányi všimol, že väčšina, t. j. 60 erbových listín, chýba. Prehlásil, že „pri odovzdávaní archívneho materiálu len štyri kusy boli odovzdané...“¹⁷ K tomu sa v úradnom zázname poznamenáva, „...že zo 4. armálnych listín, uvedených v spomenutej zápisnici, ... ktoré sa v r. 1942 pri odovzdaní archívu Abovsko-turnianskej župy maďarským orgánom ... nachádzali v materiáli (sa našla; pozn. autorov) iba jedna veľmi poškodená listina z r. 1623, vydaná Gabrielom Bethlenom pre Jána a Juraja Móricza a Štefana a Tomáša Balassu“.¹⁸ Dr. Béla Kossányi preto požiadal slovenskú komisiu, aby urobila v tomto smere nápravu. Bolo mu prisľúbené, že budú účinené všetky opatrenia na to, aby sa tieto písomnosti našli. Zároveň však komisia poznamenala, že nepovažuje za vylúčené, že sa spomenuté listiny pri prevezení archívu nedostali do Prešova a „už predtým zmizli z archívu.“¹⁹

Z uvedeného vyplýva, že buď slovenská komisia nevedela o tom, že erbové listiny boli prenesené do vtedajšieho Hornouhorského Rákociho múzea, alebo to jednoducho zatajila. Následne Dr. Kossányi poďakoval členom slovenskej komisie za ochotu. Spomínané erbové listiny sa napokon predsa len podarilo vypátrať a 10. júla 1943,²⁰ čiže približne rok po prevezení župného archívu z Prešova do Košíc, boli tieto vrátené z múzea do archívu.²¹ Zo zápisnice sa dozvedáme, že spolu bolo odovzdaných 43 erbových listín s tým, že ďalších 18 chýbalo. Tento zoznam bol podľa informácie zo spomínanej zápisnice vyhotovený na základe župného inventára.²² Spolu ich teda malo byť 61.²³ Pôvodne boli všetky tieto erbové listiny uložené v starej truhlici s kovovými pántmi.²⁴

¹⁶ ŠA KE, Registratúra ŠA KE (nesprac.), Štátny archív v Košiciach, r. 1955–1960, šk. 12, sign. 209/30, odpis zápisnice z 11. júla 1942. Porovnaj DULOVIČ, E. – PAVLOVIČOVÁ, P.: Dejiny Štátneho archívu v Košiciach. In: *SA*, roč. XLIV, 2009, č. 2, s. 81.

¹⁷ ŠA KE, Registratúra ŠA KE (nesprac.), Štátny archív v Košiciach, r. 1955–1960, šk. 12, sign. 209/30, odpis zápisnice z 11. júla 1942.

¹⁸ Tamže, úradný záznam z 29. októbra 1959.

¹⁹ Tamže, odpis zápisnice z 11. júla 1942, s. 2.

²⁰ J. Žudel vo svojej správe napísal k tomu iba toto: „Niekedy v 40. rokoch boli tieto vrátené z múzea do archívu, aby sa skompletizoval materiál archívu.“ ŠA KE, Registratúra ŠA KE (nesprac.), Štátny archív v Košiciach, sign. 209/35, správa..., s. 2. K tomu pozri tiež AMK, Archív mesta Košice, Agenda archívu (nesprac.), r. 1960, sign. č. 205/60, úradný záznam z 13. mája 1960.

²¹ AMK, Archív mesta Košice, Agenda archívu (nesprac.), r. 1939–1943, šk. 1, sign. 337/43, kópia zápisnice z 10. júla 1943. Podpísaný bol hlavný župný archívár Gy. Komoróczy.²¹ K tomu pozri tiež ŠA KE, Registratúra ŠA KE (nesprac.), Štátny archív v Košiciach, r. 1955–1960, šk. 12, sign. 209/30, úradný záznam z 29. októbra 1959.

²² „Az Abauj-Torna vármegye levéltáráról készült leltárból hiányzanak a következő eredeti armálistok /címereslevelek/ és mellékleteik:“ AMK, Archív mesta Košice, Agenda archívu (nesprac.), r. 1939–1943, šk. 1, sign. 337/43, kópia zápisnice z 10. júla 1943.

²³ Armálesy, ktoré sa odovzdali: „1. Ambrus scalád, - 1618. ... 2. Asszony és Vitányi névre hamisított Terhes, - 1642. 3. Augustinich - 1638. ... 4. Balogh, - 1665. ... 5. Balogh, - 1701. ... 6. Balogh, másként Kirchen - 1665. ... 7. Benyó, - 1651. ... 8. Bernárd, - 1658. ... 9. Czélia, - 1638. ... 10. Dents, - 1659. ... 11. Galambos, - 1672. ... 12. Gara /Pankotai/ - 1616. ... 13. Gáchy, - 1662. ... 14. Illésy, - 1720. ... 15. Kardos - 1598. ... 16. Kenyhecz, máskép Czikovicz, - 1689. ... 17. Kis, - 1582. ... 18. Kovách, - 1635. ... 19. Kozák, - 1653. ...

Prenesené erbové listiny sa však v archíve „nezohrali“ príliš dlho, lebo už na začiatku roka 1945 po ďalších politicko-vojenských a územných zmenách, počas ktorých boli Košice opäť pričlenené k Československej republike, boli znovu premiestnené do múzea.²⁵ Uskutočnilo sa to z nutnosti niekedy v januári a ako hovorí úradný záznam, „...pre odchod vtedajšieho archivára (Dr. Gy. Komoróczyho; pozn. autorov) do Maďarska a pre neobsadenie miesta archivára, teda pre opustenosť archívu...“²⁶ Ako spomína J. Žudel: „Vtedy ich zozbierali pracovníci múzea na dlážke opusteného archívu“.²⁷ I ostatné písomnosti župného archívu mali pohnutý osud. V danom čase (1944) boli najcennejšie z nich prenesené do kaštieľa v obci Fáj pri Miškolci a následne sa ich miestom uloženia stal v roku 1945 župný dom v meste Szikszó.²⁸ Po vojne sa takmer všetky písomnosti pomaly a postupne vrátili na svoje pôvodné miesto.

Po uplynutí 14 rokov sa opäť začalo riešiť umiestnenie spomínaných erbových listín. Od roku 1945 sa nachádzali vo Východoslovenskom múzeu a zdá sa, že nikomu nechýbali. Až na základe informácie, ktorú dostal J. Žudel na svojej pracovnej ceste v roku 1959 od J. Michalika, bývalého riaditeľa múzea z čias horthyovského Maďarska, sa začali kompetentní zaoberať aj touto otázkou. Po oznámení tejto skutočnosti v októbri toho istého roka „Vedúci ŠA v Košiciach vstúpil do styku s riaditeľom sekcie Východoslov. múzea so s. E. Petachom a zistil, že z listín, vypočítaných vo vyšespomenutej zápisnici zo dňa 11. júla 1942 v počte 60, v múzeu – podľa zdelenia s. E. Petachom a podľa inv. lístkov o archiváliách múzea – malo by byť uložených 43 armálnych listín. Súčasne sa zis-

20. Könyű – /:Zuborra hamisítva:/ – 1627. ... 21. Labóczky-Lazár, – 1653. ... 22. Lengyel, – 1659. ... 23. Medve, – 1655. 24. Mihay, másként Beszterczey, – 1690. ... 25. Molitor, másként Molnár, – 1651. ... 26. Molnár, – 1666. ... 27. Nagy, – 1646. ... 28. Nagy /Magosdy/, – 1634. ... 29. Nagy, – másként Kolozsváry, – 1637. ... 30. Nyakas névre hamisított Ferenczy, – 1659. ... 31. Pap, – másként Privigyey, – 1667. ... 32. Basoghi névre hamisított Pozsonyi, – 1647. ... 33. Karsai-Czuka-Szabó névrehamisított Radonchó – 1635. ... 34. Rácz, – 1658. ... 35. Redmecci névre hamisított Soltész, – 1651. ... 36. Szabó, másként Homonnay, – 1649. ... 37. Szén, – 1630. ... 38. Szikszay, – 1611. ... 39. Szilágyi, – 1667. ... 40. Thassy, – 1638. ... 41. Virághkerepesi, – 1630. ... 42. Fabián /:Körtvélyesy:/ – 1569. ... 43. Soltész, – másként Elek, – 1636. ... “ Armálesy, ktoré chýbali: „1. Almássy, – 1593. ... 2. Bányay /nádasdi/ – Vanyiga névre hamisítva, – 1629. ... 3. Bányay, máskép Kósa. – 1687. ... 4. Gribovszky /Kowalovi/ ... 4./a. – Mellette II. Ferdinánd 1632. december 23-iki adománylevele a bodókövi szőlőre. 5. Horváth, – 1638. ... 6. Jászay, – 1587. ... 7. Kocsó, – 1791. ... 8. Suba névre hamisított Kopasz. – 1622. ... 9. Malych, /Ujezdi/ – 1635. ... 10. Nagy, – 1635. ... 11. Nagy, – 1669. ... 12. Olajos, – 1638. ... 13. Payrl, – 1681. ... 14. Pesthy, – 1589. ... 15. Riszy, /Galgóczy, illetve Gálszéchi/ – 1609. ... 1. Schirmer, – 1626. ... 17. Hornay névre hamisított Teősér. 1. Vadászi – 1642. ... “ AMK , Archív mesta Košice, Agenda archívu (nesprac.), r. 1939–1943, šk. 1, sign. 337/43, kópia zápisnice z 10. júla 1943.

²⁴ „Ezek eredetileg egy régi, vaspántos ládában voltak.“ AMK, Archív mesta Košice, Agenda archívu (nesprac.), r. 1939–1943, šk. č. 1, sign. 337/43, kópia zápisnice z 10. júla 1943.

²⁵ Porovnaj DULOVIČ, E. – PAVLOVIČOVÁ, P.: Dejiny Štátneho archívu v Košiciach. In: SA, roč. XLIV 2009, č. 2, s. 81.

²⁶ ŠA KE, Registratúra ŠA KE (nesprac.), Štátny archív v Košiciach, r. 1955–1960, šk. 12, sign. 209/30, úradný záznam z 29. októbra 1959.

²⁷ ŠA KE, Registratúra ŠA KE (nesprac.), Štátny archív v Košiciach, sign. 209/35, správa..., s. 2.

²⁸ DULOVIČ, E. – PAVLOVIČOVÁ, P.: Dejiny Štátneho archívu v Košiciach. In: SA, roč. XLIV, 2009, č. 2, s. 81.

tilo, že z týchto iba 41 listín je skutočne uložených v múzeu, 2 listiny nie sú na mieste, chýbajú.“²⁹ Zo záznamu ďalej vysvitá, že Emil Petách nevedel, kde sa tieto chýbajúce erbové listiny nachádzajú. Prítomní si to vysvetľovali tým, že sa ešte aj niektoré ďalšie listiny zo spomínaných 60 môžu objaviť v múzeu, „lebo napr. listina „Asszony-Terhes“, uvedená v spomínanej zápisnici, není (sic!) evidovaná inv. Listkom, ale v skutočnosti – ako sa zistilo nahliadnutím – je uložená v zbierke.“ Preto sa všetci spoločne dohodli, že i naďalej budú pokračovať v zisťovaní skutočného stavu týchto listín.³⁰

Je zaujímavé, že v každom ďalšom novovzniknutom spise pri riešení tejto záležitosti (v minulosti, alebo v danom čase) bol zoznam a výpočet konkrétnych armálesov rôzny. Líšil sa však iba dvomi až štyrmi kusmi.³¹ 13. mája 1960 došlo konečne aj k realizácii odovzdania erbových listín. Ako sa uvádza „dnešným dňom prostredníctvom Mestského archívu v Košiciach (vedúci archívu Dr. A. Halaga) prevzal 41 kusov listín, ...“³² Z uvedeného vyplýva, že listiny neboli priamo odovzdané do Štátneho archívu v Košiciach,³³ ale najprv do mestského archívu, t. j. do vtedajšej pobočky Okresného archívu v Košiciach. Spomínaná delimitácia archívneho materiálu z múzei do archívov sa uskutočnila na základe inštrukcie Povereníctva školstva a kultúry č. 26913/59-C-I z 30. decembra 1959.³⁴

Zo 60 (61) listín uvádzaných v zápisnici z roku 1942 bolo odovzdaných iba 41 armálesov³⁵ a predbežne sa nenašlo 20 erbových listín.³⁶ Možno predpokladať, že svojho času sa i tieto chýbajúce listiny, alebo aspoň ich časť, dostali do múzea v Košiciach. Nasvedčuje tomu i tá „skutočnosť, že inventárne listky múzea o archívnom materiáli obsahujú

²⁹ ŠA KE, Registratúra ŠA KE (nesprac.), Štátny archív v Košiciach, r. 1955–1960, šk. 12, sign. 209/30, úradný záznam z 29. októbra 1959.

³⁰ ŠA KE, Registratúra ŠA KE (nesprac.), Štátny archív v Košiciach, r. 1955–1960, šk. 12, sign. 209/30, úradný záznam z 29. októbra 1959.

³¹ Porovnaj poznámky č. 14, 19, 21.

³² AMK, Archív mesta Košice, Agenda archívu (nesprac.), r. 1960, sign. č. 205/60, úradný záznam z 13. mája 1960.

³³ V spise z 27. augusta 1963 je uvedené, že hneď v roku 1960 došlo k odovzdaniu armálesov z mestského archívu do štátneho archívu, ale v skutočnosti ich odovzdanie prebehlo neskôr, keďže ešte v roku 1963 ich roztriedoval a čiastočne spracovával P. Sedlák, vtedajší archívár mestského archívu. ŠA KE, Registratúra ŠA KE (nesprac.), Štátny archív v Košiciach, r. 1958–1965, šk. 17, sign. 209/39, úradný záznam z 27. augusta 1963.

³⁴ DULOVIČ, E. – PAVLOVIČOVÁ, P.: Dejiny Štátneho archívu v Košiciach. In: *SA*, 2009, roč. XLIV, č. 2, s. 85.

³⁵ V úradnom zázname je síce napísané, že bolo odovzdaných 41 erbových listín, avšak po ich spočítaní, sme zistili, že ich bolo iba 40.

³⁶ „..., v zápisnici zo dňa 11. júla 1942 označených príslušnými poradovými číslami takto: 1. Almássy 1593, 3. 1642 Asszony a Terhes falšované na meno Vitányi, 4. 1638 Augusztinich, 5. 1499 Balogh, 7. 1701 Balogh, 9. 1629 nádasdi Bányai falšované na meno Vanyiga, 10. 1687 Bányai alias Kósa, 18. 1626 Kowalowi Gribowszky a pri nej donačná listina Ferdinanda II. Z r. 1632 na vinohrad Bodókó, 19. 1638 Horváth, 21. 1567 Jászay, 25. 1791 Kocsó, 26. 1622 Kopasz falšované na meno Suba, 32. 1635 Malych /Ujezdi/, 38. 1669 Nagy, 42. 1638 Olajos, 44. 1681 Payrl, 48. 1626 Schirmer, 53. 1589 Szigethy /Zygethy/ falšované na meno Szatmári, 56. 1643 Teöser falšované na meno Horay, 60. 1642 Vadászi.“ AMK, Archív mesta Košice, Agenda archívu (nesprac.), r. 1960, sign. č. 205/60, úradný záznam z 13. mája 1960, s. 1–2.

*zápisy o niekoľkých armálnych listinách.*³⁷ Štátny archív v Košiciach z uvedeného dôvodu trval na odovzdaní týchto listín, ktoré pôvodne patrili bývalému archívu Abovskoturnianskej župy, a ktoré boli v minulosti zápisnične odovzdané Východoslovenskému múzeu v Košiciach, späť do archívu. Ďalej sa konštatovalo, že „*K prevzatým listinám sa prikladajú ďalšie dve, ktoré ináč boli i doteraz v ŠA v Košiciach (zápisnica z 11. júla 1942 spomína síce štyri listiny)*...“³⁸ Podľa tohto zápisu ich teda malo byť 43. Pre daný dôvod, ako aj pre to, že istá časť erbových listín bola premulgovaná na inej než Abovskej, či Turnianskej generálnej kongregácii, sa mali manipulovať už osobitne, t. j. nemali sa zaradiť späť do fondov župného archívu, ale mali sa pokladať za samostatnú zbierku.³⁹ O tri roky neskôr sa však od tohto zámeru čiastočne upustilo, a to najmä pri tých erbových listinách, ktoré figurovali v archívnej pomôcke fondu Abovskej župy.⁴⁰ Tieto mali byť opäť zaradené na pôvodné miesto.

Po odovzdaní erbových listín z múzea do mestského archívu v roku 1960, ako sme už vyššie spomenuli, Dr. Halaga pristúpil k ich triedeniu. Keďže však bol čoskoro nútený vystúpiť z archívnej služby, nepokračovalo sa ďalej v roztriedovaní delimitovaného materiálu.⁴¹ Ešte skôr, ako odišiel, mal vykonať roztriedenie na archívny materiál, ktorý provenienčne patrí mestskému archívu (vtedajšej pobočke OA v Košiciach), potom Štátnemu archívu v Košiciach alebo iným archívom. „*Pri materiáli pre ŠA v Košiciach a pri materiáli pochybnej proveniencie mal to urobiť v spolupráci s vedúcim ŠA v Košiciach.*“⁴² Prácu síce začal, ale dokončil ju až Pavol Sedlák v roku 1963. 27. augusta toho istého roka došlo k odovzdaniu niektorých armálnych listín provenienčne prináležiacich Štátnemu archívu v Košiciach. Odovzdané boli v pobočke Okresného archívu na Kováčskej ulici 20 za účasti Imricha Kozáka a Pavla Sedláka zo spomínaného archívu, Eugena Bidovského zo Štátného archívu v Košiciach a Ladislava Ružičku z archívneho oddelenia Krajskej správy Ministerstva vnútra.⁴³ Ďalej sa uvádza, že zo spomínaných dočasne stratených 20 listín sa našlo v mestskom archíve niekoľko listín, ku ktorým sa pridali a boli prevzaté ďalšie tri listiny: „*...pod por. č. 1 Martin Haliganec z r. 1636 bola prevzatá, preto lebo podľa doložky na listine bola vyhlásená na župnom zhromaždení Šariš-*

³⁷ AMK, Archív mesta Košice, Agenda archívu (nesprac.), r. 1960, sign. č. 205/60, úradný záznam z 13. mája 1960, s. 2.

³⁸ A to: „značne poškodená listina, vydaná Gabrielom Bethlenom v r. 1623 pre Jána a Juraja Móricza, Martina a Tomáša Balassu a overený opis listiny Leopolda I. z r. 1665 pre Alexandra Gaspara, ...“ AMK, Archív mesta Košice, Agenda archívu (nesprac.), r. 1960, sign. č. 205/60, úradný záznam z 13. mája 1960, s. 2.

³⁹ AMK, Archív mesta Košice, Agenda archívu (nesprac.), r. 1960, sign. č. 205/60, úradný záznam z 13. mája 1960, s. 2. O danej skutočnosti majoritne zrejme rozhodol vtedajší vedúci Štátného archívu v Košiciach Eugen Bidovský.

⁴⁰ Archívna pomôcka: Index genealogikus publicationis armalium. ŠA KE, Registratúra ŠA KE (nesprac.), Štátny archív v Košiciach, r. 1958–1965, šk. 17, sign. 209/39, úradný záznam z 27. augusta 1963.

⁴¹ ŠA KE, Registratúra ŠA KE (nesprac.), Štátny archív v Košiciach, r. 1958–1965, šk. 17, sign. 209/39, úradný záznam z 27. augusta 1963.

⁴² ŠA KE, Registratúra ŠA KE (nesprac.), Štátny archív v Košiciach, r. 1958–1965, č. šk. 17, sign. 209/39, úradný záznam z 27. augusta 1963.

⁴³ AMK, Archív mesta Košice, Agenda archívu (nesprac.), r. 1963, sign. č. 140/63, zápisnica z 27. augusta 1963.

skej župy v Prešove.⁴⁴ Listiny pod por. č. 4. z r. 1669 Martin Füstös sa prevzala preto lebo bola vydaná obecnstvom župy Turnianskej v Turne n/Bodvou (sic!) a listina Štefana Rokkon z r. 1652, lebo bola vyhlásená na župnom zhromaždení Abovskej župy v Gönczi.⁴⁵ Štátny archív v Košiciach tak prevzal spolu ďalších 17 listín,⁴⁶ ktoré bolo potrebné následne vhodne uložiť, zinventarizovať a provenienčne zaradiť. Touto úlohou vtedajší vedúci archívu poveril novoprijatú archivárku Máriu Tischlerovú.⁴⁷

Čo sa týka ďalších chýbajúcich listín, konštatovalo sa, „že ak sa nenájdu v mestskom archíve, majú sa hľadať ešte aj vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach.“⁴⁸

Cesta erbových listín v 20. storočí bola veľmi kľukatá. V roku 1923 sa z priestorových dôvodov ich pôvodného umiestnenia v župnom dome dostali na úschovu do Východoslovenského múzea, kde zostali až do roku 1943. Po komplikovanej politickej situácii a spisovej rozluke medzi maďarskou a slovenskou stranou sa v danom roku preniesli do bývalého župného archívu (ŠA v Košiciach). Tu však nezostali príliš dlho a na začiatku roku 1945 po ďalších územno-politických zmenách, keď boli Košice pričlenené k Československej republike, sa opäť dostali do múzea. Až po 14 rokoch sa o nich v Budapešti dozvedel J. Žudel, ktorý následne inicioval aj ich prevzatie. K spomínanej delimitácii erbových listín z Východoslovenského múzea do mestského archívu došlo v roku 1960, resp. 1963 na základe inštrukcie Povereníctva školstva a kultúry (r. 1959). Po ich následnom roztriedení podľa provenienčného hľadiska niektoré armálesy zostali v Archíve mesta Košice a ďalšie boli vrátené Štátnemu archívu v Košiciach. A tak sa po viacerých úschovách vo Východoslovenskom múzeu nakoniec všetky armálesy dostali na svoje miesto. A ak by vedeli rozprávať, iste by zaujímavo porozprávali aj o svojom predchádzajúcom „živote“, resp. o živote svojich majiteľov. Podľa existujúceho stavu sa v Štátnom archíve v Košiciach nachádza vo fondoch Abovskej a Turnianskej župy 54 originálov (niektoré s pripojenými odpismi) a 2 odpisy erbových listín, v Archíve mesta Košice v Zbierke erbových listín 22 originálov a 2 odpisy armálesov a vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach 8 originálov a 1 odpis erbovej listiny. Armálesy, ktoré sa v súčasnosti nachádzajú vo Východoslovenskom múzeu, sa tam zväčša dostali až po roku 1959.⁴⁹ Z pôvodne župných armálesov tam zostali len armálesy rodov „Bányay

⁴⁴ Táto erbová listina bola následne delimitovaná pobočke prešovského archívu. ŠA KE, Registratúra ŠA KE (nesprac.), Štátny archív v Košiciach, r. 1958–1965, šk. 17, sign. 209/39, úradný záznam z 27. augusta 1963, s. 3.

⁴⁵ ŠA KE, Registratúra ŠA KE (nesprac.), Štátny archív v Košiciach, r. 1958–1965, šk. 17, sign. 209/39, úradný záznam z 27. augusta 1963, s. 2. K ostatným listinám pozri daný úradný záznam, ako aj AMK, Archív mesta Košice, Agenda archívu (nesprac.), r. 1963, sign. č. 140/63, zápisnica z 27. augusta 1963.

⁴⁶ AMK, Archív mesta Košice, Agenda archívu (nesprac.), r. 1963, sign. č. 140/63, zápisnica z 27. augusta 1963, s. 1–2. Spomína sa i 11 chýbajúcich listín, ktoré niekedy patrili do fondu Abovsko-turnianskej župy.

⁴⁷ Okrem spomenutých opatrení sa listiny mali zapisovať do prírastkovej knihy archívu. Všetky listiny mali byť osobitne uložené v oštitkovaných obaloch so signatúrami a mali byť vhodne uložené v trezore archívu. ŠA KE, Registratúra ŠA KE (nesprac.), Štátny archív v Košiciach, r. 1958–1965, šk. 17, sign. 209/39, úradný záznam z 27. augusta 1963, s. 3.

⁴⁸ ŠA KE, Registratúra ŠA KE (nesprac.), Štátny archív v Košiciach, r. 1958–1965, šk. 17, sign. 209/39, úradný záznam z 27. augusta 1963, s. 2–3.

⁴⁹ V roku 1959 na základe tzv. Štrbského protokolu mali múzea odovzdať písomnosti archívom. Niektoré erbové listiny sa dostali do múzea pred alebo aj po tomto roku darom. Napríklad

máskép Kósa“ a „Asszony és Vitányi névre hamisitott Terhes“.⁵⁰ Takýto osud mali erbové listiny v súčasnosti uložené v pamäťových inštitúciách v Košiciach.

Celkovo sa v Archíve mesta Košice v súčasnosti nachádza 42 erbových listín v rôznom spôsobe zachovania. Z toho je v Tajnom archíve uložených 18 armálesov (11 originálov, 3 odpisy, plus 4 armálesy udelené mestu Košice – 1369, 1423, 1453, 1502) a v Zbierke erbových listín 24 armálesov. Na tomto mieste by sme len chceli pripomenúť, že Archív mesta Košice opatruje ako jediný archív doposiaľ zachovanú prvú erbovú listinu (1369) udelenú panovníkom mestu Košice (ako právnickej osobe) v Európe.

K pozoruhodným šľachtickým armálesom v archíve mesta nesporne patria aj armálesy vydané pre Lazára Erckera z Annabergu, ktorý je považovaný za jedného z najlepších banských odborníkov 2. polovice 16. storočia.⁵¹ Pôsobil ako hlavný banský majster v Čechách a zároveň stál aj na čele pražskej mincovne. Podobne je zaujímavý aj armáles pre rod „Henrichowsky alias Schustrik“, ktorý má pozoruhodnú floratúrnu výzdobu.

Konkrétny popis jednotlivých erbových listín (16. – 17. st.) z Tajného archívu (okrem 4 mestských armálesov) a zo Zbierky erbových listín (16. st. – 18. st.; plus šesť ďalších listín zo 17. – 19. st.) sa nachádza v prílohe.

PRÍLOHA

Erbové listiny zo zbierky:

č. 1

1562 (?), 4. december, miesto nečitateľné

Ferdinand I. povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb⁵² Krištofovi „Seraphin de Zeplak“ a jeho deťom Imrichovi, Danielovi, Jásonovi, Alexandrovi, Anne a Alžbete, ako aj jeho bratovi Valentínovi a Vavrincovi.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. neuvedené. Orig., perg., rozm. 59 × 45,6 – 12,7 cm, pečať chýba, lat.

č. 2

1578, 24. máj, Lvov

Štefan, poľský kráľ a sedmohradský vojvoda, povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb svojmu familiárovi Blažejovi „Sido“

Erb je farebne vyobrazený. Publ. neuvedené. Orig., perg., rozm. 59 × 38,8 – 11,6 cm, pečať chýba, lat.

armáles z roku 1581 („Porozloy“) má na dorze nalepený štítok: „Répaszky Mihály épétész ajandéka Kassán“.

⁵⁰ Pozri poznámku č. 22 a 35.

⁵¹ AMK, Tajný archív, OO-Miscellanea č. 93.

⁵² K tomu pozri KEMPELEN, B.: *Magyar nemes családok X.* Budapest, 1931, s. 155; CSERGHEŐ, G.: *Wappenbuch des Adels von Ungarn samt den Nebenlandern der St. Stephanskronen. Nürnberg, 1885–1892, s. 633, tab. 445.*

č. 3

1578, 29. september, Praha

Rudolf II. povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb⁵³ Andrejovi „Németh aliter Hoszú de Seövényhaza“ a Gašpara „Syttos“, ako aj deti Andreja Németha Mikuláša, Andreja, Juraja, Eufrozínu a Barboru.

Bez vyobrazenie erbu. Publ. 30. jún 1579 Nitrianska stolica. Overená kópia, pap., 72,3 × 48,5 cm, lat.

č. 4

1581, 14. apríl, Praha

Rudolf II. potvrdzuje šľachtický stav a udeľuje erb⁵⁴ Pavlovi „Porozloy“, jeho manželke Kataríne a synom Jánovi a Štefanovi, ako aj jeho bratovi Michalovi.

Erb je farebne vyobrazený, Publ. 29. október 1582 stolica Heveš a Vonkajší Solnok 19. decembra 1582 Peštianska, Stoličnobelehradská a Šoltská stolica. Orig., perg., rozm. 71 × 46 – 12,5 cm, pečať vosková privesená, lat.

č. 5

1583, 28. apríl, Praha

Rudolf II. potvrdzuje šľachtický stav a udeľuje erb⁵⁵ Pavlovi „Sarkewzy de Nagy Began“ a jeho deťom Františkovi, Jánovi a Barbore.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. 1. jún 1584 Berežská stolica. Orig., perg., rozm. 70 × 49 – 12,4 cm, pečať chýba, lat., na okrajoch zdobená rastlinným motívom.

č. 6

1606, 25. apríl, Košice

Štefan, uhorský a sedmohradský vojvoda, povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb⁵⁶ Štefanovi „Jaako“, jeho manželke Uršule „Eötvös“ a jeho bratom Mikulášovi a Gregorovi.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. 31. máj 1606 Boršodská stolica. Orig., perg., rozm. 54,5 × 31,1 – 7,6 cm, pečať chýba, lat.

č. 7

1606, 13. jún, Košice

Štefan, uhorský a sedmohradský vojvoda, za vojenskej zásluhy pod velením Jána Eleka povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb⁵⁷ Demeterovi „Nagy“.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. neuvedené. Orig., perg., rozm. 60 × 27,8 – 5,8 cm, pečať vosková privesená, lat.

⁵³ Pozri KEMPELEN, B.: *Magyar nemes családok V.* Budapest, 1913, s. 126 (gen.), IX., Budapest, 1915, s. 484; SZLUHA, M.: *Nyitra vármegye nemes családjai I. köt.* Budapest, 2003, s. 502–503.

⁵⁴ K tomu pozri KEMPELEN, B.: *Magyar nemes családok VIII.* Budapest, 1914, s. 407.

⁵⁵ Pozri KEMPELEN, B.: *Magyar nemes családok IX.* Budapest, 1915, s. 251; CSERGHEÖ, G.: *Wappenbuch des Adels von Ungarn samt den Nebenlandern der St. Stephanskronen.* Nürnberg, 1885–1892, s. 562, tab. 401.

⁵⁶ K tomu pozri KEMPELEN, B.: *Magyar nemes családok dod.* Budapest, 1932, s. 371.

⁵⁷ Pozri KEMPELEN, B.: *Magyar nemes családok VII.* Budapest, 1913, s. 341.

č. 8

1611, 28. január, Viedeň

Matej II. povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb Jánovi „Nagy aliter Miskoczzy“, jeho manželke Žofii „Pentek“ a jeho deťom Pavlovi, Jurajovi, Benedikovi, Gregorovi, Uršule a Dorote.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. nečitateľné. Orig., perg., rozm. 73,5 × 46,5 – 17,2 cm, pečať vosková privesená, lat. K armálesu je priložená neoverená kópia.

č. 9

1611, 26. december, Varadín

Gabriel, uhorský, valašský a sedmohradský vojvoda, povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb⁵⁸ kastelánovi hradu Adorján Františkovi „Fodor“, jeho manželke Anne „Nagi“ a jeho deťom Štefanovi, Pavlovi a Alžbete.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. 2. máj 1612 Biharská stolica. Orig., perg., rozm. 61 × 41,5 – 22,4 cm, pečať chýba, lat.

č. 10

1629, 14. október, Viedeň

Ferdinand II. potvrdzuje šľachtický stav a udeľuje erb⁵⁹ Vavrincovi „Biro“, jeho manželke Dorote „Zolnoki“, jeho bratom Baltazárovi a Michalovi, tohože manželke Helene, ako aj ich sestre Margaréte „Toth“.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. 15. september 1630 Boršodská stolica. Orig., perg., rozm. 70,5 × 42 – 10 cm, pečať vosková privesená, lat.

č. 11

1635, 7. február, Šoproň

Ferdinand II. potvrdzuje šľachtický stav a udeľuje erb Michalovi „Dobay alias Varady“.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. 23. jún 1635 Zalianska stolica. Orig., perg., rozm. 61,4 × 44,5 – 9,3 cm, pečať chýba, zachoval sa iba zvyšok puzdra, lat.

č. 12

1639, 19. marec, Viedeň

Ferdinand III. povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb Štefanovi „Tomori“ a jeho bratovi Tomášovi, ako aj Jánovi „Choma“, Štefanovi „Fodor“, Štefanovi „Arva“ a Petrovi „Vice“.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. 21. máj 1658 Gemerská stolica. Orig., perg., rozm. 64,5 × 46 – 10,5 cm, zlomok voskovej privesenej pečate, lat.

⁵⁸ K tomu pozri KEMPELEN, B.: *Magvar nemes családok IV.* Budapest, 1912, s. 147; CSERGHEŐ, G.: *Wappenbuch des Adels von Ungarn samt den Nebenlandern der St. Stephanskronen.* Nürnberg, 1885–1892, s. 175, tab. 140.

⁵⁹ Pozri KEMPELEN, B.: *Magvar nemes családok II.* Budapest, 1911, s. 209–210; CSERGHEŐ, G.: *Wappenbuch des Adels von Ungarn samt den Nebenlandern der St. Stephanskronen (Nachträge).* Nürnberg, 1894, s. 23, tab. 15.

č. 16

1649, 7. máj, Bratislava

Ferdinand III. povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb⁶² Matúšovi „Szabo“, jeho manželke Helene „Szantay“ a jeho synom Martinovi, Jánovi, Gregorovi, Štefanovi, Michalovi a Jurajovi.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. 4. júl 1649 Boršodská a Čongrádska stolica. Orig., perg., rozm. 70 × 49 – 13 cm, pečať vosková privesená, lat.

č. 17

1659, 18. júl, Viedeň

Leopold I. potvrdzuje šľachtický stav a udeľuje erb Štefanovi „Nagy de Balmaz Vy Varos“, jeho manželke Kataríne „Kara“ a jeho deťom Štefanovi, Jánovi, Samuelovi, Blažejovi, Kataríne, Anne, Helene a Judite.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. 1. máj 1665 Sedmohradsko, Orig., perg. rozm. 68 × 52 – 13 cm, pečať vosková privesená, lat.

č. 18

1659, 2. september, Bratislava

Leopold I. povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb Petrovi a Štefanovi „Chirstan“.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. 2. apríl 1660 Sabolčská stolica. Orig. perg., rozm. 66 × 51 – 10 cm, pečať vosková privesená, lat.

č. 19

1669, 22. február, Viedeň

Leopold I. povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb Jánovi „Szüch“, jeho otcovi Štefanovi a bratovi Štefanovi.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. 4. február 1686 Sabolčská stolica (?). Orig. perg., rozm. 72 × 53 – 8,8 cm, pečať chýba, lat.

č. 20

1693, 11. máj, Viedeň

Leopold I. povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb⁶³ Matejovi „Bukovich“.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. 7. júl 1693 Gemerská stolica. Orig. perg., rozm. 67,5 × 52,8 – 5,2 cm, pečať vosková privesená, lat.

č. 21

1694, 22. november, Viedeň

Leopold I. povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb Jurajovi „Macsa“, jeho manželke Judite „Dosa“ a synovi Františkovi, ako aj jeho bratrancom Andrejovi, Jánovi, Štefanovi a ďalšiemu Andrejovi.

⁶² K tomu pozri KEMPELEN, B.: Magyar nemes családok X., Budapest, 1931, s. 9.

⁶³ Pozri KEMPELEN, B.: Magyar nemes családok II., Budapest, 1911, s. 465. CSERGHEŐ, G.: Wappenbuch des Adels von Ungarn samt den Nebenlandern der St. Stephanskronne (Nachträge). Nürnberg, 1894, s. 28, tab. 18.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. 28. marec 1695 Novohradská stolica. Orig. perg., rozm. 78 × 49 – 6,5 cm, pečať vosková privesená v drevenom puzdre, lat.

č. 22

1772, 2. december, Viedeň

Mária Terézia povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb Jánovi „Mischtiack“ a povoľuje mu používať prídomek „von Scharfenfeld“

Erb je farebne vyobrazený. Publ. neuvedené. Orig., perg., zošit, 8 listov, rozm. 30,6 × 36 cm, v červenej zamatovej väzbe, pečať chýba, nem., niektoré iniciály sú vystrihnuté.

č. 23

1791, 23. júl, Viedeň

Leopold II. povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb Michalovi „Millauer“ a povoľuje mu používať „von“.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. neuvedené. Orig., perg., zošit, 10 listov, rozm. 30 × 36 cm, v červenej zamatovej väzbe, pečať chýba, nem.

č. 24

1792, 26. júl, Viedeň

František II. povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb⁶⁴ Jurajovi „Flack“ a jeho deťom Františkovi Xaverovi, Terézii Peregrine a Anne Valburge z manželstva s Máriou Annou „Brumüller“ a povoľuje mu zmenu priezviska na „Ékesházy“.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. 9. január 1793 Zvolenská stolica a 5. apríl 1820 Biharská stolica. Orig., perg., zošit, 10 listov, rozm. 26,5 × 35 cm, v pergamenovej väzbe, pečať vosková privesená v drevenom puzdre, lat.

Ďalšie listiny zo zbierky:

č. 1

1612, 24. apríl, Viedeň

Matej II. potvrdzuje listinu grófa Valentína „Drugeth“ z Humenného vydanú 21. mája 1607 na hrade Užhorod, ktorou daroval svojmu sekretárovi Ladislavovi „Geoczy“ a jeho rodine dom s príslušenstvom v Užhorode a zároveň ho oslobodil od všetkých služieb, povinností a daní.

Orig., perg. rozm. 61,6 × 36,5 – 8,5 cm, pečať vosková privesená, lat.

⁶⁴ K tomu pozri KEMPELEN, B.: *Magyar nemes családok III.* Budapest, 1912, s. 422, IV., s. 142, CSERGHEÖ, G.: *Wappenbuch des Adels von Ungarn samt den Nebenlandern der St. Stephanskronen.* Nürnberg, 1885–1892, s. 152, tab. 120, NAGY, I.: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal IV.* Pest, 1858, s. 21.

č. 2

1657, 19. január, Zvolen

Zvolenská stolica potvrdzuje, že na kongregácii konanej vo Zvolene 12. októbra 1656 bol publikovaný armáles, ktorý vydal Ferdinand III. pre Jána, Jána Filipa a Mateja „Stürzer“.

Orig., perg., rozm. 73 × 61 cm, pečať pritlačená s clonou, lat.

č. 3

1669, 11. december, Viedeň

Leopold I. potvrdzuje listinu grófa Juraja „Illiésházy“ z Eliášoviec vydanú 5. augusta 1667 na hrade Trenčín, ktorou daroval Jánovi, Jonášovi a Ladislavovi „Schusztrik“ dva domy s príslušenstvom v Ružomberku.

Orig., perg. rozm. 80 × 54 – 9,2 cm, pečať vosková privesená, lat.

č. 4

1674, 12. jún, Teháza

Ugočská stolica potvrdzuje, že na kongregácii konanej v Teháze 25. júna 1674 bol publikovaný armáles, ktorý bol vydaný 26. júna 1669 pre Štefana „Nagy“, jeho manželku Máriu „Stankovicz“ a syna Alexandra, ako aj jeho bratranca z matkinej strany Šimona „Öllos“ a tiež Mikuláša „Gáál“.

Orig., pap., rozm. 33,8 × 40 cm, 4 ks pečať pritlačená s clonou, lat.

č. 5

1792, 15. február

Maľovaný vývod zo 16-tich predkov grófkyni Jozefíny „Forgács“, rodenej barónky „von Pinelli“.

Orig., perg., rozm. 80 × 60,8 – 4,3 cm, 4 ks pečatí, voskové privesené v drevenom puzdre, nem.

č. 6

1801, 15. december, Vesprém

Vesprémska stolica potvrdzuje šľachtický pôvod Adama „Háry“ bývajúceho v mestečku Šamorín v Bratislavskej stolici, potomka Blažeja „Háry“, ktorý bol do šľachtického stavu povýšený Ferdinandom III. 27. marca 1650. (Listina bola publikovaná 10. októbra 1650 v Železnohradskej a 1. júla 1734 vo Vesprémskej stolici.)

Orig., perg., zošit, 4 listy, rozm. 24,5 × 31,5 cm, pečať pritlačená s clonou, lat.

Erbové listiny v Tajnom archíve:⁶⁵

č. 1

1533, 27. august, Viedeň

Ferdinand I. povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb⁶⁶ Michalovi „Kakuck vulgo Gugelbrecht“ a jeho zaťovi Andrejovi „Meltzer“.

⁶⁵ Štyri armálesy mesta Košice neuvádzame.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. neuvedené. Orig. perg., rozm. 73 × 51,3 – 8 cm, pečať vosková privesená, lat.

č. 2

1563, 15. november, Bratislavský hrad

Ferdinand I. povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb⁶⁷ Benediktovi „Benche de Nagmihal“ a jeho bratom a príbuzným.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. neuvedené. Orig. perg., rozm. 71,3 × 43,6 – 10 cm, pečať vosková privesená, lat.

č. 3

1575, 25. apríl, Pražský hrad

Maximilián II. polepšuje erb⁶⁸ Lazára „Ercker“.

Nový aj pôvodný erb je farebne vyobrazený. Publ. neuvedené. Orig. perg., rozm. 75 × 48,5 – 13,7 cm, pečať vosková privesená, nem.

č. 4

1583, 27. september, Viedeň

Rudolf II. potvrdzuje šľachtický stav a udeľuje erb⁶⁹ Valentínovi „Posznar“, jeho manželke Kataríne „Kwn“ a jeho bratom Martinovi a Andrejovi.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. 12. august 1584 Boršodská stolica. Orig. perg., rozm. 76 × 49 – 13 cm, pečať vosková privesená, lat.

č. 5

1590, 26. júl, Pražský hrad

Rudolf II. povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb⁷⁰ Lazárovi „Erker“.

Erb nie je vyobrazený. Publ. neuvedené. Overený odpis, papier, 6 listov, rozm. 21,5 × 32,5 cm, pečať vosková pritlačená, nem.

č. 6

1605, 10. december, Pražský hrad

Rudolf II. potvrdzuje šľachtický stav a udeľuje erb⁷¹ Valentínovi „Thopos de Thoposháza“ a jeho bratrancom Michalovi a Jurajovi.

⁶⁶ Pozri KEMPELEN, B.: *Magyar nemes családok V.* Budapest, 1913, s. 313; CSERGHEŐ, G.: *Wappenbuch des Adels von Ungarn samt den Nebenlandern der St. Stephanskronen (Nachträge)*. Nürnberg, 1894, s. 72, tab. 48.

⁶⁷ K tomu pozri KEMPELEN, B.: *Magyar nemes családok II.* Budapest, 1911, s. 56; NAGY, I.: *Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal I.* Pest, 1857, s. 289.

⁶⁸ Pozri KEMPELEN, B.: *Magyar nemes családok dod.* Budapest, 1932, s. 318.

⁶⁹ K tomu pozri NAGY, I.: *Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal X.* Pest, 1863, s. 465; KEMPELEN, B.: *Magyar nemes családok VIII.* Budapest, 1914, s. 413.

⁷⁰ Pozri KEMPELEN, B.: *Magyar nemes családok dod.* Budapest, 1932, s. 318.

⁷¹ K tomu pozri KEMPELEN, B.: *Magyar nemes családok X.* Budapest, 1931, s. 343; NAGY, I.: *Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal XI.* Pest, 1865, s. 180–181 (gen.), 247.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. neuvedené. Orig. perg., rozm. 71 × 44,8 – 13,6 cm, pečať vosková privesená – zlomok, lat.

č. 7

1613, 18. marec, Bratislavský hrad

Matej II. potvrdzuje šľachtický stav a udeľuje erb⁷² notárovi mesta Košice Jánovi „Lang“, jeho manželke Barbore „Schadt“ a jeho synom Jánovi, Gašparovi a Krištofovi.

Erb nie je vyobrazený. Publ. 26. december 1613 Abovská stolica. Odpis, papier, 2 listy, rozm. 22 × 34,5 cm, lat.

č. 8

1622, 5. júl, Alba Julia

Gabriel, sedmohradský vojvoda, povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb Štefanovi „Szerémi“, jeho manželke Anne „Lippay“ a jeho synovi Michalovi.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. 25. september (?) 1622 Belehradská stolica. Orig. perg., rozm. 66,6 × 30 – 7,5 cm, pečať vosková privesená, lat.

č. 9

1625, 2. jún, Viedeň

Florián „Drosst von Drossdowitz“, comes palatinus, udeľuje erb Krištofovi „Huttenlors“.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. neuvedené. Orig. perg., rozm. 75 × 55 – 10 cm, pečať vosková privesená - poškodená, nem. a lat.

č. 10

1625, 18. október, Šoproň

Ferdinand II. povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb⁷³ Štefanovi „Almassy“ a jeho manželke Žofii „Nagy“.

Erb nie je vyobrazený. Publ. neuvedené. Odpis, papier, maď. a lat.

č. 11

1628, 3. október, Viedeň

Ferdinand II. povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb⁷⁴ Gregorovi „Cziriak“, jeho manželke Dorote „Varanay“ a jeho deťom Jurajovi, Gregorovi a Dorote.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. 16. december 1628 Abovská stolica. Orig. perg., rozm. 70 × 48,6 – 11 cm, pečať vosková privesená, lat.

⁷² Pozri CSERGHEÖ, G.: *Wappenbuch des Adels von Ungarn samt den Nebenlandern der St. Stephanskronen (Nachträge)*. Nürnberg, 1894, s. 85, tab. 58.

⁷³ K tomu pozri KEMPELEN, B.: *Magyar nemes családok I.* Budapest, 1911, s. 73, CSOMA, J.: *Abauj-Torna vármegye nemes családjai*. Kassa, 1897, s. 49.

⁷⁴ Pozri CSOMA, J.: *Abauj-Torna vármegye nemes családjai*. Kassa, 1897, s. 658; NAGY, I.: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal III.* Pest, s. 202; KEMPELEN, B.: *Magyar nemes családok III.* Budapest, 1912, s. 211; CSERGHEÖ, G.: *Wappenbuch des Adels von Ungarn samt den Nebenlandern der St. Stephanskronen*. Nürnberg, 1885–1892, s. 120, tab. 94.

č. 12

1648, 20. november, Viedeň

Ferdinand III. povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb⁷⁵ Martinovi „Fekete de Szanto“, jeho manželke Alžbete „Vaida“ a jeho synom (?) Gašparovi a Michalovi „Czompos“.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. 31. január 1649 Boršodská stolica. Orig. perg., rozm. 63,5 × 49,5 – 10,5 cm, pečať chýba, lat.

č. 13

1652, 15. máj, Viedeň

Ferdinand III. povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb⁷⁶ Michalovi „Jókelz“ a jeho bratom Jánovi a Jurajovi „Farkas“.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. 1653 Abovská stolica. Orig. perg., rozm. 68 × 48 – 13,3 cm, pečať vosková privesená v drevenom puzdre, lat.

č. 14

1662, 26. máj, Bratislavský hrad

Leopold I. povyšuje do šľachtického stavu a udeľuje erb⁷⁷ Michalovi „Kys de Kürth“, jeho manželke Alžbete „Nagy-Mattias“ a jeho dcére Alžbete, ďalej Tomášovi „Thakach“, tohože manželke Anne „Nagy-Mattias“ a jeho deťom Jánovi a Alžbete, ako aj Gregorovi „Thakach“.

Erb je farebne vyobrazený. Publ. 1662 Novohradská stolica. Orig. perg., rozm. 70 × 57,2 – 9 cm, pečať vosková privesená – zlomok, lat.

DIE WAPPENBRIEFE IM ARCHIV DER STADT KASCHAU/KOŠICE (DAS SCHICKSAL EINER SAMMLUNG VON WAPPENBRIEFEN)

Martin Bartoš – Gabriel Szeghy

In slowakischen Archiven und anderen wissenschaftlich-kulturellen Institutionen, die Schriftquellen zu unserer Geschichte bewahren, sind fast immer auch Dokumente bewahrt, die mit dem Adel – als der von ihrer Zahl gesellschaftlichen Minorität, von ihrem Wirkungskreis jedoch einer dominierenden Gesellschaftsschicht im ganzen Land – zeugen.

⁷⁵ K tomu pozri CSERGHEÖ, G.: *Wappenbuch des Adels von Ungarn samt den Nebenlandern der St. Stephanskronen (Nachträge)*. Nürnberg, 1894, dod., s. 48–49, tab. 31.

⁷⁶ Pozri KEMPELEN, B.: *Magyar nemes családok V.* Budapest, 1913, s. 279; NAGY, I.: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal V.* Pest, 1859, s. 349; CSERGHEÖ, G.: *Wappenbuch des Adels von Ungarn samt den Nebenlandern der St. Stephanskronen (Nachträge)*. Nürnberg, 1894, s. 71, tab. 47.

⁷⁷ K tomu pozri NAGY, I.: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal VI.* Pest, 1860, s. 250; KEMPELEN, B.: *Magyar nemes családok VI.* Budapest, 1913, s. 34. X., s. 260; CSERGHEÖ, G.: *Wappenbuch des Adels von Ungarn samt den Nebenlandern der St. Stephanskronen (Nachträge)*. Nürnberg, 1894, s. 77, tab. 52.

Die vorgelegte Studie versucht an Hand der Archivadokumente mit Hilfe der eigenen Agenden der Archive und Museen wenigstens teilweise das Schicksal der adeligen Wappenbriefe und ihren Weg in die einzelnen Archive und zuletzt ins Archiv der Stadt Kaschau zu erfassen.

Außer den in der neueren Zeit ins Archiv gelangten Wappenbriefen beherbergt das Kaschauer Stadtarchiv auch Wappenbriefe, die seinen natürlichen und organischen Bestandteil von Anfang an bildeten. Die letzteren Urkunden sind in dem sogten. Geheimen Archiv (*Archivum Secretum*) zu finden. Insgesamt handelt es sich um 18 Stück, deren originale Fassung zwischen dem 14. und 17. Jahrhundert entstand. Zu diesen Schriftstücken gehören auch vier Wappenbriefe der Stadt Kaschau selbst (herausgegeben zwischen dem 14. und 16. Jh.). Unter diesen vier gibt es auch die bisher in Europa älteste Wappenurkunde (von 1369), mit der ein Herrscher den Wappen einer Stadt als juristischer Person erteilen würde.

Das Schicksal der anderen im Stadtarchiv erhaltenen Wappenbriefe war manchmal sehr bewegt. Sie gelangten in die zur Zeit in Bearbeitung sich befindende Sammlung erst nach mehreren Verschiebungen. Im Jahr 1923 wurden sie aus Platzgründen aus ihrem ursprünglichen Bewahrungsort in dem Gespanschaftssitz in Kaschau ins Museum (Ostslowakisches Museum / *Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum*) verlegt, wo sie bis 1943 geblieben sind. Wegen der komplizierten politischen Situation und der Aktentrennung zwischen der magyarischen und slowakischen Seite wurden sie in dem zuletzt erwähnten Jahr in das ehemalige Gespanschaftsarchiv (Staatsarchiv in Kaschau) transferiert. Hier blieben sie nicht lange und am Anfang des Jahres 1945, als nach weiteren territorial-politischen Veränderungen Kaschau erneut zum Bestandteil der Tschechoslowakischen Republik geworden ist, kehrten sie wieder ins Museum zurück. Erst nach 14 Jahren erfuhr über sie in Budapest J. Žudel, der danach ihre Übernahme ins Archiv initiierte. Zu der endgültigen Delimitation der Wappenbriefe aus dem Ostslowakischen Museum in das Archiv der Stadt Kaschau kam es im Jahr 1960, bzw. 1963 auf Grund der Instruktion des slowakischen Schul- und Kulturministeriums (*Povereníctvo školstva a kultúry*) aus dem Jahr 1959. Nach der folgenden Sortierung laut dem Provenienzprinzip blieben einige Wappenbriefe im Stadtarchiv, weitere wurden ins Staatsarchiv Kaschau übergeben. Somit gelangten nach mehreren Aufbewahrungen im Ostslowakischen Museum die sämtlichen Wappenbriefe an ihren Platz.

In der Sammlung der Wappenbriefe (vom 16. bis 18. Jh.), die im Archiv der Stadt Kaschau beherbergt ist, gibt es 24 adelige Wappenbriefe (zusammen mit weiteren sechs Urkunden aus dem 17. – 19. Jh.). Insgesamt werden im Stadtarchiv 42 Wappenbriefe aufbewahrt. Die Studie bietet – neben der chronologischen Rekonstruktion der Bewahrung einzelner Wappenbriefe in den erwähnten Institutionen – auch Informationen über einzelne Urkunden mit ihrer konkreten Beschreibung.

Übersetzt Von Juraj Šedivý

ZBIERKY V ARCHÍVE NÁRODNEJ BANKY SLOVENSKA¹

MÁRIA KAČKOVIČOVÁ

Kačkovičová, M.: The Collections in the Archives of the National Bank of Slovakia. Slovenská archivistika, Vol. XLVII, No 2, 2012, p. 99–109.

The collections of the Archives of the National Bank of Slovakia have been intentionally created since 1970s. One of the important ones is the Collection of exchange lists. Collections in the Archives of the National Bank of Slovakia are systematically formed as funds in their custody are being processed. These activities are also supported by the Commission for acquisition and appraisal of written, visual, audio and other records, which mediates donations and purchases of archival documents or collection objects.

Archival science. The Collections. Archives of the National Bank of Slovakia.

Mgr. Mária Kačkovičová, Archív Národnej banky Slovenska, Imricha Karvaša 1, 813 25 Bratislava

Pôvod Archívu NBS priamo súvisí so vznikom Štátnej banky československej (ďalej ŠBČS), ktorá ako právny nástupca zaniknutých peňažných ústavov prevzala okrem iných záväzkov i povinnosti vyplývajúce zo správy a ochrany ich písomných registratúr. Na tento účel bol 31. augusta 1951 zriadený pri Oblastnom ústave ŠBČS pre Slovensko v Bratislave historicko-dokumentárny referát. Jeho úlohou bolo zbierať, katalogizovať, opatrovať a metodicky usmerňovať správu dôležitého historicko-dokumentárneho materiálu bánk a bývalých akciových sporiteľní na Slovensku. Do splnenia tejto úlohy zainteresovalo vedenie banky všetky slovenské pobočky a oddelenia, ktoré do úvahy prichádzajúce písomnosti spravovali, alebo mohli o ich lokalizácii poskytnúť osožné informácie. Písomné záznamy, ktoré vznikli činnosťou bývalých peňažných ústavov so sídlom v Bratislave a Západoslovenskom kraji, sa postupne sústreďovali do priestorov budovy bývalého kláštora v Marianke pri Bratislave. Pre ostatné územné oblasti Slovenska boli zriadené krajské podnikové archívy v Košiciach, Turčianskych Tepliciach, neskôr v Ružomberku a v Nitre. Nakoľko objekt v Marianke nebol z rôznych dôvodov vhodný na trvalú úschovu archívnych dokumentov a písomných registratúr, pristúpilo vedenie banky v druhej polovici 70. rokov k výstavbe novej účelovej budovy v Bratislave na Krajnej ulici. Po vzniku Národnej banky Slovenska (ďalej NBS) v roku 1993 sa do týchto priestorov sústredili aj archívne fondy z bývalých krajských archívov stredoslovenského a východoslovenského regiónu. Dnes je niekoľko tisíc bežných metrov archívnych dokumentov uložených v dvoch objektoch NBS. V priestoroch ústredia na ulici Imricha Karvaša č. 1 sa nachádza registratúra ŠBČS a NBS. V objekte banky na Cukrovej ulici č. 8 sú deponované písomné registratúry a archívne fondy bývalých peňažných ústavov

¹ Red. pozn. Príspevok odznel v rámci Diskusie na XV. archívnych dňoch v SR, ktoré sa konali 24. – 26. mája 2011 v Humennom na tému Zbierky v archívoch.

z celého územia Slovenska. Je tu sústredená aj prevažná časť archívnych zbierok. Na základe archívnych fondov boli vytvorené komplexné charakteristiky 674 zaniknutých peňažných inštitúcií, ktoré kedysi pôsobili na Slovensku a dostali označenie „Historický archív Štátnej banky československej“ a sú uložené v Archíve Národnej banky Slovenska na Cukrovej ulici č. 8. *Ide o špecifický typ archívnej zbierky, ktorú vytvorili spracovatelia charakteristík bankových inštitúcií a zamestnanci Archívu NBS. Ponechali sme pôvodné označenie tejto zbierky „historický archív“ ako aj jej vnútornú pôvodnú štruktúru, pričom originály archívnych dokumentov boli zaradené do archívnych fondov podľa pôvodcov.* Všetky poznatky sa v poslednej fáze výskumu histórie slovenského peňažníctva premietli do dvojdielnej publikácie Bibliografia materiálov o dejinách peňažníctva na Slovensku. Prvá časť publikácie vyšla v roku 1975 a druhá o rok neskôr.

Zbierky Archívu Národnej banky Slovenska sú cieľavedome vytvárané od sedemdesiatych rokov minulého storočia, keď vedenie Hlavného ústavu Štátnej banky československej, ktorá bola právnym predchodcom Národnej banky Slovenska, odsúhlasilo dlhodobú koncepciu výskumu a spracovania dejín peňažníctva na Slovensku. Gestom komplexnej analýzy bola centrálna koordinačná komisia a na jej praktickej realizácii sa zúčastnili všetky organizačné stupne slovenských útvarov ŠBČS. Svojimi poznatkami prispeli i niekdajší zamestnanci peňažných inštitúcií, ktoré na Slovensku pôsobili pred vznikom ŠBČS. V rokoch 1972–1976 sa podarilo zozbierať obsiahly pramenný materiál zo všetkých oblastí Slovenska. Tvorili ho originály archívnych dokumentov, prípadne ich odpisy a výňatky. Popri tejto práci sa vykonával rozbor získaných faktografických údajov.

Významnou zbierkou je **Zbierka kurzových listov**. Je veľmi často navštevovaná a využívaná bádateľmi i žiadateľmi o informácie z radov súkromných osôb aj úradov. Bola založená v roku 1999 a zahŕňa písomné záznamy z obdobia rokov 1916–1992. Nachádzajú sa v nej kurzové listy bývalých centrálnych bánk pôsobiacich na Slovensku – Rakúsko-uhorskej banky; Národnej banky Československej (ďalej NBČS), filiálka Bratislava; Slovenskej národnej banky, devízový odbor (ďalej SNB); Národnej banky Československej, Oblastný ústav pre Slovensko; Národnej banky československej Praha, devízový odbor; Štátnej banky československej a tiež kurzové listy Pražskej burzy, Bratislavskej burzy, ďalej Československej devízovej ústredne, Hospodárskej redakcie Československej tlačovej kancelárie a Československej obchodnej banky. Údaje o kurzových listoch od roku 1993 je možné získať na našej webovej stránke www.nbs.sk.

Zbierka cenných papierov vznikla z cenín v úschove a vo vlastníctve peňažných ústavov, ktoré v konečnej fáze splynuli so ŠBČS, resp. ich kompetencie prešli na ňu. Najstarší cenný papier pochádza z roku 1843 a je to účastina Bratislavskej sporiteľne, prvej domácej peňažnej inštitúcie na Slovensku. Túto zbierku tvoria najmä záložné a rentové listy, dlžobné úpisy, obligácie, štátne pokladničné poukážky, podielové listy a účastiny finančných a hospodárskych spoločností a osobitnú časť tejto zbierky tvorí **podskupina lósy** (najstaršie sú lósy Bratislavskej všeobecnej banky z roku 1882) a **podskupina poisťné zmluvy poisťujúcich spoločností existujúcich na území Slovenska od roku 1900** (napr. poisťovne Karpatia, Slávia, Merkur, Čechoslavia, Riunione Adriatica di Sicurtá v Terste...). Nakoľko z týchto máme zhromaždené iba malé množstvo jednotlivín, riešili sme to zaradením do zbierky cenných papierov ako podskupiny.

V zbierke cenných papierov sa nachádzajú účastiny centrálnych bánk – Rakúsko-uhorskej banky, Národnej banky československej, Slovenskej národnej banky, komerčných bánk i ústavov ľudového peňažníctva ako napr. účastina Tatra banky z roku 1920,

NBS Archives is the Collection of photographs divided into the section of historical photographs (until 1992) and the section of photographs of the activities of NBS from 1993 to 1998, which comprises approximately ten thousand pieces. Historical photographs mainly include the photos of personages dealing with banking industry in Slovakia (leading figures, employees, clients) and images of real estates – seats of banking institutions, credit offices buildings, etc. The Collection of banknotes includes, beside other items, paper examples of the currency of the Austro-Hungarian monarchy, the Czechoslovak Republic and the Slovak Republic.

Collections in the Archives of the National Bank of Slovakia are systematically formed as funds in their custody are being processed. These activities are also supported by the Commission for acquisition and appraisal of written, visual, audio and other records, which mediates donations and purchases of archival documents or collection objects. Collection documents and objects are used at various exhibitions, public days of NBS, and for creating calendars both within NBS and at other institutions and companies; they also serve as a source of illustrations in many publications. Moreover, we start to build the Collection of internal posters and promotion materials of the National Bank of Slovakia, which predominantly contains material related to the launch of the Slovak currency in 1993, issuing memorial coins, preparation of the adaptation of Slovakia to Eurocurrency, as well as other activities of NBS.

Translated by Michal Švec

DISKUSIA

RÔZNE (VARIA) AKO ARCHÍVNY FENOMÉN (KRITICKÝ ROZBOR)

VLADIMÍR WOLFSHÖRNDL

Wolfshörndl, V.: Miscellaneous (Varia) as Archival Phenomenon (A Critical Analysis). Slovenská archivistika, Vol. XLVII, No 2, 2012, p. 110–115.

Analysis of the genesis of the special term Miscellaneous (Varia) and of its content, its position in professional archival literature and controversial using in archival practice.

Archival science. Archival theory. Archival practice. Special term of Miscellaneous (Varia).

PhDr. Vladimír Wolfshörndl, Slovenský národný archív, P. O. BOX 115, Drotárska cesta 42, 840 05 Bratislava 45

V našom príspevku sa pokúsime určiť, vymedziť a definovať súbory (skupiny) dokumentov, jednotlivín a artefaktov známych a evidovaných v archívoch pod odborným názvom – *Rôzne*.

Sú známe aj pod ďalšími ekvivalentnými pojmami: varia (rôzne, rozličné, rozličnosti), dubios (pochybných, nerozhodných, neistých), miscelánií (zmiešaných) a membra disiecta (pomiešaná, rozhádzaná časť).

Tieto sú súčasťou jednotlivých druhov archívnych fondov (archívnych zbierok, osobných archívnych fondov a repozitórií). Z filozofického hľadiska môžeme toto zoskupenie archívnych dokumentov označiť ako archívny fenomén. V tom prípade to znamená, že archívne dokumenty pod názvom *Rôzne* sú skutočnosťou ako sa nám vec javí, ako subjektívny jav, ktorý však neodráža objektívnu realitu (potiaľ definícia). V archívnej teórii, v archívnej metodológii a hlavne v archívnej praxi však paradoxne objektívnu realitu odráža (negácia – negácie). Už teraz môžeme konštatovať, že by to tak nemalo byť a v týchto súvislostiach môžeme poukázať na závažný fakt, že s ich ponechaním a vznikom v archívoch počítajú aj odborná archívna literatúra. Aj keď prax je pre vedeckú špekuláciu (rozumej teóriu) neoceniteľná ako ostrohy a uzda (konštatoval známy filozof K. R. Popper),¹ môžeme dodať, že to platí aj naopak. Aj prax môže „rozkolísat“ a negatívne vplývať na rôzne metodologické postupy a teoretické postuláty. V archívnej vede je to o to komplikovanejšie, že archívna teória, metodológia a hlavne archívna prax je aj

¹ POPPER, R. K.: *Bída historicizmu*. Praha 1994, s. 49.

v súčasnosti nejednotná v tom zmysle, že ponúka priveľa možností...² Je skoro nemožné určiť, či archívna teória oplodnila archívnu prax alebo archívna prax oplodnila archívnu teóriu. V konečnom dôsledku, na základe kauzality, je to irelevantné, lebo nerieši žiadne problémy ani k našej téme. Preto sa pokúsime o kriticky rozbor, v podstate analýzu kontroverzného pojmu *Rôzne* – a o jeho zakotvení v archívnej teórii, v archívnej metodológii a hlavne o jeho neadekvátnom používaní v archívnej praxi.

Samotné pomenovanie (názov) týchto súborov archívnych dokumentov, jednotlivín a artefaktov (ako rôzne, pomiešané, rozhádzané časti) najvýstižnejšie charakterizujú ich hlavné atribúty, ako aj ich definíciu. Môžeme sa opýtať: Čo to je – *Rôzne*? Otáznik len umocňuje naliehavosť riešenia tohto problému, (aj keď mnohí archivári v tom problém nevidia). Väčšinou sa už ani nezamýšľame nad významom tohto pojmu. Berieme ho automaticky a pasívne (a to doslova) ako súbor dokumentov a jednotlivín, ktoré vznikajú u pôvodcu budúceho archívneho fondu v predarchívnom štádiu. Tieto sa potom automaticky preberajú aj do archívu. Čo je však z nášho hľadiska alarmujúce, že pod názvom *Rôzne* zostávajú v mnohých prípadoch aj v archívoch, dokonca vznikajú aj pri spracovaní dokumentov, v jednotlivých druhoch archívnych fondov. Odborný termín – *Rôzne*, používaný v predarchívnom aj v archívnom štádiu je akési vajatanie a vyvoláva oprávnené podozrenie a pochybnosti, že pod týmto názvom môžeme zhromažďovať, zatrieďovať a evidovať doslova všetko. Táto skutočnosť je ešte umocnená a jej riešenie komplikované tým, že názory archívnej society oscilujú medzi dvomi krajnosťami, od ich striktného odmietania až po ich ponechanie a vznik v archívoch. Podľa nášho názoru význam takto zoskupených dokumentov v archívnych fondoch je skoro nulový a v konečnom štádiu (pre ich bádateľské využitie) doslova nepoužiteľný.

V nasledujúcej časti príspevku sa zameriame na danú tému vo svetle, ale aj v tieni základnej odbornej archívnej literatúry. Podľa nej sa súbory archívnych dokumentov a jednotlivín – pod názvom *Rôzne* – zatrieďujú do archívnych fondov ako samostatné podfondy (fondové oddelenia), prípadne sú samostatnou časťou alebo súčasťou oddelení podfondov (fondových pododdelení), sérií, skupín alebo podskupín. Hlavným argumentom pre ich ponechanie pod názvom *Rôzne* je, že takto vznikajú zo spätne nezaraditeľných dokumentov do príslušných fondových častí archívneho fondu ako ich súčasť (už nie pod názvom *Rôzne*). Uvedené konštatovania sú diskutabilné. Archívne dokumenty zoskupené pod názvom *Rôzne* v jednotlivých druhoch archívnych fondov majú svoj pôvod (provenienciu), registratúrne súvislosti a skoro vždy ich môžeme zatrieďiť priamo do príslušných fondových oddelení, pododdelení a ďalších fondových častí archívneho fondu ako ich súčasť (už nie pod názvom *Rôzne*). Nakoniec z rôznych archívnych dokumentov by sme nemali vytvárať ani samostatné súbory (celky) zatrieďované na konci archívneho fondu (pod názvom *Rôzne*). Skôr, ako sa pokúsime zdôvodniť toto „premostenie“ a snáď aj skratové myslenie v archívnej teórii, v archívnej metodológii a v archívnej praxi, načrtneme genézu súboru dokumentov a jednotlivín pod kontroverzným názvom *Rôzne* a ich výskytu v archívoch.

Na všetkých stupňoch verejnej správy explózia písomných aj nepísomných záznamov v 20. storočí (a situácia sa asi nezmení ani v 21. storočí), umocnila aj vznik skupín pí-

² WOLFSHÖRNDL, V.: Základné archívne práce v tieni teórie, metodológie a praxe. In: *Slovenská archivistika*, 2008, č. 2, s. 98–109.

somnosť pod názvom *Rôzne*. Tieto sa usporiadali v rámci chronologicko-numerickej serií dokumentov alebo sa zatriedili do rôznych logických systémov (pertinenčne-vecných a iných). Ako sme už spomenuli, tieto sa už u pôvodcov ponechávali ako samostatné celky (súbory) dokumentov pod názvom *Rôzne*. V predarchívnom (registratúrnom) štádiu, už pri vypracovaní registratúrnych plánov, sa počíta aj so súborom písomných záznamov pod názvom *Rôzne*. Už táto skutočnosť zvädza k nedostatočnému použitiu členenia príslušných pertinenčne-vecných skupín písomných záznamov, prípadne zle alebo vôbec nezaradeným úradným spisom podľa registratúrneho plánu. Nakoniec to vedie k neadekvátnemu využívaniu pertinenčne-vecnej skupiny písomných záznamov pod názvom *Rôzne*, kde sa zaraďujú aj tie záležitosti, ktoré by sa mohli zatriediť do konkrétnych agend registratúrneho plánu. V konečnom dôsledku táto prax, potvrdená aj archívnu teóriou a metodológiou, sa stáva úrodnou pôdou pre tvorbu súborov písomných záznamov pod názvom *Rôzne* aj v archívnom štádiu, pri spracovaní a sprístupnení archívnych dokumentov. Myslíme si, že práve tu je jadro fenoménu, základ problému a našej kritiky. V archívnej praxi to jednoznačne potvrdzuje problém, čo s takýmito písomnosťami pri ich spracovaní v archívoch.

Archívy, ktoré majú fondy z rôznych odvetví spoločenskej činnosti, je podmienkou vhodného sprístupnenia aj ich usporiadanie podľa charakteru ich činnosti. Jednou z možností klasifikácie je, že sa zatriedia do odvetví: A. Štátna moc a správa B. Justícia... atď. a nakoniec O. Zbierky, P. *Rôzne*.³ Táto klasifikácia a zatriedenie písomných aj nepísomných záznamov do odvetvia (skupiny) P. *Rôzne* nás v prvom rade informujú o tom, že sú rovnocenné (na tej istej rovine) s ostatnými uvedenými odvetviami spoločenskej činnosti. Myslíme si, že je to typické „skratové“ myslenie umocnené aj odbornou archívnu literatúrou. Podľa nášho názoru súbor písomností pod názvom *Rôzne* nemôže byť rovnocenný s ostatnými odvetviami spoločenskej (verejnej) činnosti. Snáď len ako ich súčasť. V praktickej rovine potom často dochádza k tomu, že rôzne písomné aj nepísomné záznamy a artefakty zatriedime do skupín pod názvom: *Súbory. Rôzne. Zbierka*. Dokonca z rôznych písomných aj nepísomných záznamov vznikajú aj archívne zbierky, ako samostatné archívne fondy. (Vznik rôznych zbierok v archívoch je tiež diskutabilný a celosvetový problém.)

Porovnávaním písomných aj nepísomných záznamov a artefaktov, nachádzajúcich sa už v predarchívnom štádiu, zaradených alebo dodatočne vytvorených v archívnom štádiu (v jednotlivých druhoch archívnych fondov), v ktorom sú súbory dokumentov alebo archívny dokument pod názvom *Rôzne*, poukážeme na ich spoločné aj odlišné znaky. Tieto väčšinou majú, ale nemusia mať spoločný pôvod (provenienciu). Platí to aj pre ich organický pôvod, čo však nevylučuje ani ich anorganický pôvod. Ďalším znakom súboru dokumentov pod názvom *Rôzne* je, že môžu mať, ale väčšinou nemajú, pertinenčne-vecné súvislosti. Čo je však dôležité konštatovať, že je to zhluk zozbieraných dokumentov pod názvom *Rôzne* (niekedy aj nearchívneho pôvodu), ktoré môžeme ďalej charakterizovať ako hodnotu bez systému – po vecnej a obsahovej stránke priamo pochybenú. Vzniká ako neopodstatnené zovšeobecnenie a je neobmedzené širokým pojmom. Nakoniec jeho hlavným znakom je, a môžeme snáď hovoriť aj o definícii, že je to nič nehovo-

³ *Ochrana, sprístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov*. Archívna správa MV SSR, 1988, s. 29.

riace slovo, kde môžeme zatriediť doslova všetko (aj papuče starej matere). V týchto súvislostiach môžeme upozorniť na ten fakt, že tu síce pôsobí princíp komplementarity, ktorý aj v tomto prípade znamená, že aj zdanlivo protirečivé tvrdenia, ktoré potvrdzujú obidve možnosti – a to či ponechať alebo nie dokumenty pod názvom *Rôzne* v archívoch – nevylučujú a podľa nášho názoru si priamo žiadajú, aby sa po dohode istých jednotlivých, štandardizovaných postupov vylúčili, prípadne obmedzili kritériá pre vznik, tvorbu a hlavne ponechanie týchto dokumentov v archívoch. Môžeme vysloviť praktický poznatok, do budúcnosti snáď aj metodické zdôvodnenie a teoretické zakotvenie, že ani neexistuje súbor písomných aj nepísomných záznamov a artefaktov pod názvom *Rôzne*, ktoré by sa nedali identifikovať, pomenovať a zatriediť do príslušných archívnych fondov. V opačnom prípade do archívu asi nepatria. Tieto naše tvrdenia podoprieme príkladmi z praxe. Často sa ponechávajú archívne dokumenty (listy, pohľadnice, telegramy, novoročenky, vizitky a podobne) pod názvom *Rôzne*, aj keď ich môžeme zatriediť podľa typov (druhov) príslušných dokumentov, prípadne podľa obsahu alebo pod názvom: Korešpondencia. (Podobne aj odborné porady, schôdze, konferencie, sympózia alebo rôzne školenia, kurzy, výcvik a iné.) V niektorých prípadoch zatriedime písomné a nepísomné záznamy pod spoločný názov *Súbory*, napríklad súbory projektovej dokumentácie a iné. Tieto majú väčšinou svoj pôvod (provenienciu) a registratúrne súvislosti (v niektorých prípadoch stratenú), ale ani v tom prípade ich neukladáme do skupín – *súbory, rôzne alebo zbierky*. Môžeme ich dať do skupiny (súboru) pod názvom *Projektová dokumentácia*, prípadne podľa projektanta alebo jednotlivých druhov stavieb. Uvedené príklady sú charakteristické aj tým, že väčšinou ide o malé množstvo dokumentov (jedna porada, jeden, dva listy právnickej alebo fyzickej osoby, pár oznámení a podobne) – čo však paradoxne skôr poslúžilo na ich zatriedenie do skupiny *Rôzne*. Podľa nášho názoru by sme už vôbec nemali tolerovať použitie pojmu *Rôzne* ako názov – nadpis pre celú samostatnú fondovú časť archívneho fondu, ale ani v rámci ďalších fondových častí (pododdelení, sérií, skupín či podskupín).

Z uvedeného sa nám črtá (celkom prirodzene a logicky) schéma genézy a výskytu skupiny písomných a nepísomných záznamov pod názvom *Rôzne*:

- A. Predarchívne (nie vždy registratúrne) štádium
- B. Archívne štádium
 - I. Predarchívne štádium
 - II. Archívne štádium
 - 1. *Rôzne* ako samostatná fondová časť uložená na konci archívneho fondu
 - 2. *Rôzne* ako samostatná súčasť jednotlivých fondových častí
 - 3. *Rôzne* ako súčasť (už nie ako samostatná časť pod názvom *Rôzne*) jednotlivých fondových častí
 - 4. *Rôzne* ako nadpis (názov) jednotlivých fondových častí.

Na záver zhrnieme problematiku súboru archívnych dokumentov, viac menej umelo zoskupených pod kontroverzným názvom (v negatívnom zmysle) *Rôzne* do stručných konštatovaní. Hranice medzi jednotlivými druhmi archívnych fondov, ako aj v rámci jednotlivých archívnych fondov a súborom archívnych dokumentov pod názvom *Rôzne* sa v mnohých prípadoch prelínajú a stierajú sa rozdiely medzi nimi. Ako sme už spomenuli, v praxi je to ešte umocnené tým, že tieto súbory písomných aj nepísomných zázna-

mov pod názvom *Rôzne* sú súčasťou aj archívnych zbierok, osobných archívnych fondov a repozitórií, v mnohých prípadoch už takto zaradené v predarchívnom štádiu, automaticky sa preberajú do archívov, dokonca v archívoch vznikajú pri spracovaní a sprístupnení archívnych fondov. V niektorých prípadoch do archívov ani nepatria, ale skôr do knižníc, múzeí a iných dokumentačných a kultúrnych stredísk. Vznik, výskyt a hlavne ponechanie písomných aj nepísomných záznamov a artefaktov pod názvom *Rôzne*, v jednotlivých druhoch fondov, je problém nielen archívno-praktický, ale aj problém archívno-metodický a archívno-teoretický. Už v teoretickej rovine je pojem (názov) ako aj obsah týchto dokumentov kontroverzný. Problém vidíme v tom, že všetky teoretické a hlavne metodologické postuláty desaťročia len preberajú, opakujú a neriešia dané problémy. Symptomatické sú práve metodologické postuláty, ktoré konzervujú archívne dokumenty pod názvom *Rôzne*. To znamená, že tieto postuláty (požiadavky), z ktorých sa vychádza pri dokazovaní oprávnenosti ponechania dokumentov pod názvom *Rôzne*, hoci jeho správnosť nie je samozrejmá a je predpokladom prijímaným bez dôkazov, vytvára základy logického systému (axióm) – avšak nezdôvodneného. Do budúcnosti potom snáď aj precedens, a to ponechanie rôznych súborov dokumentov (doslova zozbieraných) pod kontroverznými názvami: *Rôzne. Súbory. Zbierky*. Najmarkantnejšie potom vystupujú tieto problémy v praktickej rovine, keď sa v mnohých prípadoch spájajú dokumenty, niekedy aj rôznej proveniencie a bez registratúrnych súvislostí, pod spoločným názvom *Rôzne*. Táto situácia trvá dodnes, a to nielen u pôvodcov písomných záznamov v predarchívnom (registratúrnom) štádiu, ale prekvapivo aj v archívnom štádiu, keď sa neadekvátne zaraďujú súbory dokumentov do skupiny *Rôzne*. Uvedené skutočnosti, podľa nášho názoru problémy, nie sú spôsobené ani tak z nemožnosti alebo neznalosti zatriediť tieto dokumenty do príslušných fondových častí archívneho fondu (samozrejme už nie pod názvom *Rôzne*), ako skôr z pohodlnosti a snahy o ich rýchle spracovanie a sprístupnenie – a musíme dodať, že to nebola vždy chyba archivára. Podľa nášho názoru pre ponechanie súboru (skupiny) písomných záznamov pod kontroverzným názvom *Rôzne* v jednotlivých druhoch archívnych fondov ako samostatných fondových častí alebo zatriedených na konci archívneho fondu, by nemali platiť žiadne pravidlá ani výnimky. Musíme trvať na tom (aj keď sa budeme opakovať), že sa môžu väčšinou zatriediť do jednotlivých fondových častí archívnych fondov ako ich súčasť (už nie pod názvom *Rôzne*). Tak dosiahneme minimalizáciu, do budúcnosti snáď aj likvidáciu výskytu písomných a nepísomných záznamov, ktoré sú alebo by mohli byť zaradené do jednotlivých druhov archívnych fondov pod názvom *Rôzne*. Nedá nám v týchto súvislostiach nekonštatovať, že ich existencia v archívnych fondoch nie je dost' dobrým vysvedčením pre prácu archivárov.

Náš príspevok a z neho vyplývajúce konštatovania sú len jednou, ani nie z viacerých, ale len z nemnohých možností riešenia daného problému. Sme si vedomí toho, že neriešia daný problém a ani ho riešiť nemôžu. Svoj účel však splnia, keď sa aspoň nad daným problémom zamyslíme a ako problém ho budeme akceptovať. Aj v tomto prípade platí imperatív našej doby, a to zjednotenie a štandardizácia základných archívnych prác a tým aj archívnych pomôcok (archívnych diel) a ich striktné dodržiavanie v archívnej praxi – a snáď už aj bez súboru (skupiny) písomných aj nepísomných záznamov a artefaktov pod názvom *Rôzne*.

DIVERS (VARIA) COMME PHENOMENE D'ARCHIVES

Vladimír Wolfshörndl

Détermination, délimitation et essai de définir l'ensemble (le groupe) de documents écrits et non écrits, de choses particulières et d'artefacts, connus et enregistrés sous le terme technique Divers (Varia) dans le stade de préarchives ainsi que dans celui d'archives. Leur naissance, leur emploi inadéquat dans la fondamentale littérature spécialisée d'archives et leur utilisation controversée en pratique d'archives. C'est un problème en suspens jusqu'à présent qu'il faut minimiser à l'avenir et même, peut-être, liquider la présence des documents écrits et non écrits, enregistrés sous terme «Divers» dans nos archives (dans les fonds d'archives) – ce qui est aussi une raison de la discussion.

Traduit par Kristína Kapitáňová

O VÝSADNEJ LISTINE STOLIČNÉHO BELEHRADU Z ARPÁDOVSKÉHO OBDOBIA

ATTILA ZSOLDOS

Zsoldos, A.: On Charter of Székesfehérvár from Arpadian Period. *Slovenská archivistika*, Vol. XLVII, No 2, 2012, p. 116–126.

The author of the paper is reacting to the study of Ferdinand Uličný (*Slovenská Archivistika* 45, 2010: 2, pp. 6–14). The polemics regards the authenticity of the charter from 1237 granted by the king Bela IV whose original has not been preserved and it is known only from several transcripts. On the basis of his analysis of several documents, the author also refutes the statement of F. Uličný concerning the matter of the authenticity of the charter of Székesfehérvár, as well as the possibility of the existence of something like common law according to which Trnava inhabitants would have been freed from paying a toll.

Town privileges of Székesfehérvár. Bela IV. 13th century. Toll paying. *Falsum*.

Dr. Attila Zsoldos, Magyar Tudományos Akadémia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Üri u. 53, 1014 Budapešť, Maďarská republika

Pri svojich výskumoch o dejinách Stoličného Belehradu v období Arpádovcov som sa pochopiteľne zaoberal aj otázkou výsadnej listiny. Moje stanovisko a závery sú v skrátenej verzii dostupné aj v slovenskom jazyku.¹ Potešilo ma, že téma vzbudila záujem takého uznávaného historika, akým je Ferdinand Uličný,² aj keď sa naše stanoviská zásadne rozchádzajú, ako vyplynie z nasledujúceho textu. Pre tých, ktorí sa doteraz nezaoberali (alebo sa stretli len podružne) s problematikou stoličnobelehradskej výsadnej listiny, v krátkosti zhriem podstatu.

Vieme o listine, vydanjej 6. mája 1237 v mene kráľa Bela IV., ktorá písomne zachytáva výsady stoličnobelehradských mešťanov. Listina sa nezachovala, poznáme ju len zo zmienky v listine uhorských prelátov z 12. novembra 1320,³ ako aj z dvoch obsahových

¹ ZSOLDOS, Attila. *Výsadná listina Stoličného Belehradu*. Dostupné na internete: http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2008/texty_2_2008/zsoldos.pdf. Medzičasom vyšla rozšírená verzia v maďarskom jazyku: ZSOLDOS, Attila: A fehérváriak szabadságai. In: ZSOLDOS, Attila – NEUMANN, Tibor. *Székesfehérvár középkori kiváltságai*. (Közlemények Székesfehérvár történetéből). Székesfehérvár 2010, s. 9–42.

² ULIČNÝ, Ferdinand. Falošná listina údajne kráľa Bela IV. z roku 1237 pre stoličnobelehradských mešťanov. In: *Slovenská archivistika*, XLV, 2010, č. 2, s. 6–14.

³ Originál listiny sa nezachoval, text je známy z prepisu palatína Štefana Zápoľského z 15. júna 1496. (Archív hlavného mesta SR Bratislavy. Mestská rada: Stredoveké listiny a listy, 2173; fotokópia: Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény [ďalej: DF] 240 797). Vydania pozri: GYURIKOVITS, György. *Két nevezetes Oklevele Székes-Fejérvárnak*. Tudományos Gyűjtemény 1825. évi II. kötet, s. 52; *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI*. Stud. et op. Georgii FEJÉR. Budae 1829–1844. (ďalej: CD) VIII/7, s. 126–127;

prepisov – z kratšieho z roku 1411⁴ a dlhšieho z roku 1496.⁵ Podľa tejto posledne menovanej k vydaniu listiny v roku 1237 došlo z toho dôvodu, že Belehradčania získali výsadnú listinu už od Štefana I., ale tá zhorela, a preto sa obrátili na kráľa Bela IV., aby im obnovil ich slobody. Kráľ to aj urobil a listina z roku 1496 spomína aj tri nariadenia tejto listiny: (1) Stoličnobelehradčania majú výsadu neplatiť mýta v celej krajine (*in toto regno suo* [sc. Belae IV regis], *nec in aliqua porta confinii tributum alicui solvere compellantur*), (2) prisťahovalci získavajú tie isté práva, ako samotní Belehradčania a nakoniec (3) sú spomenuté tresty pre tých, ktorí by predsa len chceli vyberať od Belehradčanov mýta.

Historke o získaní výsad od Štefana I. samozrejme nemôžeme veriť, veď v časoch prvého uhorského kráľa nebývalo zvykom vydávať takéto listiny; otázkou však zostáva, či tento fakt spochybňuje pravosť listiny vydanej Belom IV. Domnieval som sa – a myslím si to aj dnes –, že nie, pretože ak sa táto historka skutočne nachádzala v origináli Belovej listiny, potvrdzovala by len to, že kráľ uveril rozprávke, ktorú mu Belehradčania predostreli. Podobné niečo sa stalo aj v prípade Šopronu, ktorého obyvatelia žiadali potvrdiť svoje výsady od Karola I. z toho dôvodu, že pôvodná listina zhorela pri požiari,⁶ hoci privilegiálne listiny mesta sú dodnes zachované. Dve z nich – listiny Ladislava IV. z roku 1277 a Ondreja III. z roku 1297⁷ – len tri týždne pred vystavením listiny, kde sa spomína požiar – sám Karol I. podpísal.⁸ Je však viac pravdepodobné, že v origináli listiny Bela IV. z roku 1237 chýbala historka o svätoštefanskej privilegiálnej listine a jej zhorení, keďže o tom nehovorí ani zmienka z roku 1320, ani obsahový prepis z roku 1411. Tomuto faktu pridáva dôležitosť aj skutočnosť, že obe listiny vznikli – rovnako ako aj obsahový prepis z roku 1498 – v dôsledku sporov Stoličnobelehradčanov v súvislosti s ich oslobodením spod platenie mýta, a tak by im zvlášť mohlo prospieť, ak by sa mohli odvolávať pri obrane svojich privilégií na nespochybniteľnú autoritu Štefana I.

Na základe týchto skutočností som udalosti zrekonštruoval tak, že Stoličnobelehradčania vlastnili jednu hodnovernú listinu od Bela IV., ktorú panovník vydal 6. mája 1237,

KÁROLY János. *Fejér vármegye története I–V*. Székesfehérvár 1896–1904. II., s. 619–620 (s chybným datovaním na 14. novembra) a najnovšie ZSOLDOS, Attila – NEUMANN, Tibor.

⁴ *Székesfehérvár középkori kiváltságai*, c. d., s. 65.

⁵ 25. febr. 1411: Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár (ďalej: DL) 9713. Vydanie pozri *Budapest történetének okleveles emlékei I.* (1148–1301). Zbierku Dezső Csánkiho doplnil a na vyd. pripravil GÁRDONYI, Albert. Budapest 1936, III. (1382–1439), zost. KUMOROVITZ L. Bernát. Budapest 1987 (ďalej: BTOE) III. 291 a ZSOLDOS, Attila – NEUMANN, Tibor. *Székesfehérvár középkori kiváltságai* c. d., s. 47.

⁶ 15. jún 1496: Archív hlavného mesta SR Bratislavy. Mestská rada: Stredoveké listiny a listy, 2173, fotokópia Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (ďalej: DF) 240 797. Vydanie pozri ZSOLDOS, Attila – NEUMANN, Tibor. *Székesfehérvár középkori kiváltságai* c. d., s. 64–65.

⁷ 12. nov. 1317: CD VIII/2, s. 73–76.

⁸ 1277: *Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg I–V*. Bearb. von Hans WAGNER, Irmtraut LINDECK-POZZA et al. Graz – Köln – Wien 1955–1999 (ďalej: UB) II., s. 102 – 104; 18. okt. 1297: tamže, s. 308.

⁹ 20. okt. 1317: *Sopron szabad királyi város története I–II/6*. Vyd.: HÁZI Jenő. Sopron 1921–1943. I/1., s. 26–27 a s. 27–28.

a táto listina obsahovala ustanovenie o ich oslobodení od platenia mýta (a zrejme aj množstvo iných výsad). Chýbala v nej však historka o výsade od kráľa Štefana I. Na základe pravej a hodnovernej listiny neskôr Stoličnobelehradčania dali urobiť jeden falošný exemplár, v ktorom už figurovala aj príhoda so svätým Štefanom. Dôvodom bolo, že roku 1494 sa začal spor, ukončený rozsudkom roku 1496, v ktorom nitriansky biskup, odvolávajúc sa na listinu⁹ vydanú v mene kráľa Gejzu II., datovanú do roku 1158 – mimochodom taktiež falošnú – požadoval, aby mešťania Stoličného Belehradu (ale i iných miest) platili mýta. Stoličnobelehradčania teda museli dokazovať, že ich výsada neplatenia je staršia, ako mýtna výsada biskupa. Ferdinand Uličný teda nepresne konšatoval, keď citujúc moju štúdiu, ktorá vyšla v slovenskom jazyku, napísal: tú istú listinu pokladám najprv za falošnú, neskôr zase za pravú.¹⁰ Podstatou môjho stanoviska je v skutočnosti to, výsadná listina Stoličnobelehradčanov mala jednu pravú verziu, vydanú Belom IV. 6. mája 1237, ale aj jednu falošnú, vyrobenú na základe tejto pôvodnej.

Ferdinand Uličný vidí históriu stoličnobelehradskej výsadnej listiny zásadne ináč. Základným východiskom jeho úvah je obsahový prepis listiny z roku 1496. Dva prvky tam predostretej historky (údajnú listinu, vydanú Stoličnobelehradčanom svätým Štefanom a jej zničenie v dôsledku požiaru) nepokladá za preukázateľnú – dodajme, že opodstatnene – a preto pokladá za odôvodnené pochybovať aj o hodnovernosti listiny zo 6. mája 1237.¹¹ Keďže spomenutie tejto listiny v listine z roku 1320 a v obsahovom prepise z roku 1411 sa viaže k súdnemu sporu, ktorý viedli stoličnobelehradskí mešťania s mníškami dominikánskeho kláštora na dnešnom Margitinom ostrove, dospel Ferdinand Uličný k záveru, že na jednej strane výsadnú listinu z roku 1237 nevydala kancelária Bela IV., ale je to falzum, vyrobené krátko pred rokom 1320, na druhej strane však, keďže bez pochybností pravá listina Trnavy z roku 1238 už spomína výsadu neplatenia mýta pre Stoličnobelehradčanov,¹² predsa len šlo o skutočne existujúce právo, ku ktorému sa mešťania dostali na základe zvykového práva.¹³ V tejto rekonštrukcii tvorí jediný neistý bod podľa Uličného fakt, že tak listina z roku 1411, ako aj obsahový prepis z roku 1496, spomína ďalší prepis listiny z roku 1237, vyhotovený v roku 1285,¹⁴ o ktorom sa však nedá určiť, či bol, alebo nebol pravý, keďže o ňom vieme len na základe vyššie spomenutých listín. Konečná konklúzia napovedá, že Uličný sa prikláňa k prvej verzii, v opačnom prípade totiž k ním predpokladanému falzifikovaniu muselo dôjsť roku 1285 (alebo skôr), pričom s touto alternatívou nepočíta.¹⁵

⁹ 1158: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I–II*. Ed. Richard Marsina. Bratislavae 1971–1987 (ďalej: CDES) I., s. 83. – O pravosti listiny pozri *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikái jegyzéke I–II/4*. Ed. SZENTPÉTERY, Imre – BORSA, Iván. Budapest 1923–1987 (ďalej: RA), č. 94 a MARSINA, Richard. Štúdie k Slovenskému diplomatáru I. Druhá časť: Obdobie od roku 1000 do roku 1235. In: *Historické Štúdie* 18, 1973, s. 44–54.

¹⁰ ULIČNÝ, F.: Falošná listina c. d., s. 8.

¹¹ Tamže, s. 9–10.

¹² 1238: *super solutione vero tributí eodem iure censeantur, quo cives Albenses* – CDES II., s. 31.

¹³ ULIČNÝ, Ferdinand. Falošná listina c. d., s. 13.

¹⁴ 25. febr. 1411: ZSOLDOS, Attila – NEUMANN, Tibor. *Székesfehérvár középkori kiváltságai* c. d., s. 47 a 15. jún 1496: tamže, s. 69.

¹⁵ ULIČNÝ, Ferdinand. Falošná listina c. d., s. 13.

V analýze Ferdinanda Uličného som nenašiel taký prvok, ktorý by ma mal podnietiť k revízií môjho predošlého stanoviska, ale objavil som v tomto texte viacero menších či väčších chýb a omylov.

Niektoré z nich je možné pripísať tomu, že, ako sa zdá, pozná (resp. používa) len údaje, viažuce sa k územiu dnešného Slovenska. Ako dobrý príklad môžem uviesť, že podľa neho pochádza prvý údaj, ktorý spomína Valónov v Stoličnom Belehrade, z roku 1226.¹⁶ Vo vynikajúcom diplomatári Richarda Marsinu to skutočne tak je,¹⁷ ale v skutočnosti sa spomínajú už v roku 1221, keď Ondrej II. na žiadosť pannonhalmského opáta Urosa potvrdil rôzne majetky opátstva, či už získané ako donácie alebo kúpené a zároveň potvrdil aj niekoľko súdnych rozhodnutí v prospech opátstva. Medzi týmito rozsudkami je aj rozhodnutie palatína Mikuláša, syna Barca, ktorý vyniesol v spore medzi kláštorom a stoličnobelehradskými Valónmi vo veci platenia desiatkov z vína.¹⁸ Keďže Mikuláš, syn Barca, bol po prvýkrát palatínom od roku 1219,¹⁹ spomínaný rozsudok mohol vzniknúť niekedy v rokoch 1219–1221, čo je pravda, podružné z hľadiska pravosti alebo falošnosti výsadnej listiny Stoličného Belehradu.

Rovnaký pôvod môže mať aj omyl, že výrazy *cives* ('mešťan'), *confinium* ('pohraničie'), *porta* ('brána' – v tomto prípade pohraničia, pozn. aut.) a *tributum* ('clo') sa pravidelne vyskytujú v hodnoverných listinách uhorských kráľov od konca 30. rokov 13. storočia. Toto tvrdenie sa už bezprostrednejšie viaže k otázke výsadnej listiny Stoličného Belehradu, keďže Ferdinand Uličný – i keď nie ako rozhodujúci argument – v ňom nachádza znak potvrdzujúci vznik textu po roku 1237.²⁰ V skutočnosti sa však uvedené termíny v uhorských latinských písomnostiach pravidelne vyskytujú v podstatne skoršom období, než od konca 30. rokov, a to (aj) v takom význame, ako sa s nimi stretávame v rozličných častiach textu listiny z roku 1237. Len niekoľko príkladov: *confinium* sa používa už aj v zákonoch z 11. storočia,²¹ ale objavuje sa aj v listinách Ondreja II. z rokov 1206 a 1212.²² *Porta* (confinii) sa vyskytuje v raných kapitolách kroník²³ a spomenúť môžeme aj listiny Ondreja II. z rokov 1211 a 1225.²⁴ Termín *cives* sa používa v listine

¹⁶ Tamže, s. 10.

¹⁷ 1226: CDES I., s. 228.

¹⁸ 1221: *A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története I–XII*. Ed. ERDÉLYI, László – SÖRÖS, Pongrác. Budapest 1902–1916. I., s. 651–652.

¹⁹ ZSOLDOS, Attila: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. (História könyvtár – kronológiák, adattárak 11.) Budapest 2011, s. 18.

²⁰ ULIČNÝ, Ferdinand. Falošná listina c. d., s. 10.

²¹ *Sancti Ladislai regis decreturom liber secundus* cc. 15 – 17. – ZÁVODSZKY, Levente. *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Függelék: A törvények szövege*. Budapest 1904, s. 170.

²² 1206: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I–VII*. Bearb. von Franz ZIMMERMANN, Carl WERNER et al. Hermanstadt 1892–1991 (ďalej: UGDS) I., s. 10; 1212: UGDS I., s. 14.

²³ *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*. cc. 93, 124. – *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum I–II*. Edendo operi praefuit Emericus SZENTPÉTERY. Doslov a bibliografiu zost. SZOVÁK, Kornél – VESZPRÉMY, László. Budapest 1999, I., s. 357, 394.

²⁴ 1211: *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae II–XV*. Collegit et digessit T[adija] SMICIKLAS. Zagrabiae 1904–1934 (ďalej: CDCr) III., s. 106; 1225: UB I., s. 107.

Ondreja II. z roku 1232,²⁵ so slovom *tributum* – vo význame 'clo' – sa stretávame už v zákone kráľa Kolomana²⁶ a neskôr vo viacerých listinách Ondreja II.,²⁷ z ktorých jedna je datovaná práve do roku 1237.²⁸

Len s výhradným používaním údajov z územia dnešného Slovenska si viem vysvetliť, prečo sa Ferdinand Uličný nazdáva, že na výsady Stoličnobelehradčanov sa pri udeľovaní výsad pre nejaké spoločenstvá *hospesov* odvolávajú len listiny Trnavčanov z roku 1238 a Nitranov z roku 1248,²⁹ vedľa ktorých môžeme nanajvýš spomenúť ešte listinu datovanú do roku 1217, ktorá je ale falzum z polovice 13. storočia a je adresovaná obyvateľom hronskobeňadického opátstva.³⁰ Z druhej polovice 13. storočia však vraj nepoznáme ani jednu takú výsadnú listinu, ktorá by uvádzala ako vzor výsady Stoličnobelehradčanov.³¹

V skutočnosti je však zoznam, ktorý toto tvrdenie spochybňuje, dosť dlhý. Na začiatku zoznamu – nepočítajúc zmienky, ktoré pozná aj Uličný – je výsadná listina Segedína od Bela IV., ktorú poznáme z neskoršieho obsahového prepisu,³² pričom originálny dokument bol vydaný niekedy okolo polovice 40. rokov 13. storočia, s najväčšou pravdepodobnosťou v roku 1244.³³ Roku 1264 mladší kráľ Štefan povolil na žiadosť obyvateľov Satmáru (dnes Satu Mare, Rumunsko), aby mohli užívať všetky výsady tak ako Stoličnobelehradčania.³⁴ Roku 1271 tak isto Štefan, ale už ako kráľ, presídlil rábskych (Győr) *hospesov* z podhradí (suburbium) do hradu, aby tam odvtedy žili podľa slobôd, ktoré majú Stoličnobelehradčania.³⁵ Výsadná listina Šopronu z roku 1277 pozna-

²⁵ 1232: BTOE I., s. 21.

²⁶ *Colomanni regis decretorum liber primus* c. 33. – ZÁVODSZKY, Levente. A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok c. d., s. 187.

²⁷ 1211: CDCr III., s. 106; 1224: UGDS I., s. 35.

²⁸ 1237: CDCr IV., s. 30.

²⁹ 1238: CDES II., s. 30 – 31; 1248: CDES II., s. 208–209.

³⁰ 1217: CDES I., s. 179.

³¹ ULIČNÝ, Ferdinand. Falošná listina c. d., s. 11.

³² 4. jún 1498: Kráľ Vladislav II. „cum intelligamus [...] cives civitatis nostre Zegediensis omnibus illis libertatibus et libertatum prerogativis, quibus iidem ex annuentia et concessione serenissimorum principum condam dominorum Bele et Andree regum similiter Hungarie [...] impresentiarum utuntur, instar civitatum nostrarum Budensis et Albensis usos fuisse et gavisos [...]. Preterea quoniam inter alias libertates eorundem etiam a solutione quorumlibet tributorum et theloniorum exempti et supportati esse dinoscuntur, idcirco vobis, universis et singulis tributariis et theloniatoribus tam nostris, quam aliorum quorumcunque [...] firmiter mandamus”, aby sa neopovažovali od nich vyberať mýto. – DF 210 929, vydanie pozri REIZNER, János: *Szeged története I–IV*. Szeged 1899–1900. IV., s. 88; *Elenchus fontium historiae urbanae III/2*. Edd. András KUBINYI, Monika JÁNOSI, Péter E. KOVÁCS, József KÖBLÖS, István TRINGLI. Budapestini 1997 (ďalej EFHU), s. 102.

³³ KRISTÓ, Gyula: A szegedi hospeskiváltság keltéről. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica CVII*. Szeged 1998, s. 29–34.

³⁴ 1264: concessimus, ut in omnibus perfruantur libertate, qua dicti hospites Albenses perfrui dinoscuntur – DL 90 750. (v prepise Ondreja III. z roku 1291), vydanie pozri RA II/4, s. 62.

³⁵ 1271: in illa et eadem libertate, qua cives et hospites nostri Albenses gratulantur – DF 285 440. (prepis listiny Ondreja III. z roku 1295 v opise z 18. storočia), vydanie pozri CD V/1, s. 146–149, EFHU s. 61–63.

menáva právo richtára, voleného mešťanmi, aby v sporoch rozhodoval a súdil podľa zvyku belehradských mešťanov a ostatných uhorských *hospesov*.³⁶ Výsadnú listinu Vasváru z roku 1279 uzatvára nariadenie, aby sa v ostatných bodoch svojich slobôd riadili zvykom a slobodami mešťanov Stoličného Belehradu.³⁷ Nakoniec hodno spomenúť listinu Ondreja III. z roku 1291, ktorou výbercom cla zakazuje vyžadovať clá od mešťanov Šopronu, keďže oni sú podľa vzoru Stoličnobelehradčanov oslobodení spod platenia.³⁸ To, že tieto listiny neodkazujú priamo na výsadnú listinu Stoličného Belehradu z roku 1237, ale na slobody (*libertas*) alebo zvyky (*mos*) Belehradčanov, v tomto prípade nemá zvláštny význam,³⁹ nakoľko sa jedná o všeobecný zvyk, ktorého súvislosti vidíme aj vo výsadnej listine „spišských šľachticov“ (*nobiles de Scepus*), neskôr nazývaných aj „desiatimi kopijníkmi“, ktorou boli spišskí šľachtici v roku 1243 oslobodení od platenia určitých daní. Odvoláva sa tu na Zlatú bulu z roku 1222, bez toho však, aby sa zmieňovala priamo o dokumente (dokumentoch), ktoré písomne obsahujú text buly.⁴⁰

Máme teda k dispozícii množstvo takých údajov – aj okrem trnavskej výsadnej listiny z roku 1238 a nitrianskej z roku 1248 – ktoré sa odvolávajú na výsady Stoličnobelehradčanov. Hronskobeňadické falzum z roku 1217, ktoré spomína aj Uličný, však medzi ne nepatrí. Dokument udeľuje pre nemeckých, maďarských a slovanských *hospesov*, ktorí sa chcú usídlieť na pozemkoch hronskobeňadického opátstva, slobody, aké majú peštianski, stoličnobelehradskí a budínski (starobudínski – Óbuda!) kráľovskí hostia, a zároveň ich oslobodzuje spod platenia rozličných kráľovských daní.⁴¹ Listina označuje výsady peštianskych, stoličnobelehradských a starobudínskych hostí za rovnocenné.

³⁶ 1277: villicus [...] iudicet et decernat more civium Albensium et aliorum hospitem in regno nostro existentium – DF 201 646, vydanie pozri CD V/2, s. 397 – 401, *Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana*. Edidit Stephanus Ladislaus ENDLICHER. Sangalli 1849 (ďalej: RHMA) s. 545–548, UB II., s. 102–104, EFHU s. 68–71.

³⁷ 1279: statuimus et concessimus declarandum, ut in aliis articulis libertatum more et libertate civium nostrorum de Alba gaudeant et fruantur – DL 91 449 (listinu prepísal Karol I. 25. októbra 1336, neskôr Eudovít I. Lajos 4. júna 1379 a Žigmund 8. júna 1425, napokon kapitula vo Vasvári 3. febr. 1426 a nakoniec Vašská stolica 19. júna 1453), vydanie pozri CD V/2, s. 525–528, RHMA s. 551–554, HO V., s. 60–62, EFHU s. 71–72.

³⁸ 24. sept. (1291): cives nostri Supronienses, prout cives nostri Albenses in locis tributorum nullum tributum, secundum quod ordinavimus solvere teneantur – DF 201 665, vydanie pozri HO II., s. 25, UB II., s. 333–334, na datovanie listiny pozri RA č. 3816.

³⁹ Por. ULIČNÝ, Ferdinand. Falošná listina c. d., s. 11.

⁴⁰ 7. jún 1243: nullus ipsorum [sc. nobilium de Scepus] aliquam collectam vel exactionem solvere teneantur, nisi collecta ad servientes regis et alios quoslibet nobiles fuerit generalis – CDES II., s. 89, por. 1222: nullam collectam, nec liberos denarios colligi faciemus super predia servientium – CDES I., s. 200 a 1231: nullam collectam, nullam exactionem, nec lucrum camere, quocumque nomine possit censerī, occasione aliqua super homines cuiuscumque nationis vel condicionis colligi faciemus – CDES I., s. 267.

⁴¹ 1217: cuiuscumque nationis homines, Saxones videlicet, Hungarii, Sclavi seu alii ad terram monasterii Sancti Benedicti de Goron [commorandi cau]sa iam convenerunt, vel convenire voluerint, prerogativa eiusdem libertatis iure perpetuo gaudeant, que hospites nostri in Pesth, Albe vel Bude commorantes, auctoritatis regi[e privilegio tra]nquillitate perpetua perfruuntur – CDES I., s. 179. – O pravosti listiny pozri RA č. 346. a MARSINA, R.: Štúdie k Slovenskému diplomatáru I. Druhá časť c. d., s. 67–71.

Lenže Starý Budín (Óbuda) nikdy nedostal mestské práva, na rozdiel od tamojších *hospesov*, o ktorých, aj keď nie vo veľkom počte, ale máme údaje – z roku 1231 poznáme starobudínskeho latínskeho kupca,⁴² roku 1283 sa spomína istý *hospes*, podľa mena pravdepodobne Nemeč.⁴³ Je teda zrejmé, že tie slobody, ktoré chcel falzifikátor s odvolaním sa na výsady spomenutých troch miest zabezpečiť aj pre ľudí v hronskobeňadickom opátstve, nemohli byť iné, len výsady hostí (*hospes*), ktoré však poskytujú užšie práva, než mestské výsady. Obdobie vzniku falošnej hronskobeňadickej listiny sa skoršie datovalo medzi roky 1227–1240, pričom z jednej strany ho ohraničovala donácia kráľa Imricha, ktorou daroval časť Óbudy tamojšiemu prepoštvu, potom ju roku 1205 odobral a roku 1212 opäť daroval, napokon sa okolo roku 1227 opäť dostala do rúk kráľa, na druhej strane zase dane, ktoré sa v listine spomínajú, po tatárskom vpáde už zanikli.⁴⁴ Tento časový rámec sa však dá ešte viac zúžiť, keďže zväšadenie peštianskych meštánov sa uskutočnilo roku 1231,⁴⁵ a Stoličný Belehrad už roku 1237 s istotou dostal výsadnú listinu od Bela IV., tak vznik hronskobeňadického falza môžeme datovať do rokov 1231 až 1237.

Podobné slobody, udeľované spoločenstvám *hospesov*, zohrali významnú úlohu vo vývoji miest v Uhorsku. Z nich sa totiž vyvinul systém mestských privilégií. Zásadný rozdiel medzi usadlosťou *hospesov* a mestom z právneho hľadiska spočíva v tom, že samospráva mesta nebola obmedzovaná, ale – ako sme mohli vidieť aj v predchádzajúcich príkladoch – zabezpečovala im úplnú súdnu nezávislosť spod súdnych právomocí stoličného župana.⁴⁶ Pri takomto chápaní premeny jednotlivých osád v mestá teda opodstatnene môžeme hľadať obdobie výsadných spoločenstiev *hospesov* (pravda, ak nejde o novozaložené obce, ktoré okamžite dostali aj mestské práva). Týmto sa dá vysvetliť, že výsadné listiny mnohých obcí obsahujú odkazy na nejaké staršie slobody. V prípade Nitry napríklad listina Bela IV. z roku 1248 poznamenáva, že „naši priaznivci“ – teda Nitrania – „už dávnejšie užívali rôzne vzácne slobody“,⁴⁷ listina Šopronu z roku 1277 spomína výsady udelené Belom IV. a Štefanom V.,⁴⁸ kým z výsadnej listiny Kőszegu, vydananej Karolom I. vysvitá, že obec už vtedy, keď patrila zemepánom z Kőszegu z rodu

⁴² 1231: *Monumenta ecclesiae Strigoniensis I–III*. Collegit et edidit Ferdinandus KNAUZ, Ludovicus CRESCENS DEDEK. Strigonii 1874–1924., IV. Ad edendum praeparaverunt Gabriel DRESKA, Geysa ÉRSZEGI, Andreas HEGEDŰS, Tiburcius NEUMANN, Cornelius SZOVÁK, Stephanus TRINGLI. Strigonii – Budapestini 1999. I., s. 280.

⁴³ 1283: BTOE I., s. 216.

⁴⁴ GYÖRFFY, György. *Pest-Buda kialakulása. Budapest története a honfoglalástól az Árpád-kor végi székvárossá alakulásig*. Budapest 1997, s. 113. – O osude Óbudy pozri tamže, s. 103–108.

⁴⁵ Tamže, s. 113. – Je potrebné poznamenať, že Györffy pokladá už výsadnú listinu Pešti z roku 1231 za mestské privilégium, por. tamže, s. 136–138.

⁴⁶ FÜGEDI, Erik. Középkori magyar városprivilégiumok. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából XIV*. Budapest 1961, s. 26.

⁴⁷ 1248: *fideles nostri cives castris Nitriensis [...] licet ipsi prius fuissent libertatis utique commendandae* – CDÉS II., s. 209.

⁴⁸ 1277: EFHU, s. 69.

Héder, disponovali istými výsadami,⁴⁹ a tak by sme mohli ďalej pokračovať. Falošná hronskobeňadická listina sa takto stáva (jedným) dôkazom, že Stoličnobelehradčania už pred získaním svojej privilegálnej listiny roku 1237 disponovali výsadami hostí. Tento predpoklad potvrdzuje aj prvá známa pečať obce. Prvá zachovaná listina bola vystavená v mene „richtára Stoličného Belehradu, jeho dvanástich prísazných a všetkých mešťanov toho istého hradu“ (*iudex castris Albensis et duodecim iurati ac universi cives castris eiusdem*),⁵⁰ pričom kruhopis privesenej pečate hovorí: S[igillum] · LATINORVM · CIVIVM · ALBENSIVM (‘Pečať’ latinských mešťanov Stoličného Belehradu).⁵¹ Na základe uvedeného sa dá predpokladať, že pečať mohla pôvodne patriť komunite Latínov, usídlených v Stoličnom Belehrade, zatiaľ čo analýza charakteristických znakov pečate – na nej viditeľný obraz a typ písma na kruhopise – poukazuje na to, že pečať môže pochádzať rovnako z prvej tretiny 13. storočia, teda z obdobia vlády Ondreja II., ako pečať ostrihomských Latínov alebo Nemcov, usídlených v Pešti práve Ondrejom II.⁵² Keďže k zväzadneniu obyvateľov Pešti s najväčšou pravdepodobnosťou došlo v roku 1231 a odôvodnene môžeme k tomuto dátumu viazať aj vyhotovenie peštianskej pečate⁵³ a tiež aj vo výsadnej listine sedmohradských Sasov od Ondreja II. z roku 1224 – nazvanej podľa vydavateľa *Andreanum* – sa povoľuje používanie spoločnej pečate,⁵⁴ máme dôvod predpokladať, že stoličnobelehradskí Latíni preto mali svoju pečať v čase Ondreja II., pretože už vtedy vlastnili určité privilégia.

Ferdinand Uličný viaže vznik – podľa neho falošnej – listiny Stoličného Belehradu z roku 1237 k sporu s mníškami zo Zajačieho (Margitinho) ostrova, čo však je neodôvodnené, pretože mníšky získali právo na budínske jarmočné mýto až roku 1255,⁵⁵ a tak aj falšovanie sa muselo uskutočniť až po roku 1255, pretože skôr by to bolo bezpredmetné. Táto možnosť sa však s veľkou pravdepodobnosťou dá vylúčiť. V tomto prípade (1) by sa odkaz na celokrajinské oslobodenie od mýta Stoličnobelehradčanov v privilegálnej listine Trnavy z roku 1238 stal nevysvetliteľným; (2) nariadenie o mýtnych položkách vydané pre mníšky zvlášť zdôrazňuje, že Stoličnobelehradčania (rovnako aj

⁴⁹ 1328: UB IV., s. 35; por. aj ZSOLDOS, Attila. Város a határon. *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények* 31. (2004: 1), s. 5–14 a BARISKA, István: Egy elfelejtett Treskovitz-level 1528-ból. *Soproni Szemle* 62, (2008), s. 122–128.

⁵⁰ 1270: DL 83 130.

⁵¹ Foto pozri KUBINYI, András: Székesfehérvár középkori oklevéladása és pecsétei. In: *Székesfehérvár évszázadai II. Középkor*. Ed. KRALOVÁNSZKY Alán. Székesfehérvár 1972, s. 152 (obr. č. 1). – Tá istá pečať je zavesená na ďalšej listine mesta z roku 1478, pozri DL 18 022, fotografia je sprístupnená aj v digitálnej databáze Magyar Országos Levéltár-u podľa signatúry (<http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a110505htm?v=pdf&a=start>).

⁵² KUBINYI, András. *Székesfehérvár középkori oklevéladása és pecsétei* c. d., s. 151–154.

⁵³ GYÖRFFY, Gy.: *Pest-Buda* c. d., s. 112–113, o pečati mesta Pešť pozri aj KUBINYI, András. Buda város pecséthasználatának kialakulása. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából XIV*. Budapest 1961, s. 114.

⁵⁴ 1224: concessimus, unicum sigillum habeant, quod apud nos et magnates nostros evidenter cognoscatur – UGDS I., s. 35.

⁵⁵ 25. júl 1255: BTOE I., s. 54–55.

Ostrihomčania) ho musia zaplatiť,⁵⁶ čo jednoznačne prezrádza, že oslobodenie Stoličnobelehradčanov od mýta je staršie ako právo mníšok vyberať mýto.

Tie prípady, v ktorých sa výsady Stoličnobelehradčanov objavujú v iných súvislostiach, nijako sa nevzťahujú k oslobodeniu od platenia mýt, dokazujú aj z iného hľadiska, že Ferdinand Uličný neopodstatnene viaže vznik výsadnej listiny Stoličného Belehradu z roku 1237 k mýtnemu sporu s mníškami v rokoch 1320 a 1411. Sám spomína, že aj nitrianska listina z roku 1248 sa v bode o kompetenciách richtára voleného obyvateľmi odvoláva na zvyk Stoličnobelehradčanov,⁵⁷ listina Győru z roku 1271 zase na základe vojenských povinností poukazuje jednoznačne na slobody Stoličného Belehradu.⁵⁸ Tieto údaje rozpúšťajú všetky prípadné pochybnosti ohľadom toho, že by sa výsadná listina Stoličného Belehradu z roku 1237 týkala len oslobodenia od platenia mýta,⁵⁹ pričom odkaz z roku 1320 a obsahový prepis z roku 1411 celkom jasne poznamenávajú, že výsadná listina Stoličného Belehradu okrem oslobodenia od platenia mýt upravuje aj iné otázky.⁶⁰

Vráťme sa k otázke zmienky z roku 1320 a obsahovým prepisom z rokov 1411 a 1498. Za zásadnú chybu pokladám, že Ferdinand Uličný neberie do úvahy tie rozdiely, ktoré sú medzi nimi zreteľné. Zmienka z roku 1320 a obsahový prepis z roku 1496 spomínajú zhodne originál listiny vydanéj Belom IV. roku 1237, zásadným rozdielom však je, že prvá listina nevie nič o údajnej listine svätého Štefana a o tom, že by zhorela, hoci ostatné prvky sú porovnateľné s obsahovým prepisom z roku 1496. Na druhej strane však obsahový prepis z roku 1411 používa variant listiny z roku 1237 z prepisu z roku 1285 a neskôr z roku 1379, ale – zhodne so zmienkou z roku 1320 – ani v tejto nie je poznámka o údajných výsadaách udelených sv. Štefanom. Opomenutie týchto rozdielov mohlo viesť k tomu, že Ferdinandovi Uličnému uniklo: variant listiny z roku 1237 obsahujúci aj historiku s výsadnou listinou od sv. Štefana – teda podľa môjho názoru: sfaľovaný exemplár pravej listiny z roku 1237 – sa objavuje práve vtedy, keď ju Stoličnobelehradčania potrebovali: v priebehu sporu v rokoch 1494–1496, ako som už spomenul, museli dokazovať, že ich oslobodenie od platenia mýt v celej krajine je staršie ako z roku 1158. Z tohto hľadiska je charakteristické, že roku 1320 predložili zboru uhorských biskupov ešte originál, ale roku 1411 už prepis listiny Ladislava IV. z roku 1285, ktorú roku 1379 potvrdil aj Ľudovít I. Aj neskôr používali túto listinu, takže túto potvrdil

⁵⁶ 25. júl 1255: item statuimus, quod nominatim Strigonienses et Albenses et breviter omnes, qui causa mercandi ad forum venerint, de mercimoniis suis modo supradicto ad solutionem tributi teneantur – BTOE I., s. 57.

⁵⁷ 1248: CDES II., s. 209, por. ULIČNÝ, Ferdinand. Falošná listina c. d., s. 11.

⁵⁸ 1271: adhuc, quia paupertas ipsorum hospitum lauriensium nobis extitit evidenter, de libertate civium Albensium hoc solum excipimus, quod nobiscum vel cum aliquo alio barone nostro exercituare nullatenus teneantur – EFHU, s. 63. – Fakt, že Stoličnobelehradčania mali povinnosť vojenskej služby potvrdzuje údaj, že istý belehradský mešťan padol počas kráľovskej výpravy – 1261: RA I/3, s. 388 (č. 1272).

⁵⁹ Por. ULIČNÝ, Ferdinand. Falošná listina c. d., s. 9.

⁶⁰ 1320: in quo inter cetera vidimus contineri – ZSOLDOS, Attila – NEUMANN, Tibor. *Székesfehérvár középkori kiváltságai* c. d., s. 65; 1411: in quibus inter cetera habebatur – tamže, s. 47.

aj kráľ Albrecht (niekedy v rokoch 1438–39), nakoniec ju potvrdili aj uhorské stavy na sneme roku 1446.⁶¹

Nakoniec je pre mňa celkom nepochopiteľné, ako by sa dalo získať celokrajinské oslobodenie od platenia mýt na „základe zvykového práva“, ako to mieni Ferdinand Uličný.⁶² O procese dokazovania oslobodenia od mýta pramene neposkytujú žiadne informácie – nanajvýš sa môžeme len domnievať, že tu zohrala úlohu pečať⁶³ – môžeme však oprávnenne predpokladať, že ten, kto nevedel dokázať svoje oslobodenie od platenia mýta, musel zaplatiť, inak mu mýtnici nedovolili prejsť cez mýto. Zrejme toto sa stalo aj vtedy, ak sa niektorý mešťan Stoličného Belehradu po prvýkrát pokúsil prejsť cez mýto bez preukázania privilégia. A ak sa o to pokúsil druhý-, desiaty-, stýkrát, tak ho snád pustili? Sotva. Táto minca však má aj druhú stranu: spreď roku 1237 nepoznáme ani jeden prípad odvolávania sa na výsady Stoličnobelehradčanov, ale už v roku 1238 sa objavuje prvý príklad v listine pre Trnavu (a to práve v súvislosti s oslobodením od platenia mýt). Keby bola pravdivá hypotéza o vývoji oslobodenia od mýta na zvykovom práve, tak to by už muselo mať roku 1238 dlhšiu tradíciu. Je poučné poukázať v tejto veci na prípad Satmáru, ktorý získal privilégium roku 1230, pričom v ňom nie je žiadne odvolanie sa na akúkoľvek výsadu Stoličného Belehradu,⁶⁴ ale v privilégii z roku 1265 o to viac.⁶⁵ Rozdiely medzi oboma satmárskymi listinami sa dajú odôvodniť jediným dôvodom: 6. mája 1237 Belo IV. vydal privilegiálnu listinu pre Stoličný Belehrad, ktorá sa stala známou v celej krajine a poslúžila ako vzor pri zvyšňovaní iných komunít *hospesov*. Listina je teda pravá, bez ohľadu na to, že na konci 15. storočia – pre práve aktuálnu situáciu – bol vyhotovený aj jej falošný exemplár.

Z maďarského originálu preložila Tünde Lengyelová

ON CHARTER OF SZÉKESFEHÉRVÁR FROM ARPÁDIAN PERIOD

Attila Zsoldos

The author of the paper is reacting to the study of Ferdinand Uličný (Slovenská Archivistika 45, 2010: 2, s. 6–14). The polemic regards the authenticity of the charter from 1237 granted by the king Bela IV whose original has not been preserved and it is known only from several transcripts. The transcript from 1496 mentions the fact of giving the charter to Belgradians from Stephen I; however, it was burnt, so they asked the king Bela IV to have their privileges renewed. The king did so. The author, on the basis of his research, alleges that the original copy of the charter by Bela IV from 1237 did not contain a very improbable story

⁶¹ 1496: ZSOLDOS, Attila – NEUMANN, Tibor. *Székesfehérvár középkori kiváltságai* c. d., s. 68–69.

⁶² ULIČNÝ, Ferdinand. Falošná listina c. d., s. 13.

⁶³ Por. Colomanni regis decretorum liber primus c. 82. – ZÁVODSZKY, Levente. *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok* c. d., s. 194.

⁶⁴ 1230: DL 90 749, chybné vydanie pozri CD III/2, s. 211–213.

⁶⁵ 1264: RA II/4, s. 62.

about the Saint Stephen's charter and its burning, and it only appeared in the transcript from 1498 due to the conflicts of Székesfehérvár inhabitants with the nuns from Nyúlsgiget in connection with their liberating from paying a toll. In his reconstruction of the events on the basis of facts revealed by the preserved documents, the Székesfehérvár inhabitants owned a credible charter by Bela IV from 1237, which contained a clause on their liberation from paying a toll (and other privileges). Later, Székesfehérvár inhabitants had a false copy of the charter produced, based on the authentic and credible document, and there was already present the story of the burnt charter issued by Saint Stephen.

On the basis of several documents, the author also refutes the statement of F. Uličný concerning the matter of the authenticity of the charter of Székesfehérvár, as well as the possibility of the existence of something like common law according to which Trnava inhabitants would have been freed from paying a toll. He supports his point by the statement that several theses suggested by Uličný are erroneous due to the fact that he had solely worked with the charter material concerning the territory of present-day Slovakia and he had not taken into consideration documents from other parts of the Hungarian kingdom. The author also explains the circumstances of the falsum for the abbey in Hronský Beňadik and specifies the time of its production. He notes the liberties granted to communities of guests (*hospes*) that evolved into the system of civic rights.

Translated by Michal Švec

DISKUSIA K DISKUSII ALEBO NA MARGO VÝČITIEK Dr. R. RAGAČA

V Slovenskej archivistike 1/2012 uverejnil PhDr. Radoslav Ragač, PhD. reakciu na moju štúdiu Stredoveká a ranonovoveká kultúra východného Slovenska vo svetle najnovších epigrafických, paleografických a heraldických zistení (Slovenská archivistika 1–2/2011). Zmieňuje sa v nej o láskavosti, s akou mi dáva do pozornosti svoje pripomienky či výhrady, no spôsob jeho hodnotenia mojich výskumov veľmi láskavý nebol. Aj k obsahu jeho príspevku možno vzniesť viaceré námietky. Píše napríklad v súvislosti s erbom Abrahama Christianiho o akomsi levovi. No v mojej štúdii sa jasne vyjadrujem o baránkovi s kalichom a hostiou a dokladá to aj samotná fotografia priložená k štúdii. V nijakých archívnych prameňoch či bardejovských tlačiach nenájdeme nič, čo by svedčilo o nobilitovaní Christianiho. O jeho neurodzenom pôvode svedčí aj samotný nápis sepulkrálie, ktorý rovnako ako iné písomnosti charakterizujú tohto vzdelanca ako pastora. A práve v tomto kontexte treba vnímať aj samotné štítové znamenie.

Autor si ďalej zrejme nevšimol fakty, ktoré som uviedol v súvislosti s doposiaľ neznámym epitafom *Hansa Christa*, známeho tiež ako *Nissensis*. Inak by postrehol archívny prameň, ktorý v súvislosti s úmrtím tohto bardejovského mešťana uvádzam. Pripísanie epitafu tomuto mešťanovi teda nie je „odvážne“, ale jednoducho vyjadruje holú skutočnosť.

Pán kolega Dr. R. Ragač spochybnil aj moje doklady o prepojení Bardejova, respektíve bardejovských mešťanov s oblasťou Sliezska. Obojstranné kontakty nedosvedčujú len „veľmi insitné“ sliezske analógie bardejovského nárečia, ale aj početné archívne prameňe, nehovoriac o samotných bardejovských epitafoch, ktoré svojou formou, druhom písma i obsahom jednoznačne korešpondujú s tými sliezkymi!¹

Kolegu Dr. R. Ragača nezaujalo, že fragment epitafu *Joachima Angerna* pripisujem cudziemu šľachticovi, a tak ako v prípade všetkých doposiaľ známych sepulkrálií šľachtických cudzincov na území Šariša, aj v tomto prípade môže ísť o import, ktorý svojimi výtvarnými prvkami, ale aj písmom (fraktúra), mohol časovo predstihovať tunajšie sepulkrálie podobného typu. Autor diskusného príspevku R. Ragač neverí očitému svedkovi V. Miškovskému, ktorý prečítal rok 1567 na ešte kompletnej sepulkrálii v 19. storočí. Nepopieram však, že práve o tejto pamiatke by sa naozaj mohlo polemizovať a ja by som bol naozaj rád, ak by sa tak aj vďaka diskusii s R. Ragačom udialo. Preto je smutné, že on označuje moje bádanie za „zavádzajúce a bezpredmetné“. Pritom sám neponúkol rukolapný dôkaz o tom, čo podčiarkuje výkričníkom, a síce, že inkriminovaný fragment je o storočie mladší. V tejto súvislosti sa autor dopustil malého omylu, keď na podporu svojho tvrdenia o datovaní fragmentu do druhej polovice 17. storočia spomína „dvojicu ranobarokových epitafov bardejovských mešťanov Klösovcov“. Jestvuje však len jeden epitaf príslušníka tohto rodu, a to epitaf Jakuba Klösa z roku 1665.² Správne nie je ani

¹ Túto skutočnosť mi na nedávnej konferencii *Longius aut propius mors sua queque manet. 11. zasedání k problematice sepulkrálních památek* (Praha, 31. 10. – 2. 11. 2012), venovanej sepulkráliam, potvrdil v diskusii po mojom príspevku aj popredný český historik umenia PhDr. Dalibor Prix, CSc. z Ústavu dejín umenia Českej akadémie vied.

² Pozri: ČOVAN, M.: *Stredoveké a ranonovoveké epigrafické pamiatky latinského kultúrneho okruhu v Šariši*. Dizertačná práca 2011, s. 183–184. Dokonca ani literatúra, na ktorú sa autor diskusného príspevku odvoláva, nič také neuvádza.

tvrdenie, že oba spomínané fragmenty epitafov sú v odbornej literatúre už známe. Nuž áno, spomínaná literatúra ich zmieňuje, ale ako neznáme... Samotný riaditeľ Šarišského múzea, PhDr. František Gutek, mi tieto pamiatky, uložené v depozite, láskavo sprístupnil s tým, že sú doposiaľ neidentifikované.

R. Ragač na iných dvoch miestach svojho textu zdôrazňuje, že pokladal za „nevyhnutné doplniť dodatkom“, respektíve, že mal „výhrady“ k štúdiu v časopise *Pamiatky a múzeá*, ktorá bola o nových zisteniach ohľadne šarišských sepulchrálií.³ Tým akoby navodzoval v čitateľovi dojem, že ide opäť o akúsi neprofesionálne zvládnutú štúdiu. Názor si môže vytvoriť každý po prečítaní oboch textov. V skutočnosti totiž nejde o nijaké výhrady. R. Ragač si totiž neprečítal dostatočne pozorne štúdiu, ktorú spolu s fotografickým materiálom dostal od autorov k dispozícii, a vo svojej poznámke pripomínal autorom skutočnosť, ktorá sa v samotnej štúdiu nachádza.⁴

Okrem obsahových výhrad by som rád poznamenal aj niečo k Dr. R. Ragačom zdôraznenej etike vedeckej práce. Autor diskusného príspevku pri svojej rozsiahlej publikačnej činnosti iste vie, že každá štúdia sa dá dopĺňať (pravdepodobne aj tie jeho). Do redakcie *Pamiatok a múzeí* som spolu so Zuzanou Jánošíkovou dodal svojho času spomínanú štúdiu aj s kompletným obrazovým materiálom. Kolega Dr. R. Ragač, ako člen redakčnej rady, na základe našich, ešte nepublikovaných podkladov identifikoval meno rytiera opisovanej sepulchrálie. Na toto jeho zistenie som upozornil hneď v nasledujúcej svojej štúdiu, ktorú som po vyjdení dodatku Dr. Ragača odovzdal do tlače. Monografia, ktorej je súčasťou, však doposiaľ z rôznych príčin nevyšla.⁵ Ak sa Dr. R. Ragača dotklo, že jeho zmienku o mene rytiera von Treskov, ktorého identifikoval na základe podkladov získaných mojím dlhodobým vedeckým výskumom v Šariši, necitujem aj vo svojej ostatnej štúdiu v Slovenskej archivistike, ospravedlňujem sa mu, no zároveň dodávam, že som to nebol ja, kto necitoval skutočný výskum. Pevne však verím, že naša diskusia nebude len „školometskou dišputou“ o etike, ale že prispeje aj k hlbšiemu poznaniu dejín zmieňovaného regiónu.

Miroslav Čovan

³ ČOVAN, M. – JANOŠÍKOVÁ, Z.: Tri figurálne náhrobky zo Šariša. In: *Pamiatky a múzeá*, 2010, roč. 59, č. 2, s. 27–32.

⁴ Tamže, s. 32, pozn.12.

⁵ ČOVAN, M.: Sepulchrálie významných šarišských rodov. (Prameň ku genealogickému výskumu šľachty). In: Frederik Federmayer a kol.: *Magnátske rody v našich dejinách 1526–1948*. Bratislava 2012, v tlači.

LITERATÚRA

RECENZIE A REFERÁTY

PRAMENNÉ DOKUMENTY K DEJINÁM SLOVENSKA A SLOVÁKOV OD NAJSTARŠÍCH ČIAS PO PRVÚ FÁZU NÁRODNÉHO OBRODENIA V ZBIERKACH ARCHÍVU LITERATÚRY A UMENIA SLOVENSKEJ NÁRODNEJ KNIŽNICE (tematický inventár). Spracoval a zostavil Viliam Mruškovič. Martin: Slovenská národná knižnica 2009. 540 strán A4.

Svojím spôsobom a proklamovaním pramenná edícia k dejinám Slovenska a Slovákov si kladie za svoju úlohu lepšie sprístupniť fondy Archívu literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice (ďalej ALU SNK). Okrem úvodu a menného a miestneho registra sa skladá z dvoch častí: prvú autor či editor sám celkovo nepomenúva (strany 9–186), no možno ju označiť za obsahovú charakteristiku; druhej časti (akoby súčasťou slovenských dejín), nazvanej *Súpisom* (strany 187–447), obsahujúcim 1757 číslovaných jednotiek. Číslo súpisu 1–1757 sú zrejme výberom z fondov (nie je spresnené akých, ktorých) ALU SNK, ktoré možno vročiť od najstarších čias po približne prelom 18. – 19. storočia. Základný fond (či fondy?), z ktorého sa tento výber urobil je zrejme (rukopisný) fond Slovenskej národnej knižnice, pôvodne vlastne Literárny archív Matice slovenskej (ďalej LAMS), či Archív Matice slovenskej (alebo jeho časť), ktorý sa vytváral po celé desaťročia, keď ešte Slovenská národná knižnica buď vôbec alebo ako úplne samostatný organizačný útvar nejestvovala. Nevedno prečo nie je pôvod prezentovanej zbierky riadne vysvetlený. Nie je vylúčené, že k tomuto pôvodnému fondu boli po jeho politicky mocenskom odňatí Matici slovenskej pričlenené aj novšie akvizície, no o tom všetkom by sa mal čitateľ dozvedieť z úvodu k tomuto celému veľkému dielu. Z tohto „fondu“ teda Viliam Mruškovič zostavil tento výber aj jeho chronologicky opisovanú charakteristiku. V *Súpise* (aj v jeho obsahovej charakteristike) je prezentovaný materiál rozdelený do ôsmich tematických skupín (*Filológia, Historiografia, Humanitné vedy, Teológia a náboženstvo, Prírodné vedy, Aplikované vedy, Právo a Ostatné*), ktoré sa potom členia na množstvo podskupín, v rámci ktorých sa – podľa možnosti – potom postupuje chronologicky. Autor či editor si je vedomý aj subjektívnosti členenia skupín a podskupín, aj problematikosti chronologického členenia podskupín, ktoré sa fakticky nedá vždy presne dodržať.

Osobitnú pozornosť treba venovať forme (osnove) jednotky *Súpisu*; skladá sa z poradového čísla, stručnej charakteristiky, vyjadrenej incipitom, nadpisom, označením atp.; potom v strede (zväčša) tretieho riadku je polotučne vytlačená signatúra a potom nasleduje stručný obsah (náplň) jednotky. Správnejšie by bolo polotučne vysádzať poradové číslo súpisovej jednotky a signatúru, ktorá je po vytvorení súpisových jednotiek druhoradá, dať na koniec. Vzhľadom na to, že tzv. signatúry sú veľmi rôznorodé, lebo sa skladajú od označenia veľkou literou spojenou s číslom až po štyri prvky (veľká litera, číslo, ďalšia veľká litera a ďalšie číslo) pričom niekedy ide až o štvormiestne čísla, malo by sa

vysvetliť alebo aspoň naznačiť, čoho, akých celkov sú to signatúry a ako sa postupovalo pri ich tvorení. Nie vždy je zjavné, či ide o jeden list, alebo viac listov, či zväzok, knihu, či ide o rukopis alebo tlač; malo by to byť jasne a jednoznačne uvedené (nemalo by sa to azda pokladať za zbytočné a samozrejmé). Napokon veľmi dôležité je aj uvádzanie (alebo aspoň predpokladanie) proveniencie, čo zväčša umožňuje ľahšie pochopenie a zaradenie textu.

Za otázne treba pokladať aj použitie výrazu „dokumenty“ v nadpise celej práce. Ide tu o svojím spôsobom archívny inventár, či výťah alebo čiastočný inventár, preto by sa malo prihliadať k archivistickému terminológii, teda správnejšie by bolo použiť najširšie možné označenie „písomnosti“ o čo tu aj v skutočnosti ide. Neprimerané je použiť označenie dokumenty azda vo všeobecno literárnom zmysle, lebo v archívárskej či archivistickému terminológii má termín „dokument“ špecifický (definovaný) význam, za dokument nemožno označiť všetky druhy písomností.

Rázovitosť autorom používanej terminológie vyplýva aj z opisu č. 703 Súpisu (strany 301–303). Ako všeobecná (záhlavná) charakteristika sa uvádza „(Zbierka listín)“. Táto zbierka listín sa potom podrobnejšie opisuje až v 48 číslovaných položkách, z ktorých uvádzame len základné slová: 1. *Carmen Onomasticon báseň*; 2. - - - *oslavná báseň na nezisteného* - - -; 3. *Kresba-ornament s nápisom*; 4. *Latinská báseň*; 5. - - - *vysvedčenie Samuela Daniela Lišoviniho*; 6. - - - *vysvedčenie Martina Lániho*; 7. - - - *gratulačný text s veršami*; 8. - - - *náhrobný nápis*; 9. - *horoskop – gratulácia vicepalatínovi*; 10. - - - *prošba vrchnosti; atď.* Z napísaného je zrejmé, že pre autora listina nie je špecificky definovanou písomnosťou, ale (v tomto prípade nesprávne) ju chápe ako písomnosť vo všeobecnom slova zmysle, teda neodborne. Súpisové číslo 706 (strana 303) je označené ako „Odpisy Františka Hrušovského z protokolov.“ Nehovorí sa, o aké protokoly ide, ale ako prvá odpísaná jednotka je zrejme latinské znenie druhej zakladacej listiny Bela IV. pre Turčiansky kláštor z roku 1252; ako druhá položka tu vystupuje „riešenie sporu v Slovach z roku 1714, čiže sú to písomnosti, ktoré sa prostredníctvom (či od) Františka Hrušovského dostali iste pred rokom 1946 do Literárneho archívu (vtedajšej zbierky písomností) Matice slovenskej. Súpisové číslo 150 (strana 209) má označenie „Catalogus scriptorum rerum Hungaricarum qui inter Simonis Schardij Germanicarum rerum scriptores fol. Giessa 1673, editos tomo II. continentur, ut requitus“. Odhliadnuc od drobných prehreškov proti latinčine „requitus“ je nesprávne prečítané, alebo aj tlačová chyba, lebo správne má byť iste „sequitur“. Ďalej sa dozvedáme „Súpis uhorských spisovateľov“ z diela Simona Scharda (1535–1573) o nemeckých spisovateľoch z roku 1673. Ide o deväť strán súpisu spisovateľov 16. storočia; medzi vymenovanými sú aj Ján z Turca (15. storočie), Ján de Kikullev (správne Kükülő, dnes v Rumunsku Târnave), autor kroniky o uhorskom kráľovi Ľudovítovi I., žijúci v 14. storočí, v slovenskej historiografii nazývaný Ján (Apród) zo Šarišských Sokoloviec, ďalej Peter Rabzani (správne Ranzanus), pôsobiaci na dvore Mateja Korvína, teda z druhej polovice 15. storočia. V nepresnostiach (mierne povedané) by sa dalo pokračovať (aj v rámci tohto čísla Súpisu). Treba však povedať, že azda väčšinu jednotiek súpisu tvoria jednotliviny, ktoré sú pomerne ľahko charakterizovateľné na základe údajov, ktoré poskytujú.

Rázovitý je spôsob zaraďovania do skupín a podskupín. V rámci historiografie v podskupine „Genealógia“ sú zaradené písomnosti pochádzajúce z rodových či rodinných archívov, tak jednotliviny ako aj súbory; v tejto podskupine pod číslami 328–344 (strany 245–249) sú zaradené, vždy pod rovnakým záhlavím „Dokumenty rodového archívu

Žambokrétovcov.“ skupiny vždy niekoľko desiatok písomností, chronologicky alebo tematicky blízky; vzbudzuje to dojem, ako by šlo o fascikle usporiadaného archívu Žambokrétovcov, ktorých prvá časť (starej) signatúry je vždy číslo 156, potom v nej nasledujú rozličné litery a opäť čísla. Z uverejnených údajov sa zdá zrejme, že všetko toto je provenienčne jednotkou, ktorá bola, nevedno z akých príčin, rozčlenená. Zdá sa, že (teraz už) v Slovenskej národnej knižnici sa vôbec nerešpektuje provenienčný princíp, ktorý v archívnej práci je už od druhej štvrtiny 20. storočia hlavnou metodickou smernicou. Uvádzané konkrétne príklady sú len ilustratívne, nemožno tu všetko podrobne vypočítavať. Žiaľ, nepodarilo sa mi nájsť v Súpise rukopisy Mateja Bela, ani Jonáša Záborského, ktoré som svojho času študoval ešte v Literárnom archíve Matice slovenskej.

Škoda, že autor v zozname použitej encyklopedickej literatúry, z nie veľmi bohatej slovenskej encyklopedickej literatúry, nespomína prvú slovenskú encyklopédiu: *Slovenský naučný slovník. Príručná encyklopédia vedomostí v troch častiach. Redakčné práce viedol Dr. Pavel Bujnák, univerzitný profesor. „Litevna“ Literárne a vedecké nakladateľstvo Vojtech Tilkovský, Bratislava – Praha 1933* (spolu vyše 1 000 strán), ani dielo *Malá encyklopédia Slovenska. Súhrn poznatkov o minulosti a prítomnosti Slovenska. Encyklopedický ústav SAV. Veda – Vydavateľstvo, Bratislava 1987* (661 strán v 3 stĺpcoch).

Napriek prednesenej kritike, vzťahujúcej sa predovšetkým na spôsob spracovania tohto ináč veľkého diela, na spracovanie ktorého musel autor či editor vynaložiť obrovskú námahu a úsilie, treba zdôrazniť, že aj v predloženej podobe môže byť práca svojím spôsobom prínosom, najmä pre regionálnych bádateľov a to vďaka svojím registrom. Dalo a malo sa to ale urobiť ináč!

Od druhej polovice 50. rokov sa z iniciatívy vtedajšej Slovenskej archívnej správy presadzovala na Slovensku delimitácia fondov medzi archívami, múzeami a knižnicami. Vyvíjalo sa úsilie, aby všetky tieto inštitúcie opatrovali fondy, zodpovedajúce ich vlastnému poslaniu. Potom, najmä v 60. rokoch, došlo k mnohým výmenám, presunom, zmene držby opatrovaných fondov, lebo tieto tri druhy inštitúcií aplikujú rozdielne metodické prístupy pri ich spracovávaní a sprístupňovaní. Pririeknutie niekdajšieho celého Literárneho archívu MS Slovenskej národnej knižnici, motivované žiaľ nie odbornými zreteľmi, bolo v tomto smere kontraproduktívnym krokom. K jeho dôsledkom patrí na tieto časy neodborné spracovanie fondov niekdajšieho LAMS. Napriek veľkej vynaloženej námahe spracovávateľa treba konštatovať, že použitá metodika svojím charakterom patrí skôr do 19. storočia a nie na začiatok 21. storočia!

Richard Marsina

STUDIA HISTORICA TYRNAVIENSIA XI–XII. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku v spolupráci s Filozofickou fakultou Trnavskej univerzity v Trnave 2011. 502 s.

Publikácia vznikla v rámci riešenia grantov VEGA *Pramene k stredovekým slovenským dejinám II. a Rodové archívy slovenskej šľachty I.* Prvá časť zborníka je venovaná

pamiatke prof. PhDr. Vincenta Sedláka, DrSc., na ktorého počesť usporiadala katedra vedeckú konferenciu 2. decembra 2010. V úvodnom príspevku opisuje životnú dráhu prof. Sedláka vedúca katedry Marta Dobrotková. Na ňu nadväzuje milá osobná spomienka Ludmily Sulitkovej, ktorá niekoľko rokov pracovala v Historickom ústave SAV spolu s V. Sedlákom.

Richard Marsina zdôrazňuje význam mikulášskeho patrocínia v počiatkoch našich miest. Všetky významnejšie lokality s mikulášskymi patrocíniami ležali na dôležitých cestách. Ferdinand Uličný sa venoval titulatúre najvýznamnejšieho panovníka Veľkomoravskej ríše – Svätopluka. Odmieta titul Svätopluka ako kráľa. Miloš Marek skúma počiatky hradu Bana a jeho úlohu v hradskej sústave ranofeudálneho Uhorska. Predpokladá jeho existenciu v chotári Banky, resp. na sever od nej na vrchu Hradište na prechode horstva Považský Inovec. Daniela Dvořáková prezentuje zachovalú korešpondenciu českej kráľovnej Žofie z rokov 1424–1428, ktorá je špecifickým druhom prameňa, ktorý má subjektívne zafarbenie. Drahomír Velička popisuje kysucké hydronymá v písomných prameňoch do konca 14. storočia. Juraj Hladký nadväzuje na staršie výskumy prof. V. Sedláka, týkajúce sa hradu Szolgagyör a poukazuje na rozdielne názory historikov pri identifikácii tohto hradu a jeho majetkov. Využíva aj informácie z ľudovej slovesnosti a kroník obcí, čo nie je príliš preukazné, pretože obecní kronikári mohli získať údaje buď z archívnych prameňov, alebo dobovej literatúry a tú treba pozrieť. Táto kombinácia písomných prameňov a jazykovedných údajov je však sympatická. Sám však nechce vysloviť definitívny názor k lokalizácii hradu Szolgagyör. Predpokladá však v blízkosti obce Posádka (okres Hlohovec) existenciu včasnostredovekého hradiska slúžiaceho na ochranu obchodnej cesty a brodu cez Váh.

Mária Nováková sa venuje prínosu prof. Sedláka pre rozvoj slovenskej onomastiky. Zuzana Lopatková skúma spôsob financovania fár na území Smolenického dekanátu v 17. – 18. storočí. V rámci štúdie viaceré údaje (ktoré sa podarilo zistiť) spracúva vo forme tabuliek. Miloš Marek v štúdiu publikovanej v angličtine skúma spôsoby, ako sa do Uhorska v stredoveku dostávali cudzinci a ako sa tu usadzovali. Boli pozývaní panovníkmi, šľachticmi, prípadne sem prichádzali individuálne, ďalej to boli zajatci alebo utečenci. Tento prílev cudzincov závisel od politickej i hospodárskej situácie v jednotlivých obdobiach. Vladimír Rábik takisto v angličtine píše o počiatkoch stredovekého kláštora v Prievidzi. Využil pritom aj údaje z pápežských suplikačných registrov. Monika Skaliská skúma majetky pohraničného hradu Beckov nachádzajúce sa župách Gemer, Heveš a Novohrad. Autorka predpokladá u jobagiónov beckovského hradu, ktorí žili na tomto území, pečenežský pôvod. Pavol Vrablec v článku o osídlení Záhoria v 13. storočí konštatuje, že toto územie bolo pomerne husto osídlené vďaka tomu, že stratilo funkciu konfinia už v priebehu 12. storočia. Posledným príspevkom v tejto časti zborníka je bibliografia prác prof. V. Sedláka, ktorú zostavila Mária Nováková.

Druhá časť zborníka SHT je klasickým pokračovaním série týchto zborníkov, obsahuje 13 štúdií a 5 recenzií, pričom príspevky nie sú monotematicky zamerané, chronologicky zachytávajú obdobie od stredoveku až do 20. storočia. Miloš Marek (v angličtine) skúma genealógiu rodu Čechovcov z Levíc do konca 14. storočia. Pochádzali z radov drobnej šľachty a v 13. storočí vlastnili niekoľko majetkov v Honte a Tekove, no na konci 14. storočia vďaka zásluhám v službách kráľa Žigmunda získali rozsiahle majetky

i postavenie na kráľovskom dvore. Michal Mrekaj analyzuje 12 metácií oravských majetkov do konca 14. storočia. Ide o územie v okolí Veličnej a Dolného Kubína, kde sa koncentrovalo stredoveké osídlenie Oravy. Silvia Zdarileková pokračuje vo výskume, ktorému sa venovala už dávnejšie a to gregoriánskej úprave kalendára z roku 1582. Opisuje rokovania, ktoré predchádzali prijatiu reformy bulou Gregora XIII. *Inter gravissimas*. Návrh reformy nebol predložený nekatolíckym panovníkom, ani predstaviteľom pravoslávnej cirkvi, lebo sa predpokladalo, že nebudú s ňou súhlasiť.

Michal Franko skúma viničné štatúty Modry a Pezinka v 17. a 18. storočí a porovnáva ich so štatútmi moravských a dolnorakúskych miest, pričom konštatuje, že boli nimi ovplyvnené. Martina Bohačiaková rozoberá spis Juraja Fándlyho *Stručné dejiny slovenského národa*, v ktorom tento bernolákovec chcel vyzdvihnúť veľkoleposť a starobylosť Slovanov a tým aj zdôvodniť ich rovnoprávnosť v Uhorsku. Daniel Hupko pripája niekoľko poznámok k výchovnej stratégii červenokamenských Pálfiovcov. V prvej polovici 19. storočia sa objavujú nové typy aristokratov, ktorí sa angažujú vo verejnom živote a presadzujú nový postoj k vzdelaniu, mysleniu i spôsobu života. Tento trend pokračoval v priebehu celého storočia. Autor si všima všeobecné vzdelanie a znalosť cudzích jazykov u príslušníkov pálfiovskej rodiny nielen analýzou ich korešpondencie, ale aj obsahom torza pálfiovskej knižnice na hrade Červený Kameň, kde prevažujú knihy napísané v nemčine, potom vo francúzštine, maďarských kníh je mizivé percento.

Radoslava Ristovská predstavuje park v Dolnej Krupěj na základe korešpondencie grófa Jozefa Brunšvika so záhradnými architektmi, ktorí sa podieľali na úprave zámockého parku v rokoch 1805–1815. Hana Palkovičová skúma pomery medzi americkými Slovákami roku 1916 vzhľadom na činnosť delegátov Slovenskej ligy v Európe. Martin Garek sa venuje vzťahom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany k Poľsku v dobe predmnichovskej republiky, najmä A. Hlinku a K. Sidora. Pavol Petruf rozborom článkov v denníku Slováč približuje slovensko-fínske politické a hospodárske vzťahy v rokoch druhej svetovej vojny. Marián Manák skúma pôsobenie Európskej poradnej komisie v rokoch 1943–1945.

Aj v tomto čísle zborníka SHT sú uverejnené recenzie. Zuzana Lopatková informuje o edícii pápežských listín z Vatikánskeho archívu, ktorú pripravil na vydanie Miloš Marek. Vladimír Rábik recenzuje monografiu Juraja Žudela *Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku*, ktorá je vyvrcholením dlhoročných výskumov tohto významného historika a geografa. V ďalšej recenzii kritizuje Vladimír Rábik novú syntézu Dejín Trnavskej univerzity. Vyčíta jej, že výskum nepokročil ďalej. Ivana Fialová informuje o dvoch zborníkoch, ktoré vznikli z konferencie *Zemianstvo na Slovensku v novoveku*. Michal Franko píše o monografii Martina Hrubalu o vinohradníckych lisochoch v malokarpatskej oblasti. Hana Palkovičová informuje o zborníku k 70. narodeninám Dr. Čiernej-Lantayovej a nakoniec Erika Juríková o edícii dvoch rukopisov Mateja Bela, opisujúcich Oravskú a Trenčiansku stolicu od Gergelyho Tótha.

Záverom treba konštatovať, že toto dvojčíslo zborníka SHT nadväzuje na dobrú tradíciu zborníkov Katedry histórie Trnavskej univerzity a bohatosťou tém, ktoré siahajú aj do dejín 20. storočia svedčí o tom, že sa redakcii zborníka podarilo zapojiť viacerých mladých historikov do publikačnej činnosti. Toto dvojčíslo je významné i tým, že jeho

prvá časť je venovaná pamiatke prof. V. Sedláka, ktorý okrem svojej vedeckovýskumnej činnosti výrazne ovplyvnil výchovu poslucháčov histórie na Trnavskej univerzite.

Július Bartl

STUDIA HISTORICA TYRNAVIENSIA XIII. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku v spolupráci s Filozofickou fakultou Trnavskej univerzity v Trnave 2011. 359 s.

Publikácia vznikla v rámci riešenia grantov VEGA *Pramene k stredovekým slovenským dejinám II.* V skutočnosti ide o zborník štúdií autorov, ktorí napísali svoje príspevky k 88. narodeninám Dr. h. c. prof. PhDr. Richarda Marsinu, DrSc. Preto jeho obsah nie je monotematický, ale zahŕňa široké spektrum tém, ktorým sa priatelia a žiaci prof. Marsinu venovali a venujú.

V úvode je prehľadný životopis prof. Marsinu od dekanu fakulty Marty Dobrotkovej a osobne ladená spomienka prof. Jána Lukačku, ktorý od roku 1977 spolupracoval s prof. Marsinom v rôznych pozíciách, raz ako pracovník Marsinovo oddelenia a inokedy ako Marsinov vedúci. Hoci Lukačkov príspevok je písaný korektne, bez uvádzania mien, tí ktorí poznali pomery v Historickom ústave SAV v dobe „reálneho socializmu“, i tí neskôr narodení, spoznajú v týchto pár vetách obľudnosť režimu, v akom sme museli žiť a aký musel prežívať i náš jubilant.

Nasledujúce príspevky uvádza Daniela Dvořáková štúdiu o symbolike v naráciách donačných listín Žigmunda Luxemburského. Tento prvok sa nevyskytuje v českej ani ríšskej nemeckej kancelárii a podľa E. Mályusza je uhorskou špecialitou. Daniela Fukasová sa venuje sociálno-právnej klasifikácii sídlisk typu „libera villa“ v Uhorsku nadväzujúc na staršiu štúdiu E. Ladányiovej z roku 1977. Autorka analyzovala uhorské zákony i situáciu v jednotlivých župách, dochádza však k záveru, ku ktorému prišli už iní autori, totiž, že pojem libera villa treba chápať v časových súvislostiach. Viaceré lokality označené ako libera villa v 13. stor. sa transformovali na mestá, časť z nich sa stala oppidami. Skutočné slobodné dediny v 15. storočí sú iba relikty a obvykle ide o poddanské obyvateľstvo so špeciálnymi povinnosťami (kráľovskí hájníci, rybári, strážcovia revírov na kráľovskom domíniu).

Martin Štefánik skúma aktivity talianskych podnikateľov v banských mestách na Slovensku v 14. storočí. Ide o niektoré osobnosti, konkrétne je to Štefan Marsilii v Kremnici, Henrich Marsilii pravdepodobne z Banskej Štiavnice a Mikuláš Marsilii v Novej Bani. V Banskej Bystrici to boli aktivity florentských Mediciovcov v obchode s meďou, ktorí cez Benátky vyvážali túto meď na Blízky východ (do Sýrie a Egypta), prípadne priamo cez dalmátske prístavy s obídením Benátok. Banskobystrická meď sa dostávala aj do severnej Afriky a suchozemskou cestou do Flámska.

C. Norbert Tóth, známy aj ako vydavateľ žigmundovského oklevéltára, skúma neobsadenie ostrihomského arcibiskupského stolca v rokoch 1418–1423. Ukazuje na spleť pomery, ktoré vládli po smrti ostrihomského arcibiskupa Jána z Kaníže i za pôsobenia administrátorov, resp. správcov arcibiskupských majetkov. Túto situáciu využili via-

cerí šľachtici, ktorí sa zmocnili arcibiskupských majetkov v tejto rozhranej dobe. Samotný kráľ Žigmund z toho ťažil a nechal si vyplácať rôzne sumy z príjmov arcibiskupstva.

Drahomír Velička skúma rozsah pôvodného stredovekého chotára Krásna nad Kysucou porovnaním známych prameňov i skúmaním ďalších zdrojov, ktorými spresňuje staršie údaje. Henrieta Žažová píše o dejinách sakrálnych stavieb v Starom Tekove, ktorý bol pôvodne strediskom Tekovského komitátu. Peter Labanc si všima donácie viníc a usadlostí v lokalite Oľasz Liszka pri Blatnom Potoku (dnešné Maďarsko) v prospech Spišskej kapituly. Skúma hodnovernosť listín Bela IV. z rokov 1239 a 1248 týkajúcich sa týchto majetkov, ktoré v prílohe štúdie publikuje. Miloš Marek sa v rozsiahlej štúdiu zaoberá zločinnosťou v stredoveku vo svetle proskripčných listín, ktoré vznikali na generálnych kongregáciách žúp. Všima si tieto listiny z viacerých žúp, vrátane niekoľkých, ktoré sú na území dnešného Maďarska. V závere štúdie je 15 tabuliek, ktoré sú rozborom obsahu týchto listín pochádzajúcich zo 14. – 15. storočia.

Miriám Hlavačková píše o posolstve nitrianskeho biskupa Antona na nemeckom ríšskom sneme vo Wormse roku 1499, ktorý bol preložený do Kolína nad Rýnom a v podstate bol neúspešný, lebo cisár Maximilián sa ho osobne nezúčastnil. Uhorské posolstvo, ktoré sa snažilo získať podporu v nastávajúcich bojoch s Turkami, v podstate nič nedosiahlo. Radoslav Ragač upozorňuje na krupinský štatút z roku 1490 o predaji vína, ktorý v závere štúdie publikuje.

Vladimír Rábik publikuje štyri majetkové registre šintavského panstva pochádzajúce z konca 15. storočia, ktoré boli čiastočne známe už prechádzajúcej odbornej literatúre, avšak autori, ktorí sa zaoberali týmto panstvom ich rozdielne datovali. Ide o unikátne pramene, ktoré vykazujú prvky urbárov, nie sú to však urbáre v pravom slova zmysle, neobsahujú súpisy podaných a ich povinnosti, ale súborné údaje za celú lokalitu. Ich výskyt na konci 15. a začiatku 16. storočia (1520) posúva predpokladanú existenciu urbárov až do tohto obdobia. Mária Nováková sa zamýšľa nad vývinom slovenskej historickej antroponomastiky počnúc obdobia národného obrodzenia až po súčasnosť a pokúša sa ukázať perspektívy tohto druhu výskumu. V nemecky napísanom príspevku známy fínsky germanista Ilpo Tapani Piirainen v úvodných častiach podáva prehľad dejín Ľubice a popisuje obsah inventára, ktorý vypracovali pri usporadúvaní archívu tohto mestečka roku 1943 L. Slafkowsky, A. Melzer a J. Liptak.

Stanislaw A. Sroka píše o spore Petra Kmitu s Bardejovom v rokoch 1527–1530. Chybne uvádza, že Ferdinand Habsburský bol 16. decembra (1526) korunovaný v Bratislave. Tam bol len zvolený a o rok neskôr korunovaný v Stoličnom Belehrade, tak ako rok predtým Ján Zápoľský. Štúdiu bolo treba prezrieť z jazykového hľadiska, i keď autor ovláda slovenčinu. Napr. opakované použitie pojmu maršál, ďalej pojem „Palmovej nedele“, ide o kvetnú nedeľu (dominica palmarum). Ludmila Sulítková píše o nových výhladoch archívnictva v Českej republike. Ide najmä o elektronické spracovanie dát vznikajúcich v jednotlivých inštitúciách, ale aj ich následné ukladanie a uchovávanie v archívoch. Zuzana Lopatková sa venuje tereziánskej urbárskej regulácii na smolenickom panstve roku 1768. Autorka publikuje odpovede na 9 otázok súvisiacich s prípravou tejto regulácie (nona puncta interrogatoria). Nezachovali sa však pramene ku všetkým obciam, resp. zachovali sa len čiastočne.

Mária Kohútová sa vracia k problému, ktorý bol už dávnejšie predmetom jej výskumu, prelomovým rokom 1608 a 1708. Okrem iného konštatuje, že k posilneniu pozícií protestantov prispeli významné osobnosti z katolíckej strany – arciknieža a neskôr kráľ a cisár Matej II. a začiatkom 18. storočia František II. Rákoci. Faktom však je, že Rákoci, hoci katolík, musel tolerovať prevahu protestantov vo svojom hnutí. Autorka spresňuje miesto, kde bol roku 1606 podpísaný žitavský mier (s. 301). V súčasnosti sa Žitava vlieva do rieky Nitry juhozápadne od Hurbanova, tá následne do Váhu tesne nad Komáromom a až potom do Dunaja. Na súčasných mapách je vyznačený Patinský kanál, ktorý vteká do Dunaja medzi lokalitami Patince a Vír. Necelý kilometer od tohto miesta na východ je lokalita Žitava, ako miestna časť Radvane nad Dunajom. V starších prameňoch sa uvádza ako Zsitvatorok, teda ústie (hrdlo) Žitavy. To znamená, že tento kanál je pôvodné koryto Žitavy, ktorá tadiaľto tiekla začiatkom 17. storočia. Tu sa nachádzal cisársky tábor, kde bol podpísaný žitavský mier. M. Kohútová v inej štúdii uverejnenej v zborníku: Politické a spoločenské pomery na Slovensku v 1. polovici 17. storočia (Trnava 2012) uvádza zhodnú lokalizáciu na základe druhého vojenského mapovania (s. 23, pozn. č. 41).

Pavol Petruf pripája podrobné poznámky k vydaniu spomienok vyslanca Slovenského štátu v Maďarsku JUDr. Jána Spišiaka. Petrufove poznámky sú o to cennejšie, že analýzou dobových prameňov vysvetľuje mnohé súvislosti, fakty a udalosti, ktoré Spišiakovi buď unikli, prípadne im nevenoval pozornosť, alebo ich vykladal nesprávne. Tu je hneď kľúčovou otázkou (ako pri všetkých spomienkach), či sú písané dodatočne a s akým časovým odstupom od udalostí, ktoré popisujú, nakoľko využívajú pôvodné autorove poznámky, prípadne denníkové záznamy a nakoniec ako zasiahli do textu editori, pretože spomienky boli vydané už po smrti autora. Zo Spišiakovho textu je zrejmé, že ho napísal až po roku 1948 už v dobe komunistického režimu, keď bol aspoň čiastočne rehabilitovaný a mohol sa vrátiť na Právnickú fakultu UK. Svedčí o tom aj jeho ľavicovo-komunistická terminológia. P. Petruf kladie otázku, prečo nebola prvá verzia spomienok vydaná ešte za života autora. Lahko si to domyslieť. J. Spišiak si zaiste uvedomoval, že je pre režim stále „persona non grata“, pritom svoje spomienky považoval za natoľko cenné, že ich spísal, očakávajúc vhodnú dobu na ich uverejnenie. Čo však P. Petruf vo svojej nesporne cennej štúdii zbytočne rozpisuje, sú niekoľkostranové komentáre a opravy textu (s. 328–333). Ak J. Spišiak na viacerých miestach urobil gramatické chyby, sú autentickým znením jeho textu vrátane chybných názorov i hodnotení vtedajšej medzinárodnej politiky a netreba ich opravovať.

Miroslav Bezunk skúma snahy M. Hodžu o získanie ľudovej strany do vlády v druhej polovici tridsiatych rokov (1935–1937). Šlo najmä o politickú situáciu po voľbách roku 1935, voľbu E. Beneša za prezidenta republiky v tom istom roku. Rokovania medzi vedením HSĽS a M. Hodžom prebiehali aj v roku 1936, neboli však úspešné. Nakoniec vývoj medzinárodných udalostí v lete a v jeseni 1938 zmietol zo stola všetky návrhy i predstavy o spolužití ľudákov a vládnych síl v rámci predmníchovskej republiky.

Aj toto číslo zborníka SHT prezentuje množstvo tém, ktoré priniesli žiaci a spolupracovníci prof. Marsinu, ale ukazuje aj publikačnú aktivitu trnavskej katedry, lebo z 21 príspevkov 8 napísali jej členovia.

Július Bartl

RAGAČ, Radoslav – FIALOVÁ, Ivana. *STOPY HOSPODÁRSKÝCH AKTIVÍT FRANTIŠKA ŠTEFANA LOTRINSKÉHO NA CISÁRSKOM PANSTVE HOLÍČ*. Skalica : Regionálna rozvojová agentúra 2011. 120 s.

Radoslav Ragač a Ivana Fialová ponúkajú odbornej aj širšej verejnosti ďalšiu publikáciu,¹ ktorá dokumentuje nielen archívne bohatstvo uchovávané vo fonde rodového cisárskeho panstva Holíč (doteraz ešte nie komplexne spracovanom). Edícia vybraných dokumentov z ucelenej zbierky historických plánov je zároveň významným vkladom slovenskej historiografie k poznaniu oceňovaného, avšak ešte stále nie celkom vyčerpávajúco spracovaného fenoménu, ktorý možno nazvať doslova hospodársko-sociálnym experimentom. Jeho (spolu)autor, manžel Márie Terézie, rímsko-nemecký cisár František Štefan Lotrinský, sa v rámci rozsiahleho majetkového komplexu pokúsil uskutočniť projekt zavedenia efektívneho riadenia a prijateľnej regulácie sociálnych pomerov. Hoci išlo v rámci rozsiahlej habsburskej monarchie o jedno panstvo, nebol tento experiment okrajový a bez ďalšieho vplyvu: cisár, jeho dvor, celá rodina a okruh predstavovali okrem symbolu moci aj vzor hodný nasledovania. Zároveň sa práve cez holičsky „experiment“ dá odhaliť úroveň ekonomického myslenia v najvyšších kruhoch aristokracie.

Úvodnú časť publikácie tvorí fundovaná štúdia o ekonomických podmienkach na holičskom panstve v 18. storočí. Pozornosť sa venuje v prvom rade postave cisára, ktorý do hospodárenia vniesol racionálne prvky a umožnil aj sociálny rozvoj: technologické vylepšenia uvoľnili pracovné sily, ktoré sa dali použiť vo viacerých manufaktúrach. Ako autori zdôrazňujú, inovácie sa premietli napr. aj do urbanizmu, utvárania krajiny a organizovania sociálnej sféry (zdravotnícko-hygienické opatrenia). Súhrnne sa uvádza stav, resp. pokrok pri rozvoji rastlinnej a živočíšnej výroby, lesného hospodárstva aj manufaktúry na majoliku.

Autori podobne ako v prípade predošlej publikácie potom zverejňujú plány jednotlivých hospodárskych zariadení v rámci panstva. Ku každému z nich (napr. švajčiarsky dvor, horáreň, tehelňa, hostinec atď. podľa jednotlivých lokalít) je opäť pripojená analýza a pokiaľ možno čo najpodrobnejšie vysvetlenie historických súvislostí a významu objektu. Už táto (v knihe najrozsiahlejšia) časť poskytuje nepochybný dôkaz o tom, že majiteľ panstva sa riadil premysleným „rozvojovým plánom“, mal stratégiu organizácie hospodárskeho a sociálneho života na svojom panstve a sústavne nechával budovať rôzne hospodárske a technologické zariadenia.

Publikovanie plánov a vysvetlení je bezpochyby významným vkladom k poznaniu vzorového majetkového, nesmierne výnosného a efektívneho komplexu. Čo by však bolo rovnako zaujímavé, i keď na druhej strane už nie tak vizuálne príťažlivé, by bolo spracovanie dostupných údajov o personáli, ktorý túto víziu naplňal. Odborníci z rôznych kútov monarchie i celej Európy (napr. lotrinskí poľnohospodári či manufaktúrne odborníci) našli uplatnenie na základe svojich schopností alebo osobného vzťahu k cisárovi. O tom sa však čitateľ dozvedá len okrajovo, hoci práve tieto otázky priťahujú po-

¹ Prvú publikáciu predstavuje kniha RAGAČ, Radoslav a kol. *Zlatý vek cisárskej rezidencie v Holíči v období Františka Štefana I. Lotrinského*. Skalica : Regionálna rozvojová agentúra, 2010, recenzia v *Historickom časopise* ...

zornosť zahraničných historikov. Treba len veriť, že postupne sa prikróčí k spracovaniu databázy, ktorá by tento fenomén zdokumentovala.

Eva Kowalská

FETKO, Filip – ŠTEVÍK, Miroslav (zost.): *POCTA IVANOVI CHALUPECKÉMU. Zborník príspevkov k slovenským dejinám pri príležitosti osemdesiatin doc. PhDr. Ivana Chalupeckého*. Levoča : Spišský dejepisný spolok 2012. 265 s.

Pri príležitosti životného jubilea významnej osobnosti spoločenského a kultúrneho života Spiša, doc. PhDr. Ivana Chalupeckého, sa Spišský dejepisný spolok rozhodol uctiť si svojho dlhoročného predsedu a čestného člena, vydaním zborníka príspevkov k slovenským dejinám. Verejnosti bol zborník prezentovaný na konferencii spojenej so slávnosťou venovanou jubilantovi 17. marca 2012 v Levoči. Zostavovatelia ho obsahovo rozdelili do troch častí. Úvodná časť je venovaná samotnému jubileu. Obsahuje fotografiu jubilanta v typickej póze bádateľa v študovni, poďakovanie sponzorom za finančnú pomoc pri vydaní zborníka a ich zoznam (obce a mestá sú prezentované erbmi), predhovor zostavovateľov, laudáciu oslávencovi od prof. Jozefa Šimončíča ladenú v osobnom duchu a dotazník, ktorý zostavovatelia pripravili s jubilantom. V ňom doc. Chalupecký odpovedal na otázky týkajúce sa predovšetkým Spiša – jeho významného postavenia v minulosti, o možných výhodách samostatného územnosprávneho celku a v tejto súvislosti aj o regionálnom povedomí Spišiakov. Oslávenec vyzdvihol osobností spišskej historiografie, samotného Majstra Pavla i súčasníkov spätých so Spišom. Kriticky sa vyjadril k stavu niektorých kultúrnych pamiatok i k nevyužitému potenciálu mesta Levoče.

Druhá časť zborníka obsahuje celkom 19 štúdií a článkov z oblasti histórie, archeológie, histórie umenia, etnografie a historickej jazykovedy od členov spolku a z univerzitných kruhov. Zostavovatelia vybrali príspevky s ambíciou zaujať tak odbornú, ako aj laickú verejnosť.

V príspevku *Prvé včasnოსlovenské nálezy zo Spiša* prezentuje tím archeológov (Marta Kučerová, Marián Soják, Andrea Kušnierová, Peter Fecko), výsledky výskumu realizovaného v lokalitách Spišský Štvrtok – Pod Šibeničnou horou a v Iliášovciach, v súvislosti s prácami na novom diaľničnom úseku. Archeológom sa podarilo odkryť pozostatky sídliskových objektov z včasnოსlovenského obdobia, ktoré doposiaľ nebolo na Spiši známe. Novoobjavené nálezy v lokalite Spišský Štvrtok – Pod Šibeničnou horou súvisia s nálezmi keramiky Františka Javorského, archeológa AÚ SAV, pracoviska v Spišskej Novej Vsi, z roku 1968. V ďalšej lokalite, v rámci skúmanej oblasti diaľničného úseku, v Iliášovciach, sa podarilo nájsť, rovnako ako v Spišskom Štvrtku, včasnოსlovenskú zemnicu. Tým sa potvrdilo, že sídlisko v Spišskom Štvrtku nie je na Spiši jediné a dá sa zároveň predpokladať intenzívnejšie osídlenie oblasti slovenským etnikom. Výskum priniesol zatiaľ najstaršie doklady o osídlení Spiša Slovanmi a poskytol vôbec prvé priame dôkazy o existencii sídlisk pražskej kultúry na Spiši. Autori príspevku zdôraznili, že podrobné analýzy nálezov (dendrochronologické a uhlíkové datovanie)

stále prebiehajú, a tak súborné výsledky budú publikované v odbornej literatúre po komplexnom spracovaní nálezového materiálu.

Profesor Richard Marsina sa vo svojej úvahe *O slovenských dejinách* venuje slovenskej historiografii. Slovenské dejiny sú v tomto slova zmysle v porovnaní s dejinami okolitých krajín pomerne mladou vednou disciplínou. V druhej polovici 19. storočia, v čase rozvoja národných historiografií, sa práce slovenských historikov nepovažovali za samostatné slovenské dejiny, ale len za súčasť dejín Uhorského kráľovstva. Ako prví o dejinách Slovákov písali Vítázoslav Sasinek či Július Botto. Zlom mal priniesť vznik Československej republiky, no namiesto samostatných slovenských dejín sa začal proklamovať „československý národ“ a teda aj „československé dejiny“. Odporcami takýchto jednotných dejín boli Jozef Škultéty a najmä Daniel Rapant. Slovenská historiografia mimoriadne „zosilnela“ v druhej polovici 20. storočia, paradoxne napriek ideologickému tlaku. Autor sa v príspevku venuje aj označovaniu územia Slovenska ako Horné Uhorsko, čo je pre slovenskú historiografiu neprimerané už aj z hľadiska terminologickeho. Zároveň upozorňuje na používanie rôznych foriem miestnych názvov i pravo-
pis písania osobných a rodových mien a vyzýva slovenských historikov, „aby započatú prácu pri dobudovaní svojho odboru dovŕšili aj v používaní vlastnej ustálenej terminológie“.

Príspevok nemeckého jazykovedca Jörga Meiera pod názvom *Stadtrechtslandschaften und Städtebünde in Oberungarn* je venovaný vývinu miest, resp. mestským spoločenstvám a zväzom miest, osídlených nemeckým obyvateľstvom, hlavne po tatárskom vpáde. Svoje osobitné postavenie v rámci Horného Uhorska opierali o mestské práva, tvoriace základ právneho systému týchto miest. Autor rozdelil príspevok do troch častí. V prvej, pod názvom „Meštianstvo a zväzy miest v Uhorsku“ je pozornosť venovaná činiteľom a faktorom mestotvorného procesu v Uhorsku od konca 12. storočia. Dôraz je kladený na objasnenie samotného pojmu mestské právo (tzv. magdeburské a švábske právo). Za obdobie vzniku a rozkvetu mestských spoločenstiev v Uhorsku je v odbornej literatúre považované 15. storočie. Autor v druhej časti spomína tzv. tavernikálne mestá, Provinciu XXIV spišských miest a sedmohradsko-saské mestá. Tretia časť je nazvaná „Spišské mestské zväzy“, no autor si detailne všima len tzv. Spoločenstvo spišských Sasov. Pri popise jeho štruktúry a fungovania vychádzal J. Meier hlavne z protokolov, zachovaných v Štátnom archíve v Levoči, ako aj zo staršej literatúry (Schmauk, Luby, Lipták).

Miroslav Števík vo svojej štúdii *Listinné formy stredovekých názvov sídiel horného Spiša ako historický prameň* uvádza, že na základe ich analýzy je častokrát možné určiť obdobie vzniku sídla, zamestnanie jeho obyvateľov, spôsob vzniku, charakter prostredia, v ktorom sa vyvinulo, meno zakladateľa, resp. prvého šoltýsa, duchovného patróna, funkciu sídla... Oveľa zložitejšie je to s určením národností ich prvých obyvateľov (zakladateľov), či s určením početného zastúpenia jednotlivých národností počas stredoveku. O mnohých sídlach sa z obdobia stredoveku zachovali iba skromné záznamy, a preto je dôležité opatrne pristupovať k ich interpretácii. Autor v úvode príspevku spomína dve práce historikov, Antala Fekete Nagya a Jána Beňka, ktorí značne precenili podiel obyvateľstva, v prvom prípade maďarského a v druhom prípade slovenského pôvodu. Už počas súčasného stredoveku malo na osídľovaní podiel tak obyvateľstvo slovenské, maďarské, nemecké ako aj poľské, preto aj názvy jednotlivých sídiel majú provenienciu vo viacerých jazykoch. Pre určenie obdobia vzniku sídla treba brať do úvahy všetky zachované podoby jeho stredovekých názvov. Pri pomenovaní sídiel horného Spiša sa široko

uplatňovala maďarčina a latinčina v podobe rozlišovacích prívlastkov, ktoré boli nevyhnutné na rozlíšenie rovnakých názvov sídiel, mnoho ráz odvodených od názvov vodných tokov. Podľa týchto prívlastkov je možné určiť postup osídlenia. Autor venuje väčšiu pozornosť interpretácii pôvodu názvu Kežmarku a Huncoviec, pričom veľkú váhu pripisuje latinským záznamom, ktoré sa zapisovali najpresnejšie. Všima si tiež výrazy, ktoré sa v stredoveku používali na označenie sídiel (prípony -vágás, -hau, falu, dorf, villa, ves a terra vo význame dedina, ale aj mesto). Miroslav Števík ku každému svojmu konštatovaniu uvádza konkrétne príklady, ktoré v závere zhrnul do tabuľky. Celkom sto názvov sídiel delí do štyroch skupín – podľa duchovného patróna, osobného mena, všeobecného mena a do skupiny, kde sa názov zhoduje s názvom vodného toku. Štúdia je obohatená aj o farebné mapy horného Spiša, korešpondujúce s tematikou.

František Žiříček je autorom štúdie *Provincia XI spišských miest a ich pečať*. Je známe, že za účelom získania finančných prostriedkov na vojnu o Dalmáciu dal v roku 1412 uhorský kráľ Žigmund Luxemburský poľskému kráľovi Vladislavovi Jagelovskému do zálohu 13 spišských miest z Provincie XXIV spišských miest. Autor sa v príspevku venuje osudu spoločenstva tých miest, ktoré zálohované neboli, a ktoré je považované za „pokračovateľa“ Spoločenstva spišských Sasov. Vysvetľuje, s odvolaním sa na pramene, rozkolísanosť názorov historikov na názvy členov spoločenstva a ich počty, za príčinu čoho považuje fakt, že do 40. rokov 16. storočia neexistuje v prameňoch ich zoznam. Poľský záloh sa považoval len za dočasný a uhorská strana mala záujem o prinavrátenie zálohovaných miest. Preto aj Provincia XXIV spišských miest bola naďalej vnímaná ako jeden celok, čo autor dokladá štyrmi listinami. Za časový úsek, keď došlo k rozpadu provincie považuje obdobie medzi 4. septembrom – 5. novembrom 1416. Vznik spoločenstva nezálohovaných miest kladie do obdobia medzi 4. septembrom 1416 – 14. novembrom 1418, keď sa v svedeckej listine, vydanéj Spišskou kapitulou, po prvý raz spomína Mikuláš, gróf (síce nešpecifikovanej) provincie na Spiši. Podrobne rozoberá listinu Provincie XI spišských miest, vydanú 10. júna 1429, v ktorej sa riešil dedičský spor o pozemky. Listina je dôležitá predovšetkým pre svoju pečať, ktorá svojim obsahom (veža a dvojkríž) zreteľne naväzuje na pečať pôvodnej provincie. Autor v príspevku upravuje súpis grófov Provincie XI spišských miest a dobu ich pôsobenia. Za medzník provincie možno považovať rok 1465, keď kráľ Matej Korvín daroval svojim oddaným stúpencom Zápoľským územie nezálohovaných miest, čo malo vážne následky na ich ďalší vývoj. Postupne dochádzalo zo strany zemepánov k okliešťovaniu ich výsad v oblasti samosprávy a hospodárstva, čo u nich prakticky spôsobilo zastavenie rozvoja remesiel a obchodu. Existuje však niekoľko pramenných dôkazov, že provincia pretrvala aj do začiatku 17. storočia. Posledná písomná zmienka o spoločenstve pochádza z roku 1638, kde sa v urbári hradného panstva Spiš objavuje ako skupina 11 miest.

Príspevok pod názvom *Lange Vergessen! – Wieder entdeckt? Einige Anmerkungen zur Geschichte einer „besonderen“ ostmitteleuropäischen Kulturregion und der Rolle der „Zipser Sachsen“* v recenzovanom zborníku pochádza z pera Friedricha Gottasa, emeritného profesora Univerzity v Salzburgu, rodáka z Krompách. Ten sa vo svojom článku pokúsil načrtnúť retrospektívny pohľad na históriu Spiša od jeho počiatkov až do prítomnosti. Okrem základných geografických, historických a kultúrnych faktov o Spiši vyzdvihuje zásluhu jubilanta, I. Chalupeckého, ktorý svojimi výsledkami bádania a početnými publikáciami o Spiši prispel nemalou mierou k zapísaniu kultúrnych pokladov Spiša do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO.

Okrem iného autor poukazuje na multietnicitu i bezproblémové spolunažívanie viacerých národností a etnických skupín v tomto výnimočnom kultúrnom regióne. Z príspevku je cítiť hrdosť autora na svojich predkov – Karpatských Nemcov, ktorá sa prelína s vyzdvihovaním ich prínosu pre Spiš.

Stanislav A. Sroka sa zaoberá v štúdiu *Jakub Frater – bardejovský kupec z 15. storočia*, osobnosťou, ktorá bola neobyčajne zaujímavou postavou medzi kupcami na poľsko-uhorskom pohraničí. Vďaka dobre zachovanému fondu mestského archívu v Bardejove sa podarilo autorovi zhromaždiť množstvo pramenných informácií o jednoduchom človeku vtedajšej spoločnosti, ktorý nezastával žiadnu funkciu a celý život sa venoval iba obchodu s koňmi, súknom a rybami. Vo svojej profesii bol nezvyčajne aktívny, čoho negatívnym dôsledkom bola jeho permanentná zadlženosť, tak u bardejovských mešťanov, ako aj u mešťanov mnohých malopoľských miest. Frater pravdepodobne zomrel okolo roku 1495. „Vďaka“ dlhom sa jeho meno dostalo na stránky mestských kníh či obsiahlej pohraničnej korešpondencie.

František Matúš vo svojej štúdiu *K problematike svetskej hudby na Spiši* na základe doteraz známych a overených hudobnohistorických poznatkov vyčleňuje v najstarších dejinách svetskej hudby tri vývojové štádia. Vychádza z dlhodobých výskumov písomných prameňov, uložených v mestských archívoch na východnom Slovensku. Jeho cieľom bola sumarizácia doteraz známych poznatkov, ich porovnanie so závermi, ku ktorým dospeli predstavitelia staršej generácie slovenských hudobných a literárnych historikov (Ján Mišianik, Richard Rybanič), ich konfrontácia s poznatkami zahraničných hudobných bádateľov (napr. Szabolcsi Bence, Ján Racek, Jaromír Černý, Hieronym Feicht) a ich postavenie v kultúrnom kontexte regiónu Spiš. Jedným z najzložitejších problémov skúmania hudobnokultúrneho vývoja v stredoveku je nedostatok písomných prameňov dokumentujúcich rozvoj svetskej hudby v etape konštituovania miest. Nie je to však špecifická črta iba spišského regiónu, týka sa aj zvyšku Slovenska i okolitých krajín. Pre zefektívnenie výskumu tejto oblasti odporúča interdisciplinárnu spoluprácu všeobecných, hudobných a literárnych historikov, ako príklad uvádza málo využívanú kooperáciu so slovenským literárnym historikom a bibliografom Jánom Mišianikom. Autor sa pri výskume nestretol s kráľovskými mandátmi a privilégiami, udelenými spišským mestám, v ktorých by sa spomínali nejaké výsady pre hudobníkov, no zároveň sa domnieva, že napriek tomu určitý priestor pre hudobníkov vytvárali mestské zvyky, obyčaje a obrady. Tento fakt však nebol doteraz akceptovaný. Podmienkou výskumu tejto oblasti je ujasnenie si právneho vývinu miest. V najstarších písomných právnych normách spišských miest sa svetský hudobník nespomína, čo autor považuje za neklamné znamenie toho, že normatívna stránka mestskej kultúry poskytla svetskému hudobníkovi príslušný priestor pre existenciu a nepovažovala ho za nežiadúci element. Polemizuje tiež so staršími výskumami o postavením jokolátorov a v tejto súvislosti neopomenul ani najzávažnejší zdroj informácii k danej téme – Uhorské konštitúcie budínskej národnej synody z roku 1279, ktorý podľa neho svedčí nielen o existencii, ale aj o neobyčajnej inšpiratívnosti svetskej zábavnej hudby v celom Uhorsku. F. Matúš predpokladá, že kontinuitu hudobného života miest zabezpečovali hudobníci, ktorí boli súčasťou mestskej komunity dávno predtým, než sa ich činnosť objavila v oficiálnych písomnostiach. V závere príspevku zhrnul výsledky svojho doterajšieho výskumu do 11 téz, z ktorých je azda najdôležitejším záverečné konštatovanie, že svetská hudba v období stredoveku na východnom Slovensku zostáva v slovenskej historiografii aj naďalej otvoreným a stále aktuálnym bádateľským problémom.

Nemecký lingvista finskeho pôvodu Ilpo Tapani Piirainen prispel do zborníka štúdiou s názvom *Das Eidbüchlein aus dem Jahre 1552 im Staatsarchiv Leutschau* z fondu Magistrát mesta Levoča.

V úvode si autor všima najmä samotnú podstatu prísahy, jej pôvod, vykonanie. Úlohu autority, na ktorú sa prisahalo, plnila dlhý čas Biblia. Cituje tu jednotlivé odseky Svätého písma, pričom už cirkevní otcovia stredoveku, Augustín, Hieronym i Tomáš Akvinský, exegézou príslušných statí Písma odôvodnili prísahu na Bibliu ako prizvanie mena Božieho na dosvedčenie pravdy. Ďalej sa I. T. Piirainen zaoberá rozličnými druhmi prísah, ktoré zohrali úlohu v dejinách Nemecka počnúc ranným stredovekom. Z pohľadu archivistiky a dejín ranného novoveku slúžili zbierky prísah rozmanitým účelom – sem zaraďuje prísahy verejných činiteľov a úradníkov mestskej samosprávy, prísahy v oblasti civilného a trestného práva, prísahy jednotlivých cechov. Svoj exkurz druhmi prísah končí autor až v súčasnosti – skladaním sľubu členov vlády. Nosnou časťou príspevku je kompletná transkripcia nemeckých textov spomínanej prísaznej knižky z roku 1552. V závere príspevku porovnáva I. T. Piirainen tento archívny prameň s podobným – prísazným protokolom z Gelnice z roku 1786, všima si predovšetkým jazykovú diferenciáciu v oblasti grafematiky a lexiky. Prísazná knižka z Levoče z roku 1552 nie je neznámym či neprebádaným prameňom, zvlášť pre slovenských historikov a jazykovedcov. Okrem nemeckých zápisov totiž obsahuje aj záznamy v slovenčine.

Štúdia Zuzany Jánošíkovej pod názvom *Predlohy pre sgrafitá fričovského kaštieľa* je kunst-historického charakteru. Kaštieľ vznikol medzi rokmi 1623–1630 a už od 19. storočia je predmetom záujmu mnohých bádateľov pre svoju pôsobivú štítovú atiku a jedinečný súbor figurálnych sgrafit, ktoré na území Slovenska nemajú obdobu. Priamo na stavbe sa zachovali mená objednávateľa prestavby (majiteľa – Valentín Berthóti), stavebného majstra (Michael Sorger) aj majstra, ktorý viedol práce na sgrafitovej výzdobe (Martin Vaxman). Na pôvodnej exkluzivite stratil objekt po stavebných úpravách (najmä v roku 1840), ale aj po početných neodborných reštaurátorských zásahoch. Autorke sa podarilo identifikovať 72 predlôh z 87 zachovaných figúr, ktoré sa stali inšpiráciou Martinovi Vaxmanovi a jeho spolupracovníkom. Podľa Viktora Miškovského kaštieľ pôvodne obsahoval 150 edikúl s postavami. Identifikovanie predlôh by malo pomôcť predovšetkým pri budúcich reštaurátorských zásahoch na obnove sgrafit. Grafiky, ktoré inšpirovali autora, pochádzajú z dielne norimberského majstra Hansa Sebald Behama z prvej polovice 16. storočia (alebo môže ísť aj o neskoršie variácie jeho diel). Objednávateľ a tvorca siahli aj po obľúbených a všeobecne rozšírených sériách známych autorov, ako napr. Virgil Solis, Etien Delaun. Dôležitými sprievodnými prvkami sú nápisy, ktoré konkrétne pomenúvajú vyobrazené postavy a ktoré mali významný podiel na identifikácii predlôh. Prispôsobenie figurálnych kompozícií z grafických listov pre sgrafito, ich následné doplnenie o nápisy, ako aj vopred určený rozvrh a zoskupenie postáv vychádza z dobového kontextu, no najmä z politicko-konfesionálnej orientácie objednávateľa výzdoby. Symbolikou naplnené steny kaštieľa vychádzali z neskorohumanistického záujmu o antických autorov, ako aj z populárnych komentárov biblických textov a žalmov, obsahujúcich početné alegórie a kresťanské cnosti, ktoré mali poukazovať na ideálne vlastnosti objednávateľa. Ako doposiaľ jedinečný na území Slovenska sa ukazuje súbor ženských starozákonných postáv a významných žien rímskej histórie. Najdôležitejšiu skupinu predstavujú rímski cisári, vládari starovekých krajín, starozákonní králi a nie menej významné osobnosti uhorských dejín. Súbor sgrafitovej výzdoby uzatvára niekoľko figúr obľúbených antických božstiev, vybrané postavy zo skupiny Siedmych slobodných ume-

ni a z Deviatich Apollónových múz. Autorka uvedené fakty dokumentuje podrobnými fotografiami, kde pri sebe stoja dvojice: identifikovaná predloha – sgrafitová figura.

Štúdia profesora Jozefa Šimončiča *Kanonická vizitácia farnosti Veľká Franková z roku 1832* zahŕňa jej prepis a preklad. Vizitáciu 18 farností Nedeckého dekanátu, kam patrila aj Veľká Franková, vykonal osobne, v poradí piaty spišský biskup, Jozef Bélik. Tento nesmierne vzdelaný a sčítaný človek sa najskôr stal ostrihomským kanonikom, monoštorským opátom, rektorom seminára v Pešti, biskupským vikárom, námestníkom kardinála Rudnaja, a to v čase, keď sa v ostrihomskej kúrii hovorilo po slovensky (podporoval snahy bernolákovcov). V roku 1823 bol vymenovaný za spišského biskupa. Práve biskup Bélik začal dôsledne s vizitáciami Spišskej diecézy. Kanonická vizitácia z 30. júna 1832 je rozdelená do niekoľkých častí. V prvej – O cirkevných a pripojených budovách – sa nachádza opis farského kostola, postaveného predovšetkým z iniciatívy pátrov zrušeného kamaldulského Červeného kláštora, jeho vybavenie, vrátane zvonov, dátum odpustu, inventár farského kostola, filiálneho kostola, opis kalvárie, kaplnky, krížov, sôch, cintorína, fary, majera a domov patriacich fare i škole. V druhej časti – O cirkevných osobách a osobách s nimi spojených – sú vymenované a charakterizované konkrétne osoby, zastávajúce posty farára, učiteľa, kostolníka, babice i osoby starajúce sa o domácnosť farára. Tretia časť opisuje povinnosti cirkevných osôb a osôb s nimi spojených, vymenovaných v predchádzajúcej časti a štvrtá hovorí o ich príjmoch, ako aj o príjmoch samotného kostola. Súčasťou je súpis všetkých pozemkov prislúchajúcich farnosti. Opisuje sa aj ľud farnosti (príslušnosť, jazyk, vierovyznanie, morálka) a jeho povinnosti. V záverečnej časti – O miestach vzdialených od centra farského kostola – sú vymenované dediny prislúchajúce k farnosti i ďalšie zariadenia (mlyny, pekáreň, panská krčma). Protokol je opatrený na znak schválenia podpismi a pečatami zúčastnených a svedkov. Obsahuje tiež zoznam kníh a protokolov patriacich do majetku fary.

Počiatkom meštianskeho školstva sa venuje Nora Baráthová v príspevku s názvom *Začiatky chlapčenskej meštianskej školy v Kežmarku*. V úvode rozoberá snahy predchádzajúce samotnému vzniku školy i možné príčiny, prečo sa tak stalo až neskôr, teda až 11. septembra 1887. Autorka presne uvádza členov „správcovstva“ nad školou, učiteľa, žiakov (počet, národnosť, konfesnú príslušnosť), vybavenie a umiestnenie školy, vyučovacie predmety, vyučovací jazyk i známkovanie. Opisuje tiež finančné problémy, ktoré školu počas jej existencie sprevádzali napriek tomu, že počet žiakov stále rástol. Aby sa zabránilo jej zániku, bolo odsúhlasené, aby sa pri nej založila stredná obchodná škola. Keďže obe školy existovali v prenajatej budove, vyvstala otázka stavby novej školy. Vďaka finančnej podpore ministerstva a mesta sa začalo s výstavbou novej budovy na jar 1896. Škola bola dvojposchodová s telocvičňou, rôznymi odbornými kabinetmi, knižnicou, kresliarňou, auditóriom, triedami, bytom pre školníka a patrila k najkrajším a najmodernejším v celej krajine.

Jozef Sulaček vo svojom príspevku *Židovskí právnici na Spiši* zhodnotil túto profesijnú skupinu z hľadiska ich spoločenského postavenia od prijatia tolerančných patentov Jozefa II. až do obdobia po druhej svetovej vojne. Na Spiši sa židovskí advokáti usadili v každom meste, kde sídlil okresný súd. Novovytvorená Československá republika prevzala justičné orgány v rámci preberania uhorského práva na Slovensku, kde sa zložitou javila najmä otázka personálneho obsadenia. Na Sedriálnom súde v Levoči bol novému predsedovi k dispozícii iba jeden zriadenec a jeden sudca. Židovskí právnici hrali významné úlohy aj v komunálnej politike. Okrem sudcovských a advokátskych funkcií zastávali aj funkcie právnych zástupcov mesta. Krátko po vyhlásení samostatného Sloven-

ského štátu boli prijaté desiatky reštriktívnych predpisov, ktoré vyčleňovali židovské obyvateľstvo ako rasovo zvláštnu skupinu a postupne ju vyradzovali zo spoločenského života. V obvode Krajského súdu Levoča boli takto „vyškrtnutí“ zo zoznamov advokátskych komôr 30 advokáti a iba 4 dostali dočasnú výnimku pre židovskú klientelu. Autor sa vo svojom príspevku dotkol aj arizácie židovského majetku a deportácií. Na základe zachovaných dokumentov sa mu podarilo identifikovať 28 právnikov zo Spiša, ktorí boli deportovaní do koncentračných táborov od marca do októbra 1942, kde všetci zahynuli. Zmienil sa o účasti Židov v Slovenskom národnom povstaní, kde vyzdvihol službu niekdajšieho kežmarského advokáta a amatérskeho umeleckého fotografa pri dokumentácii povstaleckých udalostí a aj iných Židov bojujúcich v partizánskych oddieloch. Spomenul aj gréckokatolíckeho kňaza obce Oľšavica, ktorý spolu s obyvateľmi obce poskytol pomoc a úkryt 54 židovským rodinám (autor síce uvádza meno kňaza ako Michal Mišlej, no podľa nám známych informácií išlo o Michala Mašleja, s. 183). V povojnových rokoch obnovilo prax 16 advokátov, z toho 10 bolo židovského pôvodu (nie je nám jasný prepočet absolútnych čísel na percentá, autor uvádza, že ide o 40 percent advokátov židovského pôvodu, s. 184). Židovskí právnici nastúpili po vojne do justičných služieb, kde pracovali ako sudcovia, žalobcovia, prokurátori, iní využili možnosť zamestnať sa v štátnej a verejnej službe. Hlboké traumatizujúce zážitky z prežitého stáli zasa za rozhodnutiami mnohých vysťahovať sa do zahraničia.

Peter Zmátló prispel do zborníka štúdiou *Tatry – prvé slovenské noviny na Spiši*. Prvé číslo novín vyšlo 8. februára 1919 v Spišskej Novej Vsi. Týždenník odrážal ťažké pomery v novotvoriacej sa prvej Československej republike, v prostredí mnohonárodnostného Spiša. Tatry začali vychádzať v čase, keď na Spiši ešte prevládala maďarčina a slovenčinu používali len nižšie sociálne vrstvy a pár uvedomelých Slovákov (spomína bratov Vollayovcov, Elemír sa stal prvým zodpovedným redaktorom; keď prevzal noviny ako majiteľ, zodpovedným redaktorom sa stal známy slovenský akademický maliar Jozef Hanula). Autor vymenúva vydavateľov novín, tlačiarov, ktorí sa v dôsledku nedostatku finančných prostriedkov často menili a tiež najaktívnejších spolupracovníkov a dopisovateľov. Do prvých slovenských novín na Spiši prispievali mnohí vtedajší pedagógovia, kňazi či úradníci. Prostredníctvom konkrétnych článkov autor poukazuje na orientáciu týždenníka – redaktori sa snažili povzbudzovať miestnych Slovákov k zvýšenej aktivite v boji za slovenské práva, podporovali budovanie československej vzájomnosti; odmietali však aktivity a ciele extrémnej ľavice v podobe rodiaceho sa komunizmu; dostatok priestoru venovali národnostnej problematike, súžitiu Slovákov s ďalšími národnosťami (Nemcami a Maďarmi) i poľskej otázke (zdôrazňovali nedeliteľnosť Spiša); uverejňovali aj osobné spory príslušníkov slovenskej národnosti proti ostatným „menšinám“ (predovšetkým Maďarom a Nemcom).

Autorka Milica Majeriková-Molitoris vo svojej štúdiu *Pripojenie severného Spiša a hornej Oravy k Slovensku v rokoch 1939–1945*. „Oslobodenie“ či „okupácia“? sa snaží odpovedať na túto zložitú otázku konkrétnymi faktami. Aj v súčasnosti je vnímanie inkorporovania území severného Spiša a hornej Oravy v roku 1939 odlišné. Autorka sa preto pokúša objasniť, čo v skutočnosti znamenal tento akt pre tu žijúce obyvateľstvo a aké boli dôsledky pre ďalší vývoj týchto oblastí. Inkorporácia v podstate v praxi znamenala pričlenenie k Slovenskej republike tých území, ktoré boli pričlenené k Poľsku v roku 1920 na základe rozhodnutia Najvyššej raďy mrovej konferencie z 28. júla a v roku 1938 na základe pomníchovského delenia Československa. Po roku 1920 bolo tu žijúce obyvateľstvo vystavené silnej polonizácii, nemalo žiadne národnost-

né práva. To isté platí aj pre obce pričlenené k Poľsku po roku 1938. Preto ohlas obyvateľov na inkorporáciu bol odlišný. Podľa autorkou doložených prameňov, staršie obyvateľstvo inkorporáciu vívalo, mladšie zastávalo zdržanlivejší postoj. Poznamenáva však, že na inkorporovanom území neboli zaznamenané žiadne protislovenské povstania, zatiaľ čo pripojenie k Poľsku v rokoch 1920 a 1938 sprevádzali mnohé až tragické vzbury. Autorka objasňuje situáciu na colnej hranici, v zásobovaní obcí, pri zabezpečovaní zdravotnej starostlivosti, pri budovaní infraštruktúry, verejných budov, škôl... Venuje sa postaveniu slovenských a poľských kňazov a učiteľov, spomína tiež osud židovského obyvateľstva. V závere vyslovuje presvedčenie, že nebyť skutočne tragických udalostí, ktoré prinieslo so sebou vojnové besnenie, mohli by sme inkorporáciu vnímať ako obdobie hospodárskeho, kultúrneho, sociálneho i národnostného rozmachu severného Spiša a hornej Oravy.

Nepriamo na predchádzajúci príspevok nadväzuje Jozef Čiagwa – *Osud slovenských kňazov nedeckého dištriktu (districtus nedecensis) po zmene štátnej hranice v máji 1945*. Podľa pražských protokolov bola vrátená slovensko-poľská hranica na úroveň pred roka 1938. Od 1. novembra 1945 jurisdikcia nad farnosťami spišského a oravského dekanátu patrila krakovskému arcibiskupovi. V dekréte poľský cirkevný hodnostár navyše vyzval slovenských kňazov, aby sa vrátili na Slovensko. Dotknutí kňazi sa snažili prispôbiť novej situácii, no boli presvedčení, že napriek zmenenej politickej hranici, zostanú vo svojich farnostiach. Autor v chronologickom poradí uvádza udalosti, ktoré postihli slovenských kňazov. Podrobne sa venuje deväť mesačnej väzbe farára z Novej Belej a Krempách Františka Móša, kvôli vydaniu knihy jeho spomienok, obmedzeniu osobnej slobody jurgovského farára Karola Kubalu a kacvinského farára Ignáca Lihositha pre údajné šírenie protipoľskej propagandy. K týmto, ale aj ďalším udalostiam (napr. zabavenie osobného majetku slovenských kňazov pri ich presune na Slovensko) zaujala Krakovská metropolitná kúria pasívny postoj. Autor sa domnieva, že tým vyjadrila tichý súhlas s tým, čo sa dialo. Tvorca príspevku dokumentuje jednotlivé udalosti presnými citáciami v originálnom jazyku. Domnievame sa, že by bolo pre čitateľov obohacujúcejšie, ak by boli tieto citáty preložené do slovenčiny. Navyše, na viacerých miestach v zborníku sme si všimli splývanie medzier medzi slovami, najmarkantnejšie sa nám to javí práve v tomto príspevku (s. 212, posledný odstavec).

Filip Fetko prispel do zborníka štúdiou „*Institut für Heimatforschung“ in Käsmark – wissenschaftliche Einrichtung und ihre politische Funktion*. Autor prináša v úvode exkurz etnogenézou Nemcov na území Slovenska, s osobitným zreteľom na región Spiša. Nosnou časťou príspevku je popis aktivít, organizačnej štruktúry a zamerania činnosti spomínaného inštitútu od roku 1941 do novembra 1944. Inštitút vznikol pod vplyvom fašistického Nemecka s cieľom „zaoberať sa otázkami nemeckosti“. Jeho zámerom bolo tiež „vedecky“ odôvodniť populačnú politiku na Slovensku a nemecké obce a mestá na Slovensku podriaďiť vojenským plánom Nemecka. Pri opise náplne, aktivít a úloh inštitútu využíva autor predovšetkým citovanie z dobovej tlače (Karpathen Post), vychádza tiež z publikovaných štúdií Christofa Morriseya.

Etnograf Ján Olejník zverejnil v zborníku príspevok *Stromy a kry v ľudovom liečiteľstve a folklórnom prejave ľudu pod Vysokými Tatrami*. Z historických prameňov je známe, že naši slovanskí predkovia verili v animizáciu prírody, v ktorej žili. Uctievali kamene a hory, studničky, jazerá, kroviny, stromy a celé háje. V oblasti Vysokých Tatier sa zachovalo niekoľko miestnych pomenovaní, súvisiacich s lesom (napr. Vyšné a Nižné Hágy, Lesek, Lesnica, Stará a Nová Lesná...) a tiež názvy, z ktorých sa dá usudzovať,

aké porasty sa na ohraničených plochách pestovali a obyvatelia ich udržiavali v posvätej úcte (Buková, Bukovinka, Čierna Hora, Dubovica, Hôrka, Javorina, Lieskovany...). Mnohé etnograficky významné a zaujímavé javy v súvislosti s uctievaním krov a stromov a využívaním ich plodov sú v oblasti pod Vysokými Tatrami (Spiš a Liptov) veľmi staré a odpradáva nadväzovali na povery, predstavy a kultu a ich úkony. Silou tradície sa udržiavali kultu niektorých drevín v sakrifikačných obradoch nekresťanských úkonov (napr. pri hromobití), v ľudovom liečiteľstve, vo vokálnom prejave, ľudovej slovesnosti, speve, pohybovom prejave a v ľudovej strave. Najviac sa však udržiavali vo folklóre. Autor poukazuje na tieto skutočnosti na konkrétnych príkladoch kríkov a stromov. Jeho cieľom bolo sledovať závislosť človeka na prírode, jeho vzťahy k živej i neživej prírode, čo už v dnešnej dobe nie je pre spoločnosť typické, skôr iba individuálne. V úplnom závere autor dvíha varovný prst nad bezohľadným ničením lesov. Príspevok je doplnený fotografickou prílohou, zoznamom literatúry a informátorov.

Tretia, záverečná časť zborníka *Pocia Ivanovi Chalupeckému* obsahuje bibliografiu oslávenca za roky 2002–2011. Jej autorom je Peter Zmátlo. Nadväzuje na bibliografiu uverejnenú v ročenke Spišského dejepisného spolku IX–X, 2001/2002 *Z minulosti Spiša, Spiš v 10. – 20. storočí*, ktorú vypracovala Zuzana Kollárová.

Okrem obsahovej stránky môžeme kladne hodnotiť, že vydavateľ zvolil pre zborník tvrdú knižnú väzbu. Za pozitívum považujeme tiež kvalitné farebné i čiernobiele prílohy za jednotlivými príspevkami. Rôznorodosť a rozmanitosť príspevkov neznižujú hodnotu zborníka, naopak, predpokladáme, že po ňom siahnu nielen milovníci regionálnej histórie.

Soňa Polláková – Elena Dzurillová

Z MINULOSTI SPIŠA. Ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči. Ročník XIX. Zostavil Ivan Chalupecký. Levoča 2011. 314 s.

Každý rok na hodnotiacom valnom zhromaždení Spišského dejepisného spolku (ďalej SDS) členovia dostávajú ročenku *Z MINULOSTI SPIŠA*. Toho roku to bol už XIX. ročník. Rok čo rok ročenka rastie nielen obsahom (už má okolo 300 strán), ale hlavne zaujímavým obsahom štúdií a článkov. Zostavovateľ a redakčná rada sa obvyčajne zhodnú na uverejňovaní tých štúdií a článkov, ktoré boli pripravované na spolkové podujatia, napr. semináre, konferencie, kolokviá a pod.

V recenzovanej ročenke je časť štúdií a článkov, ktoré odzneli ako referáty na konferencii o spolkovom živote Spiša. V troch štúdiách sa čitateľ môže viac dozvedieť o štyroch spišských knihoch, významných predstaviteľov slovenskej inteligencie. Ďalšie štúdie a články sa týkajú rôznych tém. Zvláštnosťou tohto ročníka je, že na konci za obvyklým obsahom ročenky je priviazaná 78-stranová príloha *Bibliografia PhDr. Jána Olejníka, CSc.* Zostavila ju pracovníčka Spišského múzea v Levoči Lucia Laciňáková. Až v 1 184 heslách možno čítať jeho bohatý prínos do slovenskej i svetovej etnografie. Olejníkovým deväťdesiatinám bola venovaná aj samostatná konferencia, na ktorej od-

znelo niekoľko príspevkov o jeho všestrannej činnosti z oblasti národopisu, etnografie, folkloristiky a širokého spektra kultúry.

Strelecké spolky v Kežmarku je názov prvej štúdie. Autorka Nora Baráthová je historičkou kežmarského múzea a obľúbenou spisovateľkou historických románov. Písaniu o genéze streleckých spolkov v Kežmarku predchádzalo štúdium rôznych prameňov. Hlavným prameňom sa však stala rukopisná pamätná kniha kežmarského lekára a člena spolku Dr. Alexandra Schwartza Stamm und Gedenkbuch der Késmarker bürgerlichen Schützen-Brüderschaft. Késmárk 1902/1903. Z nej uvádza doslovne artikuly streleckého spolku z roku 1583. Spolok sa vyvíjal ako bratstvo, svojou štruktúrou sa celkom podobal cechom. Členstvo tvorili predstavitelia mesta, šľachtici z rodov žijúcich blízko Kežmarku, ale aj iných žúp a iných území. Konfesia nerozhodovala. Zachovali sa kronikárske záznamy strelieb a víťazov od 1611 do 1938. V roku 1871 sa prestal používať názov bratstvo, zmenil sa na spolok.

Jozef Ciagwa a Milica Majeriková-Molitoris napísali štúdiu *Slovenký kňaz z Tribša František Móš*. Katolícky kňaz F. Móš bol v centre politických udalostí na severnom Spiši od roku 1920, keď na základe rozhodnutia Najvyššej rady mierovej konferencie 25 spišských a oravských obcí pripadlo Poľsku. Chránil Slovákov pred polonizáciou a snažil sa o zachovanie slovenskosti a slovenčiny v kostoloch a školách. Predstavoval oporu pre Slovákov v medzivojnovom období, bol proti pripojeniu k Poľsku, najmä sa usiloval ponechať odstúpené obce ako súčasť Spišskej diecézy. Za svoju proslovenskú aktivitu bol väznený. Intervenovali za neho na úradoch obyčajní ľudia, ale aj významné inštitúcie. Obidvaja autori dôsledne prebádali všetky dostupné dokumenty o tejto smutnej histórii severného Spiša v levočskom archíve, v archíve Biskupského úradu v Spišskej Kapitule aj v poľských archívoch.

Nasledujúca štúdia z pera mladého historika Michala Mart'áka je pohľad do našich politických aj cirkevných dejín v minulom storočí. Jej názov je *Michal Štoffko spišský katolícky kňaz v „nekatolíckej“ agrárnej strane*. Cieľom tejto štúdie bolo na príklade odorínskeho farára Michala Štoffka poukázať na pôsobenie katolíckych kňazov v agrárnej strane voči reprezentantom Slovenskej ľudovej strany. Tí sa hlavne pred voľbami v 20. a 30. rokoch minulého storočia stavali do pozície reprezentantov katolíckej cirkvi.

Štúdiu *Školská správa na Spiši v rokoch 1919–1938* napísala Ružena Kormošová, stredoškolská učiteľka. Medzivojnové školstvo v novej republike riadilo Ministerstvo školstva a národnej osvety (MŠANO). Ľudové a meštianske školy boli v kompetencii školského inšpektorátu, stredné školy boli v kompetencii župných úradov a učňovské školy boli pod správou miest. Činnosť všetkých škôl aj každého učiteľa bola kontrolovaná školskými inšpektormi. Autorka študovala v archívoch fondy Školských krajských inšpektorátov v Spišskej Novej Vsi, Kežmarku, čiastočne v Levoči a v Poprade a sledovala úroveň škôl, národnostné a konfesionálne pomery. Práve tabuľka s národnostnými a náboženskými pomermi žiakov na strednom Spiši je zbytočne dvojmo znázornená. (s. 64).

Martin Šromovský v štúdií *Hospodárska situácia v okrese Kežmarok v rokoch 1945–1948* priblížil povojnový život v Kežmarku a okolí z rôznych hľadísk. Hoci vojnové škody v meste a okolí boli menšie ako v iných okresoch, aj tak zostal kraj bez železničnej a cestnej dopravy. Najväčšie fabriky – textilná továreň Karol Wein a spol. a tabaková továreň v Spišskej Belej obnovili výrobu hneď po vojne a to zaradilo okres Kežmarok k priemyselne vyspelejším. Veľké zmeny nastali v pohybe obyvateľstva. Po odsune Nemcov a Maďarov bol ich zaistený majetok skonfiškovaný. Obce osídlené nemeckým

obyvateľstvom zostali vyprázdnené. Následné osídľovanie, nedôsledná pozemková reforma, nedostatok strojov na obrábanie pôdy, nedostatočné zásobovanie obyvateľstva potravinami, zavedenie lístkového prídellového režimu, pomocné dodávky potravín UNRA, čierny obchod, zložitá výmena peňazí, nedostatok pracovných síl – to sú hlavné okolnosti, o ktorých sa autorovi podarilo podať takmer verný obraz situácie života obyvateľov v ťažkých rokoch v konkrétnom regióne. Môže to slúžiť ako učebnicový podklad k regionálnym dejinám.

Na Mariánsku horu v Levoči putujú pútnici už 700 rokov. Nie je ani tak podstatné, či sú údaje opisované v literatúre o nej, o prvej kaplnke, jej patrocínium jednoznačné, fenoménom tohto pútnického miesta je, že každoročne 2. júla prichádza do Levoče veľké množstvo pútnikov zo Slovenska a zahraničia. O tradíciách spojených s putovaním na Levočskú horu písal Ivan Chalupecký v štúdií *Levočská mariánska púť a ľudová zbožnosť*. Putovanie v procesiách s istým obeťami, pokáním, s cieľom získať odpustky (levočská púť má aj iný názov – odpust) mala pre veriacich veľký duchovný význam.

S mestom Kežmarok sa spája veľa osobností z kultúrneho, vedeckého, učiteľského, lekárskeho sveta. Hoci boli predstavitelia rôznych konfesií, obohatili život v Kežmarku. O dvoch významných osobnostiach katolíckej cirkvi napísal do tejto ročenky Ľuboslav Hromjak štúdiu *Ladislav Hanus a Jozef Špirko v Kežmarku*. Jozef Špirko (1908–1954) bol zakladateľom moderných cirkevných dejín na Slovensku. Významný spišský historik a znalec umenia pôsobil v Kežmarku od roku 1921. Nemálo úsilia ho stálo zriadenie slovenského gymnázia, ktoré slúžilo katolíckym študentom z celej Magury i Zamaguria. Po pôsobení v Kežmarku bol v roku 1927 menovaný za profesora cirkevných dejín a kanonického práva v diecéznom seminári v Spišskej Kapitule. Tu sa realizoval v oblasti vedeckej i publikačnej. O Ladislavovi Hanusovi (1907–1994) zatiaľ nie je kompletná historická práca. Vo vedeckých kruhoch je však dobré známy, storočnica jeho narodenia bola zaradená do kalendára celosvetových výročí UNESCO. Krátke pôsobenie v Kežmarku prerušilo jeho menovanie na miesto profesora pastorálnej a morálnej teológie v seminári na Spišskej Kapitule. Jeho prínos pre cirkev ocenil pápež Ján Pavol II. menovaním za pápežského prelata.

Časť ročenky venovanej štúdiám uzatvára autor Vladimír Vnemčák so štúdiou *Lendak – vhodný objekt etnografického výskumu*. Obec Lendak (4 500 obyvateľov) sa nachádza v pohorí Spišská Magura, bola v minulosti a aj v súčasnosti zostáva vďaka lokalite na výskum archaických i novodobých prejavov ľudovej kultúry. Geografická poloha, spôsob obživy, tradície a konzervatizmus obyvateľov sú faktory, z ktorých vyplýva lipnutie obyvateľstva k tradíciám. Vždy mali dobré podmienky pre pastierstvo oviec a s tým spojené činnosti. Autor uvádza všetky doteraz známe písomné pramene a uverejnené informácie o obci a jej obyvateľoch vo veľkom množstve tematicky rôzno-rodej literatúry. Najviac poznatkov etnografického charakteru o obci zozbieral a publikoval Ján Olejník.

Autormi šiestich článkov v ročenke sú aktívni členovia SDS. Učiteľka Jana Galliková opísala v článku *Madona zo Slovenskej Vsi* rímskokatolícky kostol zasvätený sviatku Obetovania Pána. Na hlavnom oltári je umiestnené dielo Majstra Pavla z Levoče socha Madony s dieťaťom. (1510–1515). Socha aj oltár boli zreštaurované v roku 2002.

Božena Malovcová, riaditeľka popradskej pobočky Štátneho archívu v Levoči pri písaní o hospodárskych dejinách Popradu a v okolitých obciach sa podrobnejšie zaoberala dejinami rôznych priemyselných lokalít. Vznik, vývoj, a žiaľ, aj úpadok varenia piva v Poprade opísala v článku *200 rokov priemyselnej výroby piva pod Tatrami*.

Témou článku *Pieniny na starých fotografiách* zaujala utorka Erika Cintulová. Keďže fotografie tohto regiónu sú väčšinou v súkromnom vlastníctve, ateliéry tu neboli založené, takže len prácnym zhromažďovaním zanietovaných osôb je možné vytvárať fotografické zbierky z oblasti Zamaguria a Pienin.

Sportové spolky v Spišskej Belej do prvej polovice 20. storočia opísal Marek Červenka. Zaujímavé informácie sú o tých najstarších spolkoch; už z roku 1637 existujú archívne dokumenty o organizovanom Streleckom spolku, z roku 1881 o ženskom telovýchovnom spolku, z roku 1910 o spišskobelianskom športovom spolku. Uhorský karpatský spolok združoval tatranských záchranárov a sprievodcov. Spolky v medzivojnovom období už boli poznamenané aj politickým vplyvom.

Článok *História vzniku horolezeckého spolku JAMES – 90. výročie jeho vzniku* napísal Ján Petrik. Môžeme len konštatovať, že pozná podrobne okolnosti vzniku, rozvoja a osobností horolezectva na Spiši. V roku 1921 založili v Spišskej Novej Vsi na svoju dobu moderný, horolezecký a alpinistický krúžok JAMES. Jeho rozvoj sleduje autor cez zapísané spomienky hlavných členov.

Zaujímavý článok *Úvaha nad rómskou problematikou* je od Vlastimila Flusa, ktorý pracoval ako obvodný lekár s početnou rómskou komunitou a neskôr ako okresný hygienik v Spišskej Novej Vsi. S Rómami sa stretával denne. Recept na okamžité vyriešenie tejto problematiky samozrejme nemá, ale odporúčania v závere článku stoja na zváženie pre kompetentných.

V kapitole Recenzie a bibliografia je osem recenzií na publikácie, ktoré vyšli minulý rok. Peter Labanc si pozorne všimol knihu Miloty Maloveckej: *Karol Wagner (1732–1790) historik Spiša a Šariša* a Lexikón stredovekých miest na Slovensku (kol. autorov pod vedením M. Štefánika a J. Lukačku). Zuzana Kollárová pripravila tri recenzie: *Štefan Zamkovský a Vysoké Tatry od Bohuša Ivana, st. a ml., Bardejov v XV. storočí. Štúdie z dejín mesta* od Stanislava Andrzeja Sroku a vlastnej knihy *Štrbské premeny*. Milica Majeriková-Molitoris odporúča publikáciu: *Opcia a presídlenie Rusínov do ZSSR (1945–1947)* autorov Štefana Kruška a Michala Šmigela. Peter Zmátlo informuje o knihe Jána Petrika: *Horolezectvo v Spišskej Novej Vsi*. Zdislava Dvorščáková píše o populárno-náučnej publikácii autorov Miroslava Števíka a Tadeusza M. Trajdosa: *Sedem storočí hradov Ľubovňa a Dunajec*.

Ani v tejto ročenke nechýba *Bibliografia kníh o Spiši* vydaných najmä v rokoch 2010–2011. Trojstránkový prehľad vyhotovil Ivan Chalupecký.

V rubrike *Zo života SDS* je uverejnená *Správa o činnosti SDS v roku 2011* prednesená na valnom zhromaždení. Vypracovala ju tajomníčka spolku Dana Rosová. Nasleduje zoznam funkcionárov a výboru SDS podľa výsledku volieb z 12. marca 2011 a zoznam členov SDS k 31. decembru 2011.

Poslednou časťou ročenky je kapitola *Osobnosti*. V nej sa čitateľom pripomínajú okrúhle výročia žijúcich aj zomrelých osobností členov spolku. Ivan Bohuš napísal: *PhDr. Ján Olejník, CSc. 90-ročný*. Milica Majeriková-Molitoris priblížila čitateľom diplomata a bojovníka za práva Slovákov v Poľsku: *JUDr. Matej Andráš a jeho diplomacia srdca*. Peter Zmátlo uverejnil: *K životnému jubileu doc. PhDr. Jozefa Sulačeka, CSc.* Jubilujúci historik sa venuje dejinám prvej ČSR, prvej slovenskej republiky, ale hlavne histórii Spiša v prvej polovici 20. storočia.

Všetky štúdie v ročenke sú opatrené poznámkovým aparátom. Boli odborníkmi posúdené a odporúčané, lebo priniesli nové poznatky a obohacujúce zistenia k danej téme.

Ročenka Z minulosti Spiša môže byť prospešná aj ako pomocná študijná literatúra pre viaceré spoločenské a humanitné vedné odbory. Potvrdzuje to aj záujem o jej štúdium v Štátnom archíve v Levoči. Zostavovateľ doc. PhDr. Ivan Chalupecký, predseda SDS, vykonal aj pri tomto, XIX. ročníku, náročnú prácu, za čo mu patrí poďakovanie všetkých členov spolku. Veríme, že zvolený trend jej kvality, ktorý má stúpajúcu tendenciu, si zachová aj naďalej.

Agnesa Žifčáková

LITTERAE ARMORUM. ERBOVNÍ LISTINY NÁRODNÍHO ARCHIVU V PRAZE. NOBILITAS IN HISTORIA MODERNA. Tomus IV. Ed. Michal Fiala. Úvodní studie Tomáš Krejčík. Ostrava – Praha : Ostravská univerzita – Archív hlavního města Prahy 2011. 134 s. + CD-R.

Multimediálna edícia erbových listín Národného archívu v Prahe vyšla ako ďalší, v poradí už štvrtý, zväzok edície *Nobilitas in historia moderna*, ktorá vznikla na pôde Filozofickej fakulty Ostravskej univerzity v Ostrave, spoluvydavateľom práce bol Archív hlavného mesta Prahy. Vydanie podporili aj viacerí ďalší partneri medzi nimi aj Národný archív v Prahe a Heraldická spoločnosť.

Edícia pozostáva z dvoch častí – tradičnej papierovej časti, v ktorej sa nachádza rozsiahla štúdia so zoznamom edovaných erbových listín, s pomocným aparátom vrátane zoznamu skratiek, výberového katalógu a rozsiahleho zoznamu literatúry a priloženého CD-R, na ktorom je edícia erbových listín.

Niekoľkostranový úvod, ktorého autormi sú Jiří Brňovják a Jakub Hrdlička, mapuje prierezovo dejiny vedeckého záujmu o erbové listiny v našich krajinách od známych počiatkov v 70. – 80. rokoch 20. storočia. Upozorňujú na komplexný charakter tohto vedeckého skúmania, ktoré malo od počiatku okrem samozrejme genealogického a heraldického záujmu o erbové listiny aj silné multidisciplinárne presahy. V začiatkoch skúmania išlo hlavne o analytické štúdie a čiastkové súpisy, pred približne desaťročím sa začala éra komplexných a treba povedať aj výpravných edícií erbových listín. Zvyčajným úzom bola plnotextová edícia jednotlivých erbových listín spojená s farebnými reprodukciami miniatúr a ďalším bohatým aparátom. V druhej časti úvodu autori predstavujú vznik spomínanej edície a postupne jej predchádzajúce časti.

Rozsiahla štúdia z pera doc. Tomáša Krejčíka z Filozofickej fakulty Ostravskej univerzity je vyzretým syntetickým textom skúseného autora pozostávajúca z viac ako 60 strán. Štúdia je rozdelená do niekoľkých častí a postupne predstavuje prehľad literatúry, význam erbových listín v monarchistickej spoločnosti, ich diplomatické vyhodnotenie a typológiu, maliarov a výtvarné motívy erbových miniatúr, ale mapuje tiež vzájomné vzťahy miniatúr s inými druhmi výtvarných diel a osobitosti celého skúmaného súboru erbových listín. Pre slovenské prostredie je pravdepodobne najprínosnejšia podkapitola štúdie venovaná maliarom erbových listín, či inak miniátorom. Ide o problematiku, ktorá je v bývalom uhorskom kultúrnom milieue pre novoveké obdobie v porovnaní s našimi susedmi nedostatočne rozpracovaná. Autor rozdeľuje skúmané obdobie do

dvoch častí, na staršie obdobie, kde sú naše poznatky doposiaľ značne medzerovité a na mladšie obdobie od prelomu 17./18. storočia do roku 1918, keď aj vďaka viacerým prácam českých a rakúskych kolegov poznáme postupne viacerých maliarov zamestnaných v cisárskej ríšskej a českej dvorskej kancelárii. Heraldickou kuriozitou je stať o maliaroch len krátko fungujúcej haličskej kancelárii. Pre staršie obdobie poznačené nedostatkom písomných prameňov autor pracuje s osvedčenou schémou vytvárania atribúcií a umeleckých okruhov. V našom prostredí sa tejto problematike na uhorskom stredovekom a poststredovekom materiáli prioritne z umelecko-historického hľadiska najintenzívnejšie venoval maďarský bádateľ Dénes Radocsay. Z diplomatického hľadiska sú zaujímavé predstavenia viacerých zvláštností zo skúmaného súboru, napríklad problematika nevydaných erbových listín, vrchnostenské a palatinálne listiny a tiež erbové a nobilitačné listiny pre právnické osoby.

Na priloženom CD-ROMe je umiestnená edícia originálov erbových listín, ktorá obsahuje spolu 199 kusov erbových listín z obdobia rokov 1420–1918. Multimediálnosť edície podčiarkujú osviežujúce úryvky zo známeho traktátu Bartola de Saxoferrato o erboch a znameniach, pasáže z českých stredovekých rukopisov týkajúce sa napríklad heraldických farieb a turnajoch nahovorené Alfrédom Strejčkom.

Edované erbové listiny sú zoradené chronologicky a majú spolu 38 rôznych vydavateľov. Rozsahom najreprezentatívnejší súbor erbových listín vydal Ferdinand I. Habsburský, je ich spolu 39 kusov. Jednotlivé záznamy o erbových listinách obsahujú záhlavný regist, prepis textu listín vrátane kancelárskych poznámok a s vynechaním niektorých formulárových častí, údaje o naskenovanej miniatúre vrátane blazonu, skrátený opis vonkajších znakov a zoznam literatúry.

Je potrebné pochváliť precíznosť a vysokú kvalitu edície, ktorá má nesporne minimálne stredoeurópsky význam. V najstaršej časti je viacero listín našich spoločných jagellonských panovníkov, ktoré boli vydané v Budíne, ale na základe precízneho spracovania registov je možné jednoznačne potvrdiť, že neboli dielom uhorskej, ale českej kancelárie panovníkov. Nepochybným unikátom je erbová listina Ľudovíta II. Jagellonského, ktorou udeľuje prepoštom doksanského kláštora väčšiu a menšiu pečať. Menšie problémy nastali len pri spracúvaní niekoľkých mladších erbových listín uhorskej proveniencie, kde autorovi registov asi chýbali skúsenosti s týmto typom materiálu.

Na tomto mieste je potrebné vyjadriť obdiv nad usilovnou prácou kolektívu českých kolegov, ktorým sa nanajvýš kultivovaným spôsobom poradilo pridať ďalší diel do pomyselnnej skladačky interdisciplinárneho výskumu tejto časti nášho kultúrneho dedičstva.

Radoslav Ragač

HLAVÁČEK, Ivan: *O MÝCH PŘEDCHŮDCÍCH I SOUČASNÍCÍCH. SOUBOR STUDIÍ K DĚJINÁM ARCHIVNICTVÍ, HISTORIOGRAFIE A POMOCNÝCH VĚD HISTORICKÝCH*. Praha: Národní archiv 2011. 456 s.

Prosím ale čtenáře, aby si při četbě této knížky uvědomil, že je to knížka díky jejímu vydavateli píemí... týmito slovami (v ktorých cítiť tak trocha ironický až sebaironický

podtón), sa Ivan Hlaváček v úvodnom slove obracia na anonymného čitateľa zborníka, ktorý bol vydaný pri príležitosti jeho významného životného jubilea (80. narodenín), aby mu pomohol spamätať sa z prvotného údivu až údesu, ktorý vyvoláva jednak pohľad na tento úctyhodne objemný, niekoľko stostranový zväzok a potom aj nazretie do jeho dosť neobvyklého obsahu. Zostavovateľ Jan Kahuda sústredil do tejto publikácie predovšetkým Hlaváčkove kratšie historiografické štúdie a biografické medailóny, ktoré približujú život a dielo významných predstaviteľov českej historickej vedy minulosti i súčasnosti, najmä tých, ktorí sa zaoberali pomocnými historickými vedami či prípravou a vydávaním dôležitých pramenných edícií. Nevyhol sa teda, celkom prirodzene, ani viacerým nekrológom (publikovaným v domácich i zahraničných odborných periodikách), ktoré však v tomto prípade nie sú len zvyčajnou konštatáciou skončenia pozemského bytia a obvyklým vyjadrením ľúosti nad týmto faktom, ale i citlivým, no objektívnym zhodnotením celého života a diela. Samozrejme, profesor Hlaváček nezabúdala a nezabúda aj na životné jubilea svojich súčasníkov, ale ani v tomto prípade nejde o štandardné *laudationes*, ale skôr o priblíženie ich vedeckej práce a o posúdenie a ocenenie jej prínosu. Ivan Hlaváček písal a píše najmä o tých, ktorých si sám váži a má rád, ktorí mu boli a sú blízki, vyberá si skutočné osobnosti, zaujímavých a múdrych ľudí – a tu by som si dovoľil polemizovať s citovanými slovami pána profesora – snáď viac ako o pietnej knižke v tomto prípade možno o tomto zborníku uvažovať a hovoriť ako o malom *Slavíne* českých historikov. Týmto výberom sa zároveň prezentujú autorove vlastné hodnoty a postoje. Štúdie publikované v tomto zborníku majú nespochybniteľný vedecký prínos a význam – prehľadne dokumentujú a objasňujú počiatky zrodu pomocných vied historických v českých krajinách a sledujú ich vývoj, analyzujú ho a klasifikujú, zohľadňujú a kriticky hodnotia vklad významných osobností českej historickej vedy do tohto procesu a upozorňujú na dôležitosť inštitucionalizácie bádania, najmä na význam činnosti univerzitných pracovísk – historických katedrií. Hlaváček rozdeľuje PVH podľa predmetu ich záujmu na dve skupiny – na druhové disciplíny (určené jednotlivým kategóriám prameňov – napr. diplomatika) a na obsahové disciplíny (tie odrážajú objektívnu realitu reflektovanú v týchto prameňoch – napr. chronológia, metrológia a pod.). V popredí záujmu Ivana Hlaváčka je najmä pomocná veda historická – diplomatika, v ktorej sa (podľa neho) najzreteľnejšie prejavoval a prejavuje metodický pokrok. Všíma si aj editorskú činnosť, ktorá odráža stupeň rozvoja a úroveň kvality tejto disciplíny a upozorňuje na úzke prepojenie štúdia pomocných vied historických s archívnictvom. Hlaváček je pri skúmaní a objasňovaní vývoja pomocných vied historických vždy konkrétny, vychádza z rozsiahlej pramennej bázy (odbornej literatúry, pramenných edícií i archívneho materiálu), jednotlivé fakty objasňuje a interpretuje v dobovom kontexte. Mimoriadne taktne a citlivo naznačuje a zvažuje postoje a konanie konkrétnych jednotlivcov, často s nimi polemizuje, no nehaní ich, oceňuje každý skutočný prínos a bez povýšenosti či odsudzovania vysvetľuje niektoré ich omyly a zlyhania. Profesor Hlaváček udivuje čitateľa svojimi rozsiahlymi – priam encyklopedickými – znalosťami, ktoré sa neobmedzujú len na historické vedy, ale zasahujú viaceré sféry kultúrnych, politických a spoločenských aktivít človeka. Známy je i jeho svojský a nenapodobiteľný humor a odvaha prezentovať ho aj v profesijnom živote (tí, ktorí mali možnosť pána profesora spoznať osobne, vedia, že jeho humor obohacuje i schopnosť neuveriteľnej sebaíronie). V zborníku tento aspekt priam ukázkovo reprezentuje text *Archivári – literáti, politici a kulturní činitelé*, v ktorom potvrdzuje, že ani archivárom nie je nič ľudského cudzie! Hlaváčkove štúdie a člán-

ky sú, navyše, čitateľsky príťažlivé a sú napísané osobitým štýlom, s mimoriadnym citom pre jazyk.

Bezpochyby najvýznamnejšou štúdiou tohto autorského zborníka je prehľadné priblíženie vývoja pomocných vied historických v českých krajinách, v ktorom autor vymedzuje štyri základné vývinové etapy – od stredoveku do začiatku 18. storočia, od druhej polovice 18. storočia do konca 19. storočia (keď sa pomocné vedy historické začínajú uplatňovať vo vyučovacom procese na univerzitách, pestovať v učeních a vedeckých spoločnostiach a keď sa pripravujú a rozbiehajú viaceré edičné diela), potom od konca 19. storočia do druhej svetovej vojny (Hlaváček tu hovorí už o modernom chápaní týchto disciplín) a napokon od skončenia druhej svetovej vojny až do súčasnosti. Profesor Hlaváček tento vývoj nevníma a ani neinterpretuje ako lineárne progresívny, hovorí aj o jeho občasných regresoch. Kvalitatívny posun disciplín pomocných vied historických dokladá vedeckou úrovňou pramenných edícií a publikačnou činnosťou pracovníkov vedeckých inštitúcií, univerzitných pedagógov a študentov. Osobitne si všíma zástoju pedagogických inštitúcií v tomto procese – zhodnocuje prínos Štátnej archívnej školy v Prahe a potom aj katedrií archívnictva v Prahe a Brne k rozvoju pomocných vied historických. V ďalších zaujímavých štúdiách sa zameriava na priblíženie života a diela niektorých významných českých editorov a diplomatikov (F. M. Pelcla, F. Palackého, J. Emlera, A. Sedláčka, F. Tadrů, V. Vojtíška, a Z. Fialu) a hodnotí význam rakúskeho *Institut für österreichische Geschichtsforschung* v kontexte českej historiografie. V niektorých svojich textoch poukazuje na problematiku kontaktov a spolupráce českých a nemeckých (teda aj rakúskych a českonemeckých) historikov a archívárov.

K záverečnej edičnej poznámke zostavovateľ pripojil zhromaždené bibliografické podklady o všetkých článkoch, štúdiách a správach, v ktorých sa profesor Ivan Hlaváček priamo zaoberal dejinami historiografie a historikmi – narátal ich 65. To však predstavuje naozaj len nevelkú časť jeho súhrnnej bibliografie, ktorá by (podľa Jana Kahudu) zrejme zaplnila viacero zväzkov a jej zostavenie by bolo náročnou úlohou pre celú pracovnú skupinu. Zostavovateľ Jan Kahuda s presvedčením konštatuje, že ak sa niekedy bude zostavovať kalendárium českého archívnictva, resp. českej historickej vedy, bude rok 1931 určite nazvaný *rokom Ivana Hlaváčka* (jubilat sa narodil 28. 5. 1931). Myslím si, že nepreháňa. Vedel by som, po kom by sme zas v slovenskom kalendáriu mohli pomenovať rok 1930!

Juraj Roháč

ČAS V ROCE 2011. ROČENKA ČESKÉ ARCHIVNÍ SPOLEČNOSTI. Praha : Česká archivní společnost 2012. 214 s.

Aj jubilejné desiate číslo ročenky Českej archívnej spoločnosti prináša čitateľom veľa zaujímavých informácií z archívnej kuchyne našich západných susedov, z ktorých sa pokúsime vybrať tie najzaujímavejšie aj pre čitateľov Slovenskej archivistiky.

Stručné zhodnotenie udalostí roka 2012 prináša úvodné slovo Marie Ryantovej, predsedníčky Českej archívnej spoločnosti. Po ňom už nasledujú príspevky rubriky Z činnos-

ti Českej archívnej spoločnosti, ktorú otvára správa Jiřího Smitku z 21. valného zhromaždenia Českej archívnej spoločnosti (ďalej ČAS), ktoré sa konalo v kinosále Národného archívu v Prahe 24. februára 2011 za účasti 185 členov. Ku dňu konania valného zhromaždenia mala ČAS 568 členov, z toho v roku 2010 vstúpilo do jej radov 50 nových členov (z toho 1 kolektívny), 27 členov vystúpilo (z toho 2 kolektívni) a 2 čestní členovia zomreli. V rámci spoločnosti v tomto období pracovali 4 študentské sekcie, 1 regionálna pobočka a 3 odborné skupiny. Výročnú správu spoločnosti za rok 2010 predniesol tajomník ČAS Jiří Smitka. Na valnom zhromaždení ďalej odznela pokladničná správa (Hana Říhová), správa revíznej komisie (Petr Hubka), správa regionálnej pobočky, správy študentských sekcií a odborných skupín. Na záver prvého bloku vystúpila predsedníčka Marie Ryantová a predniesla návrh plánu práce spoločnosti na rok 2011. Rozčlenila ho na trvalé dlhodobé úlohy a konkrétne (exkurzia, oslava Medzinárodného dňa archívov, vydať zborník z Česko-saského stretnutia v Děčine v roku 2010, inovovať internetovú stránku ČAS, príprava informačnej knihy o archívoch v spolupráci s nakladateľstvom LIBRI, usporiadať ďalší ročník študentskej súťaže odborných prác atď.). Po diskusii prebehol schvaľovací proces upraveného volebného a hlasovacieho poriadku a rokovacieho poriadku, ktoré valnému zhromaždeniu predstavil ich autor Daniel Doležal. Oba schválené poriadky sú publikované aj v ročenke. Ďalší blok valného zhromaždenia bol venovaný voľbe nového výboru spoločnosti a revíznej komisie na roky 2011–2014. Ku zmene na predsedníckom poste nedošlo, aj druhé volebné obdobie ČAS povedie doc. Marie Ryantová z Juhočeskej univerzity v Českých Budějoviciach.

V nasledujúcom príspevku Karel Chobot čitateľov ročenky informuje o výsledkoch študentskej vedeckej súťaže ČAS o cenu univ. prof. PhDr. S. Duškové, DrSc. V roku 2011 sa súťaže zúčastnilo 5 prác z odboru archívna teória a prax: Holub, P.: *EDIS – počítačová aplikácia pro zpracování edic písemných pramenů* (71 s.); Homerová, L.: *Antonín Markus – životopisná studie* (89 s.); Janečková, J.: *Fridolin Macháček, plzeňský historik, archivář, muzejník a kulturní pracovník. Obrazy života a přátelství v zrcadle korespondence s Václavem Vojtiškem* (829 s.); Veselíková, M.: *Rukopisy a staré tisky z tzv. Škurkovy knihovny uložené na Proboštském úřadě v Litomyšli* (341 s.); Zoufalá, M.: *Soupis literární pozůstalosti vlasteneckého kněze Josefa Mnohoslava Roštlapila s ukázkami z jeho díla* (260 s.). Práce posúdila odborná komisia na čele s K. Chobotom. Bezkonkurenčne najlepšou bola rigorózná práca J. Janečkovej, ktorá však nespĺnila kritérium „študent a začínajúci archivár“, preto jej porota udelila čestné uznanie. Z ostatných sa na 1. mieste umiestnila práca L. Homerovej. Jesennú exkurziu ČAS zachytil slovom i obrazom Michal Sejk v článku *Putování nejen po baťovských městech*, počas ktorej účastníci navštívili za tri dni miesta späť s firmou Baťa – mesto Zlín, SOkA Zlín, Bošany, mesto Partizánske (pôvodne Baťovany), Štátny archív v Nitre – pobočka Topoľčany, Vizovice a blízke okolie. Z činnosti ČAS na záver spomenieme ešte projekt publikácie „Encyklopedie archivů“, na ktorom sa začalo pracovať v roku 2004. V ročenke výbor ČAS publikuje osnovu i vzorové heslo archívu.

Rubrika Zahraniční styky prináša správy zo zjazdu nemeckých archivárov v Brémach (Marie Ryantová), z XV. archívnych dní v SR v Humennom (Jiří Smitka), z rakúskeho archívneho snemu v Eisenstadte (Marie Ryantová), zo zasadnutia Spoločnosti maďarských archivárov na Balatone (Pavel Koblasa), zo saského archívneho snemu v Zhorelci (Marie Ryantová). Na záver rubriky je uverejnený preklad i originálne znenie Všeobecnej deklarácie archívov prijatej 17. 9. 2010 generálnym zhromaždením ICA v Oslo.

Nasleduje rubrika Z činnosti sekcí, poboček a odborných skupin. Zaujímajúca tu nájde informácie o podujatiach v roku 2011 Ještědské pobočky ČAS (Ivo Navrátil, Pavel Jakubec), Brněnské studentské sekce ČAS (Alena Hejtmánová, Alice Gablerová, Silvie Suchánková), Českobudějovické studentské sekce (Eliška Homolková), Olomouckej studentské sekce (Eva Slováková), Odborné skupiny špecializovaných archivů ČAS (Jan Bílek).

Stále veľmi pestrá a na informácie bohatá je rubrika Z českých, moravských a slezských archivů, ktorá mapuje kultúrno-osvetovú činnosť archivov v roku 2011. Pozornosť čitateľa upriamime na nový historický časopis vydávaný archivármi s názvom *Východná Morava*, ktorý bol slávnostne uvedený do života v Krajskej knižnici Františka Bartoša v Zlíne 18. 1. 2012. Časopis bude vychádzať jedenkrát ročne a bude obsahovať väčšinou tradičné rubriky. Okrem nich tu nájdete napríklad aj rubriku *Drobnosti*, určenú pre rozsahom nevelké, ale zaujímavé „úlovky“ archívnych dokumentov, na ktoré narazili archivári pri práci s archívnym materiálom. Samotný vznik časopisu i obsah prvého čísla približuje David Valůšek. Tenže autor v ďalšom príspevku informuje o novej publikácii *A 60. 1950–2010. Státní okresní archiv Zlín*, ktorá bilancuje uplynulých 60 rokov starostlivosti o archívne dokumenty v zlínskom regióne. Daniel Kovář vo svojom príspevku zhodnotil tretí ročník archívnej knihviazačskej súťažnej prehliadky konanej v Českých Budějoviciach. Do súťaže sa prihlásilo 57 súťažiacich. Súťažili v troch kategóriách: 1. pracovníci archivov; 2. študenti reštaurovania; 3. ostatní knihári mimo archivov. O víťazoch rozhodla odborná porota. Porovnávala publikácie viazané na tému: „Tato kniha jest koupěna z Budějovic od knihaře“ s podtitulom „Knihaři a knihařství v Českých Budějoviciach od 14. století po současnost“. Súťažiaci vytvorili práce klasické, ale i moderné. Všetky sú zverejnené na internetovej stránke třeboňského archívu. Súťažné práce si okrem regiónu južných Čiech mohli pozrieť aj ďalší záujemcovia, pretože sa výstava presunula do Prahy (Archív hlavného mesta Prahy) a potom aj ku nám na Slovensko do Popradu (Podtatranské múzeum v Poprade) a do Trnavy (Západoslovenské múzeum v Trnave). Ďalšie články tejto rubriky sa týkajú najmä podujatí uskutočnených pri príležitosti Medzinárodného dňa archivov.

Stále s obdivom sledujeme množstvo nových knižných titulov vydávaných českými, moravskými a slezskými archívami. Za rok 2011 spomenieme aspoň niektoré: *Restaurování a konzervace skleněných negativů; Historická fotografie. Sborník pro prezentaci historické fotografie 2011; Paginae historiae. Sborník Národního archivu 19*; Hlaváček, I.: *O mých předchůdcích i současnicích. Soubor studií k dějinám archivnictví, historiografie a pomocných věd historických* (všetky vydal Národní archiv); Kučera, R.: *Muži října 1918. Osudy aktérů vzniku Republiky československé; Zápis z schůzi československé vlády v Londýně II. (1942); Korespondence T. G. Masaryk – Antonín Rezek* (všetky tri publikácie vydal Archiv Akademie věd ČR); *Opava – Sborník k dějinám města 7; Regesty listin uložených v horním Slezsku. Svazek II (1401–1450)* (obidve publikácie vydal Zemský archiv Opava); *Brno v minulosti a dnes 24*; Šimeček, Z.: *Knižní obchod v Brně od sklonku 15. do konce 18. století* (Archiv města Brna) atď.

Ročenku uzatvára spoločenská rubrika. Popri štandardných informáciách o narodených, jubilujúcich a zomrelých archivároch tu nájdete aj správu o udelení Rakúskeho čestného kríža za vedu a umenie I. triedy a francúzskeho vyznamenania – hodnosť dôstojníka Radu umenia a literatúry pre riaditeľa odboru archivní správy a spisov služby MV ČR PhDr. Mgr. Václavovi Babičkovi. V roku 2011 už po šiesty raz udeľoval český minister vnútra medailu „Za zásluhy o české archivnictví“. Medzi laureátmi bola

napr. doc. PhDr. Ludmila Sulitková, CSc. (Katedra histórie FF Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem), PhDr. Jaroslav Vrbata (emeritný riaditeľ SÚA Praha), PhDr. Karel Waska (SOA Plzeň), PhDr. Milada Wurmová, CSc. (emeritná riaditeľka SOA Brno) a i. Všetkým oceneným aj touto cestou blahoželáme!

Jubilejná ročenka ČAS prináša množstvo podnetov a informácií i pre našich archivárov. Odporúčame ju do pozornosti každému, kto sa zaujíma o dianie v archívnictve v okolitých krajinách. Ročenku nájdete v knižnici Slovenského národného archívu.

Júlia Ragačová

MALÍŘ, Jiří a kol. *ČLOVĚK NA MORAVĚ VE DRUHÉ POLOVINĚ 18. STOLETÍ*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. 365 s.

Obdobie 18. storočia, obdobie závažných reforiem, spoločenských premien a pokusu o racionálne usporiadanie spoločnosti, je považované v mnohých ohľadoch za prelomové. Myšlienky osvietenstva stáli za pozoruhodnými zmenami, ktoré v mnohom ovplyvnili nazeranie na otázky náboženské, vzdelania, výchovy i práva, uskutočňované v bitke svetských a duchovných tradícií. Sprievodnými znakmi tohto obdobia bola alfabetizácia, sociálna emancipácia širokých vrstiev spoločnosti, priemyselná revolúcia, sekularizácia, laicizácia, formovanie verejnej mienky a celkový odklon od barokných foriem zbožnosti.

Autori publikácie *Člověk na Moravě ve druhé polovině 18. století* (konceptiou práca nadväzuje na predošlú publikáciu *Člověk na Moravě v 19. století*) pod vedením zostavovateľa prof. J. Malířa sa na toto zložité obdobie v dejinách spoločnosti pokúsili pozrieť doposiaľ nie celkom bežným metodickým postupom – formou prieniku do vybraných sociálnych vrstiev a zamestnaneckých profesií. Prostredníctvom tohto pokusu sa snažia o priblíženie osvietenскеj doby a jednotlivých spoločenských vrstiev formujúcich hospodárske, politické, kultúrne a spoločenské prostredie Moravy v priebehu 18. storočia. Predstavujú biografie osôb, ktoré sa rôznym spôsobom museli postaviť k sprievodným znakom a trendom nastávajúcej doby – modernizácii, rastúcemu štátnemu vplyvu, germanizácii, spoločenským a kultúrnym zmenám. Jednotlivé biografie sú zaradené v troch blokoch (*Nositelia zmien*, *Prežívanie tradičnej kultúry* a *Rozhranie identít*), ktoré sú istým spôsobom snahou autorov publikácie o (subjektívnu) „typologizáciu“ predstaviteľov jednotlivých sociálnych vrstiev na základe ich reakcií na dobové zmeny, na recepciu nových myšlienok a mieru ich zasiahnutia vtedajšími spoločenskými zmenami. Autori sa pokúsili získať biografie, ktoré by defilovali čo najpestrejšie sociálne a profesijné spektrum vtedajšej spoločnosti. Ide o biografie konkrétnych ľudí s ich životnými osudmi reflektujúcimi dobové spoločenské zmeny. V knihe tak nájdeme zaujímavé biografie šľachtického manufakturistu, vysokého štátneho úradníka, mestského úradníka, právnik-a, poštmajstra, učiteľa, osvietenského učenca, evanjelika, umelca, kníhtlačiar-a, súkenníka, veľkostatkára, manželky správcu panstva, slobodníka, sedliaka a vinohradníka, rehoľného kňaza, strážnika (portáša), Róma, nobilitovaného mešťana, muzikanta, donátora, dedinského literáta (pismáka) a kata. Nepodarilo sa im však do publikácie zaradiť niektoré biografie o jedincoch zo sociálne slabších vrstiev spoločnosti (tovariši, domkári

(želiari), sluhovia, čel'ad' a pod.). Príčinu vidia nielen v absencii vhodného archívneho materiálu, ktorý by viedol k spracovaniu plnohodnotnej a vyváženej biografie jedinca z takejto sociálnej vrstvy, ale na druhej strane aj minimálny záujem bádateľov o tieto navonok nezaujímavé spoločenské skupiny. Rovnaký problém je aj medzi slovenskými bádateľmi. Treba poznamenať, že jednotlivé biografie nie sú samoučelné, ale pri predstaviteľovi každej spoločenskej skupiny alebo profesie vždy zasadené do širšieho historického kontextu a zostavené na recepcii pôvodného archívneho materiálu, spredmetnenom vo vedeckom poznámkovom aparáte. Čitateľ tak nájde v jednotlivých biografiách zaujímavé životné osudy konkrétnych osôb a osobností prelínajúce sa s nazeraním na ich profesiu, spoločenské postoje, reakcie na nové spoločenské pomery a pod.

Knihu dopĺňa podrobné nemecké resumé a biografie jednotlivých členov autorského kolektívu, medzi ktorými majú početné zastúpenie archivári.

Záverom možno zhodnotiť, že v mnohom inšpirujúcu knihu (aj pre naše pomery) možno vrelo odporučiť každému záujemcovi o novoveké dejiny, ale aj o biografistiku či genealógiu.

Peter Keresteš

BIBLIOGRAFICKÝ PREHĽAD ZAHRANIČNÝCH ARCHÍVNYCH PERIODÍK

THE AMERICAN ARCHIVIST. Published semi-annually by the Society of American Archivists. Volume 75, Number 1, Spring/Summer 2012.

Gallery of Contributors (5–9) – *Forum* (10–12) – Gregory S. Hunter, *From the Editor* (13–15). Nový editor predkladá svoje predstavy o podobe časopisu v najbližšom období. Súčasne sa zamýšľa nad vývojom, ktorý za ostatných 35 rokov nasmeroval časopis k rýdzo vedeckému diskurzu a uvádza obsah aktuálneho čísla. – Jane Kenamore, *Introduction: Helen Tibbo* (16). Autorka predstavuje osobnosť novej prezidentky Spoločnosti amerických archivárov (ďalej SAA). – Helen R. Tibbo, *On the Occasion of SAA's Diamond Jubilee: A Profession Coming of Age in the Digital Era* (17–34). V prejave pri príležitosti 75. výročia vzniku SAA sa nová prezidentka spoločnosti zamerala najmä na vzťah profesie archivára k problematike digitálnych záznamov. Zdôraznila, že archivári sú už v súčasnosti pripravení vyrovnat' sa s požiadavkami, ktoré na nich budú kladené v blízkej budúcnosti. – Lora J. Davis, *Providing Virtual Services to All: A Mixed-Method Analysis of the Website Accessibility of Philadelphia Area Consortium of Special Collections Libraries (PACSCSL) Member Repositories* (35–55). Autorka je laureátkou ceny T. C. Peaseho pre začínajúcich archivárov za rok 2011 a vo svojej štúdií si položila otázku, či archívne produkty umiestňované na webe zodpovedajú potrebám hendikepovaných používateľov. Podrobila analýze prístupnosť internetových stránok archívov a knižníc, ktoré sú členmi konzorcia *Philadelphia Area Consortium of Special Collections Libraries (PACSCSL)*. Autorka v štúdií analyzovala odbornú literatúru k tejto problematike, predstavila použitú výskumnú metodológiu a vyhodnotila výsledky výskumu. – Jessie Sherwood, *The Inquisitor as Archivist, or Surprise, Fear, and Ruthless Efficiency in the Archives* (56–80). Autorka skúma problematiku mimoriadne efektívneho využívania archívnych dokumentov zo strany stredovekej inkvizície, keďže záznamy a archívy boli takmer od začiatku integrálnou súčasťou aktivít inkvizítorov. Základ archívov inkvizítorov tvorili výpovede, rozsudky a manuály. Pri ich využívaní inkvizítori zaviedli nové techniky, ako napr. vytváranie registrov, krížové referencie a poznámkovanie. Vývoj týchto techník autorka demonštruje na viacerých konkrétnych príkladoch. Inkvizítori síce neboli prví, ktorí archivovali záznamy, ale patrili medzi priekopníkov ich efektívneho využívania. Dokumenty stredovekých inkvizítorov v latinčine, ktoré sú písomným prepisom ústnych výpovedí v materinskom jazyku, predstavujú osobitú spojivo medzi stredovekou textuálnou a oralitou. – Karsten Jedlitschka, *The Lives of Others: East German State Security Service's Archival Legacy* (81–108). V úvode štúdie s názvom odkazujúcim na známy film autorka informuje o mohutnom personálnom aparáte tajnej polície niekdajšej Nemeckej demokratickej republiky (STASI), jej úlohách a metódach práce. Záznamy zaniknutej STASI prevzal Úrad spolkového splnomocnenca pre sprístupňovanie materiálov, ktorý vznikol v roku 1990. Táto inštitúcia archivuje a sprístupňuje pre rôzne účely 518 000 bežných metrov archívnych dokumentov a audiovizuálnych i fotografických záznamov, čím sa zaraďuje medzi najväčšie archívy v Nemecku. Autorka detailne charakterizuje dokumenty uložené v tejto inštitúcii a poukazuje

na špecifické problémy, ktoré musia pri práci s nimi riešiť archivári. – Sara White, *Crippling the Archives: Negotiating Notions of Disability in Appraisal and Arrangement and Description* (109–124). Cieľom autorky bolo upozorniť na rámec, ktorý vedecký odbor výskumu disability poskytuje archivárovi pre jej poznanie a dokumentovanie. V prvej časti autorka ukazuje, ako sa z boja za práva invalidných občanov vyvinul odbor výskumu disability, pričom pri jej hodnotení sa vyvinuli dva modely: medicínsky a sociálny. Ako alternatívu k nedostatkom sociálneho modelu vo vzťahu k pojmom sociálnych vzťahov a identity predstavuje autorka teóriu komplexného včlenenia poskytujúcu analytický rámec, ktorý archivárom môže pomôcť zahrnúť všetky skúsenosti disability. V druhej časti štúdie autorka upozorňuje na možnosti aplikácie komplexného včlenenia v archivárskej praxi pri vyradovaní, usporadúvaní a inventarizovaní. – Cristine N. Paschid, *Community Archives and the Limitations of Identity: Considering Discursive Impact on Material Needs* (125–142). Autorka sa v prípadovej štúdií zamerala na Japonské americké národné múzeum v Los Angeles, ktoré sa za 25 rokov svojej existencie pretransformovalo z malej komunitnej organizácie na inštitúciu svetového významu. Dôsledky finančnej krízy viedli múzeum k vypracovaniu novej stratégie, ktorá orientuje jeho činnosť na posilnenie vlastnej etnickej identity. Autorka hodnotí tento projekt kriticky a uvažuje, či prílišný dôraz kladený na identitu a subjektivitu, ovplyvnený postmoderným diskurzom, je skutočne nevyhnutným imperatívom pre úspešnú archívnu prax a či neoslabuje efektívne sebahodnotenie a súčasne neodvádza pozornosť od riešenia reálnych problémov, vrátane starostlivosti o archívne záznamy a zbierkové predmety. Kládne si otázku, či uprednostňovaním teoretickej rétoriky pred riešením materiálnych potrieb archívov komunít napokon archivári neriskujú prehľbovanie práve tej segregácie a marginalizácie, ktorú sa snažia odstrániť. – Jody L. DeRidder, Amanda Axley Presnell, Kevin W. Walker, *Leveraging Encoded Archival Description for Access to Digital Content: A Cost and Usability Analysis* (143–170). Problémom digitalizácie je nákladná inventarizácia na úrovni jednotlivín, keďže sprístupnenie obsahu rozsiahlych fondov touto formou je často neuskutočniteľné. Na prekonanie uvedenej bariéry autori vyvinuli metódu spojenia zdigitalizovaných jednotlivín do archívnej pomôcky v kódovanom archívnom popise (EAD), ktorá urýchľuje obsah na webovej stránke za zlomok obvyklých nákladov. Túto metódu využili pri digitalizácii fondu Septima D. Cabanissa, pričom vo svojej štúdií detailne vyhodnotili efektívnosť nákladov vynaložených na vyhotovenie pomôcky a výsledky testu jej využívania vykonaného s prevažne neskúsenými bádateľmi. – Rebecca Altermatt, Adrien Hilton, *Hidden Collections within Hidden Collections: Providing Access to Printed Ephemera* (171–194). Autori vyhodnocujú skúsenosti tímu pracovníkov knižnice *Tamiment Library* pri Newyorskej univerzite získané pri spracovaní a sprístupnení „skrytej zbierky“ príležitostných tlačovín dokumentujúcej dejiny robotníckeho a ľavicového hnutia v USA v rozsahu 650 b. m., na ktoré sa využili finančné prostriedky z prideleného grantu. V štúdií detailne predstavujú spôsob využitia archívnych metód členmi tímu a komplexnosť i nuansy projektu s cieľom umožniť iným inštitúciám čerpať z ich skúseností. Výsledkom práce tímu bolo vyhotovenie 44 archívnych pomôcok v kódovanom archívnom popise (EAD) za 24 mesiacov, ktoré verejnosť začala ihneď využívať. – Rabia Gibbs, *The Heart of the Matter: The Developmental History of African American Archives* (195–204). Autorka sa zamýšľa nad vývojom archívnych fondov afroamerických komunít za ostatných 40 rokov. V tomto období sa vo všeobecnosti začal presadzovať aktívny prístup ku kultivovaniu diverzity v archívnej profesii i archívnych fondoch. Napriek uvedenému zostáva prístup archivárov k diverzite

naďalej nevyvážený, dôsledkom čoho je najmä kladenie väčšieho dôrazu na materiálne potreby a nedostatočná hĺbková analýza historického vývoja dokumentov minorít, vrátane vlastnej dokumentácie afroamerickej komunity. Autorka upozorňuje i na dôsledky vplyvu historickej sociálnej hierarchie existujúcej v rámci jednotlivých minoritných skupín na utváranie dokumentačnej stratégie. – Sarah Buchanan, Katie Richardson, *Representation through Documentation: Acquiring Student and Campus Life Records through the Bruin Archives Project* (205–224). Autorky prípadovej štúdie informujú o organizácii *Bruin Archive Project*, ktorú na Kalifornskej univerzite v Los Angeles založili v roku 2008 archivárski doktorandi a profesionálni archivári. Cieľom projektu je zabezpečiť preberanie, usporadúvanie a sprístupňovanie záznamov pochádzajúcich z činnosti univerzitných študentov a ich organizácií, ktoré doposiaľ neboli dostatočne reflektované v existujúcich archívnych záznamoch. Autorky analyzujú metódy používané pri preberaní a využívaní takýchto dokumentov, zamýšľajú sa nad budúcnosťou projektu i jeho významom pre jednotlivé skupiny účastníkov a ponúkajú ho ako model pre použitie v iných kampusoch. – *Review Essay*. Jeffrey Mifflin, „*Metaphors for Life Itself*“: *Historical Photograph Albums, Archives, and the Shape of Experience and Memory* (225–240). – *Book Reviews* (241–261).

Milan Belej

ARCHIVNÍ ČASOPIS. Vydáva odbor archívnej správy a spisovej služby Ministerstva vnútra ČR v Tlačiarňi MV, s. p. o., Praha 2011, roč. 61, č. 1–4.

Číslo 1. – Pavel Holub, *Oberhollabrunnský systém spisovej služby a okresný úrad v Humpolci v prvej polovici 20. storočia* (5–78). Autor rozsiahleho a jediného článku tejto rubriky demonštruje na pragmatických písomnostiach vzniknutých v rámci agendy cestovných pasov úradovania okresného úradu v Humpolci používanie tohto nového, pôvodne dolnorakúskeho systému spisovej služby. V ďalšej rubrike Predstavujeme približuje Mikuláš Čtvrtník osobnosť významného kanadského archívneho teoretika Terryho Cooka. Nasledujú Správy informujúce o stretnutí archivárov „hospodárskych“ archívov v Hamburgu a o príprave výstavy *Karel Škréta (1610–1674). Doba a dielo z pohľadu archivára*. V Osobných správach nás zaujal a potešil predovšetkým príspevok Ivana Hlaváčka venovaný osemdesiatke univ. prof., Dr. Jozefa Nováka, DrSc.

Číslo 2. – František Emmert, *Pretrvávajúce dvojité občianstvo ako dôsledok prieniku nemeckého občianstva do českých krajín v rokoch 1938–1945* (117–132). Autor jediného príspevku úvodnej rubriky Články približuje a rozoberá všetky právne normy umožňujúce od roku 1938 až po súčasnosť nežiaduce dvojité občianstvo. Mikuláš Čtvrtník v tomto čísle venuje v rubrike Predstavujeme pozornosť Richardovi J. Coxovi, významnému americkému archivárovi a univerzitnému profesorovi. *Archívne materiály z hľadiska filatelie* sú predmetom záujmu Františka Beneša ako ďalšieho príspevku do diskusie o ochrane archívnych dokumentov pred krádežami. Spomedzi Správ zaujme najmä príspevok Marie Ryantovej *Výučba archívniectva v Českej republike*. Au-

torka v ňom približuje obsah a zameranie štúdia záujemcov o prácu v archívoch a neskôr archivárov na českých univerzitách a vysokých školách od konca 19. storočia najskôr štúdiom histórie a pomocných vied historických, neskôr samostatného odboru archívnictva až po aktuálne možnosti bakalárskeho aj magisterského štúdia. V nasledujúcej správe informuje o priebehu a výsledkoch zasadnutia Medzinárodnej rady archívov, sekcie archívov univerzít a výskumných inštitúcií, ktoré sa konalo na prelome septembra a októbra 2010 v Prahe na tému *Sú archivári historici?* Milada Sekyrková. Po Osobných správach otvára rubriku Literatúra Ivan Hlaváček anotáciou publikácie *Gedächtnisort. Das Historische Archiv der Stadt Köln* (Bettina Schmidt-Czaja / Ulrich S. Soénius (Hg.), Köln – Weimar – Wien 2010, venovanej nečakanému zrúteniu budovy významného mestského archívu 3. marca 2009.

Číslo 3. – Herbert Hutterer – Thomas Just, *K dejinám ríšskeho archívu Viedeň 1938–1945*. (Táto štúdia bola pôvodne vydaná pod názvom *Zur Geschichte des Reichsarchivs Wien 1938–1945*. In: *Das deutsche Archivwesen und der Nationalsozialismus*. 75. Deutscher Archivtag 2005 in Stuttgart, Essen 2007, s. 313–325.) Dejiny archívu sú v tomto príspevku spracované na jednej strane ako dejiny inštitúcie, ktorá za dané obdobie prešla mimoriadne búrlivým obdobím, na strane druhej ako biografia dvoch zúčastnených archivárov a historikov Ludwiga Bittnera a Franza Stanglica (229–244). Jindřich Krejčí – Martin Vávra – Tomáš Čížek sú autormi ďalšieho príspevku *Archivovanie sociálno-vedných dát: princípy, technológie, štandardy* (245–272). Eric Ketelaar, *Archivalizácia a archivovanie* (ide o časť inauguračného prejavu, predneseného pri príležitosti nástupu autora na Katedru archívnictva Amsterdamskej univerzity v roku 1998). Rubrika Predstavujeme je tento raz venovaná významnému rakúskemu archivárovi Leopoldovi Auerovi. Úvodnou správou nasledujúcej rubriky je príspevok Martina Javora (z Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity) *Slobodomurársky archív v meste Dégh*, ktorý osvetľuje niektoré oblasti málo prebádaného slobodomurárskeho hnutia. Ďalšia správa od Josefa Horu a Michala Wannera je venovaná slovenskému systému AFondy – on-line nástroju na vedenie základnej evidencie archívnych dokumentov. Po Osobných správach sú v rubrike Literatúra anotované najmä viaceré české archívne a historické zborníky.

Číslo 4. – V prvom článku tohto čísla *Lobkovický archív Roudnický v roku 2010. Extradícia fondu v kontexte jeho dejín* sa Peter Kopicčka podrobne zaoberá jednotlivými etapami jeho existencie od polovice 16. storočia až po rok 2010 (341–404). Vladimír Smejkal – Michal Altair Valášek, *TEOTWAWKI elektronicky podpísaných dokumentov. Ako dlhodobo zabezpečiť dôveryhodnosť elektronických dokumentov?* (404–421). Autori sa vo svojom príspevku zaoberajú možnými riešeniami dlhodobej úschovy digitálnych dokumentov, ktoré by odvrátili ich stratu (skratka TEOTWAWKI: The End of the World as we Know It, alebo Koniec sveta tak, ako ho poznáme). Archívny časopis v tomto čísle predstavuje ďalšiu významnú osobnosť, tento raz maďarského archívnictva, Győző Embera. Autorkou príspevku je Veronika Nováková ml. zo Štátneho archívu v Bratislave. Po rubrike Osobné správy nasleduje Literatúra, v ktorej Dalibor Havel anotuje publikáciu „*Jiří Pražák, Výbor kodikologických a paleografických rozprav a studií*“, ktorú vydali Masarykov ústav a Archiv akadémie vied Českej republiky, Komisia pre súpis a štúdium rukopisov v Prahe r. 2006 ako XI. zväzok monografického radu Štúdie o rukopisoch. Tento reprezentatívny výber prác významného českého kodikológa

a paleografa Jiřího Pražáka (1926–2002) prináša jeho najvýznamnejšie práce. Posledným príspevkom tohto čísla je anotácia Slovenskej archivistiky 2009/1 z pera bývalej členky jej redakčnej rady, Jany Pražákovéj.

Júlia Hautová

ARCHIWA, BIBLIOTEKI I MUZEA KOŚCIELNE. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. 2011, Tom 95, 96.

Prvé číslo minuloročného ročníka poľského zborníka Cirkevné archívy, knižnice a múzeá sa svojou štruktúrou nelíši od svojich predchodcov. Obsahuje Štúdie a materiály, Recenzie a informácie a poslednou časťou je Bibliografický prehľad. Štúdie a materiály pozostávajú zo 17 príspevkov. W. Bielak sa vo svojej štúdií venoval kláštornej knižnici norbertránok v Imbramoviciach (5–10), ktorej začiatky sa datujú do prvej pol. 18. storočia. Veľkým donorom a mecénom knižnice bol kňaz Dominik Lochman. V súčasnosti je knižnica len zlomkom tej pôvodnej. Medzi jej najcennejšie knihy patria antifonár z Plocku z 13. a graduál z 15. storočia. Ruské písomnosti o Jasnej Hore zo začiatku 20. storočia predstavuje historik z Vyššieho seminára v Petrohrade B. Czaplicki (10–32). *Dejiny farnosti v Odrowaži Podhalanskim vo svetle farskej kroniky* spracovala J. Łukaszewska-Haberkowa (33–48). Dejiny farnosti si všima od jej vzniku v roku 1819 do konca 19. storočia. Súčasťou štúdie je príloha, v ktorej autorka edovala časť farskej kroniky. K. Kolaso pracovník Inštitútu národnej pamäti, oddelenie Lodž, si vo svojom príspevku všima osudy školy saleziánok v Lodži v rokoch 1930–1963 (49–72). Jednou z najmenej preskúmaných cirkevných komunít rano-novovekého Poľska diecézou v Chełme sa zaoberá J. R. Marczewski. Vo svojom príspevku predstavuje duchovných, ktorí boli vysvätení v období rokov 1601–1620 cheľmským biskupom Jurajom Zamojskim (73–107). V závere konštatuje, že biskup celkovo ordinoval 490 osôb, z toho 227 diecéznych kňazov a 263 rehoľníkov. Územná štruktúra lublinskej diecézy v rokoch 1805–1808 je predmetom štúdie J. Kumor-Mielnikovej (109–122). Autorka sleduje formovanie hraníc diecézy od vydania jej zakladacej listiny v roku 1805 až do času, keď boli kompletne ukončené procesy jej vnútornej štruktúry – vytvorenie dekanátov a začlenenie farností. S. Mielnik pripravil stručný príspevok o činnosti Výskumného centra pre historickú geografiu cirkvi v Poľsku na Katolíckej univerzite v Lubline (123–131). Po ňom nasleduje veľmi zaujímavá štúdia D. Milewskeho *Moldavsko v správach apoštolských nunciiov v Poľsku v rokoch 1648–1653* (133–155). Autor na základe relácii nunciiov Giovanniho de Torresa a Pietra Vidoniho sleduje vzájomné vzťahy a súvislosti dotýkajúcich sa nielen územia Moldavska, ale i Ukrajiny a Poľska. Najstaršie pergamenové písomnosti v zbierkach rukopisov Univerzitnej knižnice v Lubline predstavuje vo svojom príspevku A. Modlińska-Piekarz (157–185). Detailnejšie si všima 16 vybraných dokumentov z rokov 1371–1665, týkajúcich sa mesta Lublin a jeho okolia. Dokumenty sú usporiadané chronologicky, autorka ich opatrla opisom fyzického stavu a regestom. Archivárka v provincionálnom archive poľskej únie uršulínok v Krakove I. Naglik publikuje inventár fondu Generálna kúria poľskej únie

uršulínok (187–245). Vo fonde sa nachádzajú písomnosti z rokov 1871–1956. Inventár je v zborníku uverejnený dokonca s registrami. V publikovaní pramenných excerpt k biografiami poľských biskupov a opátov, časť IX. zo 16. – 19. stor., pokračuje K. R. Prokop (247–304). T. Ratajczak sa vo svojej štúdiu zaoberá obrazom utrpenia Krista na jarmočno-odpustových tlačovinách v 19. storočí (305–315). Svoju analýzu takýchto textov uzatvára konštatovaním, že cieľom spomenutých tlačí bolo pripomenutie scén utrpenia, z ktorých vznikali silné náboženské emócie. Katechétom vo farnosti sv. Jána Krstiteľa v malopoľskom Sokolove na začiatku 20. storočia sa venuje B. Walicki (317–340). Autor približuje osudy piatich kňazov – katechétov, ktorí vyučovali náboženstvo v tejto farnosti v rokoch 1900–1920. Bibliotekárka v Univerzitetnej knižnici v Lubline Elvira Warda prispela do zborníka štúdiu o dejinách Aristotelovej knižnice (341–348). Dejiny a význam ringrafu predstavuje J. Wasilewska (349–358). Ringraf vysvetľuje ako vypuklý železný, mosadzný, strieborný, či pozlátený plech vo forme polmesiaca alebo inou výzdobou. Anzelm Weiss je autorom štúdie *Kronikárske zápisy k dejinám farnosti Wolsztyn* (359–374). Autor a zároveň editor opisuje tieto texty a zároveň ich eduje. V poslednom príspevku sa Waldemar W. Żurek venuje spolupráci zborníka Archiwa, biblioteki i muzea kościelne s kláštorom sestier norbertránok v Imbramowiciach (375–379). Nasledujú štyri recenzie v rubrike Recenzie a informácie. Recenzované sú práce: Marek Zahajkiewicz. *Dzieje archidiecezji lubielskiej* (1805–2005); Roman Jusiak. *Radecznicza. Ośrodek życia religijnego i społeczno-kulturowego*; Zygmunt Iwicki. *Konwent oliwski (1186–1831)* a zborník *Studia Claromontana* 28/2010, ktorého redaktorom bol J. Zbudniewek. Záverečný bibliografický prehľad pripravili Artur Hamryszczak a Daniel Kiper.

Číslo 96 má rovnakú štruktúru, obsahuje 12 štúdií, 6 recenzií a 7 kratších anotácií v rámci bibliografického prehľadu. Štúdia A. Bajor má názov *Poľská bibliografia knihovedy ako prameň k dejinám kníh a knižnice v kláštoroch na Jasnej Hore* (5–22). Anna S. Czyż predstavuje päť kníh farára Benedykta Szamatulského (1620–1686) z farnosti sv. Petra a Pavla vo Vilniuse, ktoré boli identifikované vďaka exlibrisovým poznámkam (23–37). Štatistický prehľad doktorských a habilitačných prác Fakulty historických a spoločenských štúdií Akadémie katolíckej teológie vo Varšave prináša vo svojom príspevku D. Milewski (39–56). A. Modlińska-Piekarz sa venuje analýze zbierky rukopisov z Univerzitetnej knižnice v Lubline (57–74). V štúdií si stručne všima dejiny tejto zbierky od vzniku knižnice v roku 1918. Prináša charakteristiku rukopisov vrátane jej väčších častí. Historik L. Poniewozik je autorom štúdie o chronológii formovania cirkevných prebend v kielckej kapitule (75–97). Jeho cieľom bolo zistiť počiatky formovania sa kolegiátnej kapitule v Kielcoch. Na základe analýzy pramenného materiálu autor datuje jej vznik do 12. storočia. Najobsiahlejším príspevkom je štúdia Krzysztofa R. Prokopa pod názvom Blahoslavený arcibiskup Radim-Gaudentius a problémy počiatkov metropoly v Hnezdne v staršej poľskej historiografii (99–155). Autor ju venoval pamiatke prvého výročia úmrtia a 95. výročia narodenia profesora Gerarda Labudu. Prokop skúma staré poľské historické pramene v snahe nájsť čo najviac informácií o osobe prvého arcibiskupa v Hnezdne. Medzi skúmanými prácami boli diela Galla Anonyma, Vincenta Kadlubka, Jana Długosza i neskorších autorov. Mesto Busko vo svetle vizitácie biskupa Michala Juraja Poniatowskeho z roku 1782 opisuje A. Szylar (157–178). Základom jej práce je rukopisná kniha Aktá generálnej vizitácie z nariadenia Jeho knieža-

cej osvietenej milosti Michala Juraja Poniatowskeho, nachádzajúca sa v archíve norbertánok v Imbramoviciach, ktorá je veľmi cenným prameňom pre poznanie mesta Buska najmä v 18. storočí. Cenu knihy zvyšuje aj fakt, že z Buska sa nezachovali mestské knihy. Úplne iného obdobia sa týka štúdia Jozefa Szymańskiego o kňazovi Vitoldovi Dariovi Dzieciołovi, ktorým bol väznený v koncentračnom tábore (178–194). Vitold Dziecioł bol kňazom kielckej diecézy a rektorom poľskej katolíckej misie v Austrálii. V roku 1942 ho zatklo Gestapo, pretože vydal Židovi dokument, ktorý mu povoľoval ísť na liečenie do Viedne. Dziecioł strávil nasledujúce tri roky až do oslobodenia v koncentračných táboroch v Osvienčime, Mathausene, Gusene a Dachau. Náčrtom problematiky kláštorných knižníc sa zaoberá vedúca teologickej knižnice Sliezskej univerzity v Katoviciach B. Warząchowska (195–208). Koncepcii diecézneho archívu biskupa Golińskiego v Čenstochovej sa vo svojom príspevku venuje riaditeľ Archívu metropolitnej kúrie v Čenstochovej P. Wolnicki (209–225). Waldemar W. Żurek predstavuje osobnosť saleziána Stanisława Żukowskeho (228–249), ktorý sa narodil v Litve, kde po zmene hraníc Poľska v roku 1945 aj žil. Hoci nemal potrebnú kvalifikáciu, počas komunizmu vyučoval deti náboženstvo a neustále premýšľal o vstupe do rehole, nakoniec bol prijatý saleziánmi v Krakove. Po roku 1958 sa prišiel do Poľska. Zomrel v Osvienčime v roku 2009. Rovnaký autor prispel aj poslednou štúdiou *Prítomnosť saleziánov vo Volyni* (251–306). Recenzie a informácie obsahujú päť nasledujúcich recenzií: Sławomir Zych. *Z dziejów Kościoła katolickiego na terenie obecnej diecezji rzeszowskiej*; Edward Walewander (red.). *Biskup lubelski Marian Leon Fulman, pedagog trudnych lat*; Emil Henryk Brzuszek – Bogdan Brzuszek. *Wypisy z Kronik Sióstr Bernardynek z klasztoru Najśw. Serca Panna Jezusa w Kończyskach k Zakliczyna*; Jesus M. De Bujanda. *Index librorum prohibitorum 1600–1966*; Ronald Prejs. *Za Franciszkiem. Dzieje pierwszego Zakonu Franciszkańskiego*. Pri príležitosti 115. výročia úmrtia kňaza, farára v Kolbusovej, mieleckého dekana Ludvika Ruczku, pripravil jeho biografický profil Krzysztof Haptaś. Záverečnú stať zborníka tvorí Bibliografický prehľad, ktorý tradične pripravili a spracovali Artur Hamryszczak a Daniel Kiper.

Drahomír Velička

LEVÉLTÁRI KÖZLEMÉNYEK. A Magyar Országos Levéltár közleményei, Nyolcvankettedik évfolyam, 1. Szám. Budapest 2011, 304 s.

Číslo 1. – *Előszó* (3–4). V úvode k 1. číslu 82. ročníka redaktor časopisu Levéltári Közlemények informuje o výstave archívnych dokumentov k dvadsiatemu výročiu zmeny spoločenského zriadenia v Maďarsku, ktorú pripravil Maďarský krajinský archív (vernissáž 20. júna 2009). V nadväznosti na výstavu nasledovala vedecká konferencia v spolupráci so sekciou Spolku maďarských archivárov v Maďarskom krajinskom archíve s názvom „*Archívne dokumenty a zmena zriadenia*“ (11. decembra 2009). Maďarský krajinský archív plánuje aj v budúcnosti každoročne usporadúvať vedecké konferencie k významným historickým udalostiam s využitím archívnych dokumentov z fondov u nich sa nachádzajúcich. Referáty, ktoré na konferenciách odznejú, budú publikované

v monotematickom čísle časopisu Levéltári Közlemények. V prítomnom čísle časopisu sú publikované referáty z prvej vedeckej konferencie; na publikovanie autori rôzne upravili svoje referáty, takže redakcia ich podľa toho rozdelila do troch vecných skupín: Közlemények (štúdie), Forrásközlések (dokumenty), Műhelymunkák (workshops). Dva referáty neboli zaradené do tohto čísla, lebo už boli skôr publikované na inom mieste.

Közlemények: Mikó Zsuzsanna, *Perújítás vagy megbékélési törvény? Politikai vita a rehabilitációkról 1989-ben* (5–16). Pohľad na vykonštruované súdne procesy v rokoch 1945–1962, ako aj na rehabilitácie a prípadné obnovenie súdnych procesov. – Kocsis Piroska, *Marginalizálódás és a szociálpolitika válasza az 1980-as évek végén* (17–60). O zmenách v sociálnom zložení obyvateľstva, jeho rozvrstvení a diferencovaní problémov, ako aj o sociálnej politike v Maďarsku na sklonku osemdesiatych rokov. – Kovács Tamás, *Átmentett vagy megmentett légió? A magyar állambiztonság metamorfózisához. 1989–1990* (61–75). K otázke pôsobenia štátnej bezpečnosti a jej zmenám v rokoch 1989–1990. – Katona Klára, *A Határőrség a rendszerváltás időszakában (1987–1990)* (77–99). O ochrane štátnych hraníc Maďarska a zmenách, ku ktorým došlo v rokoch 1987–1990 u pohraničnej stráže. – Soós Viktor Attila, *Hivatalból Titkárság. Az egyházak feletti állami ellenőrzés átalakítása 1988–1990 között* (101–118). Koncom osemdesiatych rokov nastali zmeny aj vo vzťahu štátu k cirkvám a náboženským spoločenstvám; Štátny úrad pre cirkevné záležitosti zanikol bez právneho nástupcu 30. júna 1989. – Keresztes Csaba, *Az oktatás és a kultúra irányításának átalakulása a nyolcvanas évek végén* (119–159). Premeny v riadení školstva a kultúry na sklonku osemdesiatych rokov (1987–1990). – *Forrásközlések:* Garadnai Zoltán, *Francia vélemények a magyarországi átalakulásokról (1988–1990)* (161–187). Dokumenty k zmenám v charaktere francúzsko-maďarských politických kontaktov v rokoch 1988–1990, zvlášť po zrýchlení udalostí na prelome rokov 1989/1990 vo východnej a strednej Európe. Dokumenty sú z archívov ministerstiev zahraničných vecí Francúzska a Maďarska. – Ólmosi Zoltán, *A Munkásőrség megszüntetése. Sikertelen kísérlet a megmaradásra* (189–226). Zánik Robotníckych milícií a pokusy o ich transformovanie. Milície boli zrušené dekrétom Ministerskej rady 16. októbra 1989. – Simon István, *Egy kiegészítés vége. Reformok és illúziók* (227–237). Dokumenty z diskusie expertov Maďarskej socialistickej robotníckej strany a Maďarského demokratického fóra na Vysokej škole politickej k demokratizačnému procesu na prelome rokov 1988/1989. – Kovács Csaba, *Átalakítás vagy szétverés? A szocialista jellegű mezőgazdaság végnapjai és a kárpótlás utáni gazdálkodás néhány sajátossága* (239–260). Dokumenty k riešeniu poľnohospodárskej otázky a pokusom reformy poľnohospodárskych družstiev. – *Műhelymunkák* (Workshops): Vass Gergely, *A rubeltől a dollárig. Szovjet-magyar szakértői tárgyalások a dollárelszámolásról. 1987–1989* (261–272). Radu vzájomnej hospodárskej pomoci oficiálne rozpustili na jej 46. zasadnutí v júni 1991 v Budapešti, ale už v rokoch 1987–1989 sa pracovné skupiny sovietsko-maďarských expertov zaoberali otázkou zavedenia dolárového prepočtu vo vyúčtovaní. – Kálniczky Veronika, *A bankrendszer átalakításának kezdetei. A Magyar Külkereskedelmi Bank üzletpolitikai elgondolása a VI. ötéves terv időszakára* (273–283). Predstavy Maďarskej zahraničnej obchodnej banky pre 6. päťročnicu na prestavbu bankového systému v obchodnej politike. – Katona Csaba, *A sajtó szerkezete – és hangnëm-váltása budapesti hangulatljelentések tükrében. (1988. október – 1989. január)* (285–294). O premenách vo vysielaní a publikovaní situačných správ z Budapešti v masovokomunikačných prostriedkoch na prelome rokov 1988/1989. – Décsy Sándor, *Elhúzódo rendszerváltás. A hadsereg szimbó-*

lumainak megváltozása (295–299). O úprave štátnych symbolov v armáde v dôsledku zmeny spoločenského zriadenia; zavedenie nových štátnych symbolov a ich postupná aplikácia v armáde.

Mária Stieberová

LEVÉLTÁRI SZEMLE. A Magyar Levéltárosok Egyesülete a Magyar Országos Levéltár és az Önkormányzati Levéltárak Tanácsa negyedéves folyóirata. 61. évfolyam 2011/1. – 4. szám.

Číslo 1. – Éva Sz. Kovács, *Néhány gondolat az egykori állambiztonság működéséről* (3–12). V úvodnej časti sa autorka príspevku zamerala na skúmanie účinnosti prijatých lustračných zákonov (zák. články XXIII/1994, LXVII/1996 a XLVII/2001) na politický život Maďarska po roku 1989. Osobitnú pozornosť venovala zák. čl. III/2003 o činnosti tajných služieb, na základe ktorého bol zriadený Historický archív štátnych bezpečnostných služieb (ďalej HAŠBS). V nasledujúcich častiach na základe dokumentov štátnych bezpečnostných služieb – z obdobia od decembra 1944 do februára 1990 uložených v HAŠBS – analyzovala jej organizačnú štruktúru, „pracovné postupy“ (vydieranie, kompromitujúce materiály, využívanie politického nadšenia cieľových osôb a pod.) pri získavaní spolupracovníkov a akcie štátnych bezpečnostných služieb Maďarska najmä v susednom Rakúsku. — Árpád Tyekevicska, *Tájékoztató a Magyar Levéltárosok Egyesülete tagjainak számára* (13–14). Informácia predsedu Spoločnosti maďarských archívárov o rokovaní so štátnym komisárom ministerstva verejnej správy a spravodlivosti o pripravovanom zákone o záznamoch štátnej bezpečnosti. Zúčastnené strany sa dohodli, že záznamy vzniknuté z činnosti bývalých orgánov štátnej bezpečnosti neodstúpia sledovaným osobám. Tieto dostanú len dokumenty, ktoré im boli zhabané pri domových prehliadkach a zadržaní listových zásielok. Nevyriešená však zostala otázka prístupu k osobným údajom pre vedecké účely. — Viktor Haraszti, *A csódtörvény 20 éve- levéltári szemszögből* (15–41). Štúdia rozoberá s odstupom dvadsiatich rokov účinnosť zákonného čl. XLIX/1991 o konkurznom konaní a bankrote, najmä jej kontroverzného § 53, ktorý neriešil spôsob uloženia záznamov so znakom hodnoty „A“ a osobných spisov zamestnancov zbankrotovaných podnikov. Na tento nedostatok upozorňovala vláda demokratického Maďarska Spoločnosť maďarských archívárov. Ako riešenie navrhovala zriadiť podľa nemeckého vzoru tzv. „mediarchívy“ – v SRN bol po privatizácii štátnych podnikov bývalej NDR poverený správou ich majetku štátom riadený „Bundesanstalt für Sonderaufgaben“, ktorý na spravovanie cca 200 bkm registratúrnych záznamov zriadil niekoľko spisových depozitárov/mediarchívov. Určitá nádej svitla v roku 1991, keď sa z podnetu ministerstva vzdelania a školstva malo začať s budovaním prvého zo 4 blokov pozostávajúceho hospodárskeho archívu s celkovou úložnou kapacitou 30 bkm registratúrnych záznamov, čím by bol vyriešený problém s uložením registratúrnych záznamov s hodnotou „A“ a využitím záznamov pri vybavovaní agendy sociálneho a dôchodkového zabezpečenia zbankrotovaných podnikov. Koncepcia plánu na zriadenie Ústredného hospodárskeho archívu so 120 pracovníkmi, do ktorého by archívy sídlili

v Budapešti a župné archívy odovzdali deponované hospodárske písomnosti, vrátane záznamov zbankrotovaných podnikov, bola vypracovaná až v roku 1998 a realizovať sa mal do 31. decembra 2008. Skutočnosť však bola otrasná, záznamy „skrachovaných“ podnikov prevzali do dočasnej „opaterý“ rôzne spoločnosti s. r. o. – napr. Archivum Iratrendező és Megőrző Kft, Pergamen 2000 Kft, General Document Line Iratkezelő és Ügyvitelfejlesztő Zrt a ďalšie –, ktoré ich deponovali v stajniach zrušených poľnohospodárskych družstiev, kde boli vplyvom degradačných činiteľov alebo zásahu nepovolaných osôb čiastočne zničené a rozhádzané. – István Szabó, *Cseh kiegyezési kísérlet a korabeli források alapján* (42–57). Autor príspevku na pozadí politickej situácie v Čechách od revolučných rokov 1848/1849 do roku 1871 predstavuje pokusy českých politikov tohto obdobia o federalistické usporiadanie Rakúska. Analyzuje návrhy Františka Palackého z rokov 1848–49 na federalistické usporiadanie Rakúska založeného na rovnoprávnosti národov, predovšetkým jeho názory prezentované v tzv. Frankfurtských listoch z 18. 4. 1848, v ktorých rozvinul koncepciu austroslavizmu. Prezentuje ďalej tzv. Riegorovo memorandum z leta 1865, reakciu českých politikov na pripravované rakúsko-maďarské vyrovnanie v roku 1867 a mediálny ohlas o ceste reprezentantov českého politického života v máji 1867 (tzv. „pouť do Mosky“) a ich prijatie cárom Alexandrom II v súdobej českej i uhorskej tlači – Národní Listy, Hon. Dostatok priestoru venuje jesenným rokovaniam v roku 1871 medzi ministerským predsedom grófom Hohenwartom a českými politikmi o tzv. fundamentálnych článkoch, ktorých konečná podoba mala, po súhlase Uhorska, vyústiť do vytvorenia autonómneho českého štátu v rámci Predlitavska. K jeho realizácii pre odpor časti rakúskych a maďarských politikov nedošlo a Hohenwart podal v októbri 1871 demisiu. V prílohe sú uverejnené dôležité pasáže fundamentálnych článkov dohodnutých medzi viedenskou vládou a českými politikmi v roku 1871, akými bol napr. návrh českého národnostného zákona, fundamentálne články a reakcie uhorských politikov z októbra 1871 na českú iniciatívu (napr. interpelácie poslanca Ignáca Helfyho a Kolomana Tiszu, odpoveď Júliusa Andrásyho). Zaujímavé je stanovisko Lajosa Kossutha o následkoch odmietavého stanoviska Uhorska v otázke českého vyrovnania: „...pretože česká autonómia stroskotala vplyvom maďarského ministra, nezmyselne oživený panslavizmus sa nevyhnutne rozšíri aj do Uhorska. A nielenže sa rozšíri, ale nás aj zaplaví...“ – János Lakos, *Jelentés a levéltári szakfelügyelet 2010. évi működéséről és ellenőrzési tapasztalatairól* (58–68). Správa Odbornej archívnej komisie, ktorej činnosť dobiehala ešte podľa plánu schváleného bývalým Ministerstvom školstva a kultúry MR, o následnej kontrole činnosti 44 verejných a 19 verejných súkromných archívov za rok 2010. Pri kontrole sa komisia zamerala na niekoľko okruhov otázok, akými boli napr.: 1. zriaďovanie webových stránok archívov, ich využívanie bádateľmi, prístup k inventárom a archívnym dokumentom na webových stránkach archívov, 2. vyhotovenie evidenčných pomôcok, inventárov a lokačných prehľadov, 3. aplikácia informatiky pri spracovaní archívnych fondov, 4. personálne obsadenie archívov, 5. umiestnenie a kapacita archívnych depotov, 6. technická vybavenosť archívov. – Antal Hámosi, *80 éve született Kállay István professzor* (69–70). Spomienka na nedožitú 80. narodeniny Dr. Istvána Kállaya, DrSc. (1931–1998), profesora a vedúceho Katedry pomocných vied historických FF Univerzity Loránda Eötvösa v Budapešti (1980–1996) a predsedu Maďarskej heraldickej a genealogickej spoločnosti. Vo svojej vedeckej činnosti zameral na dejiny uhorského práva a dejiny správy v 18. – 19. st. V popredí jeho vedeckého záujmu boli hospodárske dejiny slobodných kráľovských miest v období panovania Márie Terézie. Okrem materskej fakulty, na ktorej prednášal

dejiny archívniectva, diplomatiku, genealógiu, archontológiu, nemeckú paleografiu a dejiny štátu a práva pôsobil ako pedagóg i na nemeckých a rakúskych univerzitách. – Kisvárosi polgárok. Forráások (1866–1919). Békés Megyei Levéltár, Gyula 2010, 512 s. Zost. Julianna Erika Héjja, Ádám Erdész. Rec. István G. Vass. (71–74). Recenzia na edíciu prameňov Archívu župy Békés o formovaní sa strednej vrstvy mestečka Gyula a župy v období dualizmu. Zbierka prameňov z fondov archívu – nekrológov, mestských štatútov, testamentov, manželských zmlúv, zmlúv o delbe majetku, denníkových úryvkov – dáva nahliadnúť do majetkových pomerov, vzdelania, životného štýlu a zmysľania meštianskych rodín mestečka a župy (napr. rodiny Ladics, Kliment, Márki, Almásy, Wenckheim a ďalších). – Mihály Grúber, *Beszámoló a 2010. április 29-ei beregszászi könyv-bemutatóról* (90–91). Informácia o prezentácii publikácie *A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi osztályának magyar provenienciájú fondjai és állagai 1918-ig és 1938–1945 között* evidujúcej hungariká do roku 1945 vo fondoch Štátneho archívu Podkarpatského oblastného archívu, pobočka v Beregove. – *Meghosszabbították dr. Gyimesi Endre miniszteri biztosi megbízását* (94). Informácia o stretnutí Dr. Endre Gyimesiho, zastupujúceho štátneho tajomníka ministerstva národných zdrojov zodpovedného za archívy, na ktorom oboznámil prítomných napr. o pripravovaných zmenách v zákone o samosprávnych orgánoch, čo bude mať dopad na financovanie župných archívov, ďalej o personálnom audite v Maďarskom krajiniskom archíve (ďalej MKA) a verejnom obstarávaní na projekt elektronického archívu. – Gábor Nagy, *A Levéltári Szemle 2010. évi számainak repertórium*a (95–99). Register štúdií, recenzií, informácií a správ uverejnených v časopise Levéltári Szemle v roku 2010.

Číslo 2. – Endre Gyimesi, *Az állam folyamatos működésének letéteményese maga a levéltári anyag* (3–7). Príspevok archívneho komisára Dr. Endre Gyimesiho prednesený na sympóziu Spoločnosti maďarských archívárov v máji 2011, v ktorom sa, okrem iného, zmienil o plánoch na digitalizáciu archívnych dokumentov, dovŕšení programu e-archívy I. v roku 2013 a o pripravách na spustenie programu e-archívy II. Uvedené aktivity podporuje prostredníctvom štátnych tajomníkov ministerstvo národného rozvoja a ministerstva verejnej správy. Na financovanie programu dostane Maďarsko z fondov EÚ – v prepočte na maďarskú menu – 1,9 HUF. – Ádám Erdész, István Hermann, István Kenyeresi, Gergely Mózesy, László Molnár, György Tilcsik, Árpád Tyekvicska, László Á. Varga, *A levéltár ügy ágazati irányítási, finanszírozási, fejlesztési, valamint a területi általános levéltárak fenntartási kérdéseit vizsgáló kollégiumi bizottság jelentése* (9–14). Dňa 16. decembra 2010 bola na zasadnutí Archívneho kolégia zriadená archívna komisia, ktorá mala predložiť hlásenie o aktuálnom stave a perspektívach maďarského archívniectva. Na svojich prvých dvoch stretnutiach – v januári a februári 2011 – komisia zvolila pracovníkov zodpovedných za vypracovanie pracovných postupov na získavanie podkladov, ich následné spracovanie a vypracovanie návrhov na riešenie štyroch najpálčivejších problémov týkajúcich sa archívov: 1. v súvislosti s nastávajúcou reorganizáciou verejnej správy vypracovať projekt na zriadenie Národného archívneho riaditeľstva (ďalej NAR); 2. analyzovať štruktúru a výšku finančnej podpory poskytovanú verejným a verejným súkromným archívom príslušným ministerstvom; 3. vypracovať návrhy na efektívnejšie využívanie zdrojov z EÚ na rozvoj infraštruktúry archívov (napr. e-archívy II., rozšírenie úložnej kapacity depotov verejných archívov a MKA); 4. zabrániť včleneniu už existujúcich archívov miest do župných archívov, vytvoriť finančné a materiálno-technické podmienky na zriadenie mestských

archívov aspoň v sídlach žúp a tieto zaradiť pod metodickú kontrolu MKA. O každom z vyššie uvedených tematických okruhov podala skupina odborníkov hlásenia, ktoré sú predmetom nasledujúcich príspevkov. – Ádám Erdész, István Hermann, István Kenyeresi, György Tilcsik, Árpád Tyekvicska, László Á. Varga, *A területi általános levéltárak önkormányzati versus állami fenntartása illetve a levéltárügy és az iratkezelés felügyelet ágazati irányításának kérdései* (15–25). V súčasnosti pôsobí v Maďarsku 86 archívov, „typologicky“ rozdelených na archívy verejné a verejné súkromné archívy, archívy politických strán a nevládných organizácií a cirkevné archívy. Z celkového množstva 388 500 bm archívneho materiálu je v 47 archívoch verejných inštitúcií uložených 95 percent, ostávajúcich 5 percent archívnych dokumentov opatruje 39 verejných súkromných archívov. Veľká rozdrobenosť v štruktúre archívov – napr. verejné archívy sa ďalej členia na: 1. MKA – *verejný centrálny archív*; 2. Archív hl. mesta Budapešti a župné archívy – *verejné oblastné archívy*; 3. archívy niektorých samosprávnych miest – *mestské archívy*; 4. štátne odborné a rezortné archívy, archívy vysokoškolských inštitúcií – *verejné odborné archívy*; 5. Archív Maďarskej akadémie vied a Archív verejného notára – *archívy verejných inštitúcií* –, ďalej nedostatočný odborný dohľad zo strany zriaďovateľa archívu, rozdielna personálna, technická a kapacitná vybavenosť jednotlivých „typov“ archívov a napokon aj pripravovaná centralizácia verejnej správy, keď dôjde k zvýšeniu písomnej produkcie štátnymi inštitúciami na úkor samosprávnych orgánov, si vyžadujú zmeny v riadení archívov. Ako optimálne riešenie navrhla komisia vytvoriť z terajších župných archívov (ďalej ŽA) sieť samostatných teritoriálnych/oblastných štátnych archívov účinne fungujúcich v susedných krajinách – napr. na Slovensku, Ukrajine, Slovinsku. Doteraz vykonávané kompetencie príslušného ministra a samosprávnych orgánov pri spravovaní ŽA by prešli na novozriadené NAR a jej riaditeľa, ktorý by menoval aj riaditeľa ŽA. Župný archív by stal samostatným právnym subjektom, s vlastným rozpočtom, ale s určitou centralizáciou financií a hospodárenia – napr. kontrola štátnych dotácií. – György Tilcsik, István Kenyeresi, *A magyarországi levéltárak finanszírozási helyzete* (24–52). Štatistický prehľad o príjmoch, podpore zriaďovateľa, výdavkoch, personálnom obsadení a archívnych prírastkoch MKA, 19 župných a 5 (v príspevku na s. 53–54 uvádza komisia len 4) mestských archívov v rokoch 2005–2010. Zatiaľ čo všetky sledované ukazovatele sú pre skúmané archívy nevýhodné, badať istú diferenciáciu v prospech mestských archívov (ďalej MA). Kým napr. MKA a ŽA klesli príjmy v skúmanom období rovnako o 15 percent, tak MA len o 0,56 percent, zatiaľ čo podpora poskytnutá MKA a ŽA zriaďovateľom klesla o 12 percent, resp. 17,77 percent, tak MA len o 4,18 percent. Rovnaký nepomer je aj v personálnom obsadení archívov, kým MKA a ŽA znížili počty o 2, resp. 48 pracovníkov, tak MA ho zvýšili o 10 pracovníkov pri súčasnom náraste archívneho materiálu o 9,2 bkm, 15,5 bkm a 5,7 bkm. Tým sa zvýšil i rozsah archívneho materiálu pripadajúceho na zamestnanca archívu z pôvodných 274 bm na 311 bm, z 381 bm na 454 bm a z 217 bm na 239 bm (v poradí MKA-ŽA-MA). Podobne aj finančné náklady poskytované na zamestnanca sú v MA o 20 percent vyššie ako v MKA a dokonca až o 35 percent vyššie ako na zamestnanca ŽA. – József Bana, *A városi levéltárak helyzete* (53–54). V sústave archívov Maďarska majú nezastupiteľnú úlohu archívy v mestách Győr, Stoličný Belehrad, Tatabánya a Vacov, ktoré nie sú v stave podriadenosti – nadriadenosti voči župným archívom. Komisia odporúča zachovať ich samostatnosť a nevčleňovať ich do pripravovanej sústavy teritoriálnych/oblastných verejných archívov. V záujme zachovania subsidiarity a medzinárodnou chartou zaručujúcou právo miest rozhodovať o vlastnej písomnej pro-

dukciu a zakladať inštitúciu na ich spravovanie tak, aby mohli na mieste slúžiť vlastným občanom – ako napr. v Rakúsku a SRN – navrhuje novelizovať platný archívny a župný zákon, aby si aspoň každé sídlo župy mohlo zriadiť samostatný archív. – Gergely Mózesy, *A magyarországi egyházi levéltárak helyzete, problémái és fejlesztési elképzelései* (55–60). Správa o personálnom obsadení, priestorovej situácii a formách a problémoch financovania 41 cirkevných archívov (23 r. – kat. cirkvi, 6 reformovanej cirkvi, 7 evanjelickej cirkvi a v. a 6 ostatných cirkvi) štátom v období rokov 2004–2010. – László Molnár, *Az egyetemi levéltárak helyzete, problémái és fejlesztési elképzelései* (61–65). Hlásenie o organizačnej štruktúre, personálnom obsadení, financovaní, priestorovej kapacite a materiálno-technickom vybavení 18 univerzitných archívov v rokoch 2002–2010. – *Iratok a közös szovjet-magyar úrrepülésről 1979–1980*. Red. Piroška Kocsis, Zoltán Ölmösi. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2011, 271 s. Rec. Csaba Káli (88–90). Zbierka dokumentov, prevažne z fondov MKA, v 26 tematických okruhoch mapuje spoločný sovietsko-maďarský program kozmického výskumu zavŕšený letom prvého maďarského kozmonauta Bertalana Farkasa v roku 1980. – Judit Gál, Milán Dujmov, *Adatok a váci ortodox keresztény közösség történetéhez*. Red. M. Ferenc Horváth. Vác, Vác Város Levéltára, 2010, 383 s. Rec. Izabella Papp (93–96). Recenzia na dvojjazyčnú, v maďarskom a srbskom jazyku písanú publikáciu o histórii pravoslávnej cirkvi vo Vacove od zač. 18. st. do 2. polovice 19. st. Posudzované dielo je rozdelené na tri časti, z ktorých prvá skúma príchod obchodníkov ortodoxnej cirkvi z oblasti mesta Moschopolis (dnes Voskopoja v JV Albánsku) začiatkom 18. st., ich začlenenie do miestnej society, druhá hovorí o náboženstve, dejinách ortodoxnej cirkvi, praktizovaní náboženstva, kostoloch a cintorínoch vo Vacove, tretia je výberom 19 prameňov so vzťahom k vacovským obchodníkom ortodoxného spoločenstva. – György Kisari Balla, *A Nicolai gyűjtemény. Tapasztalatok Stuttgartban* (97–98). Autor v krátkej správe oboznamuje so skúsenosťami nadobudnutými štúdiom tzv. Nicolaiovej zbierky máp, plánov a kresieb uloženej vo Württemberskej spolčkovej knižnici. Zbierka pozostáva z 22 000 kresieb z obdobia od 15. do konca 18. st., ktoré sú uložené v 155 zväzkov. V roku 2008 sa mu podarilo preštudovať 36 zväzkov, z ktorých dostal povolenie na digitalizovanie 191 kresieb a plánov hradov a opevnení na území Uhorska (so vzťahom k Slovensku napr. Komárno, Nové Zámky a Bratislavu) z obdobia protitureckých bojov. – István Kenyeres, *Beszámoló a 80. Német Levéltári Kongresszusról* (99–101). Správa zo zasadnutia 80. kongresu nemeckých archívárov v dňoch 29. septembra – 2. októbra 2010 v Drážďanoch. Na podujatí, ktorého mottom bolo *Archive unter Dach und Fach*, odznali príspevky zaoberajúce sa napr. otázkami, či je výhodnejšie umiestniť archív v zrekonštruovanej budove v centre usadlosti, alebo na „zelenej lúke“, ďalej pri projektovaní bezbariérového prístupu do budovy a pre pohyb pre verejnosť vyčlenených priestorov archívu konzultovať s miestnymi spoločnosťami na ochranu práv osôb zdravotne postihnutých, alebo ako zmenila katastrofa budovy kolínskeho mestského archívu postoj obyvateľov mesta k archívu, ktorí si dodatočne uvedomili, že zrútený archív bol súčasťou ich identity, a to čo zostalo z archívnych dokumentov, musia spoločnými silami zachrániť. – Lajos Körmendi, *Az EAG és az EHC budapesti ülése. 2011. május 11–13.* (102–108). Informácia zo zasadnutia Skupiny európskych archívov (ďalej EAG) a Európskej siete agentúr na ochranu fondov (ďalej EHC) v dňoch 11. – 13. mája 2011 v Budapešti. EAG zasadá dvakrát ročne, od roku 2009 v štáte predsedajúcom EÚ, jeho pracovný program je rozvrhnutý na trojročné cykly. Na roky 2008–2011 sa jeho prioritami stali: 1. vypracovanie európskej direktívy na opätovné využívanie informácií vo

verejnej sfére, 2. objasnenie súvislostí medzi štúdiom archívnych dokumentov v študovniach a on-line štúdiom; 3. skúmanie vplyvu elektronických archívov na riadenie, spoločnosť a archívy; 4. vytvorenie európskej siete špecialistov a 5. zriadenie Európskeho centra archívneho manažmentu. – András Horváth, *A csődtörvény módosítása* (112–113). V júli 2011 novelizoval parlament Maďarska zákon o konkurznom konaní a bankrote, do ktorého zapracoval väčšinu pripomienok Spoločnosti maďarských archivarov týkajúcej sa odovzdania dokumentov historickej hodnoty a záznamov so znakom hodnoty „A“ skrachovaných verejných hospodárskych organizácií teritoriálne príslušnému verejnému a verejnému súkromnému archívu (§ 53 ods. 1–3). Túto povinnosť novelizácia jednoznačne nenariaďuje neverejným inštitúciám – spôsob ochrany registratúrnych záznamov si môžu, po odbornej konzultácii s príslušným verejným archívom, sami určiť.

Číslo 3. Attila Szokolczai, *Vas Gál tanúsága. Bevezetés a peres iratok ötvenhat forrásaként való használatához* (3–27). Preskúmaním vyšetrovacích spisov policajnej stanice VIII. budapeštianskeho obvodu uložených v Archíve služieb štátnej bezpečnosti autor rekonštruoval „pracovné metódy“ používané štátnou bezpečnosťou v období nástupu kádárovského režimu k moci pri vypočúvaní osôb, ktoré sa zúčastnili bojov v r. 1956. – Szabolcs Nagy, *Árulás vagy ellehetetlenülés. A Székely hadosztály és a forradalmi erők viszonya a Veszprém Megyei Levéltár őrzött Kratochvil–hagyaték tükrében* (29–46). Využitím dokumentov z fondov Vojenského historického archívu, osobného fondu plukovníka Károlya Kratochvila z Veszprémskeho župného archívu a memoárovej literatúry, autor objasnil príčiny kapitulácie Sikulskej divízie pri Demecseri (župa Szabolcs) 26. apríla 1919. Nezhody medzi mužstvom a dosadenými veliacimi dôstojníkmi, pôsobenie politických komisárov v armáde Republiky rád, do zväzku ktorej bola divízia vo februári prevelená, ju natoľko demoralizovali a znechutili, že sa vzdali rumunskej armáde, ktorej tak otvorili cestu k obsadeniu Budapešti. – Csaba Keresztes, *A Magyar Élet Pártja megszervezése 1939 tavaszán* (47–56). Dňa 6. januára 1939, mesiac pred demisiou, založil Béla Imrédy vtedajší premiér Maďarského kráľovstva, s úmyslom neskoršieho ovládnutia politického kolbišťa, novú vládu formáciu – Stranu maďarského života. Do novej strany chcel sústrediť radikálnejšie politické smery a nespokojencov vystúpivších z konzervatívnej vláducej Strany národnej jednoty, a neskôr aj túto inkorporovať do novozaloženej strany. – Tamás Fülöp, „*a köteles takarékossággal egyáltalán össze nem egveztethető eljárás*” – *az alispáni lakás bebútoroztatása 1887-ben* (57–63). Začiatkom septembra 1885 nariadilo uhorské ministerstvo vnútra vykonať župám súpis miestností a inventára zakúpeného do župných sídiel v r. 1878–1885. Zo súpisu zaslanom koncom septembra 1885 župou Jász-Szolnok-Nagykun sa dozvedáme, že oproti poslednej inventarizácii nenastali podstatné zmeny. Župan mal k dispozícii takisto 8 a podžupan, zdržiavajúci sa v sídle aj so svojou rodinou, 13 miestností. Ďalšiu inventarizáciu vykonala župa, po niekoľkých urgenciách, v decembri 1889, keď poslala výkaz o zakúpení vnútorného zariadenia do bytu v roku 1887 zvoleného podžupana Sándora Hajdúja. Podžupan si dal vyrobiť nábytok nie u miestnych remeselníkov, ale v Budapešti, čím sa náklady zvýšili aj o prepravné. Pri vyúčtovaní výdavkov a kontrole pripojeného súpisu nadobudnutého majetku kontrolné úrady zistili, že župa prekročila ministerstvom limitovaných 1 400 zlatých o viac ako 10 percent a neevidovala všetky predmety. Zvýšené výdavky a inventárne nedostatky župná kongregácia dodatočne schválila. – Balázs Karlinszky, *A közművelődési tevékenység a Veszprémi Érseki és Főkapitani Levéltárban*

2010-ben (65–73). Informácia o aktivitách Archívu vacovského arcibiskupstva a hlavnej kapituly za obdobie od 90. rokov 20. st. do roku 2010. Archív zamestnávajúci dvoch stálych a jedného pracovníka na polovičný úväzok je spolu s knižnicou umiestnený v barokovej budove sídla biskupa (od roku 1993 arcibiskupa) z polovice 18. st. V polovici 90. rokov obnovil vydávanie pramennej edície *Z minulosti Veszprémskej cirkevnej župy*, v roku 2008 sa archív zapojil do série podujatí *Dni kultúrneho dedičstva*, v rámci ktorých zamestnanci archívu a knižnice sprostredkovali záujemcom prehliadku zbierky starých tlačí a listín. – Árpád Tóth, *Polgári stratégák. Életutak, családi sorsok és társadalmi viszonyok Pozsonyban 1780 és 1849 között*. Budapest, Kalligram kiadó, 2009, 261 s. Rec. Diána Szűcs (74–76). Monografia podáva obraz o dejinách bratislavskej spoločnosti od konca 18. do polovice 19. st. Prvá zo 4 hlavných kapitol recenzovaného diela je venovaná demografickým ukazovateľom – napr. náboženskému zloženiu, štatistike o uzatvorených manželstvách, detskej úmrtnosti, migrácii obyvateľstva, – mesta, druhá hierarchizácii obyvateľstva a začleňovaniu sa cudzincov medzi domácich, tretia vzdelanosti, sociálnemu pôvodu študentov a absolventov evanjelického lýcea a posledná s názvom *Perspektívy k otvorenej meštianskej spoločnosti* je sumarizovaním predošlých kapitol. – Attila Márfi, „Caflisch”. *A legendás cukrászda története*. Pécsi krónika. Pécs, Házmaster, 2010, 238 s. Rec. Csaba katona (77–78). – Recenzovaná publikácia je venovaná dejinám cukrárne rodiny Caflishovcov, pochádzajúcej zo švajčiarskeho mesta Graubünden, ktorú otvorili v meste Pécs v roku 1879 a pôsobi s kratšími prerušeniami až do súčasnosti. – *Hegytörténetek és szőlőtelepítési levelek Somogy vármegyéből 1732–1847. Szőlőhegyek történetek forrásai V. Fontes Comitatus Simighiensis II*. Zost. Melinda Égető, Tamás Polgár, red. Melinda Égető. Rec. Sándor Néma (79–81). V poslednom, piatom zväzku pramennej edície k dejinám vinohradníctva župy Somogy skúma dvojica autorov zakladanie vinohradov (prvá písomná zmienka je z r. 1732) a viničné štatúty župy (najstarší z r. 1740) v kontexte viničného práva Zadunajska. V prílohe je uverejnených 53 dokumentov (20 štatútov, 5 konceptov štatútu, 26 zmlúv na založenie a obrobe nie vinohradu a 2 žiadosti) z MKA a župného archívu.

Číslo 4. *Egyetemes Nyilatkozat a levéltárakról* (prekl. András Sipos) (3–4). Informácia o Všeobecnej deklarácii o archívoch prijatej Medzinárodnou archívnuou radou v Oslo v roku 2010. – Tamás Kovács, *Baráti ellenséges, vagy ellenséges baráti? Adalékok a „fehérek” és az ellenforradalmi Magyar Királyság viszonyához* (5–12). Príspevok informuje o aktivitách kozáckej časti ruskej emigrácie usadivšej sa po víťazstve boľševikov v Rusku v Maďarskom kráľovstve. Počas sovietsko-fínskej vojny a na jar r. 1941, kedy sa k emigrantom dostali informácie o pripravovanom prepadaní ZSSR, sa niekoľkokrát obrátili na ministerstvo vnútra so žiadosťou, aby mohli začať s legálnym náborom kozákov do boja za zriadenie Kozáckej domoviny. V lete 1941 však maďarské úrady prejavovali k ruskej emigrácii jednoznačne negatívny postoj, čo ministerstvo deklarovalo nariadením z 25. 6. 1941, v ktorom, okrem iného, prikazuje, že „osoby bez sovietskeho občianstva musíme nepretržite a čo najprísnejšie kontrolovať, ...aby nevyvíjali ruskú propagandu...“. Dokumenty s menami a adresami ruských emigrantov sa po r. 1945 nedostali do MKA, ale úrady štátnej bezpečnosti využívali proti niektorým osobám v nich obsiahnuté údaje ešte aj 60. rokoch. – Csaba Fehér, Sándor Nagy, Ákos Tasnádi, Béla Sarusi Kiss, *Selejtezési mintajegyzék készítése a pesti központi kerületi bíróság irataihoz* (14–30). Správa o priebehu vyradovacieho konania písomností Centrálného obvodného súdu v Pešti. Šiesti pracovníci Archívu hlavného mesta Budapešti

vykonali rokoch 2010 a 2011 skartáciu písomností občianskeho súdneho konania v kvantitatívnom rozsahu 1825 bm, z ktorého navrhli prevziať do archívu cca 10 percent záznamov. – Béla Pálmássy, *A reformkori Magyarország országgyűlések történeti almanachja 1825–1848. I.–II. kötet, avagy a levéltáros-történész szakma fontossága*. Budapest, Argumentum kiadó, 2011, 2620 s. Rec. Károly Kecskeméti (31–35). Dvojzväzková publikácia o zasadnutiach krajinského snemu je výsledkom 15-ročného výskumu autora v archívoch Maďarska a susedných štátov, pri ktorom mu pomáhali archivári, genealógovia, kňazi a učitelia zo Slovenska, Chorvátska a Rakúska. S takouto medzinárodnou podporou zhromaždil podrobné „trojgeneračné údaje“ (dátum a miesto narodenia a úmrtia a vzdelanie dotknutej osoby, jeho manželky a detí a ich manželiek/manželov, jeho rodičov, súrodencov a ich manželiek/manželov) o 3100 poslancoch a zástupcoch delegátov hornej a dolnej komory uhorského snemu z rokov 1825–1848. Ich mená uvádza nielen v maďarskej podobe, ale aj v slovenskom, srbskom a chorvátskom prepise. – *Száz éve született Balanyi Béla*. Zost. József Gyenesei, Ágota Tánczos-Szabó. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat levéltára, Kecskemét, 2011, 77 s. Rec. Tamás Polgár. (40–42). Recenzovaná publikácia netradičným spôsobom – úryvkami a kresbami z ilustrovaného denníka bývalého riaditeľa archívu Bélu Balanyiho a využitím údajov zo správ o činnosti – zachytáva, často aj úsmevným štýlom, milieu Archívu župy Bács-Kiskun so sídlom v Kecskeméte a každodenný život jeho archivárov v rokoch 1950–1974. – Tamás Szálkai, *Armales Transylvanorum. Válogatás az Erdélyi fejedelmek címeradónyaiból. Scriptorum rerum Hungaricarum 3*. Máriabesenyő-Gödöllő, 2009, 132 s. Rec. Zoltán Megyeri-Pálffy (42–43). Autor recenzovaného diela analýzou praxe udeľovania erbov v Sedmohradsku v 16. a 17. st. poskytol cenné údaje pre dejiny súkromného a ústavného práva. Súčasťou publikácie sú okrem fotografií 50 vybraných erbov udelených sedmohradskými kniežatami zemanom v období rokov 1583–1684 uverejnené aj časti textu donačných listín, aj s prekladom do maďarského jazyka, týkajúcich sa údajov o armalistovi, donátorovi, mieste, dátume vydania – vyhlásenia a popisu erbu. – Krisztina Bataika, *Beszámoló a Magyar Levéltárosok Egyesülete 2011. évi vándorgyűléséről* (45–48). V dňoch 20. – 22. júna 2011 sa v kúpeľnom stredisku Balatonfüred uskutočnilo putovné zasadnutie Spoločnosti maďarských archivárov. Odborné prednášky boli zaradené do 6 sekcií. V prvej – medzinárodná sekcia – odzneli príspevky zamerané napr. na problematiku e-záznamov, cirkevných archívov v Rumunsku a vzdelávania archivárov v dobe informačných technológií. V druhej – hospodárska sekcia – prednášajúci analyzovali napr. vplyv legislatívnych zmien (zavedenie jednotnej DPH a vnútornej kontroly rozpočtových organizácií) na hospodárenie archívov. V tretej – sekcia na vydávanie prameňov – sa zamerali napr. na otázky súvisiace s vydávaním memoárov, denníkov a spomienok uložených v archívoch. V štvrtej – sekcia na ochranu fondov – sa venovali napr. problematike ochrany mikrofilmov, akvizičnej činnosti archívov a odstránenia/zníženia degradačných činiteľov na záznamy pred ich prevzatím do archívu. V piatej – sekcia informatiky – sa prerokovávali napr. otázky zriaďovania dátových centier v archívoch, vytvárania on-line databázy a aktuálneho stavu projektu E-archívu. V šiestej – sekcia dejín vied a školstva – prednášajúci informovali napr. o preberaní, spracovaní a využívaní archívnych dokumentov a tiež o archívnych fondoch k dejinám školstva uložených v archívoch katolíckej cirkvi. – Zsófia Komlósi-Gera, Ildikó Szerényi, *Európai levéltári vezetők tanácskozásai Budapest 2011. május 9–13*. (48–58). Správa o priebehu porád riadiacich orgánov archívnictva členských krajín Európskej únie – EBNA, EAG a DLM Forum – organizovaných MKA a Národnou

kultúrnou základinou v dňoch 9. až 13. mája 2011 v Budapešti. – Tamás Fülöp, „*Tantae molis erat...*” Rövid helyzetjelentés a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár uniós pályázataról (71–74). Správa o získaní finančnej podpory – v prepočte na maďarskú menu takmer 10 mil. HUF – z fondov EÚ a Maďarska na projekt „Otvorený archív – s nami žijúca minulosť“ pre Archív župy Jász-Nagykun-Szolnok v roku 2011. – Krisztina Bataľka, *A magyarországi levéltárak 2011. évi kulturális-közművelődési és tudományos tevékenysége* (77–87). Chronologický prehľad kultúrnych, verejno-osvetových a vedeckých podujatí uskutočnených archívami od januára do konca novembra 2011. – Marianne Kaszás, *A magyarországi levéltárak kiadványainak 2010. évi bibliográfiája* (88–96). Bibliografia publikácií, odborných časopisov na tradičných i elektronických nosičoch vydaných v roku 2010 maďarskými archívami.

Viliam Csáder

MITTEILUNGEN DES ÖSTERREICHISCHEN STAATSARCHIVS.
Band 55/2011, Teil 1, 2. Band 56/2011. Herausgegeben von der Generaldirektion. Druck und Verlag: Studienverlag, Innsbruck – Wien – Bozen, A-6020 Innsbruck, Erlersstrasse 10. E-mail: order@studienverlag.at; Internet: www.studienverlag.at; Wien 2010, 1331 s., Wien 2011, 809 s.

Band 55/2011

Príspevky dvojdielného 55. zväzku Správ Rakúskeho štátneho archívu „Povolanie a poslanie: Archivár“ sú pamäťou Lorentzovi Mikoletzkemu, zamestnancovi a dlhoročnému riaditeľovi Rakúskeho štátneho archívu (ďalej aj RŠA). Prvý diel začína pozdravným príhovorom Heinza Fischera, prezidenta Rakúskej republiky, v ktorom ocenil jeho celoživotný prínos ku kultúrnym dejinám Rakúska a poďakoval mu za vynikajúcu prácu. Pokračuje príspevkom Manfreda Finka, riaditeľa Archívu republiky a zástupcu riaditeľa RŠA (Rakúsky štátny archív pod vedením generálneho riaditeľa Lorentza Mikoletzkeho), v ktorom opisuje pôsobenie a hodnotí osobnosť jubilanta, ktorého odbornú činnosť naplno zasiahla premena papierového archívu na digitálny. Tá priniesla so sebou mnoho úplne nových, časovo náročných úloh, ktorým sa musel ako riaditeľ venovať. Najviditeľnejšou zmenou pre verejnosť bolo prvé oficiálne spoplatnenie všetkých výkonov – služieb Rakúskeho štátneho archívu od bádateľne až po písomné odpovede na žiadosti. L. Mikoletzky ako šikovný komunikátor aj vďaka mnohým dobrým kontaktom doma i v zahraničí zvládol prevratné a verejnosťou, či priamo zamestnancami často nie vítané zmeny a nové organizačné opatrenia ľahšie, než ktokoľvek iný. V roku 2004 zorganizoval vo Viedni 15. medzinárodný archívny kongres a rakúske archívnictvo sa stalo stredobodom globálneho záujmu. Jeho samotného na tomto kongrese zvolili za prezidenta Medzinárodnej archívnej rady, čím sa stal ústredným bodom medzinárodného archívneho sveta. V roku päťdesiateho výročia podpísania Rakúskej štátnej zmluvy 2005 získal z archívu ruského ministerstva zahraničných vecí jediný rukou signovaný exemplár tejto zmluvy, ktorý bol súčasťou výstavy k jubileu. Vďaka vynikajúcim kontaktom s ruskými kolegyňami a kolegami sa mu v roku 2009 podarilo za-

víšiť aj reštitúciu väčšiny písomností, ktoré z Rakúska počas a po druhej svetovej vojne odviezli Rusi do Moskvy. Archívne dokumenty sú dnes súčasťou RŠA, Archívu republiky, sú usporiadané a prístupné verejnosti k nahliadnutiu. Prílohou príspevku je prehľadný životopis L. Mikoletzkeho, ktorý sa narodil 12. mája 1945 vo Viedni, po maturite študoval históriu a klasickú archeológiu na Univerzite vo Viedni, absolvoval vzdelávací kurz v Inštitúte výskumu rakúskych dejín a po ukončení štúdia a po promovaní na doktora filozofie sa v roku 1969 zamestnal v RŠA, kde prešiel viacerými pozíciami až po generálneho riaditeľa v roku 1993. Súčasťou životopisu je prehľad činností, ktoré vykonával vo Zväze rakúskych historikov, v spolkoch, týkajúcich sa dejín a archívniectva, v medzinárodných a vedeckých komisiách a spolkoch, jeho vedecká a iná prednášková činnosť pre širšiu verejnosť, zoznam vyznamenaní a cien. Poslednou prílohou je súpis publikácií jubilanta na desiatich stranách.

Príspevky 1. a 2. dielu „Správ...“, ktoré rakúski i zahraniční kolegovia venovali L. Mikoletzkemu, sú rôznorodé, málokedy sa opisované udalosti alebo predmety prelínajú, aj keď sú tematicky rozdelené do troch hlavných skupín. Každý príspevok rozvíja iný hlavný predmet. Príspevky sú napísané po nemecky, dva po anglicky.

V prvej časti prvého dielu Archívna veda je osemnásť príspevkov. Gerhard Roth (Cintorín veľkej vlasteneckej papierovej vojny) opisuje prvé priestory (budovy), v ktorých sa nachádzali dokumenty Rakúskeho štátneho archívu od založenia dnešného Domáceho dvorského a štátneho archívu Máriou Teréziou v roku 1749. Najmä zvnútra podrobne opisuje novostavbu archívu, ktorú postavili v rokoch 1899–1902 v historizujúcom štýle (dnešný Úrad rakúskeho kancelára), spomína aj niektoré významné dokumenty politického charakteru, ktoré v nej uchovávali. O úlohe archívov v štáte a v spoločnosti píše Hartmut Weber (Poskytnúť poznatky, zachovať pamäť na veci minulé, založiť identitu). Úlohou archívov v rámci kultúrneho dedičstva sa zaoberá Walter Schuster (*Medzi monopolom a konkurenciou*). Porovnáva postavenie archívu, múzea a knižnice z hľadiska pôsobenia na alebo vo verejnosti a prichádza k poznatku, že archív je z tohto hľadiska najmenej viditeľný aj napriek tomu, že je „elektrárnou informačnej spoločnosti“. Pomenúva príčiny tohto stavu a ponúka východiská.

Leopold Auer (*Archívy ako predmet medzinárodného práva*) píše o archívnych dokumentoch, ktoré sa stali vojnovou korisťou a na niektorých konkrétnych príkladoch ukazuje, aký bol ich osud. O Árpádovi Károlyim (1853–1940), riaditeľovi Domáceho dvorského a štátneho archívu, píše István Fazekas (*Životná cesta Árpáda Károlyiho, maďarského archívára v cisársko-kráľovských službách*). Menovaný archív bol jednou z centrálnych inštitúcií, ktoré sa po rakúsko-maďarskom vyrovaní (v roku 1867) stali spoločnými. V rakúskych archívoch vtedy zamestnali viac maďarských archívárov. Á. Károlyi zorganizoval rozsiahlu inventarizáciu archívnych dokumentov a ako maďarský splnomocnenec podstatne prispel k tomu, že viedenské ústredné archívy neboli rozdelené. Christoph Tepperberg podáva v rovnomennom príspevku prehľadnú správu o činnosti Archívneho komitétu Medzinárodnej komisie vojenských dejín, ktorá bola založená v roku 1990. V prílohe sú štatúty, dotazník k ročnej správe o činnosti národných vojenských archívov a témy medzinárodných kongresov a stretnutí Archívneho komitétu v rokoch 1990–2010. O Viedenskom mestskom a krajskom archíve v rokoch 1989–2009 referuje bývalý riaditeľ Ferdinand Opll (Dve desaťročia vo večnosti). Anton Eggendorfer (*Archívy rodov a panstiev v Rakúskom štátnom archíve*) podáva prehľadnú správu o archívoch rodov a panstiev v rakúskych krajských archívoch, v Domácom, dvorskom a štátnom archíve a o rodinnom a šľachtickom archíve Harrachovcov

vo Všeobecnom správnom archíve. Okrem druhov a množstva archívnych dokumentov opisuje celkový stav archívov i okolnosti, týkajúce sa ich odovzdania do odbornej správy archívu. Angelika Menne-Haritz rozoberá príčiny vzniku a fungovania Ústredného archívu Jednotnej socialistickej strany Nemeckej demokratickej republiky (*Papierový archív Jednotnej socialistickej strany NDR – SED a politické využívanie spisov nacio-nálno-socialistického štátu v NDR*). Podľa zachovaných dokumentov ide o archív, ktorý pri rekonštrukcii jeho činnosti vyžaduje špeciálny prístup. Samostatnú časť venuje autorka začiatkom štátneho archívniectva v NDR v päťdesiatych rokoch, ktoré bolo najmä od postavenia múru v Berlíne v roku 1961 pod silným straníckym tlakom, ktorý sa dotýkal priamo jednotlivých zamestnancov a v závere konštatuje, že centrálny stranícky archív bol bezpochyby nástrojom straníckeho riadenia štátnych archívov.

Osobitnými odbornými problémami Archívu dopravy sa vo svojom príspevku zaoberá Gerhard H. Gürtlich (*Archív dopravy 1945–1986 a zmena úloh ministerstva dopravy*). Na financovaní archívu sa do roku 1986 podieľalo Ministerstvo dopravy, Rakúsky štátny archív a Rakúske železnice a túto situáciu, ktorá súvisela aj s nevyjasnenými vzťahmi medzi menovanými inštitúciami, riešili kompetentní štyridsať rokov. Tomáš Justh (Novostavba viedenského Domáceho, dvorského a štátneho archívu a návšteva cisára Františka Jozefa I. v roku 1904) informuje o hľadaní stáleho sídla pre Domáci, dvorský a štátny archív, ktoré trvalo od jeho založenia Máriou Teréziou v roku 1749 do roku 1902. V období, keď bola budova archívu na Námestí minoritov postavená, patrila k najmodernejším archívnym priestorom na svete. V súčasnosti (ako už bolo spomenuté vyššie) v nej sídli rakúsky kancelár. Bohatú výzdobu od renomovaných umelcov tých čias doplnil v roku 1904 pri návšteve cisára nástenný obraz na schodisku s rovnomenným názvom.

Paul Voght (*Skúsenosti s novostavbou Lichtenštajnského krajinského archívu*) píše o plánovaní a výstavbe menovaného archívu uvedomujúc si, že málokterého archívára stretne počas života také šťastie, že by sa mohol podieľať na spoluvytváraní úplne novej, veľkoryso plánovanej účelovej budovy. Archívne dokumenty nasťahovali do nových priestorov v roku 2009 po šesťročnej plánovacej a stavebnej fáze. Príspevok je veľmi zaujímavý aj napr. z hľadiska Archívu hlavného mesta SR Bratislavy, ktorého novostavba sa plánovala v predošlých rokoch. Podrobne zmapovaný postup pri medzinárodných výberových konaniach, týkajúcich sa účasti architektonických kancelárií, absolútne perfekcionistačné posudzovanie každého detailu súvisiaceho s prípravou nielen výstavby, ale aj zapracovania požiadaviek odborníkov – archívárov, aby pre archívne dokumenty a ich bádateľov vytvorili to najvhodnejšie prostredie, aké umožňujú najnovšie vedecké a technické poznatky, sa ani v najmenšom nepodobá na to, čo sa pred piatimi rokmi dialo v súvislosti s novostavbou Archívu hlavného mesta SR Bratislavy. Joan van Albeda (*Lepšie a horšie štandardy*) píše o zaužívaných termínoch, ktoré sa používajú vo všetkých oblastiach ľudskej spoločnosti a mávajú v jednotlivých regiónoch alebo štátoch odlišný význam. Môže ísť napríklad o rovnaké slovné označenie dvoch rozličných výrobkov.

Thomas Aigner, („... vyskúšať počkať, nastaviť, správne umiestniť, vypláchnuť a postup zopakovať“ – *Archívy na ceste na internet*) vysvetľuje, prečo je dôležité, aby sa archívne dokumenty publikovali vo virtuálnej sfére, aby sa archívy predstavili verejnosti aj formou zdigitalizovaných fondov. Autor je prezidentom Medzinárodného centra pre výskum archívnych dokumentov ICARUS vo Viedni, ktorého hlavnou úlohou je vytvárať platformu a koordinovať digitalizovanie vybraných archívnych dokumentov v stredo-

európskom priestore. Andreas Kellerhals v štúdií „*Nový pohľad na švajčiarsko-rakúske vzťahy 1848–1998? Modernizované archívne pomôcky ako nástroje historickej heuristiky*“ poukazuje na spoločné a rozdielne názory vo viacerých oblastiach. Píše o literatúre, týkajúcej sa dejín švajčiarsko-rakúskych vzťahov, o historicko-lexikálnom pohľade na ne, o prameňoch ktoré sú k bilaterálnym vzťahom k dispozícii on-line, o pramennej báze vo Švajčiarskom zväzovom archíve, o možnostiach, ktoré táto báza poskytuje i celkovo o archívnom informačnom systéme (AIS), ktorý kumulovaním dát umožnil jednoduchší prístup k archívnym dokumentom. Csaba T. Reisz (*Digitálny obsah ako nástroj historického bádania*) nás na základe vlastnej bádateľskej práce, týkajúcej sa husárskeho dôstojníka a kartografa Jána Lipszkeho (Johann von Lipszky), oboznamuje i s možnosťami výskumu v digitálnej ére. Autor píše aj o niektorých konkrétnych chybách a problémoch, s ktorými sa počas výskumu stretával. Lucie Verachten a Karel Velle vysvetľujú okolnosti vzniku projektu digitalizovania historických fotografií v Belgickom štátnom archíve, do ktorého je zapojená široká verejnosť (*DIPHOTA. Digitalizovanie osobných fotografií na archívovanie. Projekt na zaangažovanie sa archívov – medzi očakávaním, nádejou a výzvou.*) Od konca 20. storočia veľmi stúpil záujem verejnosti o historické dokumenty z blízkej minulosti a aj z tohto dôvodu belgickí archivári vyzvali občanov, aby v rámci menovaného projektu poskytli na digitalizovanie napríklad rodinné fotografie, ktoré by sa stali súčasťou databázy menovaného projektu a boli by prístupné širokému okruhu záujemcov. Aj takéto fotografie môžu mať širší, nielen rodinný význam. Belgický štátny archív už podobným spôsobom vytvoril pod názvom Krehká minulosť obrazovú databázu 4 500 fotografií dejín baníctva v regióne Limburg. Časť zborníka nazvaná Archívna veda ukončuje esej Wolfganga Schmaleho (*Archívy v plynúcej moderne*), v ktorej rozoberá zmeny, ktoré sa udiali v blízkej minulosti alebo sa priamo dejú v súčasnosti a majú dopad aj na archívy a spracovávanie archívnych dokumentov. Nepoukazuje však len na možnosti, ktoré prináša internet a web archívom, ale píše aj o ďalších nových technických prostriedkoch, ktoré umožňujú rozšíriť historický výskum života v minulosti nielen z archívnych dokumentov, ale napríklad aj v oblastiach, v ktorých pracujú geológovia, biológovia a pod. Vo väčšine príspevkov tejto časti zborníka sa autori viac či menej zmieňujú o novom prístupe k archívnym dokumentom, ktorý vyplýva z používania nových technológií pri ich spracovávaní.

Sedemnást' príspevkov druhej časti prvého dielu k dejinám kultúry sa zameriava na dejiny vzdelávania, vedy, literatúry, divadla, hudby a výtvarného umenia: Fritz Fellner: List. Kritická úvaha o jeho využití ako historického prameňa; Dieter A. Binder: Slobodomurárstvo alebo výchova k džentlmenstvu; Jonas Flöter: Prameň výchovy a tolerance. Prvé cisársko-kráľovské gymnázium Černovice a jeho význam pre kultúrne dejiny Bukoviny; Wolfgang Häusler: „Rakúšan má vlast' ...“ o tom, ako zobrazuje Rakúsko Friedrich Schiller v tragédii Wallenstein; Otto Biba: O cenzúre hudobných publikácií v prvej tretine 19. storočia vo Viedni; Klaus Heydemann: Básnik len pre priateľov a známych? O prijatí dramatika Franza Grillparzera v Českom kráľovstve; Fritz Peter Knapp: text opery Richarda Wagnera Parsifal a staronemecký veršovaný román Parzival; Theophil Antonicek: Ministerstvo školstva a podpora umelcov v rokoch 1865 až 1940; Moritz Csáky: Kultúrna komunikácia v strednej Európe; Christian H. Stifter: O popularizovaní dejín v kontexte vedecky orientovaného ľudového vzdelávania v 19. a v začiatkoch 20. storočia; Mario Wimmer – Mitchell G. Ash: Kastalia – O interpretácii sochy v Arkádovom dvore (Arkadenhof) Viedenskej univerzity v kontexte viedenskej moderny; Oliver Rathkolb: V Salzburgu vytvoriť triumfálnu bránu

rakúskemu umeniu – O kultúrno-politickom kontexte „Salzburger Festspiele“ v období ich zakladania; Wolfgang Hilger: *Obraz Erika Hubera „Phäaken“ – umenie a pocit zo života okolo roku 1950*; Georg Scheibelreiter: *Stretnutia s básnikmi – kultúrno-historická esej*; Peter Dusek: „Známe rozvíjať za účelom poznania neznámeho...“ alebo úloha akademického učiteľa na príklade Hannsa Lea Mikoletzkeho (otec Lorenza M.); Dirk Rupnow: *Múzeum štátu v tieni – zaujímavé dejiny Múzea rakúskej kultúry 1945–1994*; Wilhelm Filla: *Dejiny vzdelávania dospelých ako integrálna súčasť dejín vzdelávania, kultúry, vedy a politiky – o konštituovaní vedeckej subdisciplíny*.

Autori tridsaťjeden príspevkov druhého dielu „Správ ...“ informujú viac či menej podrobne o udalostiach alebo osobnostiach rakúskych dejín od neskorého stredoveku až do 20. storočia. Z tematického hľadiska ide o rôznorodé, väčšinou veľmi zaujímavé príspevky, ktoré v niektorých prípadoch informujú až o kuriózných udalostiach, či vlastnostiach alebo záľubách verejne činných ľudí. Na tomto mieste nie je možné o každom z nich podrobne písať, ich názvy však vystihujú obsah: Günther Dembski: *Nález mincí ako dôkaz keltských obchodných ciest v Rakúsku*; Ortolf Harl – Alois Niederstätter: *Cisár Fridrich III. ako nástupca Cézara: Dva nápisy, týkajúce sa opevnenia mesta Terst (Trieste, Tergeste)*; Manfred Stoy: *Bitka na Moravskom poli (1278) a „Rex Ruthenorum“ Lev/Leo*; Waltzer Koch: *Epigraphica Salisburgensia saec. XIV – príspevok o epigrafických pamiatkach z okolia Salzburgu*; Katarina Arnegger – Friedrich Edelmayr: *Úpadok rodiny Hohen-Ems (Hohenems)*; Michael Hochedlinger: *Vlastnoručné kresby cisára Jozefa I. (s mnohými obrázkami)*; Elisabeth Garms-Cornides: *Agostino da Lugano – sedá eminencia na dvore cisára Karola VI.*; Volker Wahl: *Weingartenova zrada – prípad rakúsko-pruskej špionáže pred sedemročnej vojny*; Herbert Matis: „*Manažment“ a „kultúra podnikania“ Viedenskej akciovej banky na prelome 18. a 19. storočia*; Anton Schindling: *Viedeň, Platz am Hof, 6. augusta 1806 – o situácii v Rímskej ríši nemeckého národa po bitke pri Slavkove r. 1805*; Walter Höflechner: *Franz Kurz a rakúske dejiny*; Joseph Riegler: *Medzi jozefínskou daňovou reguláciou a stabilným katastrom*; Herman Freudenberger: *Dejiny poľnohospodárstva v rokoch 1815–1848 v Rakúsku*; Peter Csendes: *O Márii Brandl s prezývkou „Tausendguldenkraut“, ktorá sa vo viedenskej lokálnej tradícii stala prototypom kurtizány, ktoré boli najmä v období trvania Viedenského kongresu k dispozícii vysokopostaveným osobnostiam*; Erich Hillbrandt: *Stavba pevností v prvej polovici 19. storočia z pohľadu cudzích štátov*; Horst J. Haselsteiner: *Dôsledky Slovanského kongresu v Prahe – slovanské povedomie a ústredná (vojenská) moc*; Peter Urbanitsch: *Voľby v Dalmácii – o voľbách do obecných zastupiteľstiev v mestách Trogir a Split na začiatku osemdesiatych rokov 19. storočia podľa dokumentov viedenských archívov*; Genevieve Humbert-Knittel: *Zaobchádzanie s národnosťami v Dunajskej monarchii – model na aktuálnu diskusiu o menšinových otázkach?*; Václav Babička: *Združenia katolíckej inteligencie na prelome 19. a 20. storočia*; Peter Wiesflecker: *Poznámky o správaní sa rakúskych veľkovojskoviek v súvislosti s uzatváraním manželstiev koncom 19. a v prvej polovici 20. storočia (podrobný rozbor s obrázkami)*; Clemens Jabloner: *V službách ústavy Rakúska – Georg Froehlich*; Fritz Mayrhofer: *O pobytoch Adolfa Hitlera v Linzi*; Ernst Hanisch: *Február 1934 – O ére Engelberta Dolfussa – mýty a fakty*; Gerhard Botz: *Expanzia a vývojové krízy členstva NSDAP – Od sociálnej dynamiky k byrokratickému samoriadeniu (1933–1945)?*; Evan Burr Bukey: *Manželstvá a rozvoďy v nacistickej Viedni 1938–1945*; Rudolf Jeřábek: *Likvidátor zariadení Nemeckej ríše v Rakúskej republike – ministerský radca Dr. Wolfgang Troll*; Brigitte Bailer:

Zákon zakazujúci národných socialistov – od denacifikovania k popieranu holokaustu; Dieter Stiefel: Preraziť prielom do poštátneho priemyslu; Günter Bischof: Diplomatické návštevy a koaličné trenice v studenej vojne – návšteva rakúskeho kancelára Alfonsa Gorbacha vo Washingtone v máji roku 1962; Lajos Geccsényi: Do kopca, z kopca alebo hore-dolu – Maďarsko-rakúske vzťahy v r. 1945–1965; Gerhard Drekonja Konrat: O konci Monroeho doktríny.

Band 56/2011

Témou príspevkov 56. zväzku Správ Rakúskeho štátneho archívu je starostlivosť o archívy a ochrana archívnych dokumentov na príklade rodinných archívov a „pozostalostí“. Okrem dvoch štúdií vo francúzskom jazyku a jednej v anglickom, sú všetky napísané po nemecky. V predhovore Michael Hochedlinger oboznamuje čitateľov s rozdelením príspevkov na tri časti (Situácia v Rakúsku, „Nástupnicke štáty“, Európske modely) a s projektom, v rámci ktorého vznikli. Upozorňuje, že menovaná ochrana bude najúčinnjšia vtedy, keď sa jej budú venovať vo všetkých dotknutých štátoch a víta skutočnosť, že (nemecky hovoriaci) odborný svet získa na stránkach 56. zväzku prvýkrát prehľad o situácii v Česku, na Slovensku, v Maďarsku, Poľsku (Galícii), Slovinsku a Belgicku. O terminológii, problémoch a prehľade toho, čo sa už v oblasti ochrany urobilo, informuje ten istý autor (Terminológia, problémy, výkony). Aj z právneho aspektu vysvetľuje hlavné terminologické preliminäre ako ochrana pamiatok (Denkmalschutz), starostlivosť o pamiatky (Denkmalpflege), ochrana písomných pamiatok, ochrana archívnych dokumentov, starostlivosť o archívne dokumenty (Schriftdenkmalschutz – Archivalienschutz – Archivalienpflege – slovenská odborná archívna terminológia slovo archívia na rozdiel od češtiny nepozná), ochrana kultúrneho vlastníctva (Kulturgüterschutz), pozostalosti (Nachlässe), rodinné archívy (Familienarchive); vyjadruje sa k pramennej hodnote „súkromného“ archívneho vlastníctva, k šľachtickým archívom (súkromným archívom) v medzinárodnom archívnom priestore, k súkromnému vlastníctvu v súvislosti s verejným záujmom a k starostlivosti o šľachtické archívy v Nemecku a pýta sa, či by mohla byť vzorom v mnohorakosti. Jedným z cieľov článku má byť spresnenie termínov, ktorých sa v nemeckom jazyku používa v dotknutej oblasti mnoho. Michael Hochedlinger je autorom aj ďalšej rozsiahlej štúdie o dejinách starostlivosti o archívy (aj šľachtické) a o ochrane archívnych dokumentov v Rakúsku. V neskorom stredoveku a v ranom novoveku vytvárala archívy šľachta, od druhej polovice 13. storočia išlo najmä o archívy panstiev s písomnosťami správno-hospodárskeho charakteru a rodinné archívy v užšom zmysle slova s písomnými pozostalosťami (v slovenskej archívnej terminológii osobnými fondmi), ktoré z veľkej časti tvorili zbierky korešpondencie. Počiatky starostlivosti o archívy nachádzame u jednotlivých šľachtických rodov už od 16. storočia. M. Hochedlinger opisuje postup niektorých rodín v konkrétnych prípadoch. Pozitívne pôsobenie v tomto smere, čo sa týka základín a reholí, narušila napríklad aj panovníčka Mária Terézia, ktorá v roku 1773 nariadila spáliť všetky spisy, týkajúce sa vnútorných záležitostí jezuitov. Jozef II. síce nariadil, aby po zrušení kontemplatívnych reholí zostali ich písomnosti vrátane kníh na mieste, ale po roku 1848 nastala iná situácia a menované archívy a knižnice sa až na malú časť, ktorá sa dostala do Kláštorného archívneho depozitára, rozpadli. V Hornom Rakúsku sa v 1. polovici 19. storočia aj v súvislosti s prípravou diplomatára ujal ochrany písomnosti namiesto štátu Muzeálny spolk, zatiaľ čo cirkevné miesta zaobchádzali s archívami bývalých kláštorných panstiev často bezohľadne. Kapitula v Linzi sa tak ešte v roku 1852 zbavila budovy základiny vo Waldhausene a predala

veľkú časť písomností ako starý papier, pričom prvé rezolúcie, ktoré zabezpečovali ochranu písomností zo strany štátu vydal cisár na podnet riaditeľa Domáceho, dvorského a štátneho archívu Josepha, slobodného pána z Hormayr v rokoch 1810–1811. Od 19. storočia sa ochranou historického a kultúrneho dedičstva zapodievali vznikajúce krajiniské múzeá a historické spolky. Veľmi zložitá a nejasná situácia nastala v Rakúsku po rozbití archívov panstiev po roku 1848. Účinné opatrenia, týkajúce sa štátnej starostlivosti o pamiatky (Denkmalpflege) a ochrany písomných pamiatok (Schriftdenkmal-schutz) začínali pripravovať na to vytvorené inštitúcie až po marci 1848, kým v predmarcovej dobe dochádzalo aj k masovému znehodnocovaniu písomných dokumentov (napríklad vo Dvorskej vojenskej rade, ktorá vznikla v roku 1556, „zúrila“ v prvej polovici 19. storočia Komisia na odstraňovanie spisov, ktorá zničila temer celý spisový fond inštitúcie až do doby, keď začala pôsobiť). Pokusov o nariadenia v tejto oblasti bolo do začiatku 20. storočia viac, usilovali sa o ne najmä historici sústredení v Inštitúte na výskum rakúskych dejín a vyučujúci na univerzitách a vysokých školách a aj predstavitelia najmä Rakúskeho štátneho archívu a regionálnych archívov. Okrem viacerých ďalších odborníkov bol medzi nimi aj zakladateľ modernej diplomatiky Theodor von Sickel (1826–1908), predseda menovaného inštitútu. Na prelome 19. a 20. storočia sa intenzívne začali zaoberať archívnu ochranou (Archivschutz) odborné kruhy v Nemecku, ich rokovani sa zúčastňovali aj rakúski archívári a historici. Autor podrobne rozoberá a na príkladoch vysvetľuje postup pri evidovaní archívnych dokumentov v štátnych, krajiniských a súkromných archívoch, ktoré je jedným zo základných predpokladov, z ktorých musí vychádzať účinná ochrana. V rakúskych archívoch sťažuje tieto práce dodnes aj situácia, ktorej sa muselo Rakúsko podrobiť v súvislosti so začlenením do Nemeckej ríše a predtým zase po rozpade Rakúsko-Uhorska delimitovanie archívnych dokumentov do Maďarska. Po rozpade „východného bloku“ nastali nové možnosti, týkajúce rodinných archívov a tak činnosti, súvisiace s ochranou kultúrneho, historického a archívneho dedičstva vlastne pokračujú až do dnešných čias.

Nikolaus Kraft sa vo svojom príspevku (*Aspekty ochrany písomností a archívnych dokumentov*) zaoberá vývojom archívneho práva v Rakúsku najmä v oblasti ochrany, pričom upozorňuje, že doteraz prijaté archívne normy nemajú v spoločnosti takú váhu, aká by archívom a archívnym dokumentom z hľadiska ich obrovskej výpovednej hodnoty, jedinečnosti a nenahraditeľnosti prináležala. V súčasnosti v tom nie malú úlohu zohráva elektronizácia a digitalizácia, v mene ktorých sa písomné dokumenty neraz kladú na vedľajšiu koľaj, súkromní vlastníci zase dokumenty niekedy predávajú napr. na aukciách a úradom, ktoré sa zaoberajú archívno – právnymi agendami sa obmedzujú už aj tak malé kompetencie. Autor vyjadruje nádej, že sa na základe právnych predpisov a rozhodovacej právomoci podarí upriamiť väčšiu pozornosť na obsah, výskum a prístupňovanie písomného dedičstva, lebo jeho historický a kultúrny význam pre Rakúsku republiku je a musí byť verejným záujmom. Okrem toho čaká na archívárov digitálnej epochy úplne nová úloha – spracovávať a sprístupňovať nové druhy archívnych dokumentov. Ostáva nám len dúfať, že archívne úrady budú mať na zvládnutie týchto ohromných úloh dostatočné kompetencie, aby aj nasledujúce generácie mohli získať hodnotné poznatky, vypovedajúce o našej dobe. Nasledujúce tri štúdie opisujú situáciu týkajúcu sa pozostalosti (osobných fondov) a súkromných a rodinných archívov v Rakúskom štátnom archíve. Thomas Just upozorňuje na fakt, že už od čias cisárovnej Márie Terézie spravoval Rakúsky štátny archív aj pozostalosti osôb činných vo vysokej politike, v ktorých sa miešali rodinné dokumenty s takými, ktoré by mali patriť štátu a opisuje postup,

akým sa s nimi narábalo po prijatí zákona o ochrane pamiatok (das Denkmalschutzgesetz z 15. septembra 1923) a stratégiu, týkajúcu sa celkovo zbierkovej činnosti. Rodinné archívy získaval archív prostredníctvom kontaktov s rodinnými príslušníkmi, pričom závažila dobrá povest' archívu. Hneď po rozpade monarchie v roku 1918 začal vyvíjať iniciatívu na získanie šľachtických archívov buď do svojho vlastníctva alebo sa usiloval zaistiť na základe depozitnej zmluvy možnosť využívania na vedecké účely. Odovzdávaniu týchto dokumentov napomohla zlá hospodárska situácia v polovici tridsiatych rokov 20. storočia, keď deponovali archívy mnohé rodiny. Významnú úlohu pritom zohral Archívny úrad, ktorému sa tak podarilo rýchlo predisponovať veľké množstvo dokumentov zo súkromných rúk. O tieto úspechy sa veľkou mierou zaslúžil Ludwig Bittner, ktorý okrem toho, že úspešne viedol Rakúsky štátny archív, vybudoval aj z Archívneho úradu vplyvnú inštitúciu na ochranu archívnych dokumentov. V súčasnosti pokračuje do RŠA odovzdávanie aj napr. písomného materiálu veľkých rodinných firiem, nakoľko v Rakúsku nie je centrálny hospodársky archív. O počiatkoch umiestňovania pozostalostí, o postupnom rozširovaní počtu zbierok, o teoretických základoch zhromažďovania, o sprístupňovaní, o zákazoch poskytovania na štúdiám a o ich konečnom usporiadaní vo Vojenskom archíve vo Viedni informuje Robert Rill (*Zhromažďovanie pozostalostí vo Vojenskom archíve vo Viedni. Historický prehľad*). O archívoch šľachtických rodín a o pozostalostiach vo Všeobecnom správnom archíve píše Zdislava Röhssner v rovnomenom príspevku. Veľmi aktívne získavanie pozostalostí do menovaného archívu, keď sa zamestnanci usilovali vyrovnáť straty, ktoré vznikli pri požari v Justičnom paláci v roku 1927, prebiehalo v rokoch 1930–1950. Po smrti historicky dôležitých osôb sa zamestnanci archívu skontaktovali s príbuznými a štátne dokumenty zabavili. Aj v ostatných rokoch sa podarilo získať pozostalosti niekoľkých bývalých ministrov a predsedu Národnej rady. Opatrovanie rodinných archívov a pozostalostí v štátnych archívoch garantuje nielen primerané uloženie a odborné spracovanie, ale ponúka možnosť ich bezproblémového využívania aj v rámci medzinárodného výskumu. Majitelia tým boli oslobodení od nákladného sprevádzania bádateľov, na druhej strane musia archivári do určitej miery rešpektovať ich prania a nároky. Pre archivára je najväčšou prioritou zachovanie a ochrana súkromných archívov, ktoré spravuje. Optimálna opatara je najlepším garantom toho, že sa ďalšie rodiny alebo jednotlivci rozhodnú deponovať alebo darovať pozostalosti, či osobné fondy, štátnym archívom. O starostlivosti o archívne dokumenty a o ich ochrane v krajinských archívoch píše autori ďalších ôsmich príspevkov (Elke Hammer-Luza: *Ochrana archívnych dokumentov štajerských rodinných archívov a osobných fondov – pozostalosti v 19. a 20. storočí*; Roman Zehetmayer: *Dolnorakúsky krajinský archív a rodinné archívy*; Evelyn Webernig: *Archívna ochrana v Korutánsku so zvláštnym zreteľom na rodinné archívy a osobné fondy – pozostalosti*; Margit Altfahrt: *Osobné fondy – pozostalosti vo Viedenskom mestskom a krajinskom archíve*; Martin P. Schennach: *Rodinné archívy a osobné fondy – pozostalosti v Tirolskom krajinskom archíve*; Ulrike Engelsberger: *Šľachtické, rodinné archívy a osobné fondy – pozostalosti v Salzberskom krajinskom archíve – prehľad*; Alois Niederstätter: *Rodinné archívy a osobné fondy – pozostalosti vo Vorarlbergu*; Karin Sperl: *Archívna ochrana v Burgenlandskom krajinskom archíve, rodinné archívy a osobné fondy – pozostalosti*); o starostlivosti a ochrane v archívoch vedeckých zariadení informujú Thomas Maisel: *Zbierka osobných fondov – pozostalosti v Archíve Viedenskej univerzity*, Stefan Siennel: *O osobných fondoch – pozostalostiach v Archíve Rakúskej akadémie vied* a Andreas Fingernagel + Gabriele Mauthe + Maria Wirth: *O novove-*

kých ne-literárnych osobných fondoch „Zbierky rukopisov a starých tlačí“ v Rakúskej národnej knižnici; v rámci podčasti Šľachtické archívy v súkromnej správe píše Artur Stögmanner o dejinách, zložení a celkovom stave archívu rodiny Liechtenstein (*Domáci archív vládnucich kniežat „von“ a „zu“ Liechtenstein*) a Gertrud Buttler o archívoch grófov z Hoyo v lokalitách Horn, Rosenberg a Drosendorf (*Grófske archívy rodiny z (de, von) Hoyo v lokalitách Horn, Rosenberg a Drosendorf*).

V úvodnom príspevku druhej časti zborníka „Nástupnícke štáty“ oboznamuje Jan Kahuda čitateľov s osobnými a rodinnými archívami v Českej republike (ďalej aj ČR) z historického a archívno-teoretického hľadiska (*Osobné a rodinné archívy v Českej republike*). Obidva typy predstavujú len jednu časť súkromných archívov, ku ktorým podľa platného archívneho zákona patria v Čechách aj podniky zapísané v obchodnom registri, politické strany a hnutia, spolky, odborárske a zamestnávateľské organizácie, cirkvi a náboženské spoločnosti, komory, nadácie a nadačné fondy a všeobecne prospešné spoločnosti. Osobné archívy, čiže „pisomné pozostalosti“ tvoria samostatnú časť národného archívneho dedičstva ČR. Okrem verejných archívov sa nachádzajú aj v knižniciach, múzeách a galériách. Začiatkom roka 2011 ich bolo v Čechách 10 955. Prvé údaje, týkajúce sa archívov šľachtických rodín, pochádzajú zo stredoveku, systematicky ich začali tvoriť z praktických a reprezentačných dôvodov od 16. storočia. Súčasťou štúdie sú schémy, podľa ktorých sa dokumenty v menovaných archívoch usporadúvajú a zoznam najdôležitejších rodinných archívov v Českej republike. István Fazekas v príspevku *Rodinné archívy a pisomné pozostalosti – osobné fondy v Maďarsku* informuje o ich vytváraní od stredoveku, čo súviselo s rozvojom písomníctva. Už od 12. storočia bolo obvyklé zaznamenať právne úkony písomne. Takéto písomné akty nadobúdali stále väčší význam a vlastníci listín si uvedomovali dôležitosť ich uschovania za účelom preukázania svojich práv. Vznik rodinných archívov, resp. rodinných zbierok listín datuje autor do 14. storočia. Píše o spôsoboch ich členenia, uloženia, ochrany, prílohu tvorí zoznam najdôležitejších rodinných archívov v Uhorsku. Michal Duchoň v prvej časti článku *Rodinné archívy na území dnešného Slovenska* informuje o usporiadaní archívov a archívniectva od rozpadu Rakúsko-Uhorska po rok 2003, odkedy vstúpil do platnosti zákon č. 395/2002 o archívoch a registratúrach a podľa ktorého sa štátne archívy stali zariadeniami Ministerstva vnútra SR. V druhej časti vysvetľuje právne postavenie rodinných – rodových archívov a metodologické otázky, týkajúce sa ich spracovania. Pojem rodinný archív (Familienarchiv), po slovensky rodový archív, označuje v slovenskej archívnej terminológii „archív šľachtickej rodiny“ (slov. archív rodu), to znamená reťaze viacerých rodín, prípadne generácií, ktoré spája spoločné rodinné meno a ich členovia nasledujú za sebou. M. Duchoň stručne oboznamuje čitateľa s teoretickým usporiadaním menovaných archívov, s archívami, ktoré ich spravujú z hľadiska územného členenia a o niektorých vybraných reprezentatívnych fondoch píše aj konkrétne. Ďalšími typmi osobných fondov sa nezaobrá. Autori Miha Preinfalk, Dejan Zadavec, Andrej Hozjan, Zdenka Bonin a Donatella Porcedda v príspevku *Panské, šľachtické a súkromné archívy v Slovinsku* informujú o viacerých aspektoch usporiadania, uloženia a ochrany menovaných fondov od rozpadu Rakúsko-Uhorska, v rámci Federatívnej republiky Juhoslávie až po samostatnú Republiku Slovinsko. Pri popise jednotlivých fondov a ich uloženia zvolili územný princíp, postupujú podľa regiónov (Kranjsko, slovin-ská časť Štajerska, ľavý breh rieky Mury, Koper a Görz) a v nich pôsobiacich archívov. O systéme archívov a archívniectva na území dnešného Slovinska podrobne informujú počnúc rokom 1926. Niektoré archívne fondy sú rozdelené: časť sa nachádza v slovin-

skom archíve, časť v zahraničnom. O osudoch a súčasnom stave rodinných archívov v bývalej Haliči píše Stanislaw Pijaj (*Rodinné archívy a pozostalosti – osobné fondy z bývalej Haliče*). Rodinné archívy zakladali predovšetkým šľachtické rodiny, ktorých v tejto oblasti žil väčší počet než vo väčšine krajín habsburskej monarchie. Väčšinou išlo o poľskú šľachtu, ukrajinskej bolo menej. O archívy sa starali archívári, často vyštudovaní historici, ale aj samotní vlastníci. Autor mapuje stav a vývoj od cca 18. storočia až po súčasnosť, pričom sa venuje aj ďalším kultúrohistorickým objektom, napr. knižniciam. Po druhej svetovej vojne rodinné archívy prevzali štátne archívy, niektoré so vzťahom k Haliči sa však dostali aj do Jagellonskej knižnice a Poľskej akadémie vied. S. Pijaj podrobnejšie opisuje vznik, zameranie a osudy Osoliňského knižnice a Vedeckej Ševčenkovej spoločnosti. V prílohe je zoznam najdôležitejších rodinných archívov a pozostalostí, týkajúcich sa dejín Haliče. Sébastien Dubois v úvode štúdie oboznamuje s usporiadaním belgického federálneho archívniectva (*Hlavný archív kráľovstva – Les Archives générales du Royaume sídli v Bruseli, štátne archívy – Les Archives de l'État v jednotlivých provinciách*) a so zložitým dejinným vývojom od konca 18. storočia, s ktorým úzko súvisí aj situácia, týkajúca sa archívov a archívnych dokumentov. Autor sa podrobnejšie venuje súkromným archívom, ktorými sú alebo v ktorých sa nachádzajú aj rodinné archívy, vysvetľuje politiku štátnych archívov v oblasti súkromných archívnych dokumentov od roku 1830 až po súčasnosť, legislatívu, týkajúcu sa súkromných archívov, princíp jednoty fondu z hľadiska rodinných archívov a belgickú metódu triedenia na osobné dokumenty, spisy vzťahujúce sa na majetky a úradné dokumenty. Prílohu tvorí opis piatich kniežacích rodinných archívov.

V prvej štúdií tretej časti (Európske modely) Bernhard Grau opisuje komplexnú starostlivosť, vrátane spracovania, o šľachtické archívy v Bavorsku (Starostlivosť o šľachtické archívy v Bavorsku). Tieto archívne dokumenty sa nachádzajú v štátnych archívoch, ale aj v súkromných rukách a sú významným prameňom k dejinám habsburskej monarchie. Zákonné podklady starostlivosti siahajú do roku 1812, autor podrobne opisuje aj všetky parametre ochrany až do súčasnosti, vrátane tej, ktorá sa týka odcudzenia. B. Grau v samostatnej podkapitole opisuje osudy archívu rodiny Schwarzenberg, ktorý bol pôvodne umiestnený v zámku Schwarzenberg v Scheinfelde. V roku 1940 a 1944 ho presťahovali do Českého Krumlova s tým, že sa po vojne vráti naspäť a umiestnia ho do štátneho archívu v Nürnbere. V roku 2010 česká vláda rozhodla, že sa archív bez nárokov na protislužbu vráti do Bavorska, ale doteraz k tomu nedošlo. Starostlivosť o šľachtické archívy v Bavorsku je na rôznej úrovni, potešujúce je, že si vlastníci stále viac a viac uvedomujú ich hodnotu a sú ochotní podieľať sa na ich spravovaní a sprístupnení. Okrem tradičných nedostatkov, ako je málo zamestnancov a slabé materiálne vybavenie, rezervy sú aj vo využívaní moderných komunikačných prostriedkov. Manuela Lange informuje o ústrednom úložisku dát pre nemecky písané pozostalosti (*Centrálne úložisko dát Pozostalosti*), v ktorom je 28 346 pozostalostí a 25 997 osôb – osobných fondov v 1 008 miestach uloženia. Toto úložisko získava cca 1 000 pozostalostí za rok, od roku 2002 je k dispozícii na internete. Záujem o stránku (<http://www.nachlassdatenbank.de>) je veľký: v roku 2010 navštívilo úložisko dát 96 024 návštevníkov s 2 602 608 stránkami, čo je 27,1 strany na jednu návštevu. Asi 75 percent žiadateľov bolo z nemeckých hovoriacich oblastí, väčšinou hľadali meno, nie pojem. Autorka opisuje postupný vznik tohto úložiska v Archíve Spolkovej republiky Nemecko a vývoj a využitie on-line modulu s praktickými ukážkami možnosti vyhľadávania. Možnosti modulu sa stále vylepšujú. Popri centrálnom úložisku dát Pozostalosti je k dispozícii aj Spojený katalóg pozostalostí

a autografov (Kalliope) s 1 538 000 autografmi, týkajúcimi sa 473 500 osôb vo viac ako 25 600 fondoch, ktorý uverejnila Štátna knižnica berlínsko-pruského kultúrneho vlastníctva. Christine Nougaret informuje podrobne o vývoji legislatívy a spracovania archívnych dokumentov v súkromných archívoch (Súkromné archívy a ich správa v archívoch vo Francúzsku 1790–2011). Návodom na spracovanie súkromných archívnych fondov je príručka o ich získavaní, súpise, využívaní a zhodnotení z roku 2008. Norman James v štúdií *Súkromné archívy v Spojenom kráľovstve* píše, že od roku 1869 tam pôsobila Kráľovská komisia historických rukopisov, ktorá sa v roku 2003 premenovala na Historickú rukopisnú komisiu a tá mapuje archívne dokumenty v súkromných archívoch a vydáva správy a publikácie, ktoré prinášajú prehľad najdôležitejších dokumentov britskej histórie z veľkých zbierok. Od začiatku bolo cieľom menovanej komisie získať informácie o dokumentoch v súkromných zbierkach, ktoré sú nedostupné širšej i vedeckej verejnosti. Odborné otázky súvisiace s uložením a spracovaním dokumentov v súkromných archívoch rieši pracovná skupina (team) v Národnom archíve. Pozostáva z čiastkových expertov, ktorí sa špecializujú na jednotlivé oblasti v rámci súkromných zbierok a pozostalostí. Všetci členovia skupiny, ktorí pokračujú v činnosti Komisie historických manuskriptov z roku 1869, sú uznávaní odborníci. Koordinácia všetkých zložiek je dôležitá, aby sa naozaj aj v súkromných archívoch vytvorili podmienky na udržanie historicky cenných dokumentov. Túto úlohu spĺňa kráľovský garant komisie, ktorý pracuje s národným registrom archívov a aktívne sa zúčastňuje kontrol prírastkov archívnych dokumentov. Zveľaďovať súkromné archívy pomáha aj získavaním napr. grantov na spracovanie a ochranu archívnych dokumentov. Cieľom je chrániť súkromné archívy a zbierky a umožniť, aby dejiny neboli interpretované len jedným oficiálnym prameňom, ale aby budúce generácie mohli porovnávať. Prílohou je krátky prehľad publikácií Historickej rukopisnej komisie.

Anna Buzinkayová

RASSEGNA DEGLI ARCHIVI DI STATO. Rím 2007, č. 1–3. Rím 2008, č. 1–3.

Oficiálnym časopisom talianskych archívárov je Rassegna degli Archivi di Stato, ktorý štvrťročne vydáva Generálne riaditeľstvo štátnych archívov (Rím). Vychádza od roku 1941 a pod súčasným názvom od roku 1955. Od roku 1999 vydávajú aj štvrťročník *Il mondo degli archivi*. Vychádza online od roku 2006 (<http://www.archivi.beniculturali.it/servizioIII/pub/ilmondodegliarchivi.html>). Posledné publikované ročníky Rassegna degli Archivi di Stato boli z rokov 2007 a 2008. V roku 2007 vyšli tri čísla. V roku 2008 vyšlo jedno trojčíslo. Časopis je rozdelený na rubriky štúdií, poznámok a komentárov (Note e commenti), bibliografických správ (Notiziario bibliografico) a zoznamu knižných akvizícií (Libri ricevuti).

Ročník 2007

Číslo 1 otvárajú do štúdií upravené prípevky z konferencie o historických dokumentoch friulských archívov *Documenti antichi dagli archivi friulani. Risultati e prospettive*

del progetto (Udine, 31. marec 2006). Prezentujú výsledky trojročnej práce s najvýznamnejšími archívnymi a knižnými fondmi z Friuli s bohatou prílohou a staťami z prameňov. Následne číslo pokračuje dvomi štúdiami. Štúdia od autoriek Maria Emanuela Marinelli a Sonja Moceri *Gli archivi di stato civile fra passato e futuro. Un excursus normativo* sa zaoberá nad osobitou úlohou archívov v modernom právnom štáte. Výklad ilustrujú prílohy právnych dokumentov. Záverečná štúdia od Marie Emanuely Marinelli s názvom *Le privatizzazioni e i loro riflessi sulla tutela degli Archivi* ozrejmjuje dopad privatizácie verejných inštitúcií na prevádzku archívov. Ak mali byť dokumenty týchto inštitúcií chránené v dobe pred privatizáciou, majú podliehať ochrane rovnako aj po privatizácii. Približuje tým problematiku praktického chodu súčasného archívniectva v Taliansku. Rubrika poznámok a komentárov sa venuje konkrétnym fondom a z nich plynúcich špecifickým témam. R. Baglioni pri príležitosti dokončenia inventára k osobnému fondu predstavuje osobnosť a pozostalosť talianskeho štátnika a politika Sidneyho Sonnina z prelomu 19. a 20. storočia. Tému z fondu súkromnej inštitúcie priniesla M. T. Fulgenzi. Zamerala sa na obrazovú dokumentáciu z archívu Banco di Roma, v súčasnosti Unicredit Banca di Roma. Na základe dobového obrazového materiálu (fotografie, pohľadnice etc.) dokladuje zakladanie, fungovanie a rôzne sídla banky vo svete. G. Cipriano pripravil prehľad prameňov a archívnych fondov, ktoré sa venujú politickým vzťahom vojvodstva Mantova a Sicílie v 16. storočí. M. Procino sa prostredníctvom archívneho fondu režiséra Francesca Rosi podujal bližšie popísať jeho život a prácu. Nasledujúca časť bibliografických správ obsahuje anotácie nových inventárov a edícií dokumentov z talianskych archívov. Rubrika získaných publikácií zaznamenáva inventáre, edície prameňov a práce z archívniectva a príbuzných odborov, ktoré pribudli do knižnice generálneho riaditeľstva.

Číslo 2 začína štyrmi štúdiami. Claudio Lamioni v príspevku *La documentazione dell'Ufficio di leva di Firenze. Classi di nascita 1842–1939* sa venuje vojenskej službe v Taliansku na prelome 19. a 20. storočia. Na pozadí dejín vojenskej služby na Apeninskom polostrove autor rozoberá fungovanie odvodového úradu a taktiež vznik a použitie príslušného fondu v Štátnom archíve vo Florencii. Nasleduje podrobná príloha s mennými a miestnymi tabuľkami o odvedených mužoch. Archivár Eugenio Casanova počas svojho profesionálneho života (19./20. storočie) sfomoval vzácnu knižnicu. Jej pohnuté osudy a časté premiestňovanie spôsobili, že sa nezachovala v pôvodnom usporiadaní. Dejiny knižnice uložené do fondu Casanova v knižnici Štátneho archívu v Ríme nás prevedie štúdia *La biblioteca di Eugenio Casanova nell'Archivio di Stato di Roma* od Sereny Dainotto. Predposlednou je štúdia *I rei del papa nei processi della Giunta di Stato (1799–1800). Un recente ritrovamento nel fondo Tribunale criminale del Governatore di Roma*. Autor Luca Topi prezentuje nedávny nález súdnych dokumentov, rozsudkov, z obdobia rímskej republiky na sklonku 18. storočia, keď 11 mesiacov v Ríme fungoval republikánsky súdny tribunál. Nový materiál objasňuje fungovanie procesov a kompetencie súdneho orgánu a taktiež spolu s politickými udalosťami autor približuje aj dejiny tohto archívneho fondu. Štúdia *Archivi parrocchiali: attività di recupero e prospettive* od Judith Boschi je výstupom z jej dizertačnej práce na danú tému. Nastofuje v nej, že farské cirkevné archívy neslúžia len, ako doteraz prevládalo, pre historickú demografiu. Sú tiež významným zdrojom pre výskum regionálnych dejín, každodenného života a spoločensko-kultúrnej situácie. V časti komentárov sa prvý príspevok od E. Fregni venuje archívu centra pre zamestnanosť v provincii Modena. Uvádza

jeho vývoj a funkcie, ale najmä apeluje na jeho praktickú službu pre občana. Príspevok A. Pezzana rozoberá málo známu tematiku talianskych židovských rodín so šľachtickým titulom. Tituly získavali najmä od 19. storočia v spojitosti s ich vysokým postavením v spoločnosti. Autor pripája aj mennú prílohu. Toto číslo obsahuje aj rubriku dokumentácie (Documentazione). Uverejňuje v nej elaborát medzinárodnej archívárskej obce schválený na stretnutí v roku 2008 v Londýne pre inštitúcie, ktoré uchovávajú archívny materiál. Týka sa ustanovenia istého štandardu pre uchovávanie dokumentov a služieb ponúkaných verejnosti. Opäť nasledujú bibliografické správy s anotáciami a potom zoznam prijatých publikácií.

Číslo 3 prináša tri pomerne rozsiahle štúdie. Chronologicky najskôr začína svoj výklad Flavia Negro v príspevku *Fra riordinamento e reinvenzione. L'archivio storico della Città di Biella dal Medioevo al XX secolo*. Autorka kladie dôraz na dejiny archívu mesta Biella. Ukazuje ich nevyhnutné prepojenie, i keď nie vždy viditeľné, s vývojom mesta. Archív obsahuje fondy značne zmiešaného materiálu. Jej výklad obohacujú prehľady v tabuľkách. Pri dejinách archívu ostala aj Rita Pezzola v štúdiu *Per la bramata unione delle carte spettanti all'Archivio generale. Nascita e primi passi dell'Archivio notarile di Sondrio (1807–1814)*. Autorka popisuje vznik archívu na začiatku 19. storočia. Počiatky spočívali na pleciach povolaných profesionálov, ktorí zároveň vyhovovali aj vtedajšej politickej situácii. Keďže bolo sídlo archívu v budove kostola, ustanovenie a zariaďovanie archívu súviselo aj so spoločenskou a náboženskou situáciou v meste. Text štúdie oživuje obrazová dokumentácia. Posledná štúdia čísla rozoberá aktuálnu tému digitalizácie a prístupnosti dokumentov online. Popisuje tento proces najmä pri genealogickom výskume. Význam genealogického výskumu rastie na oblúbe, a preto aj digitalizácia tu má svoje významné miesto. Autorka pripája prílohu s radami na online vyhľadávanie. V rubrike poznámok a komentárov G. O. Bulla predstavuje profil osobnosti Piera Castignoliho (1930–2010), významného talianskeho archívára a dlhoročného riaditeľa archívu v Piacenze, ako vyjadrenie pamiatky na jeho osobu a prácu. Aj v tomto čísle je v časti dokumentov zverejnený elaborát medzinárodnej archívárskej obce z Drážďan z roku 2007 na zlepšenie štandardov a práce archívnych inštitúcií. Bibliografická rubrika opäť oboznamuje formou anotácií o publikovaných novinkách. Podobne aj zoznam prijatých publikácií v knižnici riaditeľstva. Ako posledné číslo roku 2007 uvádza obsah všetkých troch vydaní *Rassegna degli Archivi di Stato* ročníka 2007.

Ročník 2008.

V nasledujúcom roku 2008 vyšlo jedno trojčíslo časopisu *Rassegna degli Archivi di Stato*. Obsah tohto vydania otvárajú tri štúdie. Prvá je od Roberta Baglioni s názvom *La carriera di un amministratore tra pubblico e privato. Alberto Perrone e le sue carte*. Alberto Perrone bol mestským úradníkom a starostom vo Foggia v medzivojnovom a po-vojnovom období. Štúdia oboznamuje s jeho životpisom a najmä analyzuje jeho archív po obsahovej a výpovednej stránke. Štúdia s obsažnou prílohou je príspevkom tiež k regionálnym dejinám a archontológii. V rozbere osobných písomností pokračuje aj Giovanna Mentonelli vo svojej štúdiu *La musica in archivio. La raccolta della famiglia Frezzolini di Orvieto*. Erminia Frezzolini patrila k najväčším lyrickým speváckam Talianska 2. polovice 19. storočia. Jej osobnosť, archív rodiny Frezzolini, partitúry a muzikálie k dejinám hudby a divadla a taktiež aj osobné listy sú hlavnými bodmi predmetnej štúdie obohatenej obrazovou prílohou. K tematike úradníctva sa vracia príspevok

Dmitria Brunetti *La normativa sabauda preunitaria per gli archivi dei Comuni del Piemonte*. Administratívny vývoj úradníctva talianskych komún a z toho vývoj príslušných archívov v 18. – 19. storočí mali výrazný vplyv na formovanie systému archívov a tomu podobnej činnosti. Autor prechádza dôležité pramene ako predovšetkým súdobé právne predpisy, ktoré tiež uvádza aj v prílohe. V časti poznámok a komentárov najprv C. Torrissi a G. Giarrizzo upriamujú pozornosť na Štátny archív v Palerme. Pri príležitosti ukončenia reštaurátorských prác a znovuo tvoreniu archívu verejnosti v roku 2010 autori pripravili historický prehľad dejín archívu od vzniku do súčasnosti. E. P. Pignatiello sa potom venuje špecifickej problematike šijacích strojov. Dokladá, ako mal tento stroj od vzniku v 19. storočí vplyv na taliansky trh a priemyselnú výrobu (viac ako 600 značiek šijacích strojov). Taktiež mal aj spoločenský dopad, ktorý vyjadrujú slogany a reklamy, čo znázorňuje obrazová príloha. Aj v tomto čísle bibliografické správy oboznamujú s publikovanými novinkami z oblasti archívnictva a príbuzných vied. Nechýba ani sekcia s knižnými akvizíciami knižnice. V závere je uvedený súpis obsahu daného trojčísla ako sumár roka 2008.

Aj keď posledné publikované číslo vyšlo v roku 2008, vydávanie časopisu nie je zrušené, ale dočasne pozastavené. Anotované dva ročníky *Rassegna degli Archivi di Stato* priniesli reprezentatívny prehľad aktuálneho archívneho výskumu v Taliansku. Ten sa nevenuje len historickému bádaniu, ale svoje silné zastúpenie majú aj súčasné organizačné otázky chodu moderného archívnictva.

Katarína Nádasová

SPRÁVY

JARNÉ ZASADNUTIA EURÓPSKÝCH ARCHÍVNYCH ORGÁNOV (postrehy zástupcov SR a ČR)

Hostiteľom 25. zasadnutia zástupcov riadiacich orgánov archívniectva členských krajín Európskej únie (ďalej EBNA), 12. zasadnutia Združenia archívov Európy (ďalej EAG) a generálneho zhromaždenia regionálneho združenia Medzinárodnej rady archívov pre Európu EURBICA sa stala v prvej polovici tohto roka dánska Kodaň.

Porady EBNA sa uskutočňujú v polročných intervaloch; organizátorom je predsedníčka krajina Európskej únie (ďalej EÚ). Zástupcovia slovenského archívniectva a českého archívniectva sa ich zúčastňujú od roku 2003. Predmetom rokovaní porady sú spravidla otázky dohodnutia spoločného postupu krajín vo vybraných oblastiach archívniectva. Okrem vedúcich predstaviteľov archívniectva členských krajín a prizvaných krajín, zástupcov Európskej komisie (ďalej EK) sa na nej zúčastňuje aj predseda regionálneho združenia Medzinárodnej rady archívov pre Európu EURBICA.

Rokovaní EAG sa zástupcovia oboch našich krajín zúčastňujú od jeho vzniku (prvé zasadnutie – 28. 4. 2006). Združenie vzniklo na základe odporúčania, ktoré prijala Rada ministrov kultúry 14. 11. 2005 – Odporúčanie Rady o prioritných činnostiach zameralých na prehĺbenie spolupráce v oblasti archívov v Európe (2005/835/EC, Ú. v. EÚ L312, 29. 11. 2005, s. 55), v ktorom vyzýva zriadiť Združenie európskych archívov (European Archives Group), ktorého členov vymenujú členské štáty a inštitúcie EÚ.

Rokovanie 25. zasadnutia EBNA (29. – 30. 5. 2012) otvoril riaditeľ Národného archívu Dánska Asbjorn Hellum minútou ticha na pamiatku nedávno zosnulého PhDr. Mgr. Václava Babičku, emeritného riaditeľa odboru archívnej správy a spisovej služby Ministerstva vnútra ČR. Zástupkyňa českého archívniectva za vyslovené prejavy sústrasti poďakovala osobne aj písomne tak v mene rodiny doktora Babičku ako aj v mene Ministerstva vnútra ČR. Účastníkov privítala aj námestníčka ministra kultúry.

Rokovanie EBNA viedol A. Hellum spolu so zástupkyňou Cypru Effy Parpariana, ktorý je, ako predsedníčka krajina, organizátorom rokovaní v druhom polroku 2012.

Odborný program rokovaní bol rozdelený do štyroch celkov. V prvom bloku, pod názvom „Ochrana digitálnych/elektronických archívnych dokumentov– spoločné výzvy, rozdielne stratégie“ (Digital preservation – common challenges, different strategies), odznali dva príspevky.

V prvom z nich predstavila zástupkyňa Dánska (Kirsten Villadsen Kristmar) výsledky dotazníkovej akcie „Ochrana digitálnych archívnych dokumentov – spoločné výzvy, rozdielne stratégie?“, ktorú uskutočnil Národný archív Dánska vo februári – apríli 2012. Na dotazník, rozoslaný 25 účastníkom, dostal odpovede z 21 krajín. Otázky sa týkali existencie stratégie, organizácie, ochrany, hodnotenia, preberania digitálnych/elektronických archívnych dokumentov/registratúrnych záznamov. Na otázku existencie stratégie kladne odpovedalo 15 krajín avšak bez podrobností o jej obsahu. V odpovedi na otázku organizácie mali členské krajiny poskytnúť údaje o počte osôb, kompetenciách, spôsobe prebrania, ochrany. Čo sa týka ochrany vo vzťahu k informačným systémom

orgánov verejnej správy z odpovedí vyplynulo, že respondenti majú rozličnú úroveň znalostí a ich činnosť nie je systematická. Hodnotením (vyraďovacie konanie) sa nezaoberala päť respondentov, zvyšných 15 hodnotí databázy i dokumenty/registratúrne záznamy v ERMS a IS. Digitálne/elektronické archívne dokumenty ešte neprebralo šesť respondentov, 15 odpovedali kladne, pričom pôvodcami je tak verejný, ako aj súkromný sektor, resp. iní pôvodcovia. Najväčší počet prevzatých digitálnych/elektronických archívnych dokumentov (digital born) prevzali archívne inštitúcie vo Švédsku a Fínsku (vrátane audio-video); najstaršie spravuje Švédsko (1960). Iniciátorom preberania je archív iba v jednej krajine, v piatich prípadoch je to pôvodca a v desiatich obaja. Konverzia do iného formátu sa robí v 15 krajinách. Čas preberania je rovnaký ako u papierových archívnych dokumentoch v siedmich krajinách. Najčastejším formátom je PDF.A, ak archív rozhoduje o type formátu. Ak nie, používa sa TIFF, JPG 2000 (originál + jedna kópia). Na otázku o preberaní databáz kladne odpovedalo 13 krajín, sedem záporne; používaným formátom je „flat files“ alebo XML Prístup k prebraným súborom je možný v 14 prípadoch; o prístupe rozhoduje archív alebo pôvodca. Z vyhodnotenia dotazníka pre prezentujúcu stranu vyplynula nevyhnutnosť spolupráce na úrovni EÚ, ďalej konštatovanie, že rôzne stratégie prinášajú rôzne výsledky, taktiež je evidentný pokrok na úseku implementovania e-government-u vrátane vytvárania legislatívnych podmienok, ďalej sa ukazuje potreba spolupráce s knižnicami na úseku ochrany. Principiálnou požiadavkou je lepšia znalosť obsahu jednotlivých stratégií a unifikovania štandardov pre databázy.

Podľa nášho názoru dôvodom nejednoznačnosti výsledkov dotazníkovej akcie na úseku národných stratégií archívnych inštitúcií je rôznorodosť legislatívneho prostredia na úseku archívov v členských krajinách. Právo ES/EÚ celkovo oblasť archívov neupravuje; upravuje oblasť vývozu archívnych dokumentov a návratné konanie nezákonne vyvezených archívnych dokumentov; oblasť prístupu k archívnym dokumentom je európskym právom upravená iba čiastočne, a to vo vzťahu k osobným údajom (v SR súlad ustanovení zákona č. 395/2002 Z. z. s ustanoveniami zákona č. 428/2002 Z. z. o ochrane osobných údajov v znení neskorších predpisov; v ČR súlad ustanovení zákona č. 499/2004 Sb. o archívniectve a spisovej službe a zmene niektorých zákonov v znení neskorších predpisov vo vzťahu k zákonu č. 101/2000 Sb. o ochrane osobných údajov v znení neskorších predpisov).

Aj vystúpenie zástupcu Belgicka (Karel Velle) bolo prezentáciou výsledkov dotazníkovej akcie k problematike „archivovania“ databáz, kde zo 16 (14 členských štátov a dve inštitúcie EÚ) získaných odpovedí bolo až 15 použiteľných. Cieľom prieskumu bolo zistiť a porovnať spôsoby preberania – klasické nosiče kontra „nové“ – berúc do úvahy všetky aspekty, či už technologické, organizačné alebo implicitné vlastnosti objektov preberania, ktoré proces preberania sami o sebe komplikujú. Počet prebraných databázových súborov u respondentov osciluje od jedna do desať, iba tri národné archívy ich prevzali viac ako sto. Používajú sa rôzne databázové systémy – Oracle, SQL, PostGres, MsAccess, dBase, FoxPro. Obsah tvoria textové dokumenty aj iné objekty; taktiež sa líšia formátmi (plain text, XML); metadáta sa spracúvajú podľa štandardu EAD, SIARD a ďalších. Respondenti, okrem jedného, preberajú databázy bez výberu/vyraďovania vcelku; k problematike prístupu boli odpovede nejasné a s najväčšou pravdepodobnosťou referujúci je malá skúsenosť respondentov. Sumujúc výsledky dotazníka, vyslovil referujúci odporúčanie uskutočniť interdisciplinárny workshop „pre skúsených ako aj neskúsených“, ktorého organizátorom bude DLM Forum. Tento návrh bol prijatý. V diskusných vystúpeniach zástupcov Fínska, Malty, Nórska, Talianska,

Holandska a Švajčiarska stáli v centre pozornosti najmä otázky finančných možností, unifikácie prístupu k trvalému uloženiu databázových súborov.

V druhom bloku k problematike e-government-u a národných archívov (Digital government and the national archives) odzneli tri vystúpenia zástupcov Spojeného kráľovstva (Oliver Morley – Národný archív), Švédska (Björn Jordell – Národný archív) a Nemecka (Michael Hollmann – Spolkový archív).

Základnými úlohami Národného archívu Spojeného kráľovstva je naďalej, bez ohľadu na nosič, preberanie, ochrana a prístup. Pri preberaní je základom definovanie jeho objektu, pri ochrane jej optimalizácia a pri prístupe jeho rozšírenie. Archív nemá rozhodujúci vplyv na e-government. Z hľadiska legislatívy sú pri preberaní dôležité lehoty (20–30 rokov bez rozdielu – verejný sektor, privátny); čo sa týka nosičov, ide o archívny dokument na báze papiera alebo digitálny/elektronický; z hľadiska „druhu miesta vzniku“ predmetom sú textové dokumenty (administratívny charakter), elektronická pošta, dokumenty vzniknulé na sociálnych sieťach. Výber/vyraďovanie robí pôvodca a momentálne ide o obdobie rokov 1984–1997; formátmi preberaných digitálnych/elektronických archívnych dokumentov je na 95 percent desať najpoužívanejších formátov (msg, xls, rtf, zip, ppt.x, dwg, css, mp3, exe a bat). Národný archív už prevzal aj viac ako jeden milión webových stránok zverejnených dokumentov do roku 1997. Za posledný rok zaznamenal elektronický archív viac ako 40 miliónov návštev. Inštitúcia registruje ako základný problém exponenciálny nárast objemu prevzatia hodných súborov, problémom je aj nízka štandardizácia elektronickej pošty, ako aj uchovávanie produkcie zo sociálnych sietí. Pri ochrane je principiálnou otázkou zachovanie autenticity, ďalej nevyhnutnosť oddelenia vrstvy = miesta trvalého uloženia digitálnych/elektronických súborov od vrstvy prezentačnej. V rámci rozšírenia možnosti prístupu formou digitalizácie pri rozhodovaní je základom poznanie požiadaviek verejnosti a tým aj faktické využívanie.

Zástupca Švédska sa vo svojom vystúpení venoval trom aspektom e-government-u, a to váhe odbornosti archivára, rozsahu kompetencií a projektu e-archívu vo Švédsku. Z príspevku vyplynulo, že národný archív je ex lege rozhodujúcim činiteľom v rozvoji e-government-u. Východiskom je princíp, že archív a archivár sa musí vedieť postarať o všetky druhy „výstupov“ orgánov verejnej správy. V roku 2010 bola zriadená špeciálna pracovná skupina pre elektronické „úradovanie“, ktorej úlohou bolo spracovanie pilotného projektu „Špecifikácie pre interoperabilitu“. Tento projekt má vymedziť vzťah medzi úradníkom a verejnosťou, úradníkom a archívom, verejnosťou a archívom tak, aby bolo možné nastaviť optimálne parametre modernej verejnej správy.

Nemecko, ako vyplynulo z vystúpenia, porovnávajúc s prístupom jednoduchého recipienta bez rozhodovania (Spojené kráľovstvo) a decízneho činiteľa na základe zákona (Švédsko), sa nachádza niekde medzi nimi s istou mierou skepticizmu. Problematikou e-government-u na federálnej úrovni sa Spolkový archív SRN začal zaoberať až v roku 2006 na základe rozhodnutia, ktoré určilo mieru jeho vplyvu na e-governmet na federálnej úrovni. V rokoch 2007–2008 sa archív v praxi stretával s rôznymi systémami pre správu elektronických záznamov (DOMEA, Documentum, SER, VISkompakt; objavuje sa medzi nimi aj Ministerstvom vnútra SR používaný Fabasoft). To isté platilo aj na formáty záznamov a metadát a bolo treba vytvoriť spoločnú a jednotnú platformu. V roku 2008 sa prijalo rozhodnutie o normách tak pre formáty archívnych dokumentov (PDF – pre preberanie podľa registratúrneho plánu, X-Domea) ako aj metadát (dokumentov, obsahové, technické, štrukturálne, pre trvalé uloženie). Spolkový archív má vypracovanú koncepciu digitálneho medziarchívu pre databázové systémy pochádzajúce z činnosti orgá-

nov bývalej Nemeckej demokratickej republiky – ide hlavne o osobné spisy a s tým súvisiace legislatívne problémy s citlivými osobnými údajmi. Spolkový archív má aj digitálny archív fotografií pochádzajúcich zo Spolkovej tlačovej kancelárie, ktorý je zverejnený na webových stránkach archívu. Zástupca Nemecka na záver skonštatoval, že nemôže vysloviť jednoznačný názor ohľadom ďalšieho možného vývoja vedenia e-government-u vo svojej krajine. Výsledkom diskusie bolo konštatovanie, že normalizovať formáty a vybrať jeden model ako jediný správny a možný je veľmi ťažké.

V treťom bloku rokovania odzneli dve vystúpenia zástupcov Dánska týkajúce sa ochrany digitálnych/elektronických archívnych dokumentov pochádzajúcich z činnosti súkromných osôb (Preservation of digital records of private provenance). V prvom Peter Edelholt (Národný archív) oboznámil plénum s činnosťou oddelenia archívu, ktoré preberá archívne dokumenty pochádzajúce z činnosti hospodárskych subjektov. Takýchto súborov spravuje 4000; archív má stratégiu migrácie (výber, kopírovanie) prevzaté súbory dostávajú nový štandardizovaný archívny formát; pri opise sa aplikujú aj kontextové údaje. Platnosť nadobudlo ministerské nariadenie uvádzajúce do praxe systém SIP/AIP. Súbory (SIP) sa kopírujú, štandardizujú a následne ukladajú (AIP). Pôvodné elektronické archívne dokumenty, ako aj digitalizáty prechádzajú špeciálnym filtrom, ktorý pred trvalým uložením identifikuje nepovolené formáty. Program umožňuje výber dát pre trvalé uloženie a pripojiť k nim potrebný informačný aparát.

Vystúpenie zástupkyne Dánskej kráľovskej knižnice (Mette Kia Krabbe Meyer) obsahujúce opis projektu „Môj archív – automatické uchovávanie elektronickej pošty a príloh“ (The My Archiv Project; Auto-archiving of E-mails and Attached Documents) predstavilo účastníkom ďalšiu oblasť vplyvu IT na činnosť pamäťových a fondových inštitúcií. Knižnica, ako súčasť kultúrneho dedičstva, spravuje osobné archívy, ktorých významnou súčasťou v klasickom prostredí papiera je aj osobná korešpondencia. Tá v dnešnej dobe už v prevažnej miere vzniká ako elektronická pošta. A tak projekt vychádza z premisy, že aj elektronická pošta je súčasťou kultúrneho dedičstva. Napriek tomu, že dnes ešte absentuje infraštruktúra pre jej zachovanie/ochranu je jedným z kľúčových historických prameňov poznania „uplynúvšieho všedného dňa“. Súčasťou projektu (pilotný projekt 2009–2010) je typológia elektronickej pošty. Tá má dve hlavné skupiny líšiace sa mierou rozsahu uchovávaní a pôvodcami. Prvou je povinná a úplná (administratívny charakter/obsah – pôvodcovia – právnické osoby verejného sektoru (vláda, orgány verejnej správy) a právnické osoby súkromného sektoru (korporácie, nadácie, zriadené a založené organizácie). Druhou je skupina dobrovoľná a výberová (kultúrne dedičstvo – pôvodcovia – súkromné fyzické osoby – napríklad vedci a pedagógovia, umelci, spisovatelia, hudobníci, celebrity a pod.), právnické osoby súkromného práva (napríklad vydavateľstvá). Ukladanie je automatické na dennom princípe. Jednotlivci na základe osobného záujmu o túto „službu“, uzatvárajú s knižnicou zmluvu, ktorá obsahuje aj ustanovenie o umožnení prístupu. Vyhodnotenie pilotného projektu signalizovalo aj niektoré problémy (napr. aktualizovanie časovej pečiatky, bezpečnosť serveru); súčasne sa však potvrdil vysoký stupeň ochrany údajov. Referujúca hodnotila projekt ako prínos k rozšíreniu obsahu kultúrneho dedičstva. Z jej príspevku však nevyplynuli odpovede na otázky, či má knižnica kritériá pre výber pôvodcov v druhej skupine (fyzické osoby rôzneho druhu až po celebrity), ak ide o automatické ukladanie, či si môže vybrať pôvodca alebo knižnica, či má projekt predpísaný formát a formulár pre elektronicкую poštu, ktorá je objektom ukladania, akým spôsobom je upravený prístup k týmto súborom.

Môžeme iba poznamenať, že ako upozornenie na ďalšiu skupinu archívnych dokumentov ako súčasti osobných fondov, je projekt nepochybne zaujímavý minimálne z pohľadu technologického. Na druhej strane, berúc do úvahy úroveň technologickej infraštruktúry našich štátnych archívov a ich súčasný stav personálneho dobudovania, nie je predpoklad, žeby sa riešením dopĺňovania (resp. tvorby) osobných archívov o automaticky ukladanú elektronickú poštu mohli v súčasnosti čo i len začať zaoberať.

V popoludňajších hodinách prvého dňa rokovania predstavili usporiadatelia účastníkom novú budovu Národného archívu Dánska – nové ukkladacie priestory (depoty). Budova je výsledkom vôbec prvého PPP v Dánsku. Stavba bola slávnostne odovzdaná v roku 2008, archív sa do nej presťahoval v roku 2009. Skladá sa z dvoch 15 metrov vysokých celkov ukkladacích priestorov a jednej nižšej stredne veľkej stavby (administratíva, rampa – preberacie priestory) s celkovou rozlohou 13 tis. m². Celý objekt je klimatizovaný; ukkladacie priestory sú vybavené kompaktnými regálmi s celkovou kapacitou 370 km kompaktných regálov s hydraulickým posunom. Archívne dokumenty sú na policiach uložené v plastových prepravkách. Kapacita prepravky je 84 kg, zaťaženie jednej police je 516 kg a celková nosnosť regálu je 21 400 kg. Pri manipulácii s archívnymi dokumentmi sa používajú vysokozdvížne vozíky s mechanickými ramenami opatrenými prísvakmi. Dokonale spracovaný lokačný prehľad uľahčuje manipuláciu s jednotlivými prepravkami a archívnymi škatuľami. Pre archívára, vo vlastných podmienkach považujúceho za vrchol dokonalosti budovy Slovenského národného archívu a Štátneho archívu v Banskej Bystrici, je celková atmosféra priestoru a úroveň technického vybavenia depotov veličinou neznámou. Ani moderné budovy českých archívov vrátane ostatnej novostavby budovy Moravského zemského archívu v Brne nemajú vyššie opísané parametre a technické podmienky. A tak potom niektoré, zdanlivo, drobnosti, ako sú napríklad vyberanie a reponovanie archívnych dokumentov, elektronické riadenie a nastavovanie fyzikálnych podmienok v priestoroch, nehovoriac už o vo svete bežných vstupoch do depotov na elektronickú kartu, môžu byť zdrojom zmiešaných pocitov. Takže neprekvapí, že jednou z povinných pracovných zručností zamestnanca archívu je aj ovládanie elektronicky riadených procesov v depotoch a oprávnenie pracovať s vysokozdvížnym vozíkom. Je to nesporne výsostne pozoruhodná účelová archívna budova, avšak vyvolávajúca predstavu moderného veľkoskladu.

Na programe spoločného zasadnutia EBNA a EAG (30. 5.), ktoré viedol Peter Handley (Generálny sekretariát Európskej komisie, oddelenie správy registratúry a archívnej politiky) s názvom „Ochrana údajov a uchovávanie digitálnych/elektronických údajov v EÚ (Data protection and digital preservation in the EU) bol hlavným bodom rokovania návrh novej európskej legislatívy o ochrane údajov (The new European data protection legislation); ako druhým možným bodom rokovania sa navrhovala informácia o uchovávaní digitálnych/elektronických záznamov/dokumentov v inštitúciách EÚ (Preservation of digital records in the EU institutions).

Návrh Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady o ochrane jednotlivcov so zreteľom na spracovanie osobných údajov a o slobodnom pohybe týchto údajov (všeobecné nariadenie o ochrane údajov; Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the Protection of Individuals with regard to the Processing of Personal Data and on the Free Movement of Such Data – General Data Protection Regulation) predniesol Peter Hustinx, supervízor EK na úseku ochrany údajov. Návrh uviedol ako výsledok reformy EÚ na úseku ochrany údajov, ktorej cieľom je stanovenie pravidiel a zvýšenie efektívnosti a konzistencie. Taktiež uviedol výpočet súčasne platnej európskej legis-

latívy (článok 8 Európskej konvencie ľudských práv; Lisabonská zmluva; smernica Európskeho parlamentu a Rady č. 95/46/EC o ochrane jednotlivcov pri spracovaní osobných údajov a voľnom pohybe týchto údajov; nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 45/2001 o ochrane jednotlivcov so zreteľom na spracovanie osobných údajov inštitúciami a orgánmi spoločenstva a o voľnom pohybe takýchto údajov; rozhodnutie Rady č. 2008/977/JHA vrátane právnych dokumentov Rady Európy (konvencia o ochrane jednotlivcov pri automatickom spracovaní osobných údajov, CETS No. 108). K dôvodom, ktoré viedli k revízii súčasne platnej európskej legislatívy je predovšetkým posilnenie ochrany v praxi a komplexnosť a harmonizácia v súvislosti s radikálnym vývojom IT.

V rámci podrobného výkladu základných prvkov návrhu na úseku práv dotknutej osoby (prístup, právo na opravu údajov a právo na vymazanie) použil referujúci formuláciu „právo byť zabudnutý“ (right to be forgotten), čo úplne prirodzene doviedlo fórum v diskusii k použitiu formulácie „právo spoločnosti zapamätať si“ (right of society to remember); tieto práva by mali byť vyvážené. K „archívnej problematike“ zástupca EK uviedol, že nariadenie má zabezpečiť efektívnosť a dôslednosť, rozsah ochrany údajov sa nemení (uchovanie/výber, oprava a vymazanie); vo vzťahu k historickému výskumu priznal, že si vyžaduje vypracovanie osobitného ustanovenia.

Archívna komunita dostala k dispozícii komplexné stanovisko Spojeného kráľovstva, v ktorom sú podrobne v desiatich bodoch uvedené výhrady k zneniu návrhu. Jeho kľúčovým bodom je konštatovanie, že návrh nariadenia, tak ako je spracovaný, bude mať výrazný nepriaznivý vplyv na činnosť archívov a osobitne na ich spôsobilosť preberať, ukladať a uchovávať archívne dokumenty obsahujúce osobné údaje. V návrhu absentujú osobitné ustanovenia spracúvania osobných údajov pre účely historického výskumu; pri absencii výnimky uľahčujúcej historický výskum archívy spracúvaním osobných údajov riskujú, že ich činnosť sa bude považovať za činnosť v rozpore s pôvodným účelom (spracúvania osobných údajov), pre niektoré archívy sa stane protizákonnou. Uplatnenie niektorých ustanovení by mohlo viesť k oprave, pridávaniu, ničeniu alebo anonymizovaniu údajov v už prevzatých archívnych dokumentoch. Možné zmeny v rozsahu úpravy obsahujú tiež riziko rozšírenia povinností ochrany osobných údajov na dokumenty na báze papiera, na ktoré sa doteraz nevzťahovala a nie je vylúčené, že by sa mohli týkať už zomretých osôb. Zásadným problémom pre činnosť archívov je predložené znenie článku 83 obsahujúce definíciu spracúvania osobných údajov pre účely historického, štatistického a vedeckého výskumu (Processing for historical, statistical and scientific research purposes) v nadväznosti na článok 2 ods. 1 (vecný rozsah úpravy – vzťahuje sa na spracúvanie osobných údajov automatickými prostriedkami vcelku alebo čiastočne a na spracúvanie tých osobných údajov inými ako automatizovanými prostriedkami, ktoré sú súčasťou informačného systému alebo sa za jeho časť považujú) a na článok 4 ods. 4 (definícia informačného systému).

Fórum sa dohodlo, ako budú ďalej postupovať archívne orgány v procese prípravy nariadenia. Pracovná skupina (UK, Nemecko/Belgicko, Taliansko) vypracuje návrh listu adresovaný EK, v ktorom vyjadrí stanovisko k zneniu definície pojmu „spracúvanie“ (processing), odporúča zmeny a navrhne vypracovanie etického kódu (Code of conduct) pre archívy pre oblasť práce s osobnými údajmi na úrovni EÚ. Ako východisko tohto listu bude slúžiť stanovisko Spojeného kráľovstva k návrhu nariadenia; základom pre vypracovanie etického kódu bude materiál Talianska, ktoré už etický kód pre nakladanie s osobnými údajmi v archívnych dokumentoch používa; pracovná skupina k problemati-

ke etického kódu uskutoční aj vlastný prieskum. Návrh znenia listu EK predloží na stanovisko a schválenie na zasadnutí v Nikózii. Za archívnicstvo ho podpíše predseda regionálneho združenia Medzinárodnej rady archívov pre Európu (EURBICA). Dôvodom je nielen závažnosť dopadu nariadenia na prácu archívov v krajinách EÚ, ale ako takého vôbec. Tiež pôsobnosť združenia EURBICA je z hľadiska počtu európskych členov väčšia ako počet členov EAG/EBNA. Legislatívny proces bude pokračovať v rokoch 2012–2013; jeho ukončenie sa predpokladá v roku 2014.

Pre riadiace orgány archívnicstva v SR a ČR z toho vyplýva priebežne, aj v spolupráci s vecne príslušnými útvarmi ministerstiev vnútra, sledovať vnútroštátny legislatívny proces k návrhu nového nariadenia Európskeho parlamentu a Rady o ochrane jednotlivcov so zreteľom na spracovanie osobných údajov a o slobodnom pohybe týchto údajov (všeobecné nariadenie o ochrane údajov), aby nedošlo k rozporu národného stanoviska so stanoviskom archívnych orgánov EÚ (EBNA, EAG) a Medzinárodnej rady archívov.

Ad informandum účastníci dostali aj návrh smernice Európskeho parlamentu a Rady o ochrane jednotlivcov so zreteľom na spracovanie osobných údajov kompetentnými orgánmi na účely predchádzania, vyšetrovania, odhaľovania alebo trestného stíhania trestných činov alebo výkonu trestu a o voľnom pohybe týchto údajov (Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the protection of individuals with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of prevention, investigation, detention or prosecution of criminal penalties, and the free movement of such data).

Informácia o ukladaní digitálnych/elektronických záznamov v inštitúciách EÚ (Preservation of digital records in the EÚ institutions) pripravená Petrom Handleyom na rokovaní neodznela. Z jej písomne predloženého znenia vyplýva, že archívnu činnosť európskych inštitúcií upravuje nariadenie o archívoch z roku 1983 v znení z roku 2003; z povinnosti zachovať archívne dokumenty implicitne vyplýva, že všetky inštitúcie by mali mať vypracovanú politiku správy registratúrnych záznamov a archívnych dokumentov. Od roku 1984 šesť inštitúcií odovzdáva svoje historické archívne dokumenty (klasické na papierovom nosiči) do Inštitútu európskej univerzity (European University Institute, Florencia) po uplynutí 30 rokov od ich vzniku (čas umožnenia prístupu verejnosti k nim). Vzhľadom na to, že súčasná legislatíva neupravuje oblasť digitálnych/elektronických archívnych dokumentov, pripravuje sa jej úprava; navrhovaná zmena počíta s tým, že historické archívne dokumenty sa budú naďalej odovzdávať do Florencie; digitálne/elektronické zostanú v správe inštitúcií – pôvodcov. Na pôde inštitúcií EÚ neexistuje jednotná politika ukladaní digitálnych/elektronických záznamov. Veľká časť archívnych dokumentov z činnosti Európskeho parlamentu (najstaršie sú z roku 1952) bola zdigitalizovaná. Od roku 2000 väčšina jeho dokumentov vzniká ako digitálne/elektronické záznamy a sú prístupné via intranet. Sú v správe služby pre informačné technológie parlamentu; archívna služba spravuje ich mikrofilmové kópie. Európska rada má zriadenú centrálnu archívnu službu, ktorá zodpovedá za životný cyklus dokumentov vcelku. Významná časť klasických archívnych dokumentov je zdigitalizovaná (formát PDF/A) a Rada pripravuje politiku správy pôvodných digitálnych/elektronických dokumentov v registratúrnom štádiu a v medziarchíve. V roku 2002 uviedla Európska komisia do praxe komplexnú politiku správy registratúrnych záznamov a archívnych dokumentov (e-Domec) vrátane pravidiel vnútornej organizácie a postupov. Nasadené sú aj potrebné IT nástroje na správu registratúrnych záznamov a ich hodnotenie; IT nástroje na ukládanie a odovzdávanie do historického archívu a na umožnenie prístupu verejnosti sa pripra-

vujú. Správa dokumentov Európskeho dvora audítorov je súčasťou spoločnej stratégie na úseku digitálnej ochrany (formát PDF/A). Európsky ekonomický a sociálny výbor má zriadenú centrálnu archívnu službu, ktorá zodpovedá vcelku za životný cyklus dokumentov a v súčasnosti pripravuje systém pre správu a uchovávanie elektronických dokumentov a archívnych dokumentov, ktorý má umožniť aj trvalé uchovávanie. Z činnosti Výboru regiónov pochádza 180 tis. digitálnych/elektronických dokumentov s trvalou hodnotou uložených vo formáte PDF/A (originály aj digitalizáty); aj tu sa pripravuje systém, ktorý má umožniť trvalé uchovávanie. Inštitút európskej univerzity (EUI, Florencia) digitalizuje okrem klasických archívnych dokumentov európskych inštitúcií aj prevzaté archívne zbierky súkromnej proveniencie. Pôvodné digitálne/elektronické archívne dokumenty nespravuje.

Európske inštitúcie budú musieť v budúcnosti vypracovať spoločný základ ukladania svojich dokumentov; treba zvýšiť mieru vzájomnej spolupráce a spolupráce s florentským archívom, sprístupniť dokumenty on-line a zabezpečiť jednotnú formu prezentácie archívnych dokumentov. Taktiež budú musieť používať uznávané medzinárodné štandardy pre správu registratúry, opis archívnych dokumentov a ukladanie digitálnych/elektronických dokumentov. Inštitúcie EÚ musia zamestnávať kvalifikovaných archivárov so znalosťami IT. Archívne služby európskych inštitúcií musia zabezpečiť, aby ich zriaďovatelia považovali správu vlastných, dnes v prevažnej miere, digitálnych/elektronických dokumentov za prioritu a zabezpečili financovanie vývoja nástrojov na ich správu a dlhodobé uloženie. Európske inštitúcie by majú čerpať zo skúsenosti archívnictva v členských krajinách, nájsť spoločný základ a vypracovať koherentnú prezentáciu berúc do úvahy jedinečný charakter a zodpovednosť rozličných inštitúcií EÚ.

V bloku správ odzneli stručné informácie o stave riešenia projektu APEx (Gerrit de Bruin, Holandsko). Projekt APEx, ktorého cieľom je rozšírenie európskej virtuálnej siete archívov, podstatné prehĺbenie interoperability s projektom Europeana, stabilizácia infraštruktúry európskeho archívneho portálu APENet, zlepšovania jeho správy a kapacity, dostupnosti štandardov a odporúčaní, ako aj nástrojov a prostriedkov pre poskytovateľov obsahu portálu, ktoré im umožnia poskytovať viac a kvalitnejšie štruktúrovaný obsah; ďalej inovácia využiteľnosti a Web 2.0 funkcionality s cieľom modernizovania poskytovania obsahu a udržateľnosti portálu, bol Európskou komisiou schválený. Projekt svojím charakterom nadväzuje na predchádzajúci projekt APENet a jeho cieľom je sprístupniť širokej verejnosti archívne dokumenty prostredníctvom Európskeho archívneho portálu (Archives Portal Europe network of Excellence). Celý projekt gesturuje Holandsko; gestormi riešenia ôsmich teoretických okruhov súvisiacich s jeho cieľmi sú Nemecko, Francúzsko, Švédsko, Estónsko, Španielsko. Doba riešenia projektu je 36 mesiacov s oficiálnym začiatkom 1. marca 2012. K projektu APEx sa dohodlo, že problematika jeho udržateľnosti bude zaradená do programu rokovania EAG v Nikózii. Do tohto projektu sa zapojilo aj Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. Ako partner projektu poskytne na zverejnenie na portáli projektu digitalizáty v celkovej počte 50 tisíc objektov. Súčasne sa bude podieľať na riešení dvoch teoretických okruhov súvisiacich s cieľmi projektu, a to WP4 – Standards & Guidelines a WP 5 – Description (štandardy a smernice; opis). Bližšie aktuálne informácie záujemca nájde na: www.apex-project.eu.

O činnosti DLM Forum v uplynulom polroku informovala Lucie Verachten (EK). Kladne hodnotila závery „Triennial Conference DLM“ (december 2011, Brusel), na ktorej mala svojho zástupcu aj Česká republika. Obsahom informácie o činnosti DLM Forum bola aj o distribúcii tlačenej verzie MoReq 2010, (PDF verzia je tiež zverejnená),

bruselskom stretnutí k jeho prekladu do národných jazykov ako aj o príprave viacjazyčného terminologického slovníka.

Barbara Berska (Poľsko) informovala o činnosti pracovnej skupiny pre ochranu archívneho dedičstva pred prírodnými katastrofami. Na jeseň 2013 sa v Třeboni v spolupráci s odborom archívnej správy a spisovej služby MV ČR, Národným archívom a Štátnym oblastným archívom v Třeboni uskutočnil workshop pracovnej skupiny. Činnosť pracovnej skupiny vychádza z odporúčania Rady zo 14. novembra 2005, ktorá predchádzanie a ochranu archívnych dokumentov pred prírodnými katastrofami stanovila ako jednu z piatich priorít činnosti európskej spolupráce na úseku archívov. Štandardnými členmi pracovnej skupiny sú pod vedením Nemecka odborníci z ČR a Poľska; do jej práce sa však môže zapojiť každý členský štát. Taktiež sa predpokladá, že svojich zástupcov na workshop vyšle viacero ďalších krajín.

Predposledným bodom rokovania bola diskusia k návrhu textu pracovnou skupinou zrevidovaného materiálu „Archives in Europe Facing the Challenges of the Digital Era“ (pôvodné znenie prerokované v Krakove, 2011; obsahová štruktúra: 1. Spolupráca v oblasti archívov v Európe, 2. Archívy v digitálnej ére (2.1. Meniaca sa úloha archívov, 2.2. Opätovné využívanie informácií verejného sektora, 2.3. On-site vs. On-line prístup k archívnym dokumentom, 2.4. Digitálna agenda a Europeana, 2.5. Náklady a financovanie), 3. Závery, 4. Odporúčania). K predloženému zneniu uplatnili pripomienky Nemecka, Poľska, Bulharska, Portugalska, Holandska a Maďarska. Pripomienky sa spravidla vzťahovali úprav podmienok prístupu. Holandsko navrhlo doplniť odporúčania o potrebu vypracovania spoločnej stratégie digitalizácie vrátane modelov spoločných štandardov. Keďže ani v Kodani sa neprijalo konečné znenie textu, materiál bude opäť predmetom rokovania EBNA/EAG v októbri v Nikózii. V uvedenej súvislosti sa navrhlo zaradiť do programu cyperského zasadnutia k tomuto bodu aj problematiku spolupráce s inými inštitúciami uchovávajúcimi informácie. Definitívne znenie pripraví a bude distribuovať EK, ktorá ho predloží Rade počas cyperského predsedníctva.

Vzhľadom na komplexný charakter materiálu a nárast objemu digitalizácie štátnymi archívmi (bilaterálne a multilaterálne projekty, projekty z OPIS-u) navrhujeme uverejniť preklad platného znenia v našich odborných archívnych periodikách.

Posledným bodom programu spoločného rokovania EBNA a EAG bolo vystúpenie zástupkyne Cypru, ktorá ako reprezentant krajiny preberajúcej predsedníctvo v druhom polroku 2012, pozvala zástupcov členských a prístupujúcich krajín na 26. zasadnutie EBNA a na 13. zasadnutie EAG. Podľa návrhu predbežného programu samotné zasadnutie EBNA bude mať štyri časti: „Cyprus – 3000 rokov archívnych dejín“, ktorého obsah zabezpečia hostitelia; druhý blok nazvaný „Archívy v službách spoločnosti“ bude obsahovať vystúpenie zástupcov Cypru, Malty a Grécka. Tretí blok bude venovaný problematike archívov, knižníc a múzeí; hľadanie odpovede na otázku „Archívy, knižnice a múzeá – spolupráca alebo fúzia?“ budú vo svojich vystúpeniach prezentovať zástupcovia Dánska, Írska a Holandska. V štvrtej časti pod názvom „Aktuálne informácie – súčasné európske archívne projekty“, podľa vyjadrenia zástupkyne Cypru, majú zástupcovia Spojeného kráľovstva, Belgicka, Nemecka, predstaviť projekty, ktoré sú pre svoj význam, charakter, obsah, rozsah a špecifickosť, z ich pohľadu, hodné prezentovania na európskej úrovni, resp. môžu byť istou inšpiráciou. Na tomto zasadnutí odznie aj príspevok zástupcu SR – Ing. Jozefa Hanusa, CSc., riaditeľa odboru archívov sekcie verejnej správy ministerstva vnútra.

Na generálnom zhromaždení členov regionálneho združenia Medzinárodnej rady archívov pre Európu – EURBICA (31.05.) pod vedením predsedníčky Angeliky Menne-Haritz (Nemecko) sa ako prvý bod rokovania schválil jeho program, ďalej zápisnice z predchádzajúcich zasadnutí zhromaždenia a jeho výkonného výboru (Oslo, 2010; Toledo 2010, Bern 2011). Tretím bodom rokovania boli voľby nového výkonného výboru (VV) združenia. V súlade s článkom VII štatútu združenia sa voľby konajú každé štyri roky. Od roku 2004 zastupovala Slovenskú republiku M. Španková ako nástupca PhDr. Petra Kartousa, CSc. Členstvo je obmedzené na dve volebné obdobia, a preto už na ďalšie obdobie nekandidovala. Návrhová komisia prijala jej podnet, aby Slovenskú republiku v novom období 2012–2016 zastupoval PhDr. Radoslav Ragač, PhD., riaditeľ Slovenského národného archívu a súčasne predseda Spoločnosti slovenských archivárov (členstvo v MRA v kategórii B). Výkonný výbor v novom zložení bol schválený aklamačne, novým predsedom sa stal Karel Velle (Belgicko), okrem zastúpenia SR majú v ňom naďalej zastúpenie Nemecko, Slovinsko, Španielsko, Taliansko a Švédsko.

Ďalším bodom rokovania bol návrh na zmenu štatútu združenia; pôvodný návrh bol predmetom pripomienkovania členov, takže predsedníčka iba upozornila na najdôležitejšie zmeny (Článok III – zrušenie členstva – došlo k zjednodušeniu formulácie o zrušení zaslaním písomného oznámenia predsedovi v trojmesačnej lehote; Článok IV – členský poplatok a jeho použitie – došlo k zjednodušeniu formulácie; Článok VI – generálne zhromaždenie – hlasovanie – došlo k zásadnej úprave hlasovacieho práva – tí členovia MRA s hlasovacím právom na výročnom zhromaždení delegátov MRA, ktorí sú súčasne členmi združenia majú právo hlasovať na jeho generálnom zhromaždení; členovia kategórie B majú právo hlasovať, ak sú reprezentantmi na národnej alebo centrálnej úrovni; v tomto článku došlo i k úprave spôsobu hlasovania – popri písomnej forme sa umožňuje aj forma elektronická; Článok VII – Výkonný výbor – precizovanie formulácie v zmysle dĺžky trvania mandátu (4 roky) s tým, že nie je možné zvoliť toho istého člena na viac ako dve obdobia; článok IX – rozpočet – vypustenie ustanovenia o predkladaní výročnej finančnej správy – predkladá sa generálnemu zhromaždeniu delegátov MRA; Článok XI – komunikácia s členmi – vypustilo sa ustanovenie o používaných jazykoch ako nadbytočné (jazyky určuje štatút MRA).

Správa predsedníčky o výsledkoch rokovaní EBNA ako aj o projektoch združenia (APEnet Liason Group, EURONOMOS, webová stránka EURBICA) mala iba konštatívny charakter, pretože väčšina delegátov generálneho zhromaždenia EURBICA bola na nich prítomná. Výnimkou je správa o stave spracovania databázy projektu EURONOMOS (archívna legislatíva), ktorá neodznela v Kodani vôbec, pretože zástupca riešiteľa – Francúzsko – sa na žiadnom z podujatí nezúčastnil. V prípade projektu APEx a projektu databázy archívnej legislatívy sa dáva na zváženie návrh na ich prepojenie. Naďalej zostáva v platnosti problém zabezpečenia kontinuity webovej stránky združenia. Predsedníčka však zopakovala jeden z najdôležitejších záverov rokovania spoločného zasadnutia EBNA a EAG – stanovisko k návrhu nového nariadenia Európskeho parlamentu a Rady o ochrane jednotlivcov so zreteľom na spracovanie osobných údajov a o voľnom pohybe týchto údajov (všeobecné nariadenie o ochrane údajov). EBNA a EAG sa dohodli, že archívna komunita predloží stanovisko k návrhu priamo EK podpísané predsedom združenia EURBICA.

Predsedníčka združenia informovala plénum aj o mieste konania niektorých vrcholných podujatí MRA v nasledujúcich rokoch. 9. európska archívna konferencia, ktorej hlavnou témou bude problematika „Archívy a kultúrny kreatívny priemysel“, sa uskutoč-

ni v októbri 2014 v Gerone (Španielsko) spolu s výročnou konferenciou MRA (ICA Annual Conference, doteraz Table ronde des Archives); v Gerone sa uskutoční aj generálne zhromaždenie delegátov regionálneho združenia EURBICA. V roku 2013 sa výročná konferencia MRA uskutoční v Brazílii, 2015 v zatiaľ neurčenej africkej krajine a 18. medzinárodný kongres bude v roku 2016 v Soule.

K téme Európskej archívnej konferencie poznamenávame, že 14. 12. 2011 vláda SR vzala na vedomie materiál „Východiská koncepcie na podporu kultúrneho a kreatívneho priemyslu v Slovenskej republike“ predložený ministrom kultúry.

V poslednom odbornom bode rokovania predsedníčka predstavila návrhy nových dokumentov Medzinárodnej rady archívov, ktoré budú predmetom schválenia generálnym zhromaždením delegátov na tohoročnom 17. medzinárodnom archívnom kongrese MRA (Brisbane, august). Návrh nového štatútu Medzinárodnej rady archívov upravuje počet riadiacich orgánov – komisia pre riadenie (Management Commission) zaniká; zostáva iba Výkonný výbor (článok 9, Executive Board). Návrh článku 4 – členstvo v MRA svojim znením vytvára väčší priestor pre jeho nárast. V súvislosti s problematikou členstva ako takého plénum otvorilo aj otázku súčasného návrhu na zmeny výšky členského poplatku v jednotlivých kategóriách. Tento návrh značne zaťažuje väčšinu členov kategórie „A“, z ktorých mnohí aj doteraz predstavujú hlavných platcov MRA. Je reálny predpoklad, vzhľadom na nesúhlas väčšiny členov kategórie „A“, že MRA predloží na pripomienkovanie nový návrh, ktorý bude predmetom schválenia v Brisbane. Nie je vylúčené, že padne aj návrh, okrem značného zvýšenia členského poplatku v kategórii „B“ a „C“, prepojiť výšku členského s počtom hlasov.

Návrh „Princípov o prístupe k archívnym dokumentom“ vypracovala v rokoch 2010–február 2012 osobitná pracovná skupina pre ľudské práva pod vedením Trudy Huskamp Peterson (USA) v spolupráci so Sekciou MRA pre odborné archívne spoločnosti (SPA) na základe poverenia MRA, ktoré vychádzalo z rezolúcie MRA (2003, Kapské Mesto) o archívoch a porušovaní ľudských práv. Cieľom je zvýšiť povedomie verejnosti o význame a dôležitosti archívov vo vzťahu k ľudským právam a podporovať lepšie a rozsiahlejšie využívanie archívnych dokumentov pri ochrane ľudských práv. Návrh obsahuje 10 základných princípov, problematiky ochrany ľudských práv sa týka princíp č. 6, ktorý znie „Inštitúcie, ktoré spravujú archívne dokumenty, zabezpečia, že obeť závažných zločinov proti medzinárodnému právu, budú mať prístup k archívnym dokumentom, ktoré poskytujú dôkazy potrebné na uplatnenie ich ľudských práv a dokumentujú násilie voči nim, aj vtedy, ak sa na tieto archívne dokumenty vzťahujú obmedzenia prístupu“. Na zasadnutí k zneniu princípu č. 6 vznikol námietku zástupca Poľska.

Konštatujeme, že SR nemala zastúpenie v skupine ani sa nepodieľala na pripomienkovaní návrhu; ČR v skupine zastupoval Archív bezpečnostných zložiek. Ďalej konštatujeme, že v SR archívne dokumenty a dokumenty/registratúrne záznamy pochádzajúce z činnosti bývalých tajných služieb spravuje inštitúcia zriadená podľa osobitného zákona – Ústav pamäti národa; predmetný zákon obsahuje aj ustanovenia upravujúce špecifickú prístup k ústavom spravovaným archívnym dokumentom a dokumentom/registratúrnym záznamom. V ČR je porovnateľný stav, pretože predmetné dokumenty sú uložené v Archíve bezpečnostných zložiek a ich správu upravuje zákon č. 181/2007 Sb. o Ústave pre štúdium totalitných režimov a Archíve bezpečnostných zložiek v znení neskorších predpisov.

V Kodani sa uskutočnilo aj zasadnutie Riadiaceho výboru riešiteľov EÚ projektu APEX (30. 5.), na ktorom sa zúčastnil iba zástupca SR. Odznela na ňom informácia

gestora projektu o súčasnom stave prístúpenia účastníkov projektu k základnej zmluve (General Agreement), ktorú s EK za riešiteľov podpísalo Holandsko (žiadateľ finančných prostriedkov a gestor projektu). Návrh podpísať zmluvu za SR na mieste jej zástupcom možné nebolo, pretože je to v rozpore s organizačným poriadkom Ministerstva vnútra SR. Avšak ministerstvo tak musí urobiť najneskôr do 40 dní odo dňa podpísania EK a gestorom. Podmienkou členstva v projekte je aj prístupenie k zmluve s EUROPEAN-ou (poskytnutie dát z APEX-u). K stavu prác na príručke k projektu sa skonštatovalo, že práce pokračujú. Prítomní členovia riadiaceho výboru zvolili za technického koordinátora zástupcu Nemecka. S cieľom rozšíriť obsah databázy projektu treba, aby jednotlivé krajiny zabezpečili údaje podľa možností zo všetkých typov archívov v danej krajine; túto úlohu by mal zabezpečovať nositeľ projektu na základe modelu pre danú krajinu. Predmetom diskusie prítomných bola aj udržateľnosť projektu po jeho ukončení; do úvahy ako riešenie prichádza založenie APEX nadácie (APEX foundation); ďalšou možnosťou je rozšírenie projektu formou spolupráce s projektmi na úseku knižníc. Stanovisko k riešeniu treba vypracovať na jar 2013. Účastníci sa dohodli, že zasadnutia riadiaceho výboru sa budú konať na mieste konania a počas zasadnutí EBNA a EAG;¹ t. j. najbližšie zasadnutie sa uskutoční v októbri 2012 v Nikózii (Cyprus). Česká republika sa na riešení tohto projektu nepodieľa.

Mária Španková a Lenka Linhartová

¹ Prezentácie zo zasadnutí EBNA a EAG sú zverejnené na http://www.sa.dk/content/us/about_us/danish_national_archives/25th_european_board_of_national_archivists_conference/presentations

Vypracovať spoločnú správu a uverejniť ju v odbornom archívnom periodiku vo vlastnom jazyku bolo rozhodnutím spracovateľiek, s ktorým sa redakcie stotožnili. Publikované znenia sú totožné. Finančná odmena bola spracovateľkám vyplatená iba jedenkrát.

ARCHÍVNICTVO V KÓREJSKEJ REPUBLIKE

Archívy sú stelesneným symbolom ľudskej túžby po dokumentácii svojich činov. Ich vývoj je však všade na svete úzko zviazaný s politickou, sociálnou, ekonomickou a kultúrnou situáciou danej krajiny. Podobne tomu je aj v Kórejskej republike (ďalej iba Kórea). Kórea má dlhú tradíciu vo vytváraní a uchovávaní archívnych dokumentov, čo je zjavné aj z deviatich pamiatok zapísaných v registri UNESCO *Memory of the World*. Táto tradícia však bola prerušená v čase japonskej okupácie, kórejskej vojny a období vojenských vlád. V posledných rokoch vyvíja Kórea intenzívne úsilie na vybudovanie archívnej infraštruktúry a zlepšenie správy registratúry. Kľúčovú úlohu hrá Kórejský

národný archív, ktorý má v tejto oblasti výsadné postavenie. Jeho ambicióznym cieľom je vytvoriť z Kórey zem s jedným z najlepších systémov správy archívnych dokumentov. Akokoľvek môže teraz vyzeráť táto vízia nereálne, Kórejci urobia všetko preto, aby ju uskutočnili. Podpora a propagácia kultúrneho dedičstva doma aj v zahraničí je jednou z vládnych priorít, čo dokazujú aj nemalé finančné investície. Kórea ako popredná veľmoc v oblasti vedy a techniky medzi prvými implementovala systém elektronickej správy dokumentov a ponúka aj vhodné podmienky pre digitalizáciu. Pre vybudovanie efektívneho moderného archívneho systému je však nevyhnutné zaistiť najmä rozvoj archívov ako nezávislých inštitúcií prístupných verejnosti s kvalitným odborným zázemím. Medzi najdôležitejšie úlohy taktiež patrí definovanie základnej terminológie a národných štandardov zohľadňujúcich platné medzinárodné normy.

Vznik prvých archívov je v Kórei doložený v prvej polovici 13. storočia, keď kráľ Gojong z dynastie Koryo nechal zostaviť anály z obdobia vlády kráľa Myongjonga a z bezpečnostných dôvodov vybuďoval hneď dva historické archívy, v ktorých boli anály súbežne ukladané. V tradícii sa pokračovalo aj za dynastie Joseon, keď boli postupne vybudované štyri archívy, v každom z nich bola vždy uložená jedna kópia análov. Behom japonskej invázie v rokoch 1592 a 1598 boli tri archívy vypálené, zachránil sa iba archív v Jeonju. Na počiatku 17. storočia tak boli vyhotovené ďalšie štyri kópie, ktoré boli uložené v piatich archívoch, tieto boli umiestnené na rôznych miestach, jeden v hlavnom meste a ďalšie napr. v horách na ťažko dostupných miestach. Toto prezieravé bezpečnostné opatrenie, vytváranie kompilácií a kópií, poznáme aj z Číny či Japonska. Vďaka dômyselnému systému sa zachovali tri kópie dnes známe ako *Annals of Joseon Dynasty*, ktoré sú zaslužené zapísané v registri UNESCO *Pamäti sveta*.

Moderná archívna správa sa v Kórei začala vyvíjať v druhej polovine 20. storočia v tieni autoritatívneho vojenského režimu, demokratického hnutia a prudkého ekonomického rozmachu. Obdobie od roku 1948 do roku 1993 je charakteristické chronickým zanedbaním správy verejných dokumentov. Po nástupe prvej civilnej správy v roku 1993 sa pod vplyvom odbornej verejnosti a občianskej iniciatívy začali formulovať prvé zásady archívnej správy založené na demokratických princípoch.

Základy Kórejského národného archívu (*National Archives of Korea*, ďalej NAK) boli položené roku 1969, keď bola ako súčasť *Ministry of Government Affairs* (obdobu nášho ministerstva vnútra) zavedená „Štátna archívna a spisová služba“. Tá sa sústredila na vytvorenie archívu, kde by boli uložené historické fondy a inováciu verejnej správy dokumentov. Pod vplyvom dynamického rozvoja IT sa v Kórei začalo s programom elektronizácie verejnej správy už na začiatku 80. rokov 20. storočia. Pôvodným zámerom bolo vytvoriť centralizovaný a účinný systém, ktorý by vyhovoval potrebám občanov aj súkromných podnikateľov, a ktorý by zároveň poskytoval kvalitnejšie a rýchlejšie služby orgánom štátnej správy.

Koncom 80. rokov bol spolu s masovým rozšírením osobných počítačov vytvorený *National Basic Infrastructure System*, ten zahŕňal záznamy ako centrálny register obyvateľstva, kataster nehnuteľností a evidenciu vozidiel.

Roku 1996 bol potom vďaka rýchlemu rozvoju internetu zavedený *Electronic Document System* (EDS), ten bol zameraný predovšetkým na transfer schválených dokumentov s overením prostredníctvom e-autentizačného systému naprieč vládnyimi agentúrami.

Roku 1998 bola zriadená prvá odborná archívna inštitúcia, *Research Institute for Korean Archives and Records*. Tento inštitút vedie výskumnú činnosť a vzdelávacie

aktivity v tejto oblasti. Rok po svojom vzniku založil *Korean Graduate School of Archival Science* na *Myoung Ji University*. Táto škola poskytovala jednoročné postgraduálne štúdium špecializované na správu registratúry. S rastúcou potrebou odborníkov v tejto oblasti narastá aj počet vzdelávacích kurzov a inštitúcií. V súčasnej dobe už existuje niekoľko univerzít, ktoré ponúkajú štúdium archívniectva (napr. *Seoul National University*), vlastné vzdelávacie centrum má aj Kórejský národný archív. Zatiaľ je však stále nedostatok archívárov, v archívoch často pracujú historici a knihovníci. Problém je aj s odborným zaškolením, preto veľa absolventov najprv absolvuje stáže v cudzine, napr. Číne lebo Amerike.¹

Zásadnou zmenu v kórejskom archívniectve znamenali zákony *Public Records Management Act* (PRMA) z roku 1999 a *Electronic Promotion Act on Administration Processes for the Establishment of an E-Government* z roku 2001 (posledná novelizácia prebehla v roku 2011). Tieto zákony zaviedli elektronický informačný systém na správu registratúry pre všetky orgány verejnej správy a „zaručený digitálny podpis“².

Systém elektronickej správy dokumentov (Records Management System RMS) zhromažďuje registratúrne záznamy orgánov verejnej správy a ďalej ich hodnotí, uchováva, prenáša a spracováva. Umožňuje tiež on-line vyhľadávanie a využívanie záznamov. Všetky záznamy sú spravované Kórejským národným archívom. K vyradeniu konaniu by malo dôjsť po uplynutí stanovenej lehoty 30 rokov. Elektronizácia verejnej správy prebiehala v Kórei v duchu konfucionistickej tradície veľmi pokojne. Väčšina inštitúcií už vedie záznamy iba v elektronickej forme, preto je nesmierne dôležité, aby bola dôsledne zaistená dlhodobá archivácia a transparentnosť tohto systému.

Jednou z posledných legislatívnych úprav v archívnej oblasti bolo v roku 2007 prijatie zákona, ktorý ustanovil prezidentský archív a upravil práva a povinnosti písomností prezidentskej kancelárie (*Presidential Records Act*). Vzhľadom k skutočnosti, že Kórea patrí medzi parlamentné republiky so silným postavením prezidenta, má tento zákon veľký význam. Na jeho základe musí prezidentská kancelária vždy pred skončením prezidentského obdobia všetky záznamy povinne odovzdať do Kórejského národného archívu.

Zákon bol iniciovaný vtedajším prezidentom Roh Moo-hyunem, ktorý je označovaný za jedného z dôležitých reformátorov a podporovateľov archívniectva (usiloval o technologické vylepšenie, lepšie odborné zázemie a väčšiu transparentnosť RMS). O to väčší rozruch vyvolalo obvinenie, ktoré voči nemu NAK po jeho odchode roku 2008 vzniesol. Roh bol obvinený z ilegálneho kopírovania a údajnej krádeže záznamov. Celá kauza mala politický podtext. Faktom ale zostáva, že si prezident pred transferom záznamov do NAKu niektoré záznamy pre svoju potrebu skopíroval a odniesol si ich domov, čo nie je v súlade so zákonom. Podľa sporného výkladu NAKu je prístup k dokumentom bývalým prezidentom umožnený iba čítaním priamo v bádateľni archívu. Po Rohovej samovražde v roku 2009 bol prípad uzavretý. Nejasnosti ohľadom celého obvinenia však v odbor-

¹ LEE, K. R. – LEE, Kwang-Suk. The Korean government's electronic record management reform: the promise and perils of digital democratization. In *The government information*, 2009, č. 26, s. 525–535.

² PARK, YoungHwan. Long-term verification service of the electronic signature for digital records in Korea. National Archives of Korea, 2010. [cit. 30. 5. 2012]. Dostupný na internete: <http://www.citra2010oslo.no/.../Young-hwan_Park.ppt>

ných kruhoch ale aj na verejnosti vyvolali nedôveru v transparentnosť nakladania s verejnými dokumenty.³

Systém archívov v Kórei nie je v porovnaní s našim systémom veľmi prehľadný. Najvýznamnejšou archívnu inštitúciou v Kórei je Kórejský národný archív (*National Archives of Korea*). Keďže Kórea nemá samostatný odbor archívov, jeho funkcie plní priamo národný archív. NAK vypracováva koncepcie rozvoja archívnej správy, preberania, sprístupňovania a ochrany archívnych dokumentov ako aj správu registratúry verejných inštitúcií. Na registratúry iných pôvodcov ako orgánov verejnej správy nemá NAK vplyv.

Vedenie NAKu tvorí prezident spolu s ďalšími približne 20 riaditeľmi. Títo riaditelia však veľmi často nie sú odborníci – archívári, ale ministerskí úradníci, ktorí navyše podľa pravidiel obsadzovania verejných funkcií ostávajú na jednom poste maximálne tri roky. Tento fakt predstavuje jeden z hlavných a najviac kritizovaných problémov kórejského archívnictva. Nielenže na rozhodujúcich postoch väčšinou nie sú odborníci, tieto osoby môžu byť navyše politicky ľahko ovplyvniteľné. Krátka doba pôsobnosti často vedie aj k preferovaniu krátkodobých stratégií.

V kórejskom archívnictve sa prirodzene uplatňujú iné zásady a terminológia, než ako ju poznáme od nás (napr. sa nedodržiava zásada provenienčného princípu).

Archívne bohatstvo uložené v NAKu obsahuje písomnosti centrálnych orgánov a ich historických predchodcov, mapy, plány, kresby, personálne, dôchodkové a vojenské záznamy, audiovizuálne materiály, pečate, pečatidlá, pečiatky, ale aj „oficiálne dary“ (napr. olympijskú pochodeň z roku 1988).

Vedenie NAKu nesídlí v súčasnosti v Soule, ale v Daejeone. V pozadí tejto dislokácie možno vidieť snahu podporiť rozvoj ostatných regiónov, no tiež lepšiu ochranu v prípade vojny.

NAK má niekoľko pobočiek. Najstaršia bola otvorená v roku 1984 v Busane. V súčasnej dobe slúži ako úložisko pre najstaršie záznamy, vrátane Taebaeksanskej kópie *Annals of Joseon Dynasty*. Ďalší pobočkou je prezidentský archív, ktorý uchováva záznamy súvisiace s pôsobnosťou kórejských prezidentov. Zaujímavosťou je, že tu nájdeme aj zbierku oficiálnych darov, ktoré prezidenti dostali. Archív je dočasne umiestnený v depozitári „Nara“. Nová budova prezidentského archívu je vo výstavbe a mala by byť dokončená v ďalšom roku.

Najväčším komplexom je pobočka Nara, ktorá bola otvorená v roku 2008. Patrí medzi najmodernejšie archívne stavby na svete. Sú tu uložené písomnosti centrálnych orgánov, ako aj špeciálne depozitáre pre fotografie a ďalšie audiovizuálne médiá.

Každá pobočka má vynikajúci technické zázemie. K označeniu originálov sa používa RFID identifikácia. NAK má vlastné reštaurátorské pracovisko i oddelenie digitalizácie. Prístup k dokumentom je zvyčajne poskytovaný on-line alebo čítaním digitalizovanej kópie v bádateľni. Originály sú dostupné len v špeciálnych prípadoch. V samotnom

³ LEE, Sang-min. Presidential records issues and records innovation reversed: Records and archives principles not upheld in the Republic of Korea. In *Records Management Journal*, 2009, roč. XIX, č. 3, s. 165–172. ISSN 0956-5698.

Soule je informačné centrum aj bádateľňa. Prístup k dokumentom je umožnený aj cez portál NAKu⁴.

Medzi vedľajšie aktivity NAKu patria aj výstavnícke podujatia. Každá pobočka má k dispozícii výstavné priestory.

Okrem národného archívu bol ustanovený aj filmový archív *Korean Film Archives*. Ide o neziskovú organizáciu, ktorá je plne hradená zo štátneho rozpočtu. Jeho povinnosťou je zhromažďovať a uchovávať a odovzdávať údaje týkajúce sa kórejskej filmografie, nielen samotné filmy, ale aj scenáre, plagáty, fotografie a on-line videá.⁵

Postupne však v Kórei mimo dohľad národného archívu vzniká aj rad iných archívov. Vlastné archívy si zakladajú verejné organizácie ako napr. univerzity, ale aj náboženské či súkromné organizácie. Vzhľadom na nedostatok legislatívy v tejto oblasti je ich právne postavenie problematické. Zväčšia sú súčasťou iných organizácií.

Príkladom takéhoto archívu môže byť napr. *Folk Archives*, ktorý vznikol roku 2007 ako súčasť *National Folk Museum of Korea*. O vzniku archívu rozhodlo vedenie múzea, archív nie je nijako špeciálne registrovaný. V súčasnosti je Folk Archives súčasťou oddelenia zbierok, spravuje samotný archív, ale taktiež knižnicu a IT stredisko múzea.

Hlavnou úlohou archívu je zbierať a sprístupňovať obrazový a filmový materiál v súvislosti s kórejskou kultúrou a históriou. Ako súčasť svojich archívnych zbierok uvádza aj knižnicu, čiže knihy a periodiká, najväčšiu časť jeho zbierok tvoria filmy a fotografie. V zásadnom rozpore s našim chápaním archívu však zatiaľ nespravuje žiadne písomné archiválie, tie sú evidované ako zbierkové predmety. V súčasnej dobe eviduje viac ako 405 573 položiek s cieľom zhromaždiť jeden milión položiek do roku 2015 a dva milióny položiek v roku 2020.

Archív používa elektronický program *Folk Archive Material Management System*, ktorý bol vyvinutý špeciálne pre jeho potreby. Prioritou archívu je aj digitalizácia zbierok, tá je nevyhnutná nielen z hľadiska ochrany a uchovávaní materiálu (k štúdiu sa bádateľom predkladajú výhradne digitálne kópie), ale je potrebná aj z hľadiska ďalších aktivít archívu (príprava výstav, vydávanie kníh). Prístup k zbierkam je podporovaný aj vďaka užívateľsky prívetivému on-line systému.⁶

Ako je vidieť kórejské archívniectvo prechádza dynamickým vývojom a snaží sa etablovať nielen v domácom prostredí, ale aj na medzinárodnej scéne. Kórejský národný archív je od roku 1979 členom Medzinárodnej rady archívov a v súčasnosti práve jeho prezident predsedá východoázijskej pobočke ICA.

K medzinárodnej prezentácii kórejského archívniectva výdatne pomáha aj kórejská vláda, ktorá do propagačnej činnosti investuje nemalé finančné prostriedky. Nie je náhodou, že práve Kórea hostila v roku 2010 medzinárodnú archívnu výstavu *International Archival Culture Exhibition*. Taktiež je to kórejská vláda, ktorá financuje udelenie ceny k propagácii programu UNESCO Pamäti sveta *Jikji Memory of the World Prize*. V tomto programe sú Kórejci veľmi aktívni. Na prípravu návrhov do prestížneho medzinárodné-

⁴ Information book about the National Archives of Korea, published by National Archives of Korea, 2011.

⁵ YOUNG, Nam-in. The Current Situation and Agenda of Film Archiving in Korea. In *Film Studies*, 2009, č. 29, s. 71–93. ISSN 1598-9682.

⁶ SEDLÁČKOVÁ, Míchala. On-line sprístupňovanie kultúrneho dedičstva v National Folk Museum of Korea. In *Múzeum*, 2012, roč. č.

ho registra sú určené špeciálne tímy. Najnovšie sa o toto označenie uchádza zbierka dokumentov vzťahujúcich sa k *New Community (Saemaul) Movement*, ktoré sa stalo hnacou silou modernizácie Kórey a jej rýchleho ekonomického rozvoja. A pripravuje sa aj návrh pre *Nanjung Ilgi*, slávnú kolekciu vojnových denníkov admirála Yi Sun-sina zo 16. storočia.

Najlepšou príležitosťou prezentovať svoje úspechy však bude mať kórejské archívnic-tvo na 18. medzinárodnej konferencii ICA v septembri 2016 v Soule, ktorú bude hostiť práve Kórejský národný archív.

Michala Sedláčková

XVI. ARCHÍVNE DNI NA SLOVENSKU

V poradí už 16. archívne dni sa konali 22. – 24. mája 2012 v Trnave za účasti viac ako 150 archivárov. Hlavným organizátorom tohto už tradičného odborného podujatia bol popri Spoločnosti slovenských archivárov Štátny archív v Bratislave. K nim sa pripojila aj Trnavská univerzita v Trnave a Trnavská arcidiecéza. Podujatie bolo venované téme *Verejná správa po roku 1945 v zrkadle archívnych dokumentov*. Konalo sa pod záštitou ministra vnútra SR a zúčastnili sa ho aj zástupcovia partnerských organizácií z Čiech, Poľska, Rakúska a Maďarska. Vzácnym hosťom bol David Leitch, generálny tajomník Medzinárodnej rady archívov, ktorý na Slovensko zavítal v tejto funkcii prvýkrát. Po otvorení rokovania predsedom spoločnosti, Radoslavom Ragačom, sa poslucháčom prihovoril v spoločnosti Jozefa Hanusa, riaditeľa odboru archívov MV SR a prítomného zástupcu mesta Trnava, Michala Dzurjanina. Prvý panel pokračoval referátom Evy Vrabčovej (SNA) s názvom *Poverenictvo vnútra a verejná správa v rokoch 1945–1960*, v ktorom hovorila aj o jeho základnej etapizácii vývoja. Otázky poverenictiev sa dotkli aj autorok nasledujúceho referátu. Katarína Kuchárková a Mária Šániková (SNA) sa venovali ich zániku a následného vzniku ministerstiev a iných ústredných štátnych orgánov na Slovensku po roku 1968. Ich činnosť napokon predstavili na základe analýzy dokumentov niekoľkých vybraných ministerstiev. Činnosti orgánov Osídľovacieho úradu pre Slovensko v rokoch 1945–1950 bol venovaný posledný referát pochádzajúci z dielne Slovenského národného archívu. Veľká časť prednášky Daniely Tvrdoňovej bola o problémových okruhoch spracovania, ktoré sú o to viac markantné, že v tomto prípade ide o podobu už viacnásobne spracovaného/prepracovaného archívneho fondu, v značnej miere poznačeného predstavami a nie vždy šťastnými prístupmi predchádzajúcich spracovateľov.

Ďalší blok pozostával hlavne z referátov zahraničných účastníkov konferencie. Ako prvý vystúpil generálny tajomník Medzinárodnej rady archívov, David Leitch, a predstavil činnosť spomínanej rady, ktorá vznikla uznesením UNESCO 9. júna 1948. Sídlo sekretariátu je v Paríži. Rada má 1400 individuálnych a kolektívnych členov zo 195 krajín sveta. Pôsobí aj prostredníctvom 13 regionálnych sekcií, akou je napr. sekcia pre Európu EURBICA. Medzinárodná rada archívov organizuje svoje medzinárodné konfe-

rencie vo štvorročných intervaloch. Okrem toho systematicky spolupracuje s UNESCO na programe zachovania kolektívnej pamäte. Zároveň pracuje aj na otázkach štandardizácie niektorých profesionálnych postupov. Takým je napríklad v posledných rokoch vydaný medzinárodný štandard ISAD-G, používaný na popis archívnych dokumentov. V ďalších príspevkoch rezonovala aktuálna téma digitalizácie archívnych dokumentov. Thomas Aigner vystúpil za konzorcium ICARUS, ktoré do svojich programov doteraz zapojilo archívárov z 22 európskych štátov a z Kanady. Okrem archívov sú do rozbehnutých projektov digitalizácie v menšej miere (cca 10 %) zainteresované aj knižnice a rôzne výskumné inštitúcie. Takýmito projektmi sú napríklad aj projekty zamerané na digitalizovanie a sprístupňovanie matrik a stredovekých listín (bližšie informácie: www.maticula-online.eu; www.monasterium.net). Ďalšími rozbehnutými projektmi na digitalizáciu, umožnenie on-line prístupov k informáciám archívneho dedičstva v medzinárodných kontextoch sú ENArC a CrArc. Do vymenovaných programov sa zo Slovenska v poslednom čase zapojil aj Slovenský národný archív a Štátny archív v Bratislave. Na prednášku Thomasa Aignera nadviazal svoje vystúpenie Martin Stürzlinger, ktorý hovoril o digitalizácii a databázových sprístupneniach archívnych fondov v praxi pomocou informačného systému Scope Archiv. Ide o hlavný archívny informačný systém v Európe. Používajú ho národné, regionálne i súkromné archívy. Systém pri použití medzinárodných štandardov na popis archívnych súborov ako napr. ISAD-G, umožňuje dlhodobé ukladanie elektronických podôb papierových dokumentov, no určený je aj pre archivovanie samotných elektronických dokumentov a súborov, či registratúr v rôznych formátoch. Prednášajúci svoje rozprávanie doplnil aj konkrétnymi ukážkami on-line prístupov. Prednáška riaditeľa odboru archívov MV SR informovala prítomných o stave internetového sprístupňovania archívnych pomôcok. Prebieha digitalizovanie inventárov nachádzajúcich sa na odbore v počte 4000 kusov, z ktorých viac ako polovica už je spracovaná týmto spôsobom. Celý projekt je v pokročilom štádiu, vďaka čomu mohol v krátkosti predstaviť aj webovú stránku pripravovanú pre tento účel. Posledná prezentácia dňa bola venovaná dátovým aplikáciám firmy Bach Systems. Jej predstaviteľ Kasimír Damjanov hovoril o novej vývojovej generácii aplikácií používaných najmä v českých archívoch.

Úvodná prednáška druhého rokovacieho dňa bola očakávaná. Autorská dvojica Stanislav Bečica – Peter Berčík sa venovala otázkam reforiem verejnej správy po roku 1989. Vystúpenie bolo pohľadom na otázky koncepcií a realizácií, ktorý sa zakladal na konkrétnych skúsenostiach z praxe. Ide o komplikované obdobie veľmi častých zmien, ktoré boli podmienené a nie raz poznačené ťažkými zákulisnými politickými bojmi. V tomto období najnovších dejín verejnej správy možno určiť viacero medzníkov: zánik národných výborov, vznik novej organizácie verejnej správy od roku 1991 vznik Slovenskej republiky – dobudovanie štruktúr štátnych orgánov a verejnej správy a verejnoprávnych inštitúcií; reforma verejnej správy v roku 1996 – vytvorenie 8 krajov, 79 okresov a ich úradov; dezintegrácia miestnej štátnej správy, vznik špecializovaných samostatných úradov štátnej správy (Správa katastra, Veterinárna správa, Pamiatkový úrad atď.); vznik samosprávnych krajov v roku 2002, prenos kompetencií a úloh štátu na samosprávy; zrušenie okresných úradov 2004 a krajských úradov v roku 2007 – vznik ďalších špecializovaných úradov na obvodných a krajských úrovniach, atď. Stav verejnej správy na Slovensku ani po 20 rokoch nie je uspokojivý a vykazuje vážne nedostatky, určite mu

neprospievajú časté zmeny. Nemalo by to byť iba o rušení starých a zriaďovaní nových úradov, ale hlavne o systematickom prístupe k tejto problematike, čo na Slovensku očividne chýba. Právnický pohľad nasledovali praktické skúsenosti archivárov. Mária Munková zo Štátneho archívu v Bratislave referovala o prístupe pracovníkov tohto archívu k problémom, s ktorými sa stretli bezprostredne po zrušení krajských národných výborov a teda aj konkrétne Krajského národného výboru (1971–1990) v Bratislave v rokoch 1990–1991. Keďže sa preberala registratúra organizácie v likvidácii, išlo o priame zásahy do živej registratúry, resp. o jej spracovanie do stavu, aby ju bolo možné čím skôr prevziať do archívnej starostlivosti. Materiály boli napokon prevezené do spomínaného archívu vo viacerých etapách v pomerne krátkom čase. Písomnosti mladšie od roku 1986 si však zachovali charakter živej registratúry, v dôsledku čoho boli najvyťaženejšie z pohľadu úradných žiadostí vybavovaných archívom v nasledujúcich rokoch. Archívne odborné spracovanie tohto fondu sa začalo po takmer dvadsiatich rokoch, momentálne prebiehajú práce na troch najvýznamnejších fondových oddeleniach. Pavel Vimmer (Štátny archív v Bratislave) poukázal vo svojom referáte *Spracovanie fondov krajských národných výborov – výsledky, skúsenosti, problémy* na komplikovanosť spracovania archívnych fondov uložených na detašovanom pracovisku archívu ďaleko od sídelnej budovy, bez potrebného elementárneho vybavenia potrebného k častým presunom materiálov, odborného personálu atď. V dôsledku toho k spracovaniu archívnych fondov uložených v Plaveckom Podhradí je možné pristupovať iba po častiach a nie komplexne, z čoho vyplývajú aj problémy sceľovania jednotlivých fondových oddelení a agend. Problémy sú naďalej aj s fyzickou ochranou fondu, pretože spomínané detašované pracovisko prešlo síce rekonštrukciou, ale len čiastočnou. Dvojica Kristína Tvrdoňová – Ján Kúkel z Archívu hlavného mesta SR Bratislavy sa venovala národným výborom na území Bratislavy a ich útvaram v rokoch 1945–1968. Predstavili dejiny a jednotlivé vývojové etapy MsNV v Bratislave počnúc Dočasným národným výborom cez Ústredný národný výbor až po vznik Mestského národného výboru v šesťdesiatych rokoch minulého storočia. Tiež sa venovali charakteristickým problémom vyskytujúcim sa pri spracovaní tohto fondu a negatívnym javom, ktoré sú dôsledkami neodborného prístupu dobového úradníckeho aparátu. Zároveň zhodnotili aj využiteľnosť daného fondu.

Ďalšia časť rokovacieho dňa patrila panelu vystúpení zástupcov zahraničných partnerských organizácií. Prednášajúci predstavili (z komplexného alebo čiastkového hľadiska) vývoj verejnej správy po roku 1945 v Čechách, Slovinsku, Poľsku a Maďarsku. O odraze zmien verejnej správy v archívnych dokumentoch Slovinska hovorila na základe príkladov fondov Regionálneho archívu v Maribore Zdenka Semlič-Rajh. Kolega zo Štátneho oblastného archívu v Prahe, Jiří Smitka, sa vo svojom príspevku *Verejná správa po roku 1945 v Českej republike* poukázal na paralely, ale aj na niektoré historické odlišnosti medzi českou a slovenskou časťou povojnovej republiky, napr. na vznik okresných správnych komisií v pohraničných oblastiach Čiech namiesto národných výborov. Osobitne zaujímavá bola časť jeho prednášky venovaná zmenám po rozpade spoločného štátu. András Rozs, dlhoročný pracovník Župného archívu župy Baranya v Maďarsku sa zamerával na užšie časové obdobie. Na príklade mesta Pécs predstavil genézu vzniku národných výborov v Maďarsku pod značným vplyvom prítomnej sovietskej armády, pričom sa ukázala aj zaujímavá terminologická odlišnosť od našich domácich skúseností: národné výbory ako orgány národnej moci a správy založené na základe

participácie viacerých povojnových strán formálne zanikli, resp. po roku 1950 fungovali ako miestne, či mestské národné rady, reprezentujúce už iba jedinou stranu, komunistickú. Rokovací deň uzatvárala prednáška Anny Krzeminskej z Farmakologického inštitútu Poľskej akadémie vied vo Varšave. V prvej časti prednášky sa venovala vzniku a zmenám národných výborov v Poľsku na rôznych úrovniach verejnej správy, v druhej časti hovorila o aktuálnom politicko-administratívnom delení Poľska, platnom od roku 2011.

Úvodom tretieho rokovacieho dňa odznela prednáška Milana Galandu s názvom *Obnova obecnej samosprávy v roku 1989*. Venoval sa rokovaniam a vzniku zákonov tvoriacich základy obecnej samosprávy na Slovensku (zákon č. 369 /1990 Z. z. o obecnom zriadení, č. 349/1990 o voľbách do samosprávnych orgánov obcí, 138/1991 Z. z. o majetku obcí). Podrobne hovoril o presunoch kompetencií na obce, zmienil sa aj o okolnostiach vzniku zákona o hlavnom meste SR Bratislave (č. 377/1990), na záver sa dotkol aj otázky neskoršieho vzniku územných samospráv. Oľga Kvasnicová a Veronika Nováková z topoľčianskej a šalianskej pobočky Štátneho archívu v Bratislave predniesli spoločný referát s názvom *Všeobecná štátna správa na úrovni okresu – problematika sceľovania fondov*. V prvej časti sa podrobne venovali prechodu kompetencií zaniknutých okresných národných výborov na okresné a obvodné úrady, tiež presunu kompetencií štátnej správy na samosprávy. Takisto sa venovali vzniku špecializovaných štátnych úradov a častému migrovaniu kompetencií medzi nimi a okresnými úradmi. Početné zmeny vznikov/zánikov úradov, presuny a opätovné delimitácie kompetencií majú za následok rozdrobenosť agend vo viacerých registratúrach rôznych úradov, čo archivára stavia pred komplikované úlohy. Pri práci s písomnosťami pochádzajúcimi z činnosti orgánov štátnej správy, obecnej samosprávy z rokov 1990–2004 vznikajú vážne otázky súvisiace s uplatňovaním základného, provenienčného princípu. Otázkou je, ako ich riešiť. Nasledujúci referát bol venovaný skúsenostiam pri spracovaní archívnych fondov vzniknutých z činnosti národných výborov. Prednášajúca, Marta Kamasová zo Štátneho archívu v Banskej Bystrici – pobočky Veľký Krtíš, hovorila o problematike vytvárania určitého systému pri spracovaní týchto typov registratúr, ktoré sú determinované aj dôslednosťou bývalých útvarov národných výborov pri dodržiavaní alebo nedodržiavaní vlastných smerníc pre manipulovanie písomností pochádzajúcich z ich činnosti. Posledný referát bol venovaný vzniku špecializovanej štátnej správy na príklade konštituovania Pamiatkového úradu SR. Prednášajúca Martina Orosová podala komplexný obraz genézy pamiatkovej starostlivosti na území SR od roku 1945 od prechodu kompetencií z Povereníctva školstva a osvetu cez vznik Slovenského pamiatkového ústavu (1951) a jeho neskoršie modifikácie po súčasný stav platný od roku 2002. Okrem ústredných orgánov sa venovala aj špeciálnym úradom tohto typu fungujúcich na regionálnej (kraj-skej) úrovni.

Po poslednej prednáške nasledovalo valné zhromaždenie spoločnosti, kde sa preberali niektoré interné otázky týkajúceho sa najmä zmien stanov.

Téma tohtoročných archívnych dní bola nesporne viac než aktuálna. Zborník zostavený z týchto príspevkov bude určite prínosom pre všetkých. Poslúži archivárom mladšej či staršej generácie, tak isto ako aj historikom a záujemcom o najnovšie dejiny správy nielen na Slovensku, ale aj u našich susedov.

Gábor Strešňák

WORKSHOP MEDZINÁRODNÉ ŠTANDARDY A ICH APLIKÁCIA V ARCHÍVNICTVE

Nezvrtný proces globalizácie preniká stále viac aj do oblasti archívniectva. Moderné informačné technológie umožňujú bádateľovi získať neobmedzený prístup k archívnym dokumentom bez ohľadu na čas, priestor, či jeho sociálny status. Archivári sa teda stávajú akýmsi determinantom vo svete výmeny informácií obsiahnutých v archívnych dokumentoch, pretože len to, čo archivár do informačnej databázy vloží, môže domáca i zahraničná bádateľská verejnosť z pohodlia svojho domova (v ideálnom prípade) študovať. Aby aj slovenské archívniectvo bolo schopné takúto úroveň služieb poskytnúť, je nevyhnutné, aby do procesu sprístupňovania archívnych fondov integrovalo medzinárodné štandardy.

Medzinárodná rada archívov počas svojej existencie vydala pre členské krajiny v oblasti archívniectva niekoľko noriem vo forme odporúčaní. Avšak Slovenská republika do dnešného dňa neprijala žiadny štandard a disponuje iba neoficiálnym prekladom normy ISAD-G, ktorej autormi sú Jozef Hanus a Peter Draškaba.

Vzhľadom na túto skutočnosť usporiadal 17. februára 2012 MV SR – odbor archívov a Štátny archív v Bratislave v spolupráci so Slovenským národným archívom workshop nazvaný *Medzinárodné štandardy a ich aplikácia v archívniectve*.

V úvodnom príspevku Jozef Hanus (odbor archívov) predstavil relevantné medzinárodné normy pre oblasť archívniectva (ISAD(G), ISAAR(CPF), ISDF, ISDIAH, UN/CEFACT) a stručne informoval o ich obsahu. Autor podotkol, že problematike medzinárodného štandardu ISAD(G) sa venovala metodická komisia na svojom zasadnutí v júli 2010, avšak bez zásadných výsledkov. Táto téma sa opätovne otvorila na zasadnutí v decembri 2011, keď komisia prijala opatrenie, na základe ktorého sa pod vedením PhDr. Veroniky Novákovej vytvorila pracovná skupina, ktorej úlohou je pripraviť informácie o miere zhody a informačnej sýtosti archívnych pomôcok vo vzťahu k medzinárodným štandardom ISAD(G) a ISAAR(CPF).

Lenka Pavlíková (Štátny archív v Bratislave) a Monika Péková (odbor archívov) vo svojom príspevku pomenovali základné problémy (terminológia, interoperabilita informačných systémov, kompatibilita vkladáných informácií), s ktorými sa bude treba v blízkej budúcnosti popasovať, ak sa nechceme vzdať štandardizácie a opäť raz zaostať za zvyškom sveta. Autorky zároveň podrobili analýze aplikácie používané v slovenskom archívniectve (aplikácie ProArchív a AFondy) a porovnali ich so štandardami (ISAD(G), ISDIAH a ISAR(CPF)). Výsledkom analýzy je skutočnosť, že uvedené aplikácie v mnohom nekorešponujú s medzinárodnými štandardmi, ale v niekoľkých prípadoch umožňujú zápis informácií, ktoré možno v štandardoch označiť za absentujúce.

Miroslav Novak (Pokrajinsky arhiv, Maribor, Slovinsko) v príspevku *Slovinská cesta k používaniu medzinárodných štandardov* v krátkosti informoval o nariadení, platnom pre slovinské archívniectvo od roku 2006, ktoré prináša pravidlá pre opis archívnych fondov už s integrovanými medzinárodnými štandardmi. Prevažnú časť svojho príspevku autor venoval praktickým problémom, ktorým treba pri práci so štandardmi čeliť, ako napríklad: vytvorenie názvu opisovanej jednotky (fondu, fondového oddelenia, archívneho dokumentu atď.), systém tvorenia signatúry, terminologické otázky spojené s novými pojmami, ktoré štandardy prinášajú atď.

Zdenka Semlič Rajh (Pokrajinski arhiv, Maribor, Slovinsko) sa vo svojej prednáške sústredila na princípy platné v archívniectve a ich uplatňovanie v každodennej práci archivárov. Detailne priblížila históriu a vývoj provenienčného princípu a definovala základné pravidlá tvorby archívneho fondu. Zároveň zdôraznila potrebu sústavného a dôsledného rešpektovania provenienčného princípu v archívnej praxi a prezentovala príklady toho, aké problémy vznikajú pri spracovaní archívneho fondu prostredníctvom aplikáčného programového vybavenia v mariborskom archíve, ktoré rešpektuje medzinárodné štandardy, ale bez dôsledného uplatnenia spomenutého princípu.

Miroslav Kunt (Národní archiv, Praha, Česká republika) oboznámil auditórium s výskumným projektom, ktorý bol v Českej republike realizovaný za účelom prekladu štandardov, vypracovania aplikácie rešpektujúcej medzinárodný štandard ISDIAH, stanovenia východísk pre národný archívny portál a vypracovania základných pravidiel pre spracovanie archívnych dokumentov. Autor prezentoval aj pozitívne výsledky zapojenia sa do projektu INTERPI (Interoperabilita v pamäťových inštitúciách) a tiež analyzoval viaceré štandardy aplikované v českom archívnom prostredí, pričom vyslovil názor, že štandard ISAF je v tomto prostredí a s takým organizačným chaosom vo verejnej správe neaplikovateľný.

András Sipos (Mestský archív v Budapešti, Maďarsko) hovoril o úspešnej adaptácii medzinárodných štandardov v maďarskom archívniectve, ktoré už prijalo oficiálne preklady ISAD(G), ISAAR(CPF), ISDIAH aj ISDF. Autor stručne predstavil jednotný portál (www.archivalportal.hu), ako aj vlastné softvéry vyvinuté maďarskými archivármi (Registrum, E-archivum) a priblížil aj činnosť komisie pre štandardizáciu, zriadenej v roku 2011, ktorej úlohou je neustále monitorovanie a implementovanie nových trendov v oblasti štandardizácie. Záver prednášky bol venovaný národným štandardom slúžiacim na popis matrik a máp.

Podujatie, aj vzhľadom na vysokú účasť, možno označiť za úspešné a v mnohých ohľadoch podnetné. Otázke štandardizácie je však potrebné aj v ďalšom období venovať neustálu pozornosť a postupne prijať aj zásadné rozhodnutia, ktoré slovenské archívniectvo posunú v tejto problematike výrazne vpred.

Lenka Pavlíková

ODBORNÝ SEMINÁR ZÁCHRANA VZÁCNEHO ARCHÍVNEHO DOKUMENTU

Nápad zorganizovať toto podujatie vznikol spontánne na jeseň 2011 pri obhliadke postupu prác na reštaurovaní *Prehľadnej banskej mapy hlavného banského závodu bansko-štiavnickej oblasti Horná/Hlavná Biberova štôlna (Oberbieberstollen)* z roku 1641 v Slovenskom národnom archíve. Je to mimoriadne cenná mapa – najstarší dokument súboru banských máp a plánov archívneho fondu Hlavný komorskogrófsky úrad v Banskej Štiavnici, ktorý bol v roku 2007 zapísaný do Registra UNESCO Pamäť sveta. Boli na ňu zakreslené banské diela závodu Horná/Hlavná Biberova štôlna na Vindšachte

(dnes Štiavnické Bane) v čase, keď ich od Brennerovej ťažiarkej spoločnosti prevzal do svojej správy panovník. Hodnotu mapy zvyšujú aj doplnkové kresby príslušných prevádzkových objektov, technických zariadení a pracovných činností.

Mapa bola prevzatá na oddelenie ochrany archívnych dokumentov SNA ešte v roku 1990. Jej poškodenie, sčasti spôsobené aj nevhodným konzervačným zásahom na prelome 50. a 60. rokov 20. stor., však bolo také veľké a príčiny nejasné, že sa začiatok záchranných prác odsúval na čas, keď sa všetko objasní. Naša mapa trpezlivo čakala na ten deň na hornom priečinku pracovnej dielne p. Fukatschovej. Malým vyrušením bolo vyhotovenie dokumentačnej snímky jej stavu, a to okolo roku 2000. Prvým reštaurátorským zásahom bolo rozobratie celej 213 × 173 cm veľkej mapy na 28 častí, z ktorých bola zložená. Urobila to v roku 2007/8 p. Fukatschová. Vtedajší vedúci oddelenia ochrany archívnych dokumentov v SNA, Ing. Jozef Hanus, CSc., súhlasil aj s tým, aby tieto časti boli oxeroxované a bola z nich vyhotovená kópia mapy. Čiastočne dokreslená kópia bola potom predstavená na putovnej výstave Banská Štiavnica – mesto svetového dedičstva v rokoch 2008–2009.

Nová vedúca oddelenia ochrany, Ing. Alena Maková, sa rozhodla dotiahnuť proces reštaurovania tejto mapy do konca. Bolo šťastím, že s rovnakým oduševnením pristúpili k svojim úlohám aj jej spolupracovníci zo SNA, kolegovia zo Slovenskej akadémie vied a Pamiatkového úradu SR, stolári, tlačiarci a ďalší potrební odborníci a remeselníci. Keďže mnohokrát išlo o netradičné postupy, zdalo sa nám užitočné oboznámiť s nimi odbornú verejnosť i ďalších záujemcov.

Za miesto konania seminára bola zvolená Banská Štiavnica. Nerozhodol len fakt, že je to miesto „trvalého bydliska“ mapy. Zavážila tiež skutočnosť, že tam na Strednej priemyselnej škole Samuela Mikovíniho majú odbor reštaurovania papiera a niektorí jeho absolventi pôsobia aj v štátnych archívoch. Okrem toho sa ponúkala možnosť prehliadky reštaurátorského pracoviska Slovenského bankského múzea zameraného na konzerváciu a reštaurovanie papiera v Galérii Jozef Kollára. Toto pracovisko bolo realizované v rámci projektu Integrovaná ochrana európskeho kultúrneho dedičstva v správe Slovenského bankského múzea a financované cez Finančný mechanizmus Európskeho hospodárskeho priestoru a Nórskeho finančného mechanizmu.

Hlavnými organizátormi seminára sa stali Štátny ústredný bankový archív (organizačný garant Mgr. Elena Kašiarová) a Slovenský národný archív (odborný garant Ing. Alena Maková), spoluorganizátorom bolo Slovenské bankské múzeum. Dňa 12. júna sa zišlo v budove tzv. Kammerhofu 80 účastníkov zo Slovenska i Čiech, mnohí z významných reštaurátorských pracovísk i študenti odboru reštaurovania, ale aj archivári, múzejníci, verejnosť a zástupcovia rôznych úradov a médií. Všetkých v Banskej Štiavnici privítala primátorka mesta Mgr. Nadežda Babjaková. S pozdravnými príhovormi vystúpil aj riaditeľ odboru archívov Ing. Jozef Hanus, CSc., riaditeľ SNA PhDr. Radoslav Ragač, PhD. a zástupca riaditeľa Slovenského bankského múzea Ing. Peter Zorvan, PhD. Potom už začala prednášková časť.

Ing. Jozef Hanus, CSc., riaditeľ odboru archívov, predniesol príspevok *Ochrana archívnych dokumentov – jedna zo základných podmienok úspešného archívnictva*. Zdôraznil v ňom, že archívne dokumenty sú súčasťou nielen národného kultúrneho dedičstva a bohatstva, ale i celej ľudskej civilizácie. Porovnal ich celkové množstvo uložené v štátnych a iných archívoch SR s objemom poškodených dokumentov a dokumentov na problematických nosičoch. Uviedol možnosti ich ochrany a stav k tomu potrebných pra-

covísk a ich technického vybavenia. Voči tomu postavil súčasnú realitu. Napr. aj Štátny ústredný banský archív má veľkoformátový skener na digitalizáciu máp, no plánované reštaurátorské pracovisko tam nie je zriadené. Konštatoval, že digitalizácia nemôže byť „všielik“ na ochranu archívnych dokumentov a že bez konzervačnej vedy, vzdelávania a technológií v slovenskom archívnictve niet odborných riešení.

Mgr. Elena Kašiarová, riaditeľka Štátneho ústredného banského archívu, vo svojom príspevku *Vznik, obsah a osudy mapy Hornej Biberovej štôlne do roku 1990* konštatovala, že príčinou vzniku tejto mapy boli problémy so zatápaním banských diel a neochota súkromných ťažiarov podieľať sa na vysokých finančných nákladoch potrebných na odčerpávanie vody. Aby panovník neprišiel o bohaté rudné žily, rozhodol sa tento významný banský závod prevziať do svojej správy a starostlivosti. Pri tej príležitosti si dal vyhotoviť jeho mapu i so zakreslením potrebných vodočerpacích zariadení. Okrem ďalších konkrétností o tejto mape spomenula autorka aj materiály a pomôcky používané na zhotovovanie máp v banskoštiavnickej oblasti vo všeobecnosti. To zarezonovalo najmä medzi reštaurátormi prítomnými v auditóriu.

Ing. Alena Maková, vedúca oddelenia ochrany archívnych dokumentov SNA, vo svojom príspevku *Osud mapy pred reštaurovaním, stav pred reštaurovaním a reštaurátorský prieskum, príprava na reštaurovanie* podrobne vykreslila jednotlivé etapy a spôsoby záchranných prác vykonaných na tejto mape približne od roku 1959 až po súčasnosť. Zaoberala sa aj objasnením následkov použitých prostriedkov v minulosti a vybranými materiálmi pre posledný reštaurátorský proces, ktorý prebiehal pod jej vedením od mája 2011 do júna 2012. Uviedla tam napríklad, že k rozpadu ručného papiera výrazne prispela povrchová úprava papiera lakom Betur. Preto zdôraznila, že nemožno používať „konzervačné“ prípravky bez znalostí ich vlastností a predchádzajúceho testovania najmä procesom umelého starnutia. Ing. Jana Želinská, PhD., vedúca Chemicko-technologického oddelenia Pamiatkového úradu SR, vystúpila s príspevkom *Využitie SEM EDS analýzy pri výskume materiálového zloženia mapy*. Potom, čo priblížila oblasti materiálového výskumu CHTO a predstavila prístroje používané pri analýzach, pristúpila k predstaveniu konkrétnych výsledkov analýz vzoriek materiálu odobratého z tejto mapy. Išlo o vzorky laku a stmavnutých flakov, železozalového, modrého a hnedého atramentu, zeleného lavírovania a staršieho i nového plátna. Pri každom druhu materiálu uviedla a ukázala miesto odberu vzorky, tabuľky podmienok meraní a výsledkov analýzy i graf. Témou príspevku RNDr. Miroslava Haina, PhD. z Ústavu merania SAV bola *Infračervená reflektografia a ultrafialová fluorescencia*. Tieto metódy použil na zviditeľnenie degradovaných kresieb a textov reštaurovanej mapy a odlišenie tých miest, ktoré boli v minulosti retušované. V prvej časti svojho vystúpenia vysvetlil účel, použitie a princípy týchto metód. Spestril to ukázkami výsledkov ich aplikácie na rôznych umeleckých predmetoch a starých písomných dokumentoch (vrátane jedného voľným okom celkom nečitateľného latinského textu z polovice 17. stor. zo ŠÚBA). Až potom prešiel k ústnemu i obrazovému predstaveniu výsledkov použitia UV fluorescencie a IČ reflektografie na tejto mape. Roman Zelený, reštaurátor SNA, tiež slovom i obrazom priblížil pracovný postup pri plnení jeho úlohy, ktorou bolo doliatie chýbajúcej hmoty papiera a jeho spevnenie. Uviedol východiská, zámery, použité suroviny a pracovné prostriedky pri miešaní papieroviny, dolievaní jednotlivých listov a vkladaní oddelených častíc na tie správne miesta i odvodňovaní a dosušovaní postupne doliatych 28 ks listov/častí mapy. Mgr. art. Zuzana Maděřičová, reštaurátorka SNA, v svojom príspev-

ku *Príprava plátna, lepenie, napínanie na podráam, retuš* hovorila o výbere a príprave vhodného odtieňa farby pre nafarbenie plátna, jeho sušení a vytiahnutí, ako aj zostavení 28 častí mapy a ich prilepení na plátno. Ďalším krokom bolo napnutie na podráam a nashpendlenie na hlavný ráam. Špeciálny ráam z vysušenej borovice so stredovou výstuhou vyrobili podľa návrhu reštaurátorov SNA v stolárskej firme Dreveko v Bratislave. Časti mapy doliate papierovinou po napnutí na dosku autorka ešte retušovala farbičkami. Vzhľadom na nutnosť prezentácie tejto vzácnkej mapy na výstavách archívnych dokumentov a pri iných príležitostiach, ale zároveň aj potrebu jej zvýšenej ochrany bolo rozhodnuté vyhotoviť súčasne jej digitálnu kópiu. Na tomto diele vykonali najväčší kus práce p. Peter Pekár a Mgr. art. Zuzana Maděřičová a odprezentovali ju aj na seminári. Peter Pekár v spoločnom príspevku *Výroba digitálnej kópie mapy* rozviedol kroky, ktoré postupne viedli od nasnímania originálu za pomoci stolného skenera Epson, cez digitálne úpravy jednotlivých častí a ich posunutie na zvýraznenie kresby, následnú úpravu a farebné a tonálne doladenie až po prípravu na tlač a tlač samotnú. Zuzana Maděřičová predviedla digitálne „reštaurovanie“ obrazu pre tvorbu kópie v samostatnej časti príspevku. Doložila ho obrázkami detailov i celých častí pred reštaurovaním mapy, v UV luminsencii, pred zvýraznením kresby a aj po jej zvýraznení. Takto pripravená kópia mapy bola vytlačená v originálnej veľkosti na pigmentovej veľkoplošnej tlačiarne firmy Double p, spol. s r.o. v Bratislave. Prepravu originálu mapy i jej kópie natiiahnutých na drevených ráamoch a obalených špeciálnymi ochrannými plátennými návllekmi, zabezpečilo Ministerstvo vnútra SR, sekcia ekonomiky, oddelenie prepravy OMTZ. A tak mali účastníci seminára jedinečnú možnosť porovnať si na sprievodnej výstavke zreštaurovaný originál a digitálne vylepšenú fotokópiu mapy s upravenou xerokópiou z roku 2008 a fotodokumentáciou poškodenia mapy po prevzatí do SNA v roku 1990. Zaujímavé a podnetné boli aj diskusné príspevky, čo priviedlo hlavných organizátorov k zámeru pokúsiť sa vydať samostatný zborník prednášok z tohto vydareného podujatia, ktoré ukončila prehliadka spomínanej reštaurátorskej dielne Slovenského banského múzea.

Elena Kašiarová

VÝSTAVA OD ŠPITÁLA K NEMOCNICI

Úroveň zdravotnej starostlivosti je témou, ktorá je aktuálna v každom čase. Z tohto dôvodu sa Slovenský národný archív v máji 2012 rozhodol vo svojich priestoroch pripraviť výstavu s názvom *Od špitála k nemocnici*, ktorá ponúka určitý, aj keď nie úplný, pohľad na vývoj zdravotníctva od 17. storočia do obdobia nedávnej minulosti. V rámci výstavy je priestor venovaný zdravotníckemu personálu – lekárom, zdravotným sestram, pôrodným babiciam, či obhliadačom mŕtvol. Návštevníci si môžu prezrieť okrem iného diplom doktora všeobecného lekárstva, ktorý udelila Imrichovi z Valče Jozefínska lekárska akadémia vo Viedni v roku 1865, ako aj inštrukciu pre pôrodné babice, upravujúcu ich povinnosti z roku 1770, napísanú v českom jazyku. Poznatky z oblasti medicíny, ale

aj ľudového liečiteľstva boli zaznamenávané do lekárskejších kníh a receptárov. Niekoľko z nich ukrývajú aj archívne fondy Slovenského národného archívu. Jednými z najstarších sú lekárska kniha písaná piatimi jezuitmi, ktorí pôsobili ako misionári v Hornom Hronzokove v rokoch 1676–1750 a lekárska kniha písaná Jánom Gotfriedom Schaffhindtom z roku 1685, ktoré možno taktiež obdivovať na spomínanej výstave.

K ďalším odborníkmi, ktorí sa starali o ľudské zdravie, patrili nepochybne lekárnici. Ich profesiu reprezentujú účty z rôznych lekární na Slovensku, ako je napr. účet z lekárne v Zlatých Moravciach pre člena rodiny Kostoláni z roku 1804. Zaujímavým exponátom z tejto oblasti je aj tlačený cenník liekov z lekárne v Topoľčanoch z roku 1877, ktorý nám prezrádza, aká bola hodnota liekov v minulosti. Lekárnici si o výdaji liekov zo svojich lekární viedli podrobné záznamy, ktoré zachytávajú lekárnické knihy, jedna z nich sa nachádza aj na tejto výstave – pochádza z roku 1770 a bola vyhotovená pre grófkú Pálfiovú.

Ľudí počas ich života trápili rôzne ochorenia, často postihujúce nielen jednotlivcov a rodiny, ale celé dediny, mestá, feudálne panstvá i stolice. Epidémie moru, cholery, šarlachu, týfusu alebo kiahní si vyžiadali veľké straty na životoch, o ich priebehu, ako aj o prostriedkoch na zamedzenie ich šírenia sa nám zachovali početné historické pramene. Môžeme spomenúť výkaz o výskyte cholery na cisárskom panstve Holič v roku 1831, či recept proti nej z tohto istého roku, ktorý obsahuje zaručené rady ako predchádzať tejto nákaze. Hlavne od 19. storočia začali úrady, mestá a rôzne inštitúcie vydávať tlačené obežníky a nariadenia o postupe pri epidemických ochoreniach, ako príklady týchto typov dokumentov slúžia *Opatrenia proti cholere z roku 1866* vydané magistrátom mesta Revúca alebo „*Lahkozrozumiteľné poučenie o štepeni osipok (kiahni, sipanic) pre predstavených obce, kňazov a rodičov od Štefana Hornera*“ z roku 1853, vytlačené tlačiarňou v Jágrí. V roku 1925 Expozitúra ministerstva verejného zdravotníctva a telesnej výchovy zasa vydala *Poučenie o priebehu a šírení brušného týfusu* a roku 1947 dokonca Povereníctvo zdravotníctva informovalo obyvateľov o výskyte malárie v Petržalke.

Ďalšia časť výstavy je venovaná nemocniciam v rôznych kútoch Slovenska. Na fotografiách z polovice 20. storočia sú zachytené priestory pätnástich slovenských nemocníc od Trnavy po Michalovce. Návštevník môže porovnať, aké zmeny nastali vo vybavení a zariadení operačných sál či nemocničných izieb za posledných približne 60 rokov. Bratislavčania majú možnosť obdivovať projektovú dokumentáciu k stavbe a dostavbe budov pôrodnice na Zochovej ulici z rokov 1883 a 1926.

Informácie a vedomosti sú pre človeka mimoriadne cenné, na jednej strane mu pomáhajú skvalitniť jeho život a dosiahnuť pokrok, na druhej strane mu môžu pomôcť vyvarovať sa následkov nesprávneho konania. Preto sa v spoločnosti kladie veľký dôraz na osvetu, čo samozrejme platí aj v oblasti medicíny a zdravotnej starostlivosti. Propagačné a osvetové tlače a rôzne letáky z 19. a 20. storočia, upozorňujúce na to, ako zabrániť šíreniu žltacky či o dôležitosti umývania si rúk, preto nechýbajú ani na výstave v Slovenskom národnom archíve. Spomedzi nich je zaujímavý plagát v nemeckom jazyku z druhej polovice 19. storočia, ktorý obsahuje rady o spôsoboch, ako postupovať v prípade uhryznutia psom, popálenia sa, mdlôb alebo krvácania z nosa.

Na záver ešte pripomenieme stále aktuálne prehrešky proti zdraviu, ktoré nám pripomína jedna z propagačných tlačí. Podľa nej existuje nasledovných sedem hriechov proti zdraviu: *alkoholizmus – fajčenie – nedostatok lásky – zlé stravovanie – hltanie piluliek – chladné ľudské vzťahy – nedostatok pohybu. Majte ich na pamäti!*

Archívne dokumenty na výstave dopĺňajú trojrozmerné predmety zapožíčané z Mestského múzea v Senci a zo súkromných zbierok. Výstava bola návštevníkom prístupná do konca novembra 2012.

Ivana Fialová

KONFERENCIA TRANSFORMÁCIA STREDOEURÓPSKÝCH MIEST V HISTORICKOM VÝVOJI – KOŠICE, OPAVA, MIŠKOLC, KRAKOV (OD STREDOVEKU DO KONCA 18. STOROČIA)

Európa je síce predelená hranicami krajín, ale jednotlivé mestá a menšie regióny boli spolu previazané spôsobom, ktorý prekračoval politické hranice. Tento spôsob prepojenia si pre minulosť málo uvedomujeme. Naše regióny uzatvárame do politických hraníc a pritom je pre ne typický vzájomný otvorený pohyb hospodárskych, sociálnych či kultúrnych prúdov. Niekedy je osobitosťou iba pre dané mesto či región, inokedy zase spoločnou tendenciou vývoja viacerých sídel. S týmto fenoménom sa stretávame aj v prípade vyšehradského regiónu. Dnes sa síce chápe ako oblasť štyroch štátov stredovýchodnej Európy (Slovensko, Česká republika, Maďarsko, Poľsko), ale aj tá pozostáva z menších regiónov a ich miest. Vývoj, tendencie a zmeny v týchto mestách sledovala medzinárodná konferencia *Transformácia stredoeurópskych miest v historickom vývoji – Košice, Opava, Miškolc, Krakov (od stredoveku do konca 18. storočia)*. Podujatie hostila Univerzita Pavla Jozefa Šafárika (UPJŠ) v Košiciach v dňoch 28. – 29. júna 2012 vo svojej Historickej aule.

Reprezentantmi skúmaných miest boli Košice, Opava, Miškolc a Krakov ako významné mestá svojho regiónu a štátu. Konferencia bola súčasťou rovnomenného projektu univerzít z daných miest (UPJŠ v Košiciach, Sliezska univerzita v Opave, Jagelonská univerzita v Krakove, Univerzita v Miškolci, Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach), ktorý podporil Medzinárodný vyšehradský fond. Hlavným cieľom konferencie bolo poukázať na spoločné a rozdielne tendencie vo vývoji miest v rovnakom časovom období, na odlišnom území a v rozdielnych štátnych útvaroch. Na základe toho bolo rokovanie konferencie rozdelené na štyri tematické okruhy, resp. hľadiská skúmania: 1) mestská samospráva a iné významné inštitúcie so sídlom v meste; 2) etnické, demografické a stavebné premeny mesta; 3) mestské elity; 4) mestský život – voľný čas, práca a náboženstvo. Prednášajúcimi boli najmä odborníci na projekte participujúcich vysokých škôl, ale taktiež aj z iných univerzít a akademických ústavov. Príspevky boli rozdelené okrem uvedených tematických okruhov do jednotlivých menších blokov, ktoré uzatvárala diskusia. Podmienkou referátu bola elektronická prezentácia v angličtine, čo podujatie zatriktívnilo a pomáhalo prekonať prípadné jazykové bariéry.

Konferenciu za prítomnosti zástupcov zúčastnených univerzít otvoril Štefan Šutaj, vedúci hostiteľskej Katedry histórie Filozofickej fakulty UPJŠ. Vzápätí konferencia pokračovala prvým rokovacím blokom, ktorý odštartoval prvý tematický okruh o mestskej samospráve a významných inštitúciách mesta. Tento okruh bol príspevkovo najpočetnej-

ší a rozdelený na tri bloky. Trval do skorého poobedia. Hlavnými témami boli vzťahy mesta a panovníkov (Andrej Marzec, Ferdinand Uličný), vzťahy miest s inými mestami (Mária Fedorčáková, Rudolf Žáček), mestská správa Miškolca (Péter Tóth, Éva Gyulai), otázky vzdelávacích inštitúcií a príchodu mendikantov (Tomasz Graff, Wiktor Szymborski, Katarína Nádaská), problematika židovskej komunity v Krakove (Anna Jakimyszyn, Adam Kaźmierczyk).

Popoludňajší program prvého dňa pozostával z ďalších dvoch tematických celkov. V jednom bloku odzneli príspevky z oblasti etnických, demografických a stavebných premien miest. Nosným objektom skúmania tu boli vzťahy urbanizmu a architektúry (Marek Walczak, Viktor Pohanka, Lidia Korczak) a etnická situácia slovenských stredovekých miest (Miloš Marek, príspevok nakoniec prednesený v druhom dni). Záverečný blok sa venoval mestským elitám. Konkrétne sa bádatelia sústredili na bratstvo košických obchodníkov (Miroslava Slezáková), rodinnú politiku opavských mešťanov (Irena Korbelářová) a elitu Miškolca za tureckej éry (Éva Gyulai).

Záverečné body programu prvého konferenčného dňa ešte patrili stretnutiu projektového tímu Vyšehradského fondu a spoločnej večeri pre všetkých referentov.

Druhý deň konferencie mapoval mestský život z rôznych pohľadov. Dôležitou súčasťou života mešťanov boli náboženské otázky (Peter Fedorčák, Jaromír Olšovský) a odrazom každodennosti mešťanov zase testamentárne odkazy (Bernadeta Fabová, Marcin Gadocha). Posledné príspevky sa venovali stredovekej Opave (Petr Chlebec, Martin Čápský) a významným košickým pedagógom 15.–18. storočia (Jana Mešterová). Záverečné slovo patrilo opäť Štefanovi Šutajovi, ktorý ocenil vzájomnú spoluprácu a poďakoval sa zúčastneným.

Konferencia ukázala, že hoci ide o rôzne mestá v rôznych štátoch, spoločné témy sa veľmi prirodzene prelínajú a vzájomná komparácia prináša zaujímavé poznatky. Z mnohých podnetov spomenieme, že predmetom diskusií boli aj terminologické otázky. Odhliadnuc od známeho faktu, že v historiografiách sú niektoré termíny zastarané alebo nesprávne, pri pohľade z viacerých historiografií silno vystupuje viac či menej rôzny dejinný kontext, ktorý precizuje výpovednú hodnotu daného pojmu.

Momenty odborných diskusií striedali osobné rozhovory, čo je vítanou súčasťou podobných podujatí. Príjemnú atmosféru umocňovala zvládnutá organizácia. Výstupom z konferencie bude spoločný zborník. Pri širokej téme, akú riešila sledovaná konferencia, sa síce ukazujú ďalšie priestory na komparáciu a hlbší výskum, ale základný cieľ organizátorov možno považovať za naplnený. Môže tak byť povzbudením do ďalšej práce.

Katarína Nádaská

DEŇ OTVORENÝCH DVERÍ V ŠTÁTNO M ARCHÍVE V LEVOČI

V novembri roku 2007 svetová organizácia archívov (Medzinárodná rada archívov) rozhodla o vyhlásení Medzinárodného dňa archívov. Pripadol na 9. jún, čím si archivári na celom svete každoročne môžu pripomínať deň, keď pod záštitou organizácie UNESCO vznikla v roku 1948 ich vrcholná inštitúcia. Okolo 9. júna sa teda snažia aj

hod. Samotná prehliadka začínala v známom Thurzovom dome (Námestie Majstra Pavla 7), vo výstavnej miestnosti, ktorá nám bežne slúži aj pre prijímanie exkurzií. Tu si návštevníci vypočuli základnú informáciu o archíve, jeho mieste v sieti štátnych archívov a všeobecne o práci archívárov. Do knihy návštev sa mohli zapísať klasickým husím brkom. V tomto objekte návštevníci mali možnosť prezrieť si ešte pracovne vedenia archívu a pripravenú výstavku erbových listín zo 16. – 19. storočia so sprievodným slovom riaditeľa archívu. Najstarší zachovaný armáles v archíve z roku 1418 pre rodinu Čakan (Chakan) kvôli jeho ochrane však nemohol byť vystavený. Návštevníkov zaujali najmä krásne zdobené renesančné erbové listiny zo 16. – 17. storočia, ktoré patrili prešovskému humanistovi Jánovi Belsiovi (1557), Marekovi Horvát-Stančičovi zo Strážok (1558), Valentínovi Parschtovi z Moravy (1588), či Mikulášovi Hainovi, otcovi známeho levočského kronikára Gašpara Haina (1652). Levočania si so záujmom pozreli obnovenú erbovú listinu pre mesto vydanú 12. 8. 1550 uhorským kráľom Ferdinandom I. Habsburským po veľkom požiari Levoče. Obsahom i vonkajšími znakmi (najmä honosným kovovým puzdrom) zaujala listina z roku 1778, ktorou Mária Terézia udelila Provincii XVI spišských miest nový organizačný štatút, erb a pečať.

Prehliadka pokračovala v ďalších dvoch objektoch archívu na Námestí Majstra Pavla č. 60 (tzv. malý župný dom) a č. 61. Najskôr návštevníkov privítali v reštaurátorskom ateliéri, ktorý funguje od roku 2004. Neslúži len potrebám levočského archívu a jeho pobočiek, ale všetkým štátnym archívom na východnom Slovensku. Reštaurátori-konzervátori stručne vysvetlili rôzne postupy reštaurovania, ukázali zreštaurované dokumenty (knihy a listiny-armálesy) a k nim prislúchajúcu dokumentáciu, podľa ktorej bolo možné porovnať stav pred a po reštaurovaní. Veľkú pozornosť vzbudila ukážka výroby papieroviny a pergamentu. Reštaurátori sa nevyhli ani zdanlivo úsmevnej otázke školákov, či kvôli výrobe pergamentu pripravujú o život jahniatka a kozliatka... Knihárska dielňa sa prezentovala ukážkami väzby kníh, novín a časopisov. Kníhviazač zaujal hostí praktickým osadzovaním písma na obaly.

Po prehliadke časti archívnych depotov prešli návštevníci do priestorov študovne, kde bola pripravená výstavka cca 30 historických máp, ktoré sme vybrali z evidovaných vyše 13 000 máp a plánov v archíve. K najstarším vystaveným mapám patrili Reinerova mapa Českého kráľovstva z roku 1720 a mapa Spišskej stolice od Pavla Kraya z roku 1723, vydaná v Notíciách Mateja Bela. Farebnosťou zaujali kolorované mapy exotických krajín z 18. resp. 19. storočia. Na výstavke boli prezentované mapy vydané tlačou, ale aj rukopisné mapy, napr. administratívna mapa Spišskej župy, s vyznačením Provincie XVI spišských miest od geometra Andreja Marka z roku 1802, banské mapy a iné zaujímavé mapy z oblasti Spiša.

Pobočka archívu sa snažila zaujať hlavne školskú mládež. Deti využili svoje doterajšie vedomosti pri hľadaní erbov spišských miest a obcí, ktoré následne umiestňovali na mapu Spiša vydanú v roku 1880. Problémy im nerobili ani maďarské názvy obcí a vcelku sa im darilo aj pri popisovaní jednotlivých erbov.

Archív navštívilo 13 tried žiakov základných a stredných škôl. Prišli aj dospelí z Levoče a okolia, tiež členovia Spišského dejepisného spolku z iných miest. Istým prekvapením bola návšteva 4-člennej mladej rodiny Csákyovcov z Viedne, potomkov Adorjána Csákyho. Oproti minulému roku (130 hostí) sme zaznamenali značný nárast návštevníkov. Prijali sme celkom 295 hostí z radov dospelých i mládeže, vrátane dvoch študentov z Poľska a Švédska.

Propagácii Dňa otvorených dverí v levočskom archíve prispeli aj návštevy štábov masmédií – Slovenskej televízie, Televízie Markíza a Levočskej mestskej televízie.

Pri bilancovaní výsledkov celého dňa nás potešil zvýšený záujem verejnosti o prácu archívárov i dokumenty archívu. Vzbudenie záujmu o archívy však možno považovať vo všeobecnosti len za prvý, ale ľahší krok k naplneniu zmyslu Medzinárodného dňa archívov. Ďalším krokom by mohla byť informácia o reálnom stave slovenských archívov i úskaliach ochrany obrovského kultúrneho bohatstva, ktoré opatrujú. Tu bude potrebné formu prezentácie i taktiku vo vzťahu k verejnosti veľmi premyslieť, aby bola pre archívy efektívna, nie kontraproduktívna.

Na záver už len dodávame, že samotní archívári vedia, aké hodnoty k dejinám Slovenska spravujú, ako ich treba ochraňovať aj ako ich sprístupňovať. No nestačí to len vedieť. Je potrebné presvedčiť spoločnosť, že k tomu je potrebné vytvoriť i konkrétne finančné, priestorové, materiálové a personálne podmienky, aby sa do budúcnosti dôstojným spôsobom mohlo zachovať kultúrne dedičstvo Slovákov.

Agnesa Žifčáková

WORKSHOP RAKÚSKE ARCHÍVY V EURÓPE

Na základe aktivít Medzinárodného centra pre archívny výskum (International Centre for Archival Research (ICARUS)) sa na pôde Rakúskeho štátneho archívu vo Viedni v dňoch 17. až 19. októbra 2012 uskutočnil workshop pod názvom *Rakúske archívy v Európe*. Organizátormi stretnutia boli Rakúsky štátny archív, Ministerstvo vnútra SR, Dolnorakúsky krajský archív a organizácia ICARUS. Cieľom pracovného stretnutia bolo bližšie nazrieť na medzinárodnú spoluprácu rakúskych archívov v troch projektoch Európskej únie, do ktorých sú zapojené. Ťažiskom bolo najmä zhodnotiť súčasné výsledky a ďalšiu perspektívu uplatnenia rakúskych archívov v medzinárodnej archívárskej obci. V jednom z týchto projektov je partnerom Rakúsko aj Slovensko.

Slovenskú stranu v projekte zastrešuje Ministerstvo vnútra SR. Konkrétne z pracovísk ide o Štátny archív v Bratislave a Archív hlavného mesta SR Bratislavy v projekte Crossborder Archives – CrArc (crossborderarchives.eu).¹ Podtitulom projektu je heslo Pamäť bez hraníc. Zámerom je poskytnúť neobmedzený prístup k archívnym dokumentom slovenského a rakúskeho pohraničia. Archívy na jednej a druhej strane sa podujali zdigitalizovať a virtuálne sprístupniť archívne dokumenty, ktoré majú súvis so susediacou krajinou alebo pohraničným územím. Výsledkom má byť spoločná databáza dokumentov s 800 000 zázbermi. V rámci stretnutia sa prvý deň a dopoludnie druhého dňa venovali príspevkom a diskusiám s témou slovensko-rakúskej spolupráce.

Prvý deň stretnutia 17. 10. 2012 sa začal registráciou účastníkov v skorých poobedných hodinách. Následné rokovanie otvorili pozdravné príhovory riaditeľa Rakúskeho štátneho archívu Wolfganga Maderthana, po ňom prezidenta ICARUS-u Thomasa

¹ Pozri bližšie: DONOVALOVÁ, Z. – KERESZTES, V. – ZACHAROVÁ, M.: Konečne sa o digitalizácii len nehovori... In: *Fórum archívárov*, 2012, č. 3, s. 10–12.

Aignera a Moniky Pékovej z odboru archívov Ministerstva vnútra SR. Spoločným menovateľom predslovov bol apel na vzájomné priblíženie a spoluprácu, ktorá nemá ostať iba na formálnej úrovni. Auditórium stretnutia tvorili pracovníci slovenských (prevažne bratislavských) a rakúskych (prevažne viedenských a dolnorakúskych) archívov, ktoré sa na spoločnom projekte podieľajú. Rokovacím jazykom bola angličtina a nemčina. Dvojdňový program bol rozdelený na tematické celky.

Úvodné príspevky zamerali svoju pozornosť na organizačné a legislatívne otázky hlavných zúčastnených partnerov. Prvý príspevok *Projekt CrArc ako hybná sila zvýšenej spolupráce medzi slovenskými a rakúskymi archívmi* odznel v podaní dvoch prednášateľiek. Genia Ortis, z Programu cezhraničnej spolupráce Slovenská republika – Rakúsko 2007–2013, predstavila možnosti a využitie ich programu v konkrétnych oblastiach sociálneho, kultúrneho a hospodárskeho života v pohraničnom regióne. Nadviazala na ňu Corrina Ziegler z ICARUS-u. Odprezentovala projekt Crossborder Archives – CrArc, Memory without borders z pohľadu zúčastnených archívov. Informovala o postupe prác a výslednom produkte virtuálneho sprístupnenia dokumentov. Slova sa potom ujala Monika Péková z Ministerstva vnútra SR s príspevkom *Archívnictvo na Slovensku – legislatíva, organizácia a služby verejnosti* v zastúpení za Jozefa Hanusa. Oboznámila s organizačnou štruktúrou archívov a najmä digitalizačnými projektmi, ktoré sú aktuálne rozbehnuté. Podobným spôsobom podrobne priblížil situáciu v Rakúsku predseda rakúskych archívárov Josef Riegler z Krajinského archívu Štajersko v príspevku *Rakúske archívnictvo*.

Po prestávke stretnutie pokračovalo blokom o jednotlivých archívoch v pohraničnom regióne. Riaditeľ Slovenského národného archívu Radoslav Ragač v referáte *História a súčasnosť Slovenského národného archívu* informoval o aktuálnych úlohách archívu a prehľade jeho činnosti. Christoph Tepperberg z Rakúskeho štátneho archívu vystúpil s príspevkom *Rakúsky štátny archív – jeho význam pre medziregionálny výskum*. Oboznámil s fungovaním archívu, jeho službami a s podmienkami na výskum pohraničnej oblasti. Na tému *Dolnorakúsky krajinský archív* upriamil pozornosť jeho riaditeľ Wilibald Rosner. Predstavil dejiny, štruktúru, fondy a aktuálne rozpracované projekty archívu. Po ďalšej pauze blok pokračoval prezentáciou Lenky Pavlíkovej zo Štátneho archívu v Bratislave. V príspevku *Štátny archív v Bratislave – minulosť, súčasnosť a budúcnosť* sa venovala základnému predstaveniu archívu, služieb verejnosti a fondov, taktiež digitalizačným úlohám. Riaditeľka Mestského a krajinského archívu vo Viedni Brigitte Rigele v referáte *Mestský a krajinský archív vo Viedni* podala podrobný a vyčerpávajúci prehľad o novom sídle archívu, jeho štruktúre, zamestnancoch, fondoch a návštevníkoch. Nasledoval príspevok *Archív hlavného mesta Slovenskej republiky Bratislavy v čase a priestore* v podaní pracovníčky archívu Silvie Némethovej. Oboznámila s dejinami i súčasnosťou archívu s tým, že okrem archívnych fondov a aktuálnych úloh archívu upozornila aj na trisťnú priestorovú situáciu, ktorej musia čeliť. Týmto príspevkom sa oficiálna časť rokovania prvého dňa ukončila. Zúčastnení sa potom presunuli na recepciu vo foyer archívu.

Druhý rokovací deň, 18. 10. 2012, sa niesol v duchu myšlienky spoločné pramene – spoločná história. V prvom bloku slovenské archívy oboznamovali s dokumentmi so vzťahom k rakúskemu územiu. Tina Sámelová z Archívu hlavného mesta Slovenskej republiky Bratislavy predstavila z fondov ich archívu príspevok *Osud rakúskej rodiny Wimmer*. Prezentáciou *Rakúsko v archívnych dokumentoch Štátneho archívu v Bratislave* Zlatica Výrostová z uvedeného archívu oboznámila zúčastnených o relevantných

fondoach a jednotlivinách k rakúskej téme. Podobne sa Katarína Nádaská zo Slovenského národného archívu venovala austriakálnym dokumentom v referáte *Rakúsko v archívnych dokumentoch Slovenského národného archívu*. Po krátkej prestávke sa vice versa rakúski kolegovia venovali archívnym dokumentom so vzťahom k Slovensku. Karl Heinz z ICARUS-u predstavil vlastný výskum v príspevku *Rodina Wienerwelten – cezhraničné aktivity medzi Moravou a Dunajom*. Dieter Lautner z Rakúskeho štátneho archívu na základe elektronickej databázy spracoval referát *Archívne dokumenty týkajúce sa Slovenska v Archíve Rakúskej republiky*. Na záver sa Wilibald Rosner a Gertrude Langer-Ostrawsky z Dolnorakúskeho krajinského archívu vo svojich príspevkoch venovali téme *Slovensko-rakúske pohraničie: vybrané archívne dokumenty Dolnorakúskeho krajinského archívu*.

Po doznení prednášok nasledoval obed a po ňom na slovenských účastníkov čakali zaujímavé exkurzie v Mestskom a krajinskom archíve vo Viedni a v Rakúskom štátnom archíve. Tie sa ukončili v podvečerných hodinách, kedy nasledoval aj návrat na Slovensko. Paralelne pre rakúsku stranu program stretnutia pokračoval do nasledujúceho dňa workshopom o ďalších ich európskych projektoch, do ktorých sú zapojení.

Možno zhrnúť, že hlavnou spoločnou úlohou, o ktorej sa zmieňovala väčšina referujúcich bola potreba digitalizácie, čo je aj jedným zo znakov moderného archívu. Z príspevkov sa ukázalo, že Slovensko bojuje s niektorými materiálnymi a priestorovými problémami, ktoré rakúski kolegovia v tejto miere riešiť nemusia. Taktiež sa dalo vybrať, že slovenské archívnictvo akosi automaticky inklinuje k identifikácii archívnej práce s prácou historického bádania, kým rakúski kolegovia vnímajú rovnocenne aj jej metodologicko-teoretický rozmer. Diskusie sa zameriavali zväčša na detailnejšie informácie o tom-ktorom archíve a na program digitalizácie.

Veríme, že stretnutím oboch zúčastnených strán došlo k výmene informácií a bližšiemu spoznaniu sa. Spoločná slovensko-rakúska historická identita sa aj prostredníctvom archívnych materiálov javí ako opodstatnený motor, ktorý spustené aktivity môže poháňať len dopredu.

Katarína Nádaská

VEDECKÁ KONFERENCIA ERBOVÉ LISTINY. PATENTS OF ARMS II

Oživený záujem o problematiku erbových listín (armálesov) na Slovensku v posledných rokoch do istej miery kompenzuje skutočnosť, že doposiaľ sme tento historický prameň a výnimočný archívny dokument nielen málo spoznávali, ale – ešte stále – aj málo využili. Možnosti využívania nobilitačných spisov a erbových listín sú ešte stále nevyčerpané a ponúkajú na spracovanie stále mnoho nových tém. Prehĺbiť naše poznatky o erbových listinách a ich historickom využití bolo cieľom vedeckej konferencie, ktorú v dňoch 23. – 24. októbra 2012 usporiadala v Martine Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť (SGHS), Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav a Slovenský národný archív s názvom *Erbové listiny. Patents of arms II*. Rokovacia sála Slovenskej národnej knižnice poskytla zodpovedajúce zázemie všetkým zúčastneným.

Zorganizovanie konferencie bolo inšpirované vydareným seminárom rovnomenného názvu, ktorý Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť v Martine usporiadala v roku 2005 (z konferencie vyšiel aj zborník). Už táto úspešná konferencia naznačila nové možnosti štúdia erbových listín, ich historického využitia i celého nobilitačného procesu a rozšírila ich o ďalšie metodické podnety týkajúce sa skúmania tohto atraktívneho prameňa. Potrebu prehĺbenia našich poznatkov o erbových listinách vyvolal aj projekt súpisu slovacikálnych erbových listín, mapujúci všetky zachované erbové listiny (v origináloch i odpisoch) na území Slovenska (projekt je tesne pred ukončením).

Medzinárodnú účasť zabezpečili konferencii historici a archivári z odborných pracovísk z Čiech, Poľska a Maďarska. V priebehu dvoch dní zaznelo celkom 13 referátov. Kvalitu podujatia neovplyvnil ani fakt, že štyria prednášajúci ospravedlnili svoju účasť. Podujatie otvoril tajomník spoločnosti SGHS Milan Šišmiš a predseda spoločnosti Radoslav Ragač, ktorému patril aj vstupný príspevok o historickom využití erbových listín. Zdôraznil stále ešte slabé využitie informačnej hodnoty tohto prameňa a upozornil na málo preskúmané témy súvisiace s ním (problematika miniatúr, žiadostí o vydanie erbových listín a pod.). V ďalších príspevkoch sa Vladimír Rábik venoval erbovým listinám pre mestá a mestečká v stredoveku. Jana Bartová predstavila hudobno-kultúrne súvislosti niektorých erbových listín a upozornila na historické využitie erbových listín (aj) v oblasti dejín hudby. V mnohom inšpirujúce boli príspevky českých a moravských kolegov. Zbyněk Žouželka analyzoval prameň tzv. salbuchov, ktoré vznikli na prelome 18. a 19. storočia v spojenej dvorskej kancelárii a ich cieľom bola evidencia privilégií týkajúcich sa českých zemí. Obsahujú odpisy erbových a inkolátnych listín, panovníckych privilégií a iných dokumentov pre fyzické a právnické osoby (mestá, cechy). Jan Županič sa venoval mimoriadnej zaujímavej problematike renobilitačných listín a renobilitáciám, pričom poukázal na skutočnosť, že mnohí sa snažili o „znovuobnovenie“ svojho šľachtictva podvodným spôsobom. Možnosti komparácie s poľskými prameňmi priniesli príspevky Ewy Bojarunicovej. Na základe analýzy obsahu upozornila na genealogické súvislosti erbových listín vydaných pre mešťanov Gdanska poľskými kráľmi Kazimírom Jagielonským a Alexandrom a Žigmundom Starým a Slawomira Gorzyńského, ktorý predstavil proces nadobúdania aristokratického titulov poľskou šľachtou v Haliči. Vo svojom príspevku predstavil aj dokumenty spojené s týmto procesom. Peter Keresteš upozornil na dodnes málo skúmanú problematiku sfaľšovaných erbových listín. Naznačil, že medzi najzaujímavejšie časti ich skúmania patrí sledovanie osudov samotných faľšovateľov, skúmanie a vypátranie príčin a motívov takéhoto ich konania smerujúceho k vyhotoveniu sfaľšovanej erbovej listiny, ale aj dôsledky či celková úspešnosť ich konania. Leon Sokolovský doplnil nové poznatky o armálesoch Trenčianskej a Turčianskej stolice, ktoré boli v čase písania jeho monografie o stoličných pečatiach a erbových listinách nezvestné. Hoci turčiansky armáles sa podarilo objaviť, armáles Trenčianskej stolice je dodnes nezvestný. Situáciu aspoň čiastočne zachránilo náhodné objavenie jeho farebnej xerokópie. Posledný blok príspevkov sa venoval problematike súpisov erbových listín. Anton Avar z Maďarského národného (krajinského) archívu predstavil zaujímavý a inšpiratívny projekt digitalizácie (originálov) erbových listín v tomto archíve, ktorý je voľne prístupný na internete. Karel Müller zosumarizoval poznatky o súpise erbových listín v českých archívoch, ktorý sa na rozdiel od podobne prebiehajúcej akcie na Slovensku, zameriava výlučne na originály. Milan Šišmiš predstavil slovenský projekt súpisu erbových listín a predniesol štatistické výsledky tejto kolektívnej práce.

Súčasťou seminára bolo aj valné zhromaždenie SGHS, ktorého súčasťou bola správa o činnosti spoločnosti, správa o hospodárení, správa dozorného výboru a voľby nového výboru spoločnosti. V nasledujúcom období bude výbor spoločnosti pracovať v zložení: R. Ragač, M. Šišmiš, Š. Drahošová, Z. Ďuriška, E. Bohdanová, V. Rábik, L. Vrtel, P. Keresteš, F. Federmayer, I. Graus a M. Glejtek. Jednou z jeho primárnych úloh bude zabezpečiť knižné vydanie výstupu z projektu *Súpis slovacikálnych erbových listín*.

Završením prvého dňa seminára bola moderovaná diskusia, v ktorej jednotliví odborníci mohli predniesť svoje odporúčania širšiemu laickému publiku, odpovedať na návrhy a podnety v súvislosti so skvalitnením genealogických (i heraldických) prác, ktoré odborní i amatérski bádatelia prihlasujú do súťaže o najlepšie genealogické práce. Spoločnosť SGHS túto súťaž vyhlasuje každé štyri roky a doteraz ju charakterizoval relatívne vysoký počet prác rôznej kvality. V tejto časti bloku vystúpili najmä prof. Jozef Novák so svojimi odporúčaniami pri písaní genealogických a heraldických štúdií a Šarlota Drahošová, predsedníčka poslednej hodnotiacej komisie tejto súťaže, ktorá zosumarizovala hlavné nedostatky prihlásených prác. Súčasťou tohto bloku bola diskusia zameraná na stále diskutovaný problém transkripcie rodových (najmä maďarských) priezvisk v slovenskej historiografii. Používanie slovenskej ortografie ešte stále nie je v nej napriek odporúčaniam jednoznačné. V diskusii sa poukázalo na problémy, ktoré vyplývajú pri používaní pôvodných tvarov rodových priezvisk, na rozdielne prístupy jednotlivých vedných disciplín k tomu problému a zdôraznilo sa najmä praktické hľadisko riešenia tohto problému, ktoré jednoznačne stojí na strane používania slovenskej ortografie.

Súčasťou seminára mala byť aj slávnostná prezentácia očakávanej kolektívnej monografie pod redakciou Frederik Federmayera *Magnátske rody v našich dejinách 1526–1948*. Jej tlač sa však z technických príčin oneskorila a tak namiesto toho Martin Turóci predstavil edičnú činnosť Kysuckého múzea, ktoré v posledných rokoch vydalo niekoľko zaujímavých odborných publikácií venujúcich sa minulosti tohto regiónu.

Konferencia *Erbové listiny II.* opäť v mnohom posunula naše poznatky o tomto výnimočnom historickom prameni. Jednotlivé príspevky prispeli ku komplexnejšiemu skúmaniu erbových listín, nastolili nové doposiaľ ešte nespracované témy, upozornili a naznačili interpretačné možnosti nových genealogických a heraldických prameňov. Všetci zúčastnení prednášajúci sa museli zhodnúť, že vypovedacia hodnota erbových listín je skutočne výnimočná.

Peter Keresteš

SPRÁVA O ČINNOSTI KATEDRY ARCHÍVNICTVA A PVH FILOZOFICKEJ FAKULTY UK V AKADEMICKOM ROKU 2011/2012

Písanie správy o činnosti svojho pracoviska nie je pre vedúceho katedry vždy najpríjemnejším počínom a zážitkom, no môže preňho mať katarzný účinok. Je to pohľad do zrkadla, ktoré nemilosrdne zobrazuje všetko tak, ako to je – verne a objektívne. Pravda, pri transformácii tohto obrazu do písomnej podoby by bolo možné niečo prikrášliť, iné

zatajiť, nedopovedať alebo na niečo pozabudnúť, ale potom by to celé vlastne stratilo svoj pôvodný význam, ktorý spočíva v predložení komplexnej informácie o vykonanej práci archivárskej obci na posúdenie a snád' aj na diskusiu. Čo všetko teda prezrádza pohľad na činnosť našej katedry v minulom akademickom roku? Bol to pre toto univerzitné pracovisko rok, ktorý by bolo možné označiť za štandardný – bez veľkých otrasov a výkyvov, no nebol to čas premárnený v nečinnosti a pasivite. V personálnom obsadení katedry nedošlo (oproti roku 2010/2011) k žiadnym podstatným zmenám – vedúcim katedry bol doc. PhDr. Juraj Roháč, CSc. (garant bakalárskeho štúdia), študijnou poradkyňou PhDr. Zuzana Nemcová, CSc., tajomníkom doc. PhDr. Juraj Šedivý, MAS, PhD. a ďalšími internými učiteľmi katedry boli aj prof. PhDr. Leon Sokolovský, CSc. (garant magisterského a doktorandského štúdia) a doc. PhDr. Frederik Federmayer, PhD. Za stáleho a neodmysliteľného člena katedry považujeme, prirodzene, i nášho emeritného profesora, prof. PhDr. Jozefa Nováka, DrSc. Okrem tradičného externého učiteľa s čiastkovým úväzkom, Ing. Jozefa Hanusa, CSc., ktorý v minulom školskom roku okrem povinného kurzu *ochrana archívnych dokumentov* viedol aj povinný kurz *informatika pre archivárov*, pôsobil na katedre aj ďalší archivár – externý pedagóg s čiastkovým úväzkom – PhDr. Mária Munková vyučovala predmet (povinný kurz) *správa registratúry* (nádejame sa, že by to mohol byť onen prvý krôčik na ceste k vytvoreniu osobitného rovnomeného bakalárskeho študijného programu). Študentov tento nový kurz naozaj zaujal a sme radi, že aj naša nová kolegyňa mala z jeho priebehu a z prístupu poslucháčov k prednášanej problematike dobrý pocit. Ako učiteľ s čiastkovým úväzkom sa na výučbe podieľal aj interný doktorand katedry Mgr. Ján Valo (*historická geografia, historická demografia a štatistika*). Okrem toho mal na starosti aj ŠVOK a spravoval webovú stránku katedry. Výberové kurzy pre študentov archívniectva viedli i PhDr. Veronika Nováková (ŠA Bratislava, pobočka Šaľa), doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (Vojenský historický ústav), Mgr. Matej Medvecký, PhD. (Ústav pamäti národa) a Mgr. Ondrej Podolec, PhD. (Ústav pamäti národa) s kolektívom spolupracovníkov a to opäť bez nároku na akékoľvek finančné ocenenie – kolegovia, úprimne vám za všetko, čo ste pre vzdelanie budúcich archivárov vykonali (a dúfame, že ešte vykonáte), ďakujeme! Odbornú prax sme vždy považovali za neodmysliteľnú súčasť výchovy vysokoškolsky vzdelaných archivárov a sme hrdí, že so základmi archívnej praxe sa naši študenti môžu oboznamovať na našom najvýznamnejšom archívnom pracovisku – v Slovenskom národnom archíve. Pracovníci tohto archívu sa venujú našim študentom bezodplatne, popri svojej každodennej práci, s vedomím, že sa z nich snád' raz stanú ich mladší kolegovia. Dlhoročnú pomoc Slovenského národného archívu pri formovaní odborného profilu našich absolventov ocenil pri príležitosti 90. výročia vzniku Filozofickej fakulty UK jej dekan udelením pamätnej medaily, ktorú na slávnostnom zhromaždení akademickej obce prevzal z jeho rúk riaditeľ SNA, PhDr. Radoslav Ragač, PhD. Viacerí študenti vykonali svoju odbornú či diplomovú prax aj v ďalších štátnych či špecializovaných verejných archívoch na Slovensku – preto naša vďaka patrí aj pracovníkom týchto archívnych inštitúcií. V minulom akademickom roku sa do výučby archivárov svojimi výberovými kurzami zapojili opäť aj interní doktorandi katedry – mentoraz to boli Mgr. Katarína Červeňová, Mgr. Františka Marcinová a Mgr. Lukáš Svěchota.

V školskom roku 2011/2012 sa štúdium archívniectva na Filozofickej fakulte UK v Bratislave realizovalo vo všetkých svojich stupňoch – štvorročnom bakalárskom, jednoročnom magisterskom a aj v doktorandskom internom i externom stupni. V blízkej

budúcnosti očakáva našu *alma mater* akreditácia – bude teda dôvod zhodnotiť doterajší model štúdia (posúdiť všetky jeho pozitíva i negatíva) a zväziť potom jeho zachovanie či prípadnú transformáciu. Akákoľvek zmena však musí znamenať kvalitatívny posun. (To je aj odpoveď na viaceré pripomienky archívárskej obce k súčasnej podobe archívneho štúdia.) Do prvého ročníka bakalárskeho študijného odboru archívniectva nastúpilo v akademickom roku 2011/2012 17 študentov. Neradi pripomínáme, že tento počet bol zrejme opäť dosť výrazne ovplyvnený skutočnosťou, že pri nižšom počte prihlásených záujemcov o štúdium ako je počet plánovaných miest (25), sú títo uchádzači prijatí bez akéhokoľvek prijímacieho konania. Financovanie vysokých škôl závisí aj od počtu študentov – tým je povedané všetko. Ak sa v minuloročnej správe objavila zmienka o problémoch pasivity a nezájmu, s ktorou sa učitelia katedry občas stretávajú v procese výučby, teraz opatrne pripúšťame, že situácia sa predsa len začína zlepšovať (hoci k niekdajšiemu normálu, resp. štandardu na našom odbore, to má ešte dosť ďaleko). Chceme tentoraz upozorniť na ďalší problém – poslucháči k nám prichádzajú nielen z gymnázií, ale čoraz častejšie aj zo stredných odborných škôl, na ktorých sa stretávali s výučbou dejín len v obmedzenej miere (ba niekde vôbec nie!). Aj u gymnazistov pozorujeme dosť často nižšiu úroveň znalosti histórie (v porovnaní s predchádzajúcimi ročníkmi). V praxi to znamená, že sa nemôžeme sústreďovať len na prednášanú problematiku, ale často musíme svoj výklad upravovať a dopĺňať o historické kontextové informácie. Ak však poslucháč prejaví o štúdium skutočný záujem, dokáže prekonať aj tento svoj často ním nespôsobený hendikep.

Skutočnú pravdu o tom, čo sme našich študentov naučili, či (a ako) sa nám podarilo sformovať (samozrejme, v spolupráci so študentom) odborný profil absolventa, sa priamo dozvedáme na štátnych záverečných skúškach – bakalárskeho i magisterského stupňa. Tie sa v akademickom roku 2011/2012 konali v zimnom, letnom a jesennom termíne. Dňa 23. januára 2012 bakalársku prácu obhájili a štátnu skúšku vykonali títo študenti: Andrej Soukup: *Korešpondencia mesta Skalica na začiatku novoveku* (51 s.) a Lenka Šurinová: *Židovské obyvatelstvo v Luboticiach, Nižnej Šebastovej a Solivare podľa sčítania obyvatelstva z roku 1869* (57 s.).

Štátne záverečné skúšky v bakalárskom i magisterskom stupni v letnom termíne sa konali v júni. Dňa 4. júna 2012 bakalársku prácu obhájili a štátnu záverečnú skúšku vykonali študenti Adriana Hašková: *Sčítanie obyvatelstva z roku 1869 v obci Podunajské Biskupice* (54 s.) a Ladislav Jurányi: *Rozbor komornej knihy mesta Bratislavy z roku 1442* (79 s.). V magisterskom stupni štúdia diplomovú prácu obhájili a štátnu skúšku vykonali dňa 6. júna 2012 študenti Dávid Gábriš: *Demografický vývoj obce Gabčíkovo 1745–1787* (85 s.), Ondrej Hanko: *Čierna Orava v prvej polovici 20. storočia* (105 s.), František Kadlečík: *Archív rímskokatolíckej farnosti sv. Michala Archanjela v Hlohovci (Rozbor archívneho fondu a inventár)* (275 s.), Zuzana Krajčovičová: *Mestečko Častá 1560–1871* (89 s.) a Martin Spiritza: *Vlado Kubenko. Rozbor archívneho fondu* (79 s.) a dňa 7. júna zas študenti Peter Mikle: *Ochrana štátnej hranice v priestore 11. Brigády PS Bratislava 1951–1965* (101 s.), Beáta Pintérová: *Obyvatelstvo a topografia Sv. Jura v prvej polovici 19. storočia* (84 s.), Peter Sedláček: *Vojenstvo v Bratislave v polovici 15. storočia vo svetle komorných kníh* (89 s.) a Katarína Švábičková: *Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti (1919) 1920–1933* (94 s.).

V jesennom termíne sa štátne záverečné skúšky v bakalárskom i magisterskom stupni konali 27. augusta 2012. Bakalársku prácu obhájili a štátnu skúšku vykonali študenti Barbora Greschová: *Bratstvo 40-tich mužov v Nemeckej (Partizánskej) Lupči* (1819–

1850) (50 s.), Zuzana Hasáková: *František Draškovič – rozbor osobného fondu* (81 s.) a Stanislav Horváth: *Rozbor osobného fondu Aurela Kajlichu (1901–1973) 1941–1973* (1984) (56 s.). Magisterskú prácu obhájili a štátnu skúšku vykonali Zuzana Gašparovičová: *Československá pošta, národný podnik Oblastné riaditeľstvo (1942) 1946–1952* (1956). *Rozbor archívneho fondu* (114 s.) a Jana Příbulová: *PhDr. Juraj Pavlek (1920–1991). Rozbor osobného fondu* (134 s.). Vo väčšine prípadov mali obhájené záverečné práce veľmi dobrú až vynikajúcu úroveň.

Minulý akademický rok bol významným rokom v živote našej fakulty – učители a študenti si pripomenuli 90. výročie jej vzniku. Pri príležitosti tohto nevšedného jubilea vydala fakulta pamätnú publikáciu *90 rokov Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave 1921–2011* (Bratislava: FiF UK, 2011, 215 s. + obrazová príloha), ktorú zostavil prof. PhDr. Leon Sokolovský, CSc. Na slávnostnom zhromaždení akademickej obce udelil dekan fakulty pamätne medaily viacerým učiteľom a zamestnancom fakulty a aj niekoľkým inštitúciám. Touto medailou bol ocenený aj emeritný profesor fakulty, prof. PhDr. Jozef Novák, DrSc. V januári 2012 (28. 1.) sa na Filozofickej fakulte UK opäť konal *Deň otvorených dverí*. Katedra archívnicva a PVH privítala desiatky záujemcov o štúdium archívnicva vo svojej tradičnej učebni Š 427 – učители a doktorandi katedry tu prezentovali vedecké disciplíny, ktoré tvoria súčasť učebného programu nášho študijného odboru, odpovedali na zvedavé otázky návštevníkov (ktorých zaujímali najmä možnosti uplatnenie sa absolventov archívneho štúdia v praktickom živote) a presviedčali ich o význame a perspektívach archivárskej práce. Potešilo nás, že okrem vyhranených záujemcov o toto štúdium privábila pútavá expozícia a oduševnený výklad organizátorov do učebne aj mnohých ďalších účastníkov Dňa otvorených dverí a že sa sem opäť prišli pozrieť aj niektorí naši bývalí absolventi. V apríli 2012 (18. 4.) sa na katedre konala študentská vedecká a odborná konferencia. Aktívne sa na nej zúčastnili študenti prvého (!) a druhého ročníka a v sekcii prekvapivo dominovali témy z vexilologickej problematiky (bezpochyby to bol vplyv výberového kurzu interného doktoranda Lukáša Svěchotu). Prvé miesto (a zároveň Cenu prof. Alexandra Húščavu) získal študent 2. ročníka Rastislav Luz (práca sa zaoberala pochovávaním v Kostole sv. Juraja vo Svätom Jure). Hostom rokovania sekcie bol aj doc. PhDr. Tomáš Krejčík, CSc. z Ostravskej univerzity, ktorý bol práve v dňoch 16. až 20. apríla na Filozofickej fakulte UK na prednáškovom pobyte. Poslucháči archívnicva sa počas tohto pobytu stretli s doc. Krejčíkom na jeho prednáškach o súčasnom stave numizmatického výskum v Čechách a na Morave a o vzťahu prameňov numizmatiky a sfragistiky.

Dňa 21. júna 2012 sa uskutočnili úspešné obhajoby doktorandských dizertácií externých doktorandiek Mgr. Kristíny Majerovej (*Formovanie a štruktúra pramennej bázy k dejinám základného vedeckého výskumu na Slovensku po 2. svetovej vojne do roku 1989*, 133 s.) a PhDr. Veroniky Novákovéj (*Provenienčný princíp na Slovensku* (95 s.)), na základe čoho im bola udelená vedecká hodnosť PhD. Na konci minulého akademického roka odovzdali svoje záverečné práce ďalší dvaja doktorandi (ich obhajoby sa uskutočnia v septembri 2012).

V júni 2012 sa na FiF UK konali prijímacie skúšky. Na bakalárske štúdium archívnicva sa mentoraz prihlásilo viac záujemcov, než bol počet plánovaných miest (25) a tí preto museli absolvovať prijímacie skúšky (všeobecne vedomostný test). Na štúdium boli potom prijatí aj niektorí uchádzači, ktorí sa primárne hlásili na iné študijné odbory (predovšetkým na históriu) a archívnicvo mali uvedené vo svojich prihláškach na druhom

mieste. V júni sa konali aj prijímacie pohovory na doktorandské štúdium – na základe ich výsledkov boli na interné doktorandské štúdium prijatí dvaja študenti.

Neodmysliteľnou súčasťou profesijného života učiteľov katedry je i vedecký výskum, ktorý sa uskutočňuje predovšetkým prostredníctvom grantových projektov a publikačná činnosť (na tieto aktivity sa prihliada aj pri hodnotení výkonu katedry a spolu s pedagogickými úväzkami sa zohľadňujú pri pridelovaní financií).

Doc. J. Šedivý sa venoval predovšetkým projektu päťzväzkových dejín Bratislavy (je jeho koordinátorom). Pokračoval vo vedeckom výskume v rámci projektu VEGA (*Stredoveký kostol na Slovensku*). Od júla 2012 rozbieha doc. Šedivý ako hlavný riešiteľ ambiciózný projekt podporovaný APVV (súpis epigrafických nápisov z územia Slovenska), na ktorom sa budú podieľať aj niektorí ďalší členovia katedry. Za svoju vedeckovýskumnú činnosť v oblasti písomnej kultúry bol doc. J. Šedivý zvolený za riadneho člena Medzinárodného výboru pre latinskú paleografiu (*Comité international de paléographie latine*). V septembri 2011 sa aktívne zúčastnil na bratislavskej medzinárodnej vedeckej konferencii *Vzájomné obrazy Maďarov a Slovákov: spolužitie verus stereotypy* a v júni 2012 predniesol svoj príspevok na medzinárodnej vedeckej konferencii v Prahe *Memoria a damnatio memoriae ve středověku*.

Doc. F. Federmayer ukončil v roku 2011 grantovú úlohu VEGA *Úradníctvo na Slovensku v rokoch 1526–1848* (na tomto projekte spolupracovali aj prof. L. Sokolovský a dvaja doktorandi katedry) a vo februári 2012 ukončil odovzdaním rukopisu historický výskumný projekt *Magnátske rody v našich dejinách* (publikácia by mala vyjsť do konca roka 2012). Doc. Federmayer viedol kolektív 12 autorov zo Slovenska, Maďarska a Českej republiky. V júni 2012 pripravil pre Bratislavský okrásľovaci spolok prednášku o richtároch Prešporka – politického a kultúrneho centra Uhorska.

Prof. L. Sokolovský prednášal v novembri 2011 na podujatí Moravskej genealogickej a heraldickej spoločnosti v Brne o problematike stoličných pečatí a pre Rotary klub Levice pripravil v júni 2011 prednášku o slovenskej heraldike (s osobitným zameraním na Tekov).

V apríli 2012 pripravil kolektív učiteľov a doktorandov katedry podklady pre vedeckovýskumný projekt VEGA *Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula 1526 – 2. polovica 19. storočia*. Zámerom projektu je obsahová a formálna analýza archívneho fondu *Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula* (uloženého v SNA) z aspektov jednotlivých pomocných vied historických v kontexte poznatkov slovenských dejín. V akademickom roku 2012/2013 sa učiteľia katedry budú môcť uchádzať aj o pridelenie obnovených a inovovaných fakultných grantov.

Uplynulý akademický rok 2011/2012 vnímame ako obdobie, v ktorom sa katedra musela vyrovnáť s viacerými problémami: zohľadnením vedomostnej úrovne poslucháčov vo vyučovacom procese s cieľom dosiahnuť jej pozdvihnutie, s uplatňovaním hodnotenia individuálnych výkonov učiteľov, s kreovaním vedeckovýskumných úloh a získaním grantovej podpory. V blízkej dobe očakáva katedru už spomenutý akreditačný proces (v rámci celouniverzitnej komplexnej akreditácie) a to je čas a priestor na prípadné možné transformácie a modifikácie nášho študijného odboru (očakávame, že sa naša archívna obec aktívne zapojí do diskusie k tejto problematike). Začiatkom akademického roka 2012/2013 sa na FiF UK rozbehne proces integrácie štúdia (inováciou študijných programov), ktorý by sa mohol týkať aj nášho odboru – katedra bude akceptovať iba tie zmeny, ktoré prispievajú k zvýšeniu kvality štúdia a k udržaniu vysokej odbornej úrovne našich absolventov.

Na záver tejto správy si dovoľujem byť osobný a vyznať sa vám zo svojich pocitov. Keď som sa viac ako pred rokom po konkurze stal vedúcim katedry, ocitol som sa na pozícii, ktorú som dovtedy vnímal skôr s nadhľadom, niekedy kriticky a občas aj ironicky (no vždy som ju akceptoval a spolupracoval, keď išlo o dobro pracoviska a prospech našich študentov) a neočakávané som musel riešiť aj nepredvídané problémy. Mojm predsavzatím bola a je humanizácia štúdia a práce katedry, ktorá sa v ostatných rokoch musela vyrovnávať s výrazným tlakom požiadavky dosahovania a preukazovania rôznych kvantitatívno-kvalitatívnych ukazovateľov (sústredenie sa na neustále dokazovanie kvality prostredníctvom nárastu kvantity je všeobecne známym javom nášho školstva vôbec). Niektorí kolegovia mi občas v dobrej viere radia, čo a ako by som mal konať, aké ciele a vízie by som mal presadzovať. Vysoká odborná úroveň štúdia, vedecký výkon a publikačné aktivity učiteľov sú určite predpokladom výchovy kvalitne pripraveného archivára po teoretickej i praktickej stránke. Nesmieme však zabúdať na to, že toto štúdium vždy malo aj svoj etický a kultúrny rozmer. Bol by som rád, ak by si teda na nás v budúcnosti naši absolventi spomínali nielen ako na skutočných a naslovovzatých odborníkov, ale predovšetkým ako na dobrých ľudí (tak, ako si aj ja spomínam na niektorých svojich učiteľov). Na poste vedúceho katedry mi nie je až tak často do smiechu, no predpokladám, že moji kolegovia sa občas nado mnou občas pousmejú – a ja sám sa pokúšam osvojiť si schopnosť byť sebaironický!

Juraj Roháč

K ŠTÚDIU ARCHÍVNICTVA A ČINNOSTI KATEDRY ARCHÍVNICTVA A POMOCNÝCH VIED HISTORICKÝCH NA INŠTITÚTE HISTÓRIE FILOZOFICKEJ FAKULTY PREŠOVSKÉJ UNIVERZITY V PREŠOVE V AKADEMICKOM ROKU 2011/2012

Katedra archívniectva a pomocných vied historických je jednou z piatich katedier Inštitútu histórie na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove (ďalej KAPVH IH FF PU). V akademickom roku 2011/2012 sa študijný odbor archívniectvo (2.1.10) zabezpečoval riadne podľa platného akreditačného spisu ako jednoodborový študijný program v dennej forme štúdia. Stanovená dĺžka bakalárskeho stupňa štúdia (1. stupeň štúdia) je trojročná a magisterského stupňa štúdia (2. stupeň štúdia) dvojročná. V tomto akademickom roku garanti štúdia – doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. pre bakalársky stupeň a prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. pre magisterský stupeň – v spolupráci s členmi katedry vypracovali a úspešne podali nový návrh k akreditovaniu študijného programu na 1. aj 2. stupni štúdia.

Personálne obsadenie členov katedry sa oproti predchádzajúcemu akademickému roku posilnilo o jedno pracovné miesto. Ako riadni členovia katedry pôsobia: doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc., na poste odborných asistentov Mgr. Karin Fábrová, PhD., Mgr. Mária Fedorčáková, PhD. (rod. Petrovičová) a Mgr. Marcela Domeno-

vá, PhD., ktorá zastáva aj post vedúcej KAPVH IH FF PU. Na internom doktorandskom štúdiu pokračuje PhDr. Ferdinand Uličný (od r. 2009), ktorý je v súčasnosti v 3. ročníku štúdia. V akademickom roku 2011/2012 nastúpili do 1. ročníka internej doktorandúry vo vednom odbore slovenské dejiny (72-02-9) dvaja noví kolegovia, a to Mgr. Mariana Kosmačová (absolventka študijného odboru história) a Mgr. Lukáš Rendek (absolvent študijného odboru archívniectvo), pod vedením školiteľky doc. PhDr. Miloslavy Bodnárovej, CSc. Všetci doktorandi sú zapájaní do zabezpečovania vyučovacieho procesu, podľa svojej profilácie, a do aktivít katedry i inštitútu. Tvoriví pracovníci – pedagógovia, rovnako ako interní doktorandi zabezpečujú okrem vyučovania archívniectva a pomocných vied historických viacero seminárov a prednášok v odboroch história, dejiny religii a učiteľstvo akademických predmetov – učiteľstvo dejepisu v kombinácii, čo sa prejavilo v zabezpečení dostatočnej úväzkovej vyťaženia členov katedry, ale aj v pozitívnom vnímaní a záujme študentov o semináre z pomocných vied historických, ktoré sa posunuli aj do podoby záverečných prác.⁸

Hoci je o štúdiu archívniectva a pomocných vied historických (na všetkých troch stupňoch štúdia) na Prešovskej univerzite stály záujem, čo dokladá počet zapísaných študentov do prvého ročníka,⁹ reálny počet študentov klesá. Faktorov, ktoré ovplyvňujú daný stav, je viacero, nosné však súvisia z pohľadu študentov s náročnosťou štúdia, pre ktorú si odbor nevolia, resp. z neho po 1. semestri alebo ročníku odchádzajú. V akademickom roku 2011/12 študovalo odbor archívniectvo celkovo 15 študentov, z toho 9 v 1. bakalárskom stupni (1. roč.: 5; 2. roč.: 2; 3. roč.: 5) a 1 študent v 2. magisterskom stupni štúdia. Tento stav môže byť negatívom pre ďalšie kreovanie odboru a jeho budúce otvorenie a zabezpečovanie na Prešovskej univerzite. Z pohľadu nedostatočného trhu práce a uplatnenia sa absolventov v praxi – odbore však nízky počet adekvátne pripravených absolventov nie je nevýhodou.

V akademickom roku 2011/12 v riadnom termíne (jún 2012) sa nerealizovali žiadne záverečné štátne skúšky. Všetci študenti v končiacich ročníkoch ukončia štúdium archívniectva v druhom – letnom termíne (august 2012). Ich súčasťou bude obhajoba záverečných bakalárskych prác: *Dejiny Spišskej Soboty v období stredoveku*, 60 s.; *Cech kováčov v Bardejove na základe analýzy cechovej záznamovej knihy z rokov 1762–1864*, 41 s. a záverečnej diplomovej práce: *Diplomaticko-historický rozbor písomností mesta Sabinov do roku 1450*, 94 s.

Zabezpečením a koordináciou odbornej praxe bola v zimnom a letnom semestri akademického roku 2011/2012 rovnako poverená Mgr. Marcela Domenová, PhD. Odborná prax na oboch stupňoch štúdia sa realizovala vo viacerých archívoch – Štátny archív v Prešove s pobočkami Prešov a Bardejov, Štátny archív v Levoči a v Archíve Prešovskej univerzity v Prešove. Metodicky ju usmerňovali odborníci z praxe, t. j. zamestnanci príslušných archívov bez finančného ohodnotenia, za čo im patrí naše poďakovanie.

Všetci členovia KAPVH IH FF PU sa aktívne zúčastňovali na viacerých odborných podujatiach na Slovensku i v zahraničí, kde prezentovali výsledky svojho parciálneho

⁸ Školiteľmi boli členovia našej katedry. V tomto akademickom roku bola úspešne obhájená záverečná bakalárska práca KARABAŠOVÁ, Veronika. *Zvony vo vybraných sakrálnych objektoch okresu Košice – Okolie*, 2012. 99 s.

⁹ Napr. v akademickom roku 2011/12 sa zapísalo 17, reálne nastúpilo do 1. ročníka 5 študentov. O bakalárske štúdium v akademickom roku 2012/13 prejavilo záujem 22 študentov v 1. stupni a 3 v 2. stupni štúdia.

výskumu. Pracovisko malo svoje zastúpenie aj na vyšehradskej konferencii s názvom *Výuka archivnictví a pomocných věd historických – vývoj, úkoly a perspektivy*, ktorá sa konala v Českých Budějoviciach (14. – 16. 3. 2012), a to vedúcou KAPVH IH FF PU v Prešove.

Katedra ako súčasť Inštitútu histórie FF PU v Prešove v akademickom roku 2011/12 organizačne participovala na podujatiach, ktoré mali sprístupniť pracovisko širšej verejnosti ako *Jeden deň vysokoškolákom* (26. 1. 2012), *Deň otvorených dverí FF PU* (8. 2. 2012) a zabezpečovala i *Prezentáciu publikačnej činnosti pracovníkov Inštitútu histórie za rok 2011* (27. 3. 2012).

Počnúc akademickým rokom 2010/11 KAPVH IH FF PU začala novú tradíciu, a to v organizovaní vednoodborových cyklických seminárov zameraných na prezentovanie aktuálnych výskumných výsledkov v archivnictve a pomocných vedách historických, na ktoré si pozýva odborníkov z praxe – t. j. mimo vlastného pracoviska. Pre záujem odbornej verejnosti ako aj študentov aj v akad. roku 2011/12 pokračovala v tejto činnosti. V tomto duchu zorganizoval Inštitút histórie v spolupráci so Štátnym archívom v Prešove a Univerzitnou knižnicou Prešovskej univerzity 2. odborný seminár *Sfragistika a genealógia očami súčasníka*, na ktorom vystúpili kolegovia – archivári z Archívu mesta Košíc Mgr. Martin Bartoš a PhDr. Gabriel Szeghy. Podujatie sa uskutočnilo v Centrálnej študovni Univerzitnej knižnice Prešovskej univerzity v Prešove (10. 11. 2011). V letnom semestri a na rovnakej pôde katedra organizačne zabezpečila aj 3. odborný seminár *Faleristika a heraldika očami súčasníka* (25. 4. 2012), ktorý pracovisko zorganizovalo spolu so Štátnym archívom v Prešove, Štátnym archívom v Banskej Bystrici – pobočka Banská Bystrica a Univerzitnou knižnicou Prešovskej univerzity. Do programu boli zaradení PhDr. Igor Graus, PhD. a Mgr. Vladimír Čepela, PhD. Takéto podujatia má katedra v úmysle zorganizovať aj v budúcnosti, a to raz za semester.

Vedeckovýskumné a publikačné aktivity členov katedry KAPVH IH FF PU boli však dominantne zamerané na realizovanie výstupov v rámci riešenia viacerých grantových projektov, na ktorých participujú ako hlavní alebo riadni riešitelia. V tomto akademickom roku možno uviesť ako prioritný celokatedrový grantový projekt VEGA, č. 1/0347/11 – *Ekonomické, sociálne a spoločenské pomery miest na východnom Slovensku v stredoveku a ranom novoveku* (vedúci grantového projektu doc. PhDr. M. Bodnárová, CSc.). V rámci plnenia jeho čiastkových úloh zorganizovala katedra na pôde univerzity teoreticko-metodologické kolokvium *Teoreticko-praktické a metodologické východiská výskumu dejín miest na východnom Slovensku v stredoveku a v novoveku* (28. 10. 2011) a vedecký seminár *Heuristika pramennej bázy a stav poznania dejín miest a obcí na východnom Slovensku v stredoveku a v ranom novoveku* (5. 12. 2011). Členovia katedry sa stali v akademickom roku 2011/12 riešiteľmi ďalších projektov a to: VEGA, č. 1/0278/12 – *Šľachtické knižnice na východnom Slovensku* (vedúci grantového projektu Mgr. M. Domenová, PhD.), VEGA, č. 1/0115/12 – *Historický vývin východného Slovenska v kontexte moderného národného vývinu Slovákov v 19. a v prvej polovici 20. storočia*.

Interní doktorandi Mgr. Mariana Kosmačová a Mgr. Lukáš Rendek sa stali v akademickom roku 2011/12 spoluriešiteľmi Grantu Prešovskej univerzity pre mladých vedeckých výskumníkov a doktorandov: *Špecifiká kultúrneho a spoločenského vývoja východného Slovenska*. Prostredníctvom doc. PhDr. Miloslavy Bodnárovej, CSc. má pracovisko od roku 2010 svoje zastúpenie aj v Centre excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu PU v Prešove.

Veríme, že začaté aktivity katedry budú mať svoje pokračovanie a že jednotlivé domáce granty, do ktorých sú zapojení všetci členovia KAPVH IH FF PU v Prešove, budú v nasledujúcom akademickom roku naďalej úspešne riešené a prezentované.

Marcela Domenová

KRONIKA

ZO ZASADNUTIA VEDECKEJ ARCHÍVNEJ RADY

Zasadnutie Vedeckej archívnej rady sa konalo 14. júna 2012 v Slovenskom národnom archíve. Rokovanie otvoril a viedol jej predseda prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc.

O plnení uznesení z posledného zasadnutia informoval Ing. Jozef Hanus, CSc., riaditeľ odboru archívov. Konštatoval splnenie troch zo štyroch uznesení z roku 2011. Realizácia uznesenia č. 3/2011 – stretnutie predsedu VAR R. Marsinu s ministrom vnútra a podanie informácie o súčasnom stave archívov – sa presunula na rok 2012.

Hlavným bodom zasadnutia bola informácia o súčasnom stave a perspektívach Slovenského národného archívu (ďalej SNA).

Ako prvý vystúpil riaditeľ SNA, Radoslav Ragač a konštatoval, že súčasný stav SNA nezodpovedá jeho významu ako najvýznamnejšej archívnej inštitúcie, ktorá vykonáva dozor nad správou registratúr ústredných orgánov štátnej správy, preberá archívne dokumenty, vykonáva ich ochranu a konzervovanie, ďalej odbornými archívnymi postupmi spracúva archívne dokumenty, ako aj poskytuje správne informácie z archívnych dokumentov občanom a predkladá ich na štúdium odbornej verejnosti. V personálnej oblasti konštatoval, že paušálnymi administratívnymi opatreniami sa stav zamestnancov SNA od roku 1990 znížil o 50 percent. SNA tak prišiel nielen o správnych zamestnancov, ale hlavne o odborných zamestnancov – archívárov. Ich stratu SNA pociťuje stále viac, hlavne na úseku spracúvania archívnych dokumentov a na úseku predarchívnej starostlivosti. Na jedného odborného zamestnanca v súčasnosti pripadá viac ako 1000 bežných metrov archívnych dokumentov. Tým je ohrozená riadna odborná starostlivosť odborných zamestnancov o archívne dokumenty – sledovanie a kontrola fyzického stavu, spracovanie, vyhľadávanie a predkladanie pre potreby bádateľov a na správne účely a pod.

Vo financovaní došlo v posledných rokoch k rapídному zníženiu finančných prostriedkov. Až 90 percent finančných prostriedkov sa spotrebúje na platby za energie (elektrina, plyn, voda). Znížené množstvo pridelených finančných prostriedkov sa prejavilo pozastavením nákupu reštaurátorských materiálov a vybavenia, archívnych škatúl, dosiek a obalov, utlmením akvizičnej činnosti (nákup archívnych dokumentov), zastavením nákupu kníh, obmedzením v oblasti periodík a podobne. Nedostatok finančných prostriedkov sa odrazil tiež na zhoršení fyzického stavu budovy SNA, archívnych depôtov a v zhoršení fyzického stavu archívnych dokumentov.

Nedostatok odborných zamestnancov sa prejavuje aj na úseku spracovania a sprístupňovania archívnych dokumentov. Podľa súčasného trendu spoločenského dopytu je potrebné čo najrýchlejšie odborne spracovať najvýznamnejšie a zároveň svojim množstvom aj najväčšie archívne fondy z obdobia 1. republiky (najmä Krajinský úrad z rokov 1928–1938), z obdobia 1939–1945 (ministerstvá) a z obdobia komunizmu 1945–1989 (povereníctva, ministerstvá a iné ústredné orgány štátnej správy). Za veľmi nutné z uvedených dôvodov považuje sprístupnenie archívneho fondu Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska. Sprístupňovacie práce na týchto archívnych fondoch síce konti-

nuálne pokračujú, avšak sprístupnené množstvo stále zaostáva za požiadavkami verejnosti.

S uvedeným súvisí aj zatiaľ nerealizovaná zmena organizačnej štruktúry SNA. Bolo by potrebné rozdeliť oddelenie predarchívnej starostlivosti, ktoré nemá personálne kapacity na spracúvanie a sprístupňovacie práce, na dve oddelenia: oddelenie predarchívnej starostlivosti a na materiálové oddelenie, ktorého hlavnou úlohou by bola starostlivosť a sprístupňovacie práce na archívnych fondoch z obdobia komunizmu. Prácu tohto oddelenia komplikuje odčlenenie úseku správy registratúry a predarchívnej starostlivosti z pôvodného odboru archívov a registratúr sekcie verejnej správy MV SR a vytvorenie osobitného odboru registratúr a správy dokumentov ministerstva organizačne zaradeného do štruktúry Služobného úradu MV SR, ktorého centralizačné snahy na uvedenom úseku zasahujú do kompetencií SNA určených mu zo zákona č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov. To je tiež jeden z dôsledkov straty postavenia SNA ako rozpočtovej organizácie MV SR (v súčasnosti je zariadením sekcie verejnej správy MV SR).

O materiálo-technickom zabezpečení SNA referoval Peter Brezovan, vedúci ekonomicko-technického oddelenia SNA. Konštatoval, že finančné prostriedky určené na správu SNA sú nedostatočné. V roku 2010 došlo k zníženiu finančných prostriedkov o 11 percent a v roku 2011 o 26 percent oproti roku 2010. V priebehu roka 2011 mal SNA finančné prostriedky iba do septembra a až na záver roka mu bolo rozpočtovým opatrením pridelených 66 000 €, ktoré sa využili iba na uhradenie faktúr za energiu, strážnu službu a za služby firme ISS. Oproti roku 2007 SNA disponoval v roku 2011 iba 43 percent finančných prostriedkov.

Dalej informoval, že v posledných rokoch neboli archívu pridelené finančné prostriedky na kapitálové výdavky, čím sa nemôžu realizovať dlhodobé odkladané avšak nutné akcie, ako sú servis mobilných regálov, generálna oprava komína, odstránenie zatekania do depotov a pracovní a následnej tvorby plesní, vymalovanie, výmena zastaraných osvetľovacích telies.

Ing. Alena Maková, vedúca oddelenia ochrany archívnych dokumentov, prezentovala jeho činnosť na úsekoch výskumu v oblasti konzervovania a reštaurovania, fotografovania a digitalizovania archívnych dokumentov, starostlivosti o fyzický stav archívnych dokumentov a praktického konzervovania a reštaurovania archívnych dokumentov. Jednou zo základných priorít pracoviska je konzervovanie a reštaurovanie archívnych dokumentov a výskum v tejto oblasti, ktorý je orientovaný na deacidifikáciu – procesy odstraňovania kyslých degradačných produktov z papiera spôsobujúcich trvalý rozpad papiera. Ohrozené sú najmä archívne dokumenty písané na kyslom papieri z druhej polovice 19. storočia, ktoré tvoria takmer 75 percent archívnych dokumentov SNA.

Veľkým pozitívom pre SNA bolo získanie Osvedčenia o spôsobilosti vykonávať vedu a výskum v SNA č. 2010-21815/50548:1-11, ktoré mu bolo udelené Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu SR dňa 11. februára 2011 s platnosťou na 6 rokov. Osvedčenie o spôsobilosti vykonávať vedu a výskum v Slovenskom národnom archíve otvorilo cestu pre zapojenie sa do výziev Agentúry pre podporu výskumu a vývoja. 15. novembra 2011 SNA spolu so Slovenskou akadémiou vied a Pamiatkovým úradom SR v rámci Všeobecnej výzvy 2011 podali projekt pod názvom *Zachráňme, čo sa ešte dá zachrániť*. Žiadateľom projektu je Ústav Molekulárnej biológie SAV a SNA vystupuje v úlohe spoluriešiteľa. Administratívne prieťahy a priveľmi komplikovaný systém služobných úkonov, ktoré bolo potrebné vykonať, spôsobil, že projekt s podpisom štatutárneho zá-

stupcu SNA, na ktorý bol ministrom vnútra poverený riaditeľ ekonomickej sekcie MV SR, bol dodaný do agentúry deň po určenom termíne, čím sa napriek dodatočnému odvolaniu spôsobilo vyradenie projektu ešte pred jeho posudzovaním. Neúspešne sa skončili aj ďalšie projekty: *Co národy stráci degradáci písomností* (program EÚ Culture 2007–2013, projekt s Archívom bezpečnostných zložiek v Prahe) – napriek náročnej príprave projektovej dokumentácie sa projekt nepodarilo podať z dôvodu nutného 50-percentného spolufinancovania, ktoré nebolo možné zabezpečiť obidvoma spoluriešiteľmi; pokračovanie projektu VEGA Záchrana, stabilizácia a konzervovanie tradičných nosičov informácií v SR – kniha.sk s názvom *Kontinuálne zariadenie pre konzerváciu dokumentov* nebol takisto schválený.

Výskumná činnosť v oblasti konzervovania a reštaurovania sa orientuje predovšetkým na aplikovaný výskum a v spolupráci s Fakultou chemickej a potravinárskej chémie Slovenskej technickej univerzity i na základný výskum. V posledných rokoch predovšetkým na výskum deacidifikačných systémov na odstránenie kyslých degradačných produktov v papieri, na testovanie kontinuálneho procesu deacidifikácie na vodnej báze, na testovanie 3 reálnych deacidifikačných sústav a na testovanie 10 druhov fixačných činidiel. V rámci aplikovaného výskumu sa začala prvá realizačná fáza, rozdelená na nasledujúce tri roky pre Slovenský národný archív, po skončení projektu kniha.sk. Výskum v oblasti masových neutralizácií bol orientovaný na zavedenie modelového zariadenia Unisaver Conti HaF 300 do prevádzky. Testovali sa tri modelové deacidifikačné systémy, ktoré by bolo možné na tomto zariadení uplatniť. V priebehu tohto roka sa testovalo i samotné modelové zariadenie. Výskum sa orientoval i na výber vhodných fixatív na záznamové prostriedky (písacie látky), ktoré sa početne nachádzajú na archívnych dokumentoch a sú príčinou rozpadania sa pri aplikácii vodných deacidifikačných systémov. Výsledkom bola požiadavka o medzinárodnú patentovú ochranu na jednu zo sústav, ktorá sa plánuje používať práve pre deacidifikáciu archívnych dokumentov na zariadení vyvinutom na Slovenku v spolupráci so Slovenským národným archívom, ktorá bola podaná 2. 11. 2010: HAVLÍNOVÁ, B., MINÁRIKOVÁ, J., KATUŠČÁK, S., MAKOVÁ, A.: *Mixture intended for single-stage modification of acidic papers, and method of using the mixture* (Zmes určená na jednostupňovú modifikáciu kyslého papiera a spôsob použitia tejto zmesi), PP 5068-2009, PCT/SK2010/050020. Patent bol udelený v roku 2011.

Digitalizačné pracovisko v SNA so svojím technickým vybavením – digitalizačným zariadením Atlas s využitím fotoaparátu CANON EOS 1DS MARK II, je zamerané na vyhotovenie konzervačných a študijných kópií archívnych dokumentov digitálnou technikou, skenovaním, výrobou pozitívu z negatívu filmu a rôzne druhy fotografických prác podľa požiadaviek. Digitalizácia nahrádza klasické fotografické formy a v dnešnej dobe sa upustilo od mikrofilmovania dokumentov. V roku 2012 pracovisko vyhotovilo 9 293 digitálnych kópií archívnych dokumentov; ďalej 578 fotografickou technikou a 688 fotografií.

V oblasti starostlivosti o fyzický stav archívnych dokumentov a iných predmetov kultúrneho dedičstva SNA, ako jediná inštitúcia v Slovenskej republike, používa sterilizáciu v sterilizačnej komore, kde sterilizačným médiom je etylénoxid. V sterilizačnej komore sa za rok vykoná pre potreby SNA ako i ostatných archívov priemerne 14 sterilizačných cyklov. Rovnako žiadajú o sterilizáciu i rôzne iné inštitúcie, najmä Slovenská národná galéria. Výskum v oblasti účinkov na archívny materiál prebiehal v spolupráci s Centre de Recherches sur la Conservation des Documentes Graphiques v Paríži ešte v roku 1997. Etylénoxidovú sterilizáciu archívnych dokumentov a iných predmetov kultúrneho

dedičstva používa v súčasnosti v Slovenskej republike jedine SNA. Inovované sterilizačné zariadenia dnes dostupné na trhu však ďaleko prekračujú možnosti a obmedzujú zdravotné riziká pre človeka.

Doposiaľ nepreskúmanou oblasťou v zbierkach archívu sú fotografie. Od roku 2011 sa pracovisko začalo zaoberať výskumom a identifikáciou fotografických foriem, tvorbou aplikačnej databázy pre spracovanie fotografií nielen pre archívne, ale aj pre konzervačné potreby, možnosťami ochrany ako i popularizačnými aktivitami, smerujúcimi ku vyzdvihnutiu významu fotografie. Pracovisko začalo so systematickou prehliadkou archívnych súborov, v ktorých sú archivované fotografie. Cieľom by mal byť skríning archívnych súborov z hľadiska množstva, obsahu, fotografických foriem a uloženia.

Pedagogická činnosť pracoviska bola zameraná na konzultácie záverečných prác pre Slovenskú technickú univerzitu, Fakultu chemickej a potravinárskej technológie, Katedru polymérnych materiálov, oddelenie polygrafie a aplikovanej fotografie a aplikovanej fotochémiie ako i výučbu a konzultácie študentov Vysokiej školy výtvarných umení v Bratislave.

Dosiahnuté výsledky výskumu ako i výstupy oddelenia boli tiež prezentované na odborných seminároch a formou bohatej publikačnej činnosti. Posledným výsledkom je usporiadanie odborného seminára *Záchrana vzácneho archívneho dokumentu* dňa 12. 6. 2012 v Banskej Štiavnici. V spolupráci so Štátnym ústredným archívom v Banskej Štiavnici, Slovenským banským múzeom v Banskej Štiavnici a SNA predstavili reštaurátori a konzervátori SNA reštaurovanie a výrobu kópie rukopisnej mapy hlavného erárneho banského závodu Horná Bíberova štôľňa z roku 1641, ktorá je pamiatkou zapísanou v zozname kultúrneho dedičstva UNESCO.

Činnosť Vedeckej rady SNA predstavila jej predsedníčka PhDr. Eva Vrabcová. Vedecká rada Slovenského národného archívu mala svojho predchodcu v Metodickkej komisii, ktorá vznikla v 80. rokoch 20. storočia na pôde vtedajšieho Štátneho slovenského ústredného archívu. Metodická komisia zanikla v roku 1988.

Na činnosť Metodickkej komisie nadviazala v apríli roku 1990 Vedecká rada Slovenského národného archívu. Vedecká rada sa stala poradným orgánom riaditeľa archívu pre vedecké a odborné otázky archívu. Jej úlohou je najmä posudzovať a navrhovať dlhodobú koncepciu rozvoja archívu a napomáhať rozvíjať jeho vedeckú a odbornú činnosť, ďalej prerokúvať a navrhovať plán vedeckých a odborných úloh, prerokúvať výsledky plnenia odborných úloh archívu, ako aj výsledkov vedeckovýskumnej činnosti archívu. Najdôležitejšou jej činnosťou je posudzovať projekty úloh odborného a vedeckého spracúvania, sprístupňovania, využívania a ochrany archívnych dokumentov, ako aj posudzovať vypracované archívne pomôcky.

Vedecká rada SNA sa skladá z predsedu, tajomníka a členov, ktorými sú vedúci odborných oddelení SNA. Ďalšími členmi sú jeden zástupca riadiaceho orgánu archívnicstva, jeden zástupca Katedry archívnicstva a pomocných vied historických Filozofickej fakulty Univerzity Komenského a od roku 2011 aj jeden zástupca za ostatné štátne archívy. Najčastejšie sa schádza 3–4 krát ročne, v prípade potreby i viackrát. Na zasadnutiach sa uznáva nadpolovičnou väčšinou a uznesenia v písomnej podobe predkladá formou odporúčaní riaditeľovi archívu. Prvým predsedom VR SNA sa stal PhDr. Elemír Rákoš, CSc. a tajomníčkou PhDr. Eva Vrabcová. Členom za Katedru archívnicstva a pomocných vied historických Filozofickej fakulty Univerzity Komenského je docent PhDr. Juraj Roháč, CSc. Za riadiaci orgán to bol najskôr doc. PhDr. Ján Beňko, DrSc., ktorého v roku 1998 vystriedala PhDr. Mária Stieberová, CSc., od roku 2005 PhDr. Júlia Hautová

a v súčasnosti odbor archívov sekcie verejnej správy Ministerstva vnútra SR zastupuje PhDr. Milan Mišovič. V roku 2001 sa predsedníčkou Vedeckej rady SNA stala PhDr. Eva Vrabcová a tajomníčkou Mgr. Božena Slezáková.

Cieľom činnosti Vedeckej rady SNA sa stalo najmä skvalitnenie odbornej činnosti na úseku sprístupňovania archívnych dokumentov (fondov a zbierok) SNA. Každý odborný pracovník, ktorý sa podieľa na spracúvaní archívnych fondov je povinný predložiť Vedeckej rade najskôr návrh spracovania a sprístupnenia archívneho fondu, ako aj jeho štruktúru. Po sprístupnení archívneho fondu (zbierky) archívnu pomôckou, túto opäť spracovateľ predkladá Vedeckej rade SNA na posúdenie. Pri jej schvaľovaní sa posudzuje odborná úroveň, najmä správnosť a dodržiavanie metodických postupov spracovateľom. Archívna pomôcka môže byť predložená bádateľskej verejnosti až po jej schválení.

Okrem tejto činnosti sa Vedecká rada SNA zaoberá aj ďalšími dôležitými otázkami z oblasti archívnictva, ktoré majú dopad nielen na činnosť SNA, ale aj ostatných štátnych archívov. V minulosti to bol napr. zákon č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach, vyhláška Ministerstva vnútra SR č. 628/2002 Z. z., ktorou sa upravujú niektoré podrobnosti uvedeného zákona; alebo koncepcia slovenského archívnictva. V súčasnosti sa riešia aj otázky digitalizácie a deacidifikácie archívnych dokumentov a pod. Vedecká rada SNA sa vyjadruje k archívnemu terminologickému slovníku, k archívnej a historickej hodnote sčítacích elaborátov, k sceľovaniu a delimitácii archívnych dokumentov medzi archívmi a pod., ale rieši napr. aj problémy personálneho obsadenia SNA.

Činnosť Akvizičnej komisie SNA predstavila jej predsedníčka Mgr. Božena Slezáková. Ochranu archívnych dokumentov vo vlastníctve občanov prvýkrát legislatívne upravil zákon č. 149/1975 Zb. o archívnictve. Zabezpečil právo štátu na ich prednostnú kúpu v prípade, že ich vlastníci chceli predať, prípadne darovať alebo uložiť v archíve ako depozit. Zákon podnietil vznik Ohodnocovacej komisie, ktorá vznikla v roku 1975 ako poradný orgán riaditeľa vtedajšej Archívnej správy MV SSR. V SNA po zmene organizačnej štruktúry v roku 1993 vznikla ako jeden z poradných orgánov jeho riaditeľa Ohodnocovacia komisia (neskôr od roku 2000 premenovaná na Akvizičnú komisiu), ktorej úlohou podľa štatútu je získavanie a vyhodnocovanie písomných, obrazových, zvukových a iných záznamov, ktoré ich vlastníci ponúkli štátu. Komisia posudzuje ich dokumentárnu hodnotu, navrhuje ich uznať za archívne dokumenty a kúpiť za odhadnú cenu, prípadne uložiť do depozitu za predpokladu rešpektovania požiadaviek ich majiteľov a zachovania ich právom chránených záujmov.

Akvizície archívnych dokumentov v štátnych archívoch sa od roku 2007 riadia Vnútroštruktúrnym pokynom generálneho riaditeľa sekcie verejnej správy MV SR o akvizičných komisiách štátnych archívov zriadených Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky. Súčasťou pokynu sú aj Zásady pre navrhovanie odhadnej kúpnej ceny archívnych dokumentov a vzory záznamov z rokovania Akvizičnej komisie, kúpnej zmluvy a darovacej zmluvy.

Akvizičná komisia SNA za 20 rokov svojej činnosti dostala 231 ponúk, z ktorých zrealizovala 220. Slovenský národný archív vyplatil zo svojho rozpočtu na akvizície sumu 88 132 €. Žiaľ, posledné dva roky archív bojuje o existenčné prežitie a to sa týka aj financií pre Akvizičnú komisiu. Pre ich nedostatok sa strácajú vzácne archívne dokumenty a ochudobňuje sa kultúrne dedičstvo Slovenskej republiky.

V ďalšej časti svojho príspevku spomenula B. Slezáková pozoruhodné súbory archívnych dokumentov, osobných fondov či zbierok, ktoré prostredníctvom Akvizičnej komi-

sie SNA získal do svojho vlastníctva. SNA sa podarilo získať napr. listinu dvorského sudcu Pavla pre Hričov z roku 1344; listinu bratov Orságovcov z roku 1506, pečatidlo komesa Olivera z 13. st.; listiny týkajúce sa panstva a hradu Devín zo 17. – 18. st.; listiny a iné archívne dokumenty rodov Pongrác, Schidlay, Jesenský či pečatidlo cisára Ferdinanda I. z prvej pol. 16. st. Akvizičná komisia ďalej získala 56 osobných fondov významných osobností politického, kultúrneho, hospodárskeho života, ktoré tvoria buď samostatné celky alebo prírastky do už existujúcich osobných fondov, napr.: Rudo Brtáň, literárny historik; Branislav Varsik, významný slovenský historik; Belo Polla, archeológ; František Sedlák, archivár; Ján Oberuč, cirkevný historik; Vladimír Horváth, riaditeľ Archívu hlavného mesta SR Bratislavy; Alexander Mach, politik; Andrej Hlinka, kňaz a politik; Jozef Chreňo; bývalý riaditeľ Archívnej správy MV SSR; Michal Ložonský, exilový publicista; Vladimír Jukl, kňaz; Emanuel Filo, lekár; profesor Milan Ďurica, exilový historik; Kazimír Štefánik, zahraničný Slovák. Zo zbierok SNA získal napr. zbierku Daniela Deneša o relikviároch v Kostole sv. Alžbety v Bratislave.

Počas posledných rokov sa Akvizičná komisia stretávala s problémom, ktorý sa týkal ponúk archívnych dokumentov z činnosti rímsko-katolíckych fár takmer z celej Slovenskej republiky. V prvej fáze ponúk sa Akvizičná komisia rozhodla ponúknuť ich na odkúpenie Arcibiskupskému úradu v Trnave, nakoľko väčšina sa týkala fár v jeho pôsobnosti, ale bezvýsledne. SNA sa listom obrátil na odbor archívov a registratúr sekcie verejnej správy MV SR, aby túto vec vyriešil s Konferenciou biskupov Slovenska, avšak ani jemu sa túto záležitosť nepodarilo vybaviť, pretože Konferencia biskupov Slovenska na ich listy neodpovedá. Napokon SNA všetky dokumenty zakúpil, aby sa predišlo ich strate. Bude však potrebné túto záležitosť vyriešiť. Posledný rok tieto ponuky ustali, ale príčinou je zdravotný stav predávajúceho. Je možné, že ďalšie dokumenty končia aj v zahraničí.

V Diskusii Ing. Jozef Hanus, CSc. informoval Vedeckú archívnu radu o pripravovanej komplexnej informácii o stave archívov v zriaďovateľskej pôsobnosti MV SR pre ministra vnútra a o vyhodnotení plnenia koncepcie rozvoja štátnych archívov. Okrem toho informoval, že od 1. júna budú na internete zverejnené evidenčné listy archívnych fondov a takmer 2500 zdigitalizovaných archívnych pomôcok – inventárov, katalógov a registrov k archívnym fondom. Okrem toho sa podarilo cez projekty Monasterium a ENArC zdigitalizovať všetky stredoveké listiny vzniknuté do roku 1526. V súčasnosti v rámci projektu CrArc nastupuje digitalizácia ďalších druhov archívnych dokumentov (úradné a pomocné knihy a i.) z toho istého obdobia.

PhDr. Eva Vrabcová vo svojom diskusnom príspevku zdôraznila, že správna agenda v záležitosti vydávania osvedčených výpisov z archívnych dokumentov obsahujúcich informácie o majetkovo-právnych záležitostiach hlavne z oblasti lesného hospodárstva vyžadujú z dôvodu svojej zložitosti stále viac času na vybavenie, a tak zostáva menej priestoru na iné odborné archívne činnosti, hlavne na spracovanie a sprístupňovanie archívnych fondov. V tejto veci odporúča organizovať odborné semináre či konferencie archivárov.

Mgr. Božena Slezáková za oddelenie archívnych informačných služieb informovala, že v roku 2011 študovňu navštívilo 579 bádateľov, ktorým bolo treba predložiť archívne dokumenty a poskytnúť ďalšie služby ako vyhotovenie kópií archívnych dokumentov, kópií mikrofilmov a pod. Bližšie informácie nielen o činnosti toho oddelenia, ale aj iných oddelení možno nájsť vo výkaze práce SNA, ktorý je publikovaný na inter-

netovej adrese http://www.minv.sk/?vykaz_prace_2011. Pre nedostatok finančných prostriedkov SNA v roku 2011 nekúpil žiadnu odbornú publikáciu.

V ďalších príspevkoch sa členovia Vedeckej archívnej rady zaoberali otázkami digitalizácie a informatizácie verejnej správy. V diskusii sa k tomuto problému vystúpili viacerí členovia VAR a na základe podaných informácií súhlasili s predloženými informáciami o technickej a personálnej nepripravenosti SNA na preberanie a správu elektronických archívnych dokumentov v pripravovanom Národnom digitálnom archíve, ktorý by mal byť spravovaný SNA. V tejto záležitosti je potrebné personálne posilnenie nielen oddelenia predarchívnej starostlivosti, ale aj SNA ako celku, a zabezpečenie vybavenia takým hardvérom a softvérom, ktorý by mu v blízkej budúcnosti umožnil plnenie požadovaných úloh.

PhDr. Veronika Nováková, PhD. upozornila, že s tými istými problémami sa nestretáva iba SNA, ale aj všetky ostatné štátne archívy. Ich finančné prostriedky neumožňujú nielen riadny výkon odborných archívnych činností, ale ani nákup zákonom určených ochranných pracovných prostriedkov a údržbu priestorov a technických zariadení (výťahy, hasiace prístroje, vykurovacie telesá a pod.), čo v blízkej budúcnosti môže spôsobiť kolaps ich technického stavu.

PhDr. Peter Draškaba vyzdvihol činnosť SNA na úseku propagácie archívov a archívnych dokumentov. Zároveň však zdôraznil, že všetky uvedené problémy SNA vykazujú znaky vnútornej systémovej chyby a konštatoval, že postavenie archívnictva a archívov, napriek ich všetkej snahe o zviditeľnenie, za posledných 20 rokov pokleslo. O tom svedčí strata nielen postavenia SNA ako rozpočtovej organizácie ministerstva vnútra, ale aj už jeho existenčné problémy. VAR položil otázku, či súčasná centralizácia v riadení štátnych archívov negatívne sa prejavujúca hlavne vo finančnej oblasti je tým správnym modelom riadenia, a či vôbec má SNA a všetky štátne archívy perspektívu rozvoja v štruktúrach ministerstva vnútra.

V diskusii k tejto problematike sa s pochybnosťami P. Draškabu stotožnili aj ostatní členovia VAR (R. Marsina, P. Draškaba, V. Nováková, J. Klačka, V. Čičaj, M. Dobrotková, E. Machajdíkova) a vyslovili názor, že treba reformovať archívnictvo ako také v oblasti riadenia. K modelom riadenia by sa mali archívári vysloviť na hromadných podujatiach archívárov, prípadne na archívnych dňoch a iniciatívne v tejto záležitosti osloviť ministerstvo. V tejto záležitosti by mala prejaviť iniciatívu aj VAR zaslaním listu a osobnou návštevou ministra vnútra predsedom VAR.

Po prijatí uznesení prítomnými členmi VAR jej predseda R. Marsina poďakoval prítomným za aktívnu účasť i diskusiu a ukončil zasadnutie.

Milan Mišovič

ČESKÉ OCENENIE SLOVENSKÝCH ARCHIVÁROV

Riaditeľ odboru archívnej správy a spisovej služby Ministerstva vnútra Českej republiky PhDr. Jiří Úlovec 9. mája 2012 príjemne prekvapil riaditeľa odboru archívov Ministerstva vnútra Slovenskej republiky Ing. Jozefa Hanusa, CSc., ako aj generálnu štátnu

radkyňu tohto istého odboru, PhDr. Máriu Špankovú, že im minister vnútra Českej republiky Jan Kubice udelí čestnú medailu „Za zásluhy o české archívnictvo“. Zároveň im oznámil, že akt slávnostného odovzdania rezortných medailí sa uskutoční 25. júna 2012 na pôde Národného archívu v Prahe.

Na slávnostnom akte v priestoroch budovy Národného archívu v Prahe sa popri ministrovi vnútra, zúčastnil aj námestník ministra vnútra pre verejnú správu, legislatívu a archívnictvo Mgr. Ondrej Veselský a riaditeľ archívnej správy a spisovej služby Jiří Úlovec. Z rúk ministra čestné medaily „Za zásluhy o české archívnictvo“ prevzalo 17 českých archívárov z Národného archívu v Prahe, oboch zemských archívov v Opave i v Brne, ďalej zo sústavy štátnych oblastných archívov a ich pobočiek štátnych okresných archívov. Medzi vyznamenanými bola aj zástupkyňa mestských archívov z Ostravy, dvaja emeritní archívári, ako aj zástupca Zväzu spolkov Čechov a Slovákov vo Švajčiarsku a archívár Spoločnosti pre vedy a umenie. Medzi ocenenými boli aj naši kolegovia – Jozef Hanus a Mária Španková.

V zdôvodnení českého archívneho orgánu pre udelenie vysokého rezortného vyznamenania pre Ing. Jozefa Hanusa, CSc. sa pozitívne hodnotí jeho riadiaca činnosť zameraná najmä na zapojenie štátnych archívov do medzinárodných projektov s cieľom digitalizácie archívnych dokumentov a vytvárania podmienok pre využívanie informačných a komunikačných technológií v odborných archívnych činnostiach. Oceňuje sa jeho spolupráca s českým archívnictvom na úseku ochrany archívnych dokumentov, jednak aktívnou účasťou na výskume, ako aj prednášaním na konferenciách a seminároch a pri koordinácii spoločných stanovísk. Zdôvodnenie oceňuje aj jeho pôsobenie v orgánoch Európskej komisie a Medzinárodnej rady archívov i jeho rozsiahlu vedeckú a publikačnú činnosť venujúcej sa s všetkým aspektom ochrany archívnych dokumentov.

Pri ocenení Dr. Márii Špankovej sa zohľadnila jej dlhoročná spolupráca s českým archívnictvom na úseku medzinárodnej spolupráce, osobitne na úseku prípravy návrhov dokumentov o bilaterálnej spolupráci so zahraničnými partnermi, výmeny skúseností v oblasti archívnej legislatívy, ako aj obojstranného zabezpečovania účasti na odborných podujatiach a poskytovaní informácií o archívnych dokumentoch žiadateľom z Českej republiky. V hodnotení rezonoval aj jej výrazný podiel na tvorbe všeobecných záväzných právnych predpisov a interných aktov riadenia na úseku archívov, aktuálnej koncepcie rozvoja štátnych archívov v Slovenskej republike do roku 2010 (s výhľadom do roku 2015) schválenej Vládou SR. Českým partnerom je aj známa jej práca na pôde Európskej únie pri spracovaní podkladov k problematike vývozu a dovozu archívnych dokumentov a návratného konania nezákonne vyvezených archívnych dokumentov. Obdobne veľmi kladne sa hodnotila aj jej dlhoročná práca na pôde Medzinárodnej rady archívov, osobitne jej spolupráca na príprave štúdie k problematike prístupu k archívny dokumentom a ochrany osobných údajov. Súčasťou jej práce je aj vypracúvanie programov mikrofilmovania archívnych dokumentov k dejinám Slovenska a Slovákov v zahraničných archívoch.

V záverečnom spoločenskom stretnutí vedúcich predstaviteľov rezortu s ocenenými vládla príjemná a vzájomne užitočná výmena názorov na aktuálne problémy archívnictva v Čechách a na Slovensku.

Peter Kartous

JUBILEUM PhDr. DANIELY MARCINOVEJ

Dňa 31. júla 2012 sme si pripomenuli okrúhle životné jubileum kolegyne Danky Marcinovej, dlhoročnej zamestnankyne Archívu hlavného mesta SR Bratislavy (ďalej aj AMB). Zamestnala sa v ňom v roku 1975 po ukončení vysokoškolského štúdia na Katedre československých dejín a archívniectva Univerzity Komenského v Bratislave a ostala mu verná až dodnes. Statočne prežíva všetko, čo archív postihuje, súc si vedomá, že niektorým skutočnostiam v živote sa musí pracovník štátnej správy podriaďiť, popritom alebo aj napriek tomu sa však musí usilovať pôsobiť v odbornej rovine čo najefektívnejšie. V práci precízna, korektná, dodržiavajúca termíny vybavenia, ústretová k žiadateľom, v tlačila svoju pečať viacerým kľúčovým odborným činnostiam v archíve. Spolu s kolegami spracovávala archívne dokumenty nosného fondu AMB Národného výboru hlavného mesta SR Bratislavy (ďalej NVB), ktorý bol pokračovateľom Magistrátu mesta Bratislavy (Inventár NVB z rokov 1951–1954 a Inventár NVB z rokov 1955–1960), indexovala obsahy zápisníc rady a pléna NVB, systematicky katalogizovala zápisnice zastupiteľského zboru mesta Bratislavy, inventarizovala a katalogizovala plagáty a drobnú tlač. Na základe výskumu komorských kníh pripravovala tematický katalóg k voľbám v Bratislave a ku vzťahom Bratislavy s inými mestami a obcami. Samostatnou kapitolou bol výskum k heslám do Encyklopédie Bratislavy pre Encyklopedický ústav SAV – publikácia však nikdy nevyšla. Podieľala sa aj na príprave prvého Inventára matrik v AMB, niekoľko rokov sprístupňovala matriky elektronicky a vypracovávala genealogické rešerše. Program sprístupňovania archívnych dokumentov výpočtovou technikou vytvorili ako prví na Slovensku zamestnanci odboru informatiky NVB. Zvlášť treba vyzdvihnúť jej obetavú prácu v rámci predarchívnej starostlivosti, ktorej sa venuje od roku 1996, počnúc kontrolou už napísaných evidenčných listov k archívnyim fondom (predtým karty JAF), knihy fondov, knihy prírastkov až po vypracovávanie posudkov na registratúrne poriadky a plány, po kontrolu a usmerňovanie registratúrnej činnosti, najmä štátnych úradov, súdov, prokuratúr, škôl, exekútorov i množstva spoločností s ručením obmedzeným a ďalších súkromných firiem na území Bratislavy. S odbornou prácou v archíve súvisia aj manuálne činnosti ako nosenie, vrecovanie, sťahovanie archívnych dokumentov, skladanie archívnych škatúl, číslovanie strán, kontrola skladov, ktorým sa málokto archívár vyhne. Najmä činností spojených so sťahovaním si Daniela Marcinová, tak ako jej kolegyne a kolegovia, užila najmä od roku 2005 viac než dosť. Dvakrát sa zúčastnila na komplexnom premiestnení archívu do nevhodných priestorov: do budovy na Gorkého 5, ktorú už vtedy začínali rekonštruovať a v ktorej archív niekoľkonásobne zatiekol a do nezrekonštruovanej škôlky zo 70. rokov 20. storočia vo vnútri petržalského sídliska Dvory 2. „Na bývanie je to vhodné miesto, ale aby v týchto končinách sídlil archív hlavného mesta so stovkami žiadateľov a bádateľov zo Slovenskej republiky i zo zahraničia ročne?“ vystihla naša kolegyňa Danka myšlienky každej a každého z nás. Pochádzajúc z rodiny verejne činných osobností, z ktorých sa v 19. a na začiatku 20. storočia viacerí usilovali o kultúrne a politické pozdvihnutie Slovákov, s ľútosťou sleduje neľahký osud inštitúcie, v ktorej pôsobí 37 rokov. Rodená Kremničanka, praprapravnučka Pavla Križka, ktorého považujeme za nestora slovenského archívniectva, nositeľka medaily s jeho vyobrazením, patrí svojou odbornosťou a zodpovednosťou k oporám Archívu hlavného mesta SR Bratislavy.

Milá Danko, do budúcnosti Ti aj v mene kolegyň a kolegov prajem veľa zdravia, šťastia, spokojnosti pri práci i v kruhu rodiny s manželom, s deťmi, s vnučkou Dominikou a aby si do konca života nachádzala okolo seba najmä pravdu, krásu a dobro!

Anna Buzinkayová

ŽIVOTNÉ JUBILEUM Bc. MÁRIE HAVLINOVEJ

Tohto roku oslávila životné jubileum naša kolegyňa a dlhoročná pracovníčka Štátneho archívu v Košiciach Bc. Mária Havlinová.

Narodila sa 7. septembra 1952 v Košiciach ako druhá dcéra Aurélie a Jána Paulovičovcov. Po absolvovaní základnej deväťročnej a strednej všeobecno vzdelávacej školy sa v roku 1971 zamestnala ako korešpondentka vo Východoslovenských strojárňach v Košiciach. Popri zamestnaní absolvovala nadstavbové štúdium na strednej ekonomickej škole.

Pracovníčkou Štátneho archívu v Košiciach sa stala 1. marca 1974. V službách slovenského archívniectva je tak už viac ako 38 rokov. V prvých rokoch pôsobila na viacerých pracovných pozíciách. Najskôr bola poverená vedením administratívy, správou registratúry a prepisovaním archívnych pomôcok, čoskoro však bola preradená do funkcie archivárky. Pod odborným vedením vtedajšieho riaditeľa archívu JUDr. Ladislava Ružičku sa postupne oboznamovala s archívnu teóriou i praxou. V roku 1978 vznikli jej prvé archívne pomôcky – čiastkové inventáre odboru miestneho hospodárstva a dopravy a odboru pracovných síl a sociálneho zabezpečenia rady Krajského národného výboru Košického kraja 1949–1960. Koncom 70. rokov minulého storočia nastali v súkromnom živote našej kolegyne dôležité zmeny. V máji 1978 sa vydala a v rokoch 1979 a 1981 sa jej narodili dcéry Judita a Zdenka. Po návrate z materskej dovolenky v roku 1982 bola poverená vykonávaním hospodárskej agendy archívu. Musela sa pritom popasovať s mnohými problémami, spojenými s rozsiahlou rekonštrukciou archívnej budovy. Aj pre ňu, tak ako pre ostatných pracovníkov, sa stali samozrejmosťou pravidelné piatkové brigády v znamení úmerných presunov archívnych fondov. Na konci 80. rokov sa vrátila späť k práci archivárky. V tomto období odborne spracovala ďalšie archívne fondy, napr. Krajské výbory Čs. Červeného kríža v Košiciach 1949–1965, Krajský súd v Michalovciach 1939–1944. Po odchode dlhoročnej pracovníčky Janky Danišovej v roku 1991 ju vedenie archívu poverilo vykonávaním evidencie archívneho dedičstva a prácou na úseku predarchívnej starostlivosti. Po oboznámení sa s problematikou a získaní praktických skúseností nadobudla nespochybniteľnú profesionalitu v tomto odbore. Predarchívna starostlivosť sa stala jej srdcovou záležitosťou. V súčasnosti spolu s kolegom spolupracuje s viac ako tromi stovkami organizácií, ktorým je denne k dispozícii. Jej konzultácie vedené na vysokej odbornej úrovni sú pracovníkmi registratúr v kompetencii Štátneho archívu v Košiciach vysoko cenené.

Charakteristická je pre ňu snaha o neustále zdokonaľovanie svojich vedomostí. Po absolvovaní dvojročného kvalifikačného kurzu archívniectva na Inštitúte pre verejnú

správu v Bratislave v roku 1997 sa venovala náročnému štúdiu na Fakulte baníctva, ekológie, riadenia a geotechnológií Technickej univerzity v Košiciach. V roku 2005 získala bakalársky titul v odbore Informatizácia firemných a verejnosprávnych činností. Pri predchádzajúcom životnom jubileu jej bolo udelené rezortné vyznamenanie Ministerstva vnútra SR Pamätná Križkova medaila. Je dlhoročnou členkou odborového zväzu verejnej správy.

Milá Marika, v mene Tvojich kolegov a spolupracovníkov Ti do ďalších rokov želáme pevné zdravie, pohodu a spokojnosť v rodinnom kruhu aj na pracovisku a splnenie všetkých Tvojich želaní.

Milena Ostrolucká

JUBILUJÚCA PhDr. MARTA KAMASOVÁ

Životné jubileum dobehlo aj pani Martu, ale nepredbehlo jej zámery, ktoré si nastoľuje i na ďalšie obdobie na úseku ňou riadeného archívu i regionálnej historičky a propagátorky dejín ako takých. Čo nám hovorí Janusovský pohľad najskôr späť.

Pred vyše 40 rokmi šťastná náhoda rozhodla o jej profesijnom smerovaní a ďalšej existencii. Tak ako viacerí z nás nedostala sa tam, kde chcela, ale za to v rokoch 1970–1972 úspešne absolvovala premiérové štúdium archívniectva na Strednej knihovníckej škole v Bratislave, kde ju do tajov archívniectva zasväcovali také osobnosti staršieho slovenského archívniectva, akými boli J. Mazúr, M. Kušík, E. Rákoš a ďalší. Ako čerstvá absolventka, s pozitívnymi ohlasmi zo školy, nastúpila takmer okamžite 1. 8. 1972 tam, kde je dodnes, do Okresného archívu vo Veľkom Krtiši, ktorý však až do roku 1985 sídlil na neďalekom hrade v Modrom Kameni.

S vervou a neveriteľnou minucióznosťou sa pustila do všetkých druhov odborných prác a archívnych činností, vrátane spracovania a sprístupňovania archívnych fondov a archívnych zbierok. Prakticky išlo o všetky druhy na seba nadväzujúcich prác, od triedenia, usporadúvania, až po inventarizáciu a tvorbu inventárov. Podieľala sa aj na tvorbe syntetických archívnych pomôcok – sprievodcu po fondoch a zbierkach archívu (ten neskôr vyšiel knižne edičnou činnosťou Archívnej správy v roku 1982) i na osobitných druhoch archívnych pomôcok, akými sú výberové súpisy a tematické katalógy. Rýchlo sa archívnemu kumštu učila a za pochodu svoje krátko nadobudnuté vedomosti rozdávala aj kolegom.

Po vyše roku od 1. 12. 1973 už bola nielen samostatnou archivárkou, ale aj poverená zastupovaním riaditeľa archívu. A tak k tumultu odborných prác pribudli administratívna i hospodárska agenda, ale množstvo ďalších odborných a kontrolných činností – posudzovanie archívnych pomôcok, predarchívna starostlivosť, prieskumy registratúr v organizáciách, školenia, prednášky. Zložité boli najmä personálne otázky archívu. Podarilo sa jej zvýšiť stav odborných pracovníkov archívu na prijateľný stav a postupne riešila aj ich odbornú kvalifikáciu. Nezabudla ani na seba. V rokoch 1975–1980 vyštudovala externe odbor archívniectva na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Rada spomína najmä

na doc. D. Lehotskú a prof. J. Nováka. Neskôr v roku 1988 absolvovala aj rigoróznu skúšku v študijnom odbore archívniectvo (dejiny správy) a získala akademický titul PhDr. Akceleroval sa aj jej funkčný rast. Od 1. 6. 1976 bola vtedy ešte ONV vo Veľkom Krtíši poverená vedením archívu a od roku 1979 vymenovaná do funkcie riaditeľky Štátneho okresného archívu. Pozoruhodnou udalosťou v jej odbornom živote, ale vtedy aj pre celé slovenské archívniectvo bola výstavba účelovej archívnej budovy vo Veľkom Krtíši v rokoch 1978 až 1985, v ďalších rokoch potom plynofikácia kotelne, vybavenie skladov archívu kompaktnými regálmi, prenájmy ďalších skladovacích priestorov a zlepšovanie materiálo-technických potrieb archívu. Som rád, že pri tom všetkom jej bol nápomocný odbor archívov a konkrétne najmä Dr. Sloboda, Dr. Draškaba, neskôr Dr. Mišovič, ale aj zástupcovia hospodárskeho a personálneho odboru ministerstva.

Naša jubilančka, a očakávali sme to od nej, nadviazala na všetky základné práce aj príslušnou nadstavbou. Pozornosť venovala štúdiu dejín správy pôvodcov archívnych fondov, výskumu historických pečatí obcí a angažovala sa pri tvorbe nových obecných symbolov. Venovala sa genealógii a spracovaniu štúdií o významných osobnostiach regiónu a vôbec výskumu archívnych dokumentov k dejinám regiónu, vrátane prednáškovej, expozičnej, publikačnej činnosti. Jej odbornú i vedeckú prácu petrifikuje autorstvo viacerých monografií, publikácií a jubilejných tlačí regionálneho významu pri príležitosti významných výročí osobností alebo obcí a miest, odborných štúdií, článkov, ktoré boli zverejnené vo viacerých periodikách a zborníkoch – Pokrok, Nový Pokrok, Slovenská archivistika, Fórum archivárov, Slovenské národné noviny a v ďalších zborníkoch a neperiodických tituloch. Oceniť treba aj jej pedagogickú činnosť, spoluprácu so školami v oblasti kultúrno-osvetovej a vlastivednej činnosti. Do roku 2010 bola aj predsedom poroty krajských kôl súťaže stredoškolskej odbornej činnosti (SOČ).

Jej publikačná činnosť je pestrá a početná a reflektuje pramennú bázu ňou spravovaného archívu. Preto je logické, že dominujú tituly z dejín obcí a miest a z dejín významných osobností okresu. Len letmo, bez nároku na úplnosť, môžeme z dejín miest a obcí spomenúť tieto lokality, ktorých dejiny spracovala úplne či čiastočne v spoluautorstve: Závada (1993, 21 s.), Dolné a Horné Strháre (1994, 39 s.), Horné Plachtince (1994, 42 s.), Príbelce (1994, 43 s.), Suché Brezovo (1994, 35 s.), Lesenice (1994, 23 s.), Bušince (1995, 29 s.), Malé Zlievce (1995, 7 s.), Hrušov (1996, 81 s.), Glabušovce (1997, 18 s.), Čelovce (1997, 18 s.), Vieska (1997, 14 s.), Turie Pole (2001, 174 s.). Nemôžeme nespomenúť, že jubilančka spolu s kolektívom spracovala rozsiahlu monografiu histórie a súčasnosti okresného mesta Veľký Krtíš a publikácia vyšla v roku 1997 (223 s.). Je aj autorkou hesiel obcí Veľkého Krtíša pre Encyklopédiu miest a obcí Slovenska, ktorá vyšla v Lučenci v roku 2005.

Jej pozornosť upútali aj tieto významné osobnosti regiónu, najmä pri ich rôznych jubilejných výročiach: Samuel Godra (1991, 38 s.), August Horislav Škultéty (1992, 55 s.), Andrej Krasislav Mešša a Vsevolod Čechovič (2000, 55 s.), Štefan Rysul'a (2006, 46 s.), rod Bazovských v Novohrade (2005, 68 s.). Príležitostne sa venovala aj dejinám požiarnej ochrany v okrese, histórii školstva, vinohradníctva a vinárstva. Zaujímavou témou bola aj prevencia a represia trestných činov v archívnych prameňoch mestečka Modrý Kameň a obcí veľkokrtíšskeho regiónu v druhej polovici 19. storočia (2009, 10 s.).

Jej univerzalizmus, schopnosť a ochota sa podeliť o poznatky sa prejavoval a prejavuje aj v členstve a funkciách v odborných spoločnostiach a organizáciách. Aktívne vystupuje v Spoločnosti slovenských archivárov, Slovenskej historickej spoločnosti, Sloven-

skej genealogicko-heraldickej spoločnosti, Matici slovenskej, kde pôsobí ako členka výboru miestnej organizácie MS vo Veľkom Krtíši, ďalej v Spoločnosti Augusta Horislava Škultétyho, kde je členkou výkonnej rady tohto občianskeho združenia. Je aktívnou organizátorkou vzdelávacích podujatí, seminárov, konferencií, výstav i zostavovateľkou zborníkov k dejinám ochotníckeho divadla, školstva, baníctva a i.

Jej práca bola už viackrát ocenená rezortnou medailou Pavla Križku (1985, 2002), okresnými vyznamenaniami a my len dúfame, že k jej jubileu prídu na rad i ďalšie rezortné ocenenia a uznania. Životné jubileum je nielen retrospektívou a pohľadom vpred, ale aj dôvodom k blahoželaniam, k tomu čo jubilantka vykonala a dúfame pevne ešte aj vykoná. Rád sa k tomu pridáva i pisateľ týchto riadkov. Milá Marta, milá pani riaditeľka, je toho naozaj dosť, čo si vykonala a začo Ti patrí veľká vďaka a nech Ťa ani v ďalších rokoch neopúšťa entuziazmus, chuť do práce a ochota prenikať do tých najintímnejších kútov archívnictva a vedy vôbec. Je dobré, že máš oporu vo svojej rodine, manželovi i v dvoch vydarených a vzdelaných synoch a ich rodinách.

Ad multos annos!

Peter Kartous

ZDENKO G. ALEXY DEVÄŤDESIATROČNÝ

Heraldik a heraldický výtvarník Zdenko G. Alexy sa narodil 9. septembra 1922 v Bratislave. Po maturite na reálnom gymnáziu v Bratislave (1941) študoval na Vysokej škole obchodnej v Bratislave (1941–42), Handelshochschule v St. Gallen (1942–45) a na univerzite v Neuchateli (1945–46). Od roku 1944 pôsobil aj ako prekladateľ a hlásateľ BBC a ako legačný ataché čs. Ministerstva zahraničných vecí v Londýne (do r. 1945), v Berne (do r. 1947) a v Prahe. Tam v tom čase navštevoval tiež prednášky z pomocných vied historických na Karlovej univerzite. Ako vojakovi zahraničnej armády mu prezident republiky roku 2000 odovzdal pamätný list pri príležitosti 55. výročia ukončenia druhej svetovej vojny.

Od roku 1949 žije v Bratislave, kde pôsobil na viacerých postoch – v účastinnej spoločnosti Exico (1949–51), Bratislavských elektrotechnických závodoch (1951–72), podniku zahraničného obchodu Omnia (1972–76), neskôr ako vedúci oddelenia Ministerstva financií (1976–82), r. 1990 ako poradca ministra financií Slovenskej republiky poverený vládou SR zriadiť Burzu cenných papierov v Bratislave, za čo mu bola udelená Cena Burzy Cenných papierov za rok 1998. Roku 1993 sa stal prvým šéfom protokolu Kancelárie prezidenta Slovenskej republiky.

Heraldickej tvorbe sa venuje od r. 1950. V r. 1958–59 vytvoril návrhy erbov pre osady a chaty vo Vysokých Tatrách. Z jeho dielne vzišlo niekoľko mestských a obecných erbov (napr. erb Liptovský Hrádok, Turčianske Teplice, Rajecké Teplice). Od r. 1991 pôsobí aj v Heraldickej komisii MV SR, poradnom orgáne Ministerstva vnútra SR pre heraldickú tvorbu. Bol iniciátorom obnovenia mestskej a obecnej vlajkovej tvorby, autorom koncepcie obnovy historických župných heraldických motívov v erboch samospráv-

nych krajov, zúčastnil sa diskusií o podobe štátnych symbolov ČSFR a pri tejto príležitosti vytvoril viacero heraldických návrhov. Slovom – nikdy nechýbal tam, kde sa niečo v heraldike dialo. Ministerstvo vnútra SR mu za jeho aktivity v oblasti heraldiky r. 1997 udelilo pamätnú Križkovu medailu a r. 2007 pamätnú medailu Františka V. Sasinka.

V jeho heraldickej tvorbe má osobitné miesto tvorba osobných erbov rímsko-katolíckych a grécko-katolíckych kňazov a erbov cirkevných inštitúcií na Slovensku, ale aj v Čechách. Roku 1979 bol ustanovený do funkcie biskupského notára královehradecského. O jeho aktivitách v tejto oblasti informuje publikácia M. Glejteka *Súčasná cirkevná heraldika v tvorbe Zdenka G. Alexyho* (Martin 2011). Bol iniciátorom ustanovenia troch heraldických konzultorov pre erby katolíckych duchovných a katolíckych inštitúcií a stal sa členom Rady Konferencie biskupov Slovenska pre vedu a výskum (2008). Svoje výskumy náprsných krížových kanonických dekorácií publikoval v diele *Ehrenzeichen der Kapitel in Vormals Habsburgischen Ländern/Distinctive Ensigns of Chapters in Formerly Habsburg Dominated Countries* (Wien, Köln, Weimar: Böhlau 1996).

V súvislosti s renesanciou občianskej heraldiky dlhodobo spolupracuje s nemeckou spoločnosťou pre heraldiku a genealógiu Pro Heraldica. Plodom tejto spolupráce je nielen množstvo rodových občianskych erbov, ale aj rozsiahle latinsko-nemecky písané dieło *Matricula armalis notarii episcopalis Reginae Gradensis* (Stuttgart 2001). Je nositeľom Medaily Dr. Otfrieda Neubeckera, ktorú mu r. 1998 udelila nemecká heraldická spoločnosť Wappen-Herold.

Je nepochybne najvýznamnejším tvorcom heraldického ex libris na Slovensku a jedným z najvýznamnejších tvorcov v tejto oblasti aj vo svetovom meradle. Zostavil pozoruhodné dieło *Ex libris Armales* (Viedeň 1. zv. 1984, 2. zv. 1985, 3. zv. 1986). V troch zväzkoch tu predstavuje biografické medailóny významných svetových heraldikov s vyobrazeniami ich heraldických ex libris.

Je príznačné, že tento autor nielen prevažne publikoval, prednášal a vystavoval v zahraničí, ale je aj členom viacerých prestížnych heraldických spoločností. Je zakladajúcim členom Írskej heraldickej spoločnosti (Heraldry society of Ireland, od r. 1986), členom Kanadskej heraldickej spoločnosti (The Heraldry Society of Canada, od r. 1983), členom korešpondentom heraldickej a genealogickej spoločnosti Adler vo Viedni a heraldickej spoločnosti Der Herold v Berlíne (od r. 1989), distinguished fellow Amerického heraldického kolégia, čestným členom Moravskej genealogickej a heraldickej spoločnosti (1997). Predovšetkým je však od r. 1991 asociovaným členom a od r. 1996 akademikom Medzinárodnej heraldickej akadémie v kresle č. 72.

Vo svojich početných vystúpeniach na medzinárodných kongresoch a kolokviách informoval svetovú odbornú verejnosť o vývoji slovenskej heraldickej tvorby. Svoje heraldické práce vystavoval na viacerých medzinárodných heraldických výstavách. Minister kultúry SR mu r. 1997 udelil poctu za dlhoročnú cieľavedomú a intenzívnu reprezentáciu slovenskej heraldiky v zahraničí.

Po r. 1989 sa zapojil do genealogických a heraldických aktivít aj na Slovensku. Je zakladajúcim a čestným členom Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti, zakladajúcim členom Heraldického kolégia a zakladajúcim členom a čestným predsedom Heraldického klubu (2006), ktorý mu r. 2008 udelil aj záslužný Rad Pro Arte Heraldica a pri príležitosti deväťdesiatych narodením nestora slovenskej heraldiky mu Heraldický klub r. 2012 udelil pamätnú plaketu za rozvoj občianskej rodovej heraldiky na Slovensku.

Zdenko G. Alexy sa svojho jubilea dožíva v obdivuhodnej duševnej sviežosti a s neutíchajúcim záujmom o heraldické dianie doma i v zahraničí. Je stále ochotným a neziš-

ným heraldickým konzultantom, naďalej sa venuje tvorbe nových erbov najmä v oblasti cirkevnej heraldiky.

Prajeme jubilantovi ešte veľa životnej energie, mnoho šťastných rokov v kruhu jeho veľkej rodiny, počítajúcej dnes už trinásť pravnúčat, ale aj v kruhu jeho mladších kolegov heraldikov.

Ad multos felicesque annos!

Ladislav Vrteľ

DOBRY ČLOVEK EŠTE ŽIJE...

Prof. PhDr. JÁN LUKAČKA, CSc. ŠESŤDESIATNIKOM!

Nechcem nič predstierať, a preto nebudem tvrdiť, že ma šesťdesiate narodeniny môjho kolegu a (s jeho dovoľením) aj dobrého priateľa prof. PhDr. Jána Lukačku, CSc. prekvapili – však je odo mňa o nejakých tých pár rokov starší (a ja dobre viem, koľko mi je teraz) a dobre si pamätám aj na nedávnu(?) oslavu jeho päťdesiatky – udivilo a zarazilo ma ale, že tých desať rokov odvtedy prešlo naozaj akosi rýchlo. Podivuhodné je i to, že náš jubilant sa ani po dosiahnutí tohto zrelého (ako sa zvykne hovoriť) veku nijako podstatne nezmenil – stále si zachoval svoj chlapčenský vzhľad (akurát tie vlasy mu nejakými väčšími vybledli), typický plachý úsmev a najmä schopnosť dívať sa a diviť sa svet, tešiť sa z jeho farieb, vôní a chutí. Takéto životné výročie, ktoré oslávil náš jubilant, je však určite legitímnym dôvodom na zastavenie sa v čase a poohliadnutie na prežitú roky, na akúsi priebežnú bilanciu (lebo na tú záverečnú má, pevne verím, ešte veľa času!).

Ján Lukačka sa narodil 20. novembra 1952 v dedinke Krnča (okres Topoľčany) ako tretie z desiatich detí rodičov Jána a Emílie Lukačkovcov. Rodina sa mu stala neodmysliteľnou súčasťou, pevným základom života, žil s tými, ktorí ho mali radi a ktorých mal rád on. Odmala obdivoval zručnosť svojho otca – stolárskeho majstra (z ktorej aj on niečo poddedil) – a jeho vzťah k prírode (preto najskôr túžil stať sa lesníkom), miloval starostlivú mamu, od ktorej sa čo-to v kuchyni aj priučil (a neraz sa mu táto *odbornosť* v živote aj zišla) a najlepšími kamarátmi mu boli sestry a bratia. Život na vidieku môže byť síce na prvý pohľad romantický, no je to aj život každodennej často aj namáhavej práce, ktorú už v detstve spoznal aj náš jubilant. Bola to obvyklá a samozrejme výpomoc v domácnosti, na dvore či v záhrade a neskôr pribudli i školské povinnosti (na základnú školu chodil Ján najprv v rodnej Krnči a potom v blízkych Solčanoch). Dedinský chlapec je vždy nerozlučne spätý s prírodou – rodná dedinka leží na úpätí Tríbečského pohoria, pri potoku Dršna a Ján sa rád túlal po jej chotári – lákal ho najmä Tábor, kopec nad dedinou, na ktorom bolo kedysi halštatské hradisko a potom aj bratrický tábor (na tomto vršku vraj občas Janko holdoval múzam poézie). Kraj, v ktorom prežil jubilant svoje detstvo, dýchal dejinami – v susedstve Krnče sa nachádzajú Solčany a Bošany so svojimi kaštieľmi, Klížske Hradište s kostolom z 12. storočia a Klíž s ruinami benediktínskeho kláštora, Klátova Nová Ves s kaštieľom aj kúriami a predovšetkým Sádok s románsko-

gotickým kostolíkom (ktorý bol vždy pre neho miestom intímnej sebareflexie a kam sa uchýľoval aj v neradosných a ťažkých chvíľach svojho života). V tomto kraji pôsobí neodškriepiteľný *genius loci* a vnímavý chlapec, akým Ján bol, si ho musel uvedomovať či pociťovať. Ale koľkí chlapi vyrastali vtedy (aj predtým) v historicky zaujímavých regiónoch, no tie ich nejako výrazne nepoznámali a zo svojho detstva si tak odniesli a zachovali len pár sentimentálnych alebo veselých spomienok! Možno, že aj s Jánom by to bolo dopadlo podobne, keby nezasiahla náhoda. Mnoho vážnych slov sa už v historiografii popisalo o úlohe osobnosti v dejinách. Ale existuje aj úloha náhody v živote osobnosti, ktorá niekedy podstatne vychýli a nasmeruje jeho ďalšie životné osudy. V prípade nášho jubilanta to bola – choroba! Po niekoľkých dňoch príjemného polihovania a oslobodenia od školskej dochádzky, keď už začalo byť malému pacientovi doma prídlho, priniesla mu sestra zo školskej knižnice dobrodružný román (Travenov *Poklad na Sierra Madre*), ktorým vstúpil do čarovnej trinástej komnaty literatúry. Janko sa stal vášnivým čitateľom a pravidelným návštevníkom školskej a potom aj topoľčianskej okresnej knižnice (láska ku knihe ho už nikdy neopustila). Čoraz viac ho začala pútať historická literatúra (čo nebolo divu) a jeho prejavovaný záujem o dejiny podporovali i pozorní učitelia na základnej a potom strednej škole. Keď sa ako brigádnik zúčastnil na odkrývaní archeologickej lokality Tábor (kde sa náhodne stretol so svojim budúcim kolegom na fakulte, dnes, žiaľ, už nebohým, doc. Jozefom Hoššom, vtedy študentom archeológie), bolo o jeho ďalšom osude rozhodnuté. Po maturite na SVŠ v Topoľčanoch roku 1971 začal študovať archívniectvo a PVH na Filozofickej fakulte UK v Bratislave (roku 1975 obhájil diplomovú prácu, prekvapivo z dejín nášho hlavného mesta – *Vývoj súdnej právomoci mesta Bratislavy do konca 16. storočia*). Po absolvovaní univerzitného štúdia sa na krátky čas zamestnal v AMB, no po obligátnej vojenskej prezenčnej službe (v historickom severočeskom meste Louny) sa mu podarilo zamestnať sa v Historickom ústave SAV. Najskôr tu niekoľko rokov pracoval ako dokumentarista a po obhajobe dizertačnej práce roku 1984 (rigoróznou prácu obhájil už roku 1980) sa stal vedeckým pracovníkom HÚ SAV (neskôr bol vedeckým tajomníkom HÚ SAV a aj vedúcim oddelenia stredovekých dejín). Už vtedy sa jeho vedecký výskum zamerával na dejiny osídľovania Slovenska, formovanie šľachty na Slovensku a vydávanie prameňov k slovenským dejinám. Nikdy sa neprestal zaoberať regionálnymi dejinami – nielen minulosťou svojho rodného kraja, ale i územia celej Nitrianskej stolice – a stal sa aj uznávaným odborníkom na problematiku dejín hradov a hradných panstiev na Slovensku. Roku 1994 začal pôsobiť aj na Univerzite Komenského v Bratislave – prednášať stredoveké dejiny na Katedre slovenských dejín FiF UK. Od roku 2008 je vedúcim tohto pracoviska. Na Filozofickej fakulte UK sa roku 2003 habilitoval a po úspešnej inaugurácii ho roku 2010 prezident republiky vymenoval za profesora v odbore slovenské dejiny. Naďalej si však zachoval čiastkový úväzok na HÚ SAV. Prednášal aj na Palackého univerzite v Olomouci a na Trnavskej univerzite. Pôsobil a pôsobí aj vo viacerých domácich i zahraničných vedeckých organizáciách, spoločnostiach a komisiách (*Slovenská historická spoločnosť, Slovenský národný komitét historikov, Spoločnosť slovenských archivárov, Heraldická komisia pri SAV, Slovensko-maďarská komisia historikov, Vedecká rada HÚ SAV, Vedecká archívna rada pri MV SR, Historický odbor Matice slovenskej, Kommission für genetische Siedlungsforschung Universität Bonn, Názvoslovná komisia pri Úrade geodézie a kartografie*) a redakčných radách (*Historický časopis, Historický zborník MS, Slovenská archivistika, Mediaevalia historica Bohemica*) a nikde tam nebol a nie je iba čo do počtu! Bádateľský záujem ho priviedol nielen do domácich archívov a knižníc, ale absolvo-

val aj výskumné pobyty v Maďarskom národnom archíve i v Széchényiho knižnici v Budapešti, v Prímaskom a kapitulskom archíve v Ostrihome, v Haus-, Hof- und Staatsarchiv vo Viedni a v Tajnom vatikánskom archíve a vo Vatikánskej apoštolskej knižnici.

Rezultátom jubilatovej neúnavnej usilovnej bádateľskej práce je množstvo vedeckých, odborných a vedecko-populárnych publikácií: monografií, štúdií, článkov, učebníc, encyklopedických hesiel a pramenných edícií. K najvýznamnejším Lukačkovým vedeckým prácam patrí monografia *Formovanie vyššej šľachty na západnom Slovensku* (Bratislava 2002) a viaceré publikácie, na ktorých sa podieľal ako spoluautor a zostavovateľ – syntézy slovenských dejín *A concise history of Slovakia* (Bratislava 2000) a *Dejiny Slovenska* (Bratislava 2000), zborníky *Stredoveké mesto ako miesto stretnutí a komunikácie* (Bratislava 2010) a *Vinicola Carpathensis* (Bratislava 2011), *Lexikón stredovekých miest na Slovensku* (Bratislava 2010 – táto práca získala v roku 2011 ocenenie LITA), edície prameňov *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov zv. II.* (Bratislava 1999), IV. (Bratislava 2002) a V. (Bratislava 2001 – tento zväzok získal *Cenu Mateja Bela za preklad vedeckého textu*), zv. VI. (Bratislava 2004), učebnice a didaktické pomôcky *Dejepis pre 1. ročník gymnázií a stredných škôl* (Bratislava 2011), *Dejepis pre 7. ročník základných škôl* (Bratislava 2011), *Ottov historický atlas Slovensko* (Bratislava 2009) a *Chronológia starších slovenských dejín* (Bratislava 2009). Profesor Ján Lukačka je i úspešným popularizátorom slovenských dejín – spolupracoval autorsky a aj ako zostavovateľ na dielach *Kronika Slovenska I.* (Bratislava 1998), *Kniha kráľov* (Bratislava 1998), *Ottova encyklopédia Slovensko A–Ž* (Bratislava 2006). Publikoval okolo 50 štúdií v domácich i zahraničných vedeckých časopisoch a zborníkoch. Osobne si cením najmä jeho autorský a zostavovateľský podiel na monografiách takmer troch desiatok slovenských miest a obcí. Hoci sám autor o niektorých z nich hovorí s úsmevom ako o *hodo-vých knižkách* (rozumej – vydaných v rámci osláv nejakého ich významného výročia), vedecký prínos a význam týchto publikácií pre poznanie regionálnych dejín sú nespochybniteľné.

Ján Lukačka je i aktívnym vysokoškolským pedagógom (s pozoruhodným úväzkom). Viacerí jeho bývalí doktorandi a diplomanti patria dnes k už renomovaným historikom. Je náročným, ale obľúbeným učiteľom (veru neviem, že by mal nejakú študentskú prezývku), ktorý má prirodzený zmysel pre priateľský kontakt a kolegiálnu komunikáciu so študentmi a vie ich pochopiť (a občas aj im aj čo-to odpustiť). Musím však prezradiť i to, že niektoré (milé) profesorské neduhy a zlozvyky si osvojil ešte predtým, ako sa stal riadnym profesorom – sú to roztržitosť a občasná zábudlivosť (hoci tu treba popravde dodať, že za to často môže jeho ústretovosť a láskavosť – málokedy totiž odmietne prijať nové úlohy a prácu, čo ho potom naozaj zavaľuje).

Jána Lukačku si vážim ako vynikajúceho odborníka, skutočného vedca, bádateľa – robotníka v archíve, vnímavého a pozorného kolegu, učiteľa, ktorý dokáže zaujať svojho žiaka a nadchnúť ho osobným príkladom. Je naslovovzatým, ozajstným znalcom starších slovenských dejín, z čoho vyrastá i jeho kritické národné cítenie a neteatrálne národná hrdosť. Svoje presvedčenie nikomu nasilu nevnučuje, skôr presvedča a dôvodí. Je tolerantný, vie pochopiť a rešpektovať i odlišný názor, no ten musí byť vyargumentovaný, nie *a priori* negativistický, agresívny alebo urážajúci. Naše vzájomné spoznanie sa a zblíženie sa odohralo počas pamätnej cesty (či skôr púte) do Ríma, kde sme sa spoločne zúčastnili na slávnostnom založení Slovenského historického ústavu v Ríme (máme na to naozaj nezabudnuteľné, ba aj anekdotické spomienky). Spoznal som, že Janko má

zmysel pre humor, že vie pochopiť a oceniť aj iróniu a dokáže sa zasmiať i sám na sebe a ironicky si utiahnuť aj zo svojich životných peripetií či potknutí (a to nie je častý jav!). Vždy to bol i muž mnohých záľub a aj vášní – patrili a patria k nim literatúra, divadlo, vysokohorská turistika a cestovanie, ba dodnes nezabudol ešte ani hrať futbal. Miluje svoju rodinu, je dobrým otcom dvoch synov Adama a Tomáša (ani jeden sa však nevydal v jeho stopách), ba už aj láskavým dedkom vnúčika Šimonka.

Náš jubilant sa vo svojom živote dočkal (najmä za svoju vedeckú prácu) už nejedného ocenenia: patrí k nim aj Križkova medaila, Cena Valentína Beniaka i Cena Mateja Bela. Dokonca je (hoci bez osobného pričinenia) aj vlastníkom tzv. *občianskeho erbu*. Najväčším ocenením však pre neho vždy boli a sú láska jeho najbližších a úprimné priateľstvo kolegov a spolupracovníkov.

Začiatok roka jeho životného jubilea síce poznamenali isté nepríjemné zdravotné problémy, ale dnes je už, chvalabohu, všetko v poriadku a Janko sa opäť venuje svojej práci i záľubám s plným nasadením. (Netrpezlivo čakáme na završenie a publikovanie jeho veľkej práce o rode Hont-Poznanovcoch či na vydanie ďalšieho zväzku slovenského diplomatára.)

Janík, v mene svojom i svojich a Tvojich kolegov archivárov, historikov, pedagógov, priateľov i dobrých známych Ti želám do ďalších rokov života pevné zdravie, veľa dobrých myšlienok a nápadov, vytrvalosť v práci a najmä radosť zo svojich blízkych, pre ktorých si v živote vždy bol a budeš zdrojom šťastia, lásky a pokoja, ich *magnum decus familiae*. Virtuálne pripíjaj na Tvojich šesťdesiat rokov a volám (spolu s hrdinom Rollandovho románu *Colas Breugnon*): *Dobrý človek ešte žije!*

Juraj Roháč

ZA PhDr. VIRGINIOU MISLOVIČOVOU

(*28. 12. 1950 – †16. 8. 2012)

Dňa 22. augusta 2012 ma v archíve zastihla veľmi smutná správa – navždy som stratila moju dlhoročnú priateľku Vívku Mislovičovú. Tak som ju celé roky volala, aj keď ju jej spolužiaci volali Ivka, Ivetka. Zomrela 16. augusta 2012 na Cypre. Správu mi oznámilo viac ľudí, ktorí vedeli o našom priateľstve, ale najťažší bol rozhovor s jej milovaným synom Mirkom.

Virginia Mislovičová sa narodila v Bratislave, kde vyštudovala na FF UK archívnic-tvo. Štúdium ukončila v roku 1974. Počas jedného výletu do Vysokých Tatier jej učarovali nielen naše veľhory, ale aj budúci manžel Oto Rozložník. Vydala sa a presťahovala do bývalého kráľovského mesta Kežmarku. Od 1. septembra 1974 začala pracovať v Štátnom okresnom archíve v Poprade. Pre rodenú Bratislavčanku bol prechod do malomestských pomerov ťažký a podľa jej slov si tu nikdy nezvykla. Po niekoľkých rokoch získali byt v Poprade a za prácou do štátneho okresného archívu už nemusela dochádzať. Skôr ako život v podtatranských mestách jej učaroval archívny fond Magistrát mesta Kežmarku, z ktorého publikovala svoje najvýznamnejšie štúdie.

Na svoj príchod do popradského archívu si Viva spomínala takto: „Prišla som do popradského archívu ako čerstvá absolventka archívniectva a našla som tam dvoch starších pánov. Jedným z nich bol riaditeľ Dr. Jozef Szontagh, druhým pán František Vician. Bola som nabitá vedomosťami a teóriou, ale títo moji noví kolegovia ma začali zaučať archívniectvom v praxi. Dr. Szontagh mi odovzdával svoje skúsenosti s prácou so starším materiálom a p. Vician s novším, ktorý bol jeho doménou. V prestávkach medzi prácou mi rozprával svoje zážitky z obdobia, keď sa štátne archívy ešte len vytvárali a sústredovali sa v nich archívne dokumenty. Pravda nielen mne, pretože do archívu postupne pribudli ďalšie posily z radov mladých.“ Medzi tieto mladé posily som patrila aj ja. Do popradského archívu som prišla po skončení nadstavbového štúdia knihovníctvo – archívniectvo 1. júla 1978. Spriatelili sme sa, bývali sme neďaleko seba, navštevovali sa naše rodiny, mali sme deti takmer v rovnakom veku. Vive sa syn Mirko narodil v roku 1979. Krátko predtým sa stala po odchode Dr. Szontagha do dôchodku riaditeľkou popradského archívu. Počas krátkej materskej dovolenky ju zastupoval bývalý riaditeľ. V roku 1980 získala akademický titul PhDr. z pomocných vied historických.

Život v archíve plynul pomaly, nebolo toľko bádateľov, ani stránok ako v súčasnosti. Archív sídlil v starej papierni, kde bolo provizórne zariadenie, sklady sa nachádzali v bývalej výrobní hale. O peknom pracovnom prostredí sa nedalo hovoriť. Viva však vždy mala prácu v archíve rada. Vedela poradiť bádateľom, predovšetkým tým, ktorí sa zaujímali o staršie dejiny. Pomohla im s prekladom latinských alebo nemeckých textov, prečítala pre nich nečitateľné dokumenty. Predovšetkým však sama využívala svoje vedomosti, získané na FF UK pri štúdiu stredovekého materiálu. Bola publikačne činná – vo svojich štúdiách sa zaoberala dejinami Kežmarku, Levoče, Starej Ľubovne, Vrbova, Strážok pri Spišskej Belej a ďalších miest a obcí na Spiši.

Keď sa v roku 1983 rozhodla odísť do Štátneho oblastného archívu v Levoči za riaditeľku, bolo mi to veľmi ľúto. Strácala som kolegyňu, priateľku, ale tiež dobrú „šéfkú“, ktorá sa ku trom kolegyňam, ktoré vtedy pracovali v popradskom archíve, správala slušne. Nestretávali sme sa často, skôr na konferenciách alebo nie veľmi častých návštevách levočského alebo popradského archívu, ale naše priateľstvo vydržalo. Niektorých ľudí stretneme po dlhej dobe, ale máme pocit, že sme sa nikdy nerozišli.

Virginia Mislovičová-Rozložníková pracovala v Štátnom oblastnom archíve v Levoči v rokoch 1983–1990 ako riaditeľka, potom do roku 2004 ako odborná archivárka. Aj tu sa venovala milovanej histórii – vydala sprievodcu po Levoči, uverejnila ďalšie štúdie k dejinám Spiša. Kráľovské mestá Kežmarok a Levoča boli jej osudom, do Bratislavy sa už nevrátila. V roku 2005 sa rozhodla radikálne zmeniť svoj život – odišla do zahraničia. Tu ju na prechádzke zastihla nemilosrdná smrť – zlyhalo jej srdce. Vždy som dúfala, že okrem zriedkavých telefonátov a „esemesiek“ ju ešte uvidím. Nestalo sa tak. Vďaka synovi Miroslavovi sme sa mohli s Dr. Virginiou Mislovičovou-Rozložníkovou rozlúčiť v obradnej sieni na Čučoriedkovej ulici v Bratislave 28. augusta 2012. Smútočného obradu sa okrem blízkej rodiny zúčastnili kolegovia a bývalí spolužiaci z Popradu, Levoče, Bratislavy a Topoľčian. Ďalší archivári a historici si na ňu spomenuli na svojich pracoviskách.

Rodina sa so svojou drahou mamou, babkou a sestrou rozlúčila krásnym mottom:

*„Nenariekajte, že som odišla,
ten klud a mier mi prajte,
len vďačné svetlo spomienky
mi stále zachovajte“.*

Vivka, uchováваме si na Teba tie najkrajšie spomienky, ostávaš v našich srdciach.
Spi sladko v rodnej zemi!

Božena Malovcová

PROFESOR Dr. phil. Dr. h. c. ILPO TAPANI PIIRAINEN
(1941–2012)

Mnohých archivárov, historikov, jazykovedcov, priateľov a známych na Slovensku v posledný augustový týždeň roku 2012 zastihla z Münsteru smutná správa. Vo veku nedožitých 71 rokov tam zomrel univerzitný profesor Dr. phil. Dr. h. c. Ilpo Tapani Piirainen. Významný jazykovedec, germanista, pedagóg, editor historických nemecky písaných prameňov zo Slovenska. Profesor Piirainen, pôvodom z Fínska, vyše 40 rokov odborne bádala v slovenských archívoch, výsledky výskumov publikoval v množstve odborných prác, okrem toho sa zúčastňoval sympózií a seminárov, zorganizovanými na Slovensku nielen jazykovedcami, ale aj historikmi. Náhly odchod profesora Piirainena bol prekvapením. Napriek rôznym zdravotným ťažkostiam ešte vlni na konci leta počas výskumu v Banskej Štiavnici a neskôr v novembri v Levoči ich nepokladal za vážne. Plánoval dokončiť prepisy nemecky písaných prameňov uložených v Štátnom ústrednom banskom archíve a v Štátnom archíve v Levoči. Posledná rozlúčka s touto vzácnou osobnosťou, ktorou zvlášť pre Slovensko profesor Piirainen bol, sa konala počas smútočných služieb Božích v Kostole sv. Lukáša v Münsteri – Gievenbecku 31. augusta 2012.

Profesor Ilpo Tapani Piirainen sa narodil 15. novembra 1941 v dedine Kihtelysvara v Severnej Karélii. Gymnaziálne štúdium absolvoval v neďalekom meste Joensuu, v ktorom na osobné želanie budú uložené jeho telesné pozostatky. Na univerzite v Helsinkách v roku 1959 začal študovať germanistiku, anglistiku, estetiku a pedagogiku. Ako ešte nedávno spomínal v článku uverejnenom v Münsterských novinách, jazykoveda ho upútala od mladosti, keď prostredníctvom kníh a slovníkov mal možnosť spoznať nielen staré nárečia rodnej Karélie, ale tiež rôzne podoby nemčiny. V roku 1963 získal štipendium na obdobie dvoch semestrov na vestfálskej Wilhelmovej univerzite v Münsteri, ktorá sa mu neskôr stala miestom pôsobenia až do odchodu na dôchodok v roku 2006. Počas pobytu v Münsteri začal pracovať na téme záverečnej magisterskej práce, ktorú obhájil v roku 1965. V Münsteri spoznal svoju budúcu manželku, jazykovedkyňu Dr. Elisabeth Dörrie.

Na odporúčenie profesora Petra Hartmanna Ilpo Tapani Piirainen v priebehu rokov 1965–1967 pôsobil ako vedecký pracovník Inštitútu pre jazykovedu univerzity v Münsteri, ktorý pod zmeneným názvom Inštitút germanistiky dlhoročne sám viedol ako riaditeľ. Dizertačnú prácu na tému *Výskum grafemík v skorej novej hornej nemčine* obhájil v roku 1968 na univerzite v Helsinkách. Pre roky 1969–1971 získal na nej štipendium pre vedecký výskum. V roku 1970 na univerzite v Jyväskylä sa habilitoval na docenta v odbore nemecký jazyk a lingvistika. Na jar v roku 1972 mal možnosť uchádzať sa o profesúru v odbore nemecký jazyk na univerzite vo Vaasa a na vtedajšej Vysoké škole pedagogickej v Münsteri. Vzhľadom na rodinné väzky si Ilpo Tapani Piirainen zvolil za

nové miesto pôsobenia Münster. Tu bol 30. mája 1972 menovaný za riadneho profesora nemeckého jazyka a lingvistiky. Okrem toho od roku 1980 pôsobil ako čestný profesor Rúrskej univerzity v Bochume.

Krátko po obhajobe dizertačnej práce Ilpo Tapani Piirainen dostal v roku 1969 štipendium na trojmesačný študijný pobyt na Karlovej univerzite v Prahe, v jeho rámci po prvý raz navštívil Slovensko. Ako v decembri 2010 spomínal pre noviny Vestfálske správy, do vtedajšieho Československa ako krajiny východného bloku sa vybral s manželkou Elisabeth a 15 mesačným synom Heikkim s obavami. Preto sa na cestu zásobili nedostatkovými tovarmi, o ktorých počuli, ako napríklad práškové mlieko pre deti. Tieto drobné nedostatky, ako vtipne profesor Piirainen uviedol, prekonala prívetivosť a dobrosrdečnosť ľudí aj na Slovensku, zvlášť v archívoch, ktoré v roku 1969 mal možnosť navštíviť. Počas tejto návštevy a hlavne následných realizovaných v rámci uzatvorených československo-finských kultúrnych dohôd, v archívoch na Slovensku rôznych stupňov našiel profesor Piirainen množstvo nemecky písaných historických prameňov od obdobia 14. storočia. Zvlášť sa zamerlal na tie, obsahujúce mestské a banské práva, práva s pôvodom v Sasku. Niektoré už v minulosti edovali viacerí historici ako napríklad G. Wenzel, A. Zycha, M. Matunák a iní, chýbali im však jazykovedné analýzy, ktorým sa začal venovať profesor Piirainen. Na Slovensko chodieval pravidelne, počas roku v archívoch podľa svojich časových možností študoval dva mesiace. Zo začiatku sa sústreďoval hlavne na výskumy v Kremnici a v archívoch stredného Slovenska, neskôr od polovice 80. rokov minulého storočia predovšetkým na Spiš. V posledných piatich rokoch sa na stredné Slovensko opäť vracal, keď skúmal nemecké písané texty v najstaršej mestskej knihe Banskej Štiavnice so zápismi z rokov 1364–1426, tiež problematiku jazyka historických prameňov o lesníctve z období 16. – 19. storočia. Profesor Piirainen k výskumu historických prameňov písaných v nemčine nachádzajúcich sa v archívoch na Slovensku viedol aj svojich žiakov. Z nich môžeme spomenúť dnes už univerzitných profesorov Jörga M. Meiera a Arne Zieglera. S nimi v spoluautorstve vydal pramene, zostavil zborníky. Dlhodobejšie pobyty profesora Piirainena na Slovensku sa stali podnetom k osvojeniu si slovenčiny na výbornú komunikačnú úroveň.

Popri pedagogickej a výskumnej práci profesor Piirainen stihol prednášať, zúčastňovať sa s príspevkami na konferenciách a sympóziách v rodnom Fínsku, Poľsku, Rakúsku, Česku, Rusku, Číne, Japonsku, Južnej Kórei. Výsledky výskumov profesora Piirainena publikovaných vo viacerých krajinách sa v odborných kruhoch hodnotili vysoko pozitívne a tak hodnotia aj dnes. V roku 1995 sa stal členom korešpondentom Ruskej akadémie pedagogických vied. Do roku 2006 stál v čele medzinárodnej Komisie pre jazyk a kultúru južnej a východnej Európy, v období rokov 2004–2005 bol predsedom Regionálneho spolku pre záležitosti Európskej únie v Münsteri. Slovenská akadémia vied jeho vedeckú prácu ocenila v roku 2001 udelením Zlatej medaily Ludovíta Štúra. V roku 2003 za jeho prácu na univerzite vo Vratislavi a edície historických prameňov z územia Sliezska mu poľské ministerstvo pre vedy udelilo štátnu cenu. Záslužnú prácu profesora Piirainena na Slovensku ocenila Vedecká archívna rada a vtedajší odbor archívov a registratúr MV SR v máji roku 2005, keď mu udelili najvyššie vyznamenanie rezortu pre archívniectvo, Pamätnú medailu Františka Víťazoslava Sasinka. V roku 2006 sa stal čestným členom Spišského dejepisného spolku. Životné jubileá profesora Piirainena boli podnetmi pre jeho kolegov doma a v zahraničí k zostaveniu zborníkov na jeho počesť a usporiadaniu konferencie. Jörg M. Meier a Arne Ziegler pri príležitosti 60. narodenín zhodnotili jeho výskumnú a publikačnú činnosť (2001). Kolegovia z Poľska, Nemecka,

Dánska, Rakúska prispeli do zborníka venovanému 65. narodeninám profesora Piiraine-
na, ktorý v redakcii Edwarda Bialeka a Eugeniusza Tomiczeka vyšiel v roku 2007 vo
Vratislavi v rámci edície *Orbis Linguarum*. Na počesť profesora Piirainena sa v júni
2007 v Piešťanoch uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia o vývoji nemeckého
jazyka na Slovensku. Konferenciu zorganizovala Katedra germanistiky Filozofickej fa-
kulty Univerzity svätých Cyrila a Metoda v Trnave, ktorá bola niekoľko rokov jeho no-
vým miestom pôsobenia. Záštitu nad konferenciou mali veľvyslanci Fínska a Spolkovej
republiky Nemecko v SR za ich osobnej prítomnosti. Z konferencie vyšiel v roku 2009
zborník, ktorý zostavili Peter Ďurčo, Ružena Kozmová a Daniela Drinková. Na katedre
profesor Piirainen prednášal a viedol semináre o jazykovej kultúre, ortografii, lexiko-
lógiu, dejiny nemeckého jazyka, od roku 2009 tu pôsobil v pozícii externého pracovníka.
Na slávnostnom zasadnutí rozšírenej Vedeckej rady tejto univerzity mu 22. marca 2011
bol udelený čestný titul *doctor honoris causa*. Ten mu za početnej účasti slovenských
archivárov, historikov, jazykovedcov, priateľov blízkej rodiny, vrátane z Fínska odo-
vzdal rektor Jozef Matúš. Pre viacerých účastníkov táto slávnostná chvíľa sa, žiaľ, stala
posledným osobným stretnutím s profesorom Piirainenom.

Pri príležitosti jeho 65. narodením sa konštatovalo, že samostatne alebo v spoluautor-
stve publikoval okolo 175 odborných prác, odvtedy sa ich počet rozšíril na vyše 190. Ne-
čakaným úmrtím viaceré zostali nevydané. Výsledkami výskumov na Slovensku sú
mnohé edície nemecky písaných historických prameňov, odborné štúdie o ich jazykovej
problematike. Edície boli do roku 1989 vydávané v zahraničí v iných podmienkach a za
iných prístupov pochopenia vydavateľov, čomu sa na Slovensku závidelo. O ťažkostiach
vydávania stredovekých prameňov profesormi Richardom Marsinom a Vincentom Sed-
lákom sú záležitosti známe. Pripravená edícia najstaršej mestskej knihy Košíc Ondrejom
R. Halagom sa podarila vydať až po zmenách v roku 1989, konkrétne v roku 1994.

Nečakané úmrtie profesora Piirainena uzatvára etapu štyridsaťročného vydávania jeho
prác z rôznych oblastí vychádzajúc z pramennej základne nemecky písaných historic-
kých prameňov, ale aj tlačí zo Slovenska. V roku 1972 bola vydaná edícia textov žilins-
kej mestskej knihy. Symbolicky štyridsať rokov od tohto vzhľadom na vtedajšie mož-
nosti a pomery vydávania neobvyklého počtu vyšiel tlačou posledný príspevok profesora
Piirainena. Pri príležitosti osemdesiatin jeho dlhoročného priateľa docenta PhDr. Iva-
na Chalupeckého Spišský dejepisný spolok v roku 2012 vydal knihu *Poceta Ivanovi
Chalupeckému* ako zborník príspevkov k slovenským dejinám. V ňom je uverejnený prí-
spevok o knižke prísah z roku 1552 nachádzajúcej sa v Štátnom archíve v Levoči.

Časový záber výskumov nemecky písaných historických prameňov na Slovensku bol
od 14. storočia až po novovek. Z pozície jazykovedca sa dotýkal predovšetkým proble-
matík podôb strednej hornej nemčiny a komparácií s používaním a formami v nemeckých
krajinách. Tiež otázok frazeológie, dialektológie, kancelárskej reči, všetko skúma-
né hlavne v rôznych právnych štatútoch miest na Slovensku. Okrem toho zvláštnu pozor-
nosť venoval vyhotoveniam právnych predpisov a noriem na základe saského – magde-
burského práva, zaoberal sa jazykom starých a novovekých tlačí, vrátane cirkevných,
medicínskych a v posledných obdobiach jazykom denníkov, korešpondencie z oblasti
Spiša. Počas štyridsaťročných výskumov sledoval používané formy strednej hornej nem-
činy v tých oblastiach Slovenska, kde nemčina prevládala ako kancelárska reč (Bratisla-
va a okolie, stredné Slovensko, Spiš, Košice). Edície prameňov spracované profesorom
Piirainenom sú precízne, zamerané predovšetkým na jazykovedné problémy. Slovenskí
historici ako napríklad Peter Ratkoš po vydaní vyhotovenia banského práva (Heidelberg

1980) z archívneho fondu Hlavný komorskogrófsky úrad v Banskej Štiavnici nachádzajúcim sa v Štátnom ústrednom banskom archíve, nabádal v edíciách zameraných predovšetkým na jazykové analýzy textov riešiť otázky genézy a proveniencie banskoštiavnického mestského a banského práva. To však nebolo cieľom editora profesora Piirainena. V niekoľkých edíciách (ako napríklad mestské a banské práva Kremnice (1983) a Banskej Štiavnice (1986), rukopisov č. 14 a č. 15 spišského práva (2001)) spracoval výkladové slovníky termínov používaných zhotoviteľmi prameňov, čo je dnes vítanou pomôckou pre prácu s nemeckými písanými prameňmi z obdobia stredoveku, ale aj novoveku.

Ako sme profesora Piirainena poznali, určite predovšetkým ako človeka prívetivého, nápomocného a veľkorysého. Po edícii kremnického mestského a banského práva (Heidelberg 1983) v roku 1986 univerzita v Oulu (Fínsko) vydala ním spracovanú edíciu desať dovtedy známych vyhotovení mestského a banského práva Banskej Štiavnice. Viacero desiatok výtlačkov edície poskytol ako dar do knižníc vedeckých inštitúcií, archívov, múzeí na Slovensku. K vydaniu mestských a banských práv Banskej Štiavnice a Kremnice (2002, 2004) pripravených s prekladmi textov ich znení do slovenčiny poskytol vlastné prepisy textov, čím v značnej miere prispel k ich zverejneniu po prvý raz vo forme s prekladom prepisov textov do slovenského jazyka. Profesor Piirainen ako jeden z iniciátorov myšlienky, odborný garant projektu (2000–2005) *Nemecky písané rukopisy v slovenských archívoch od stredoveku po včasný novovek*, záverečný výstup projektu, trojzväzkové knižničné dielo s viac než 14 000 regestmi presadil takpovediac nemožné. Štyridsať sád tohto diela po vydaní v roku 2009 sa mohlo bezplatne expedovať ako orientačná pomôcka do odborných knižníc archívov, vedeckých inštitúcií. Základná osnova, zámery a postupy projektu vznikli jeho spoluprácou s docentom Chalupeckým. Na realizácii úloh projektu sa podieľali slovenskí archivári Juraj Spirizta, František Žifčák, Jozef Petrovič a autor týchto riadkov.

V posledných obdobiach sa v svojej odbornej tvorbe zameriaval na Spiš, Košice, menej už na región stredoslovenských banských miest. Z oblasti Spiša analyzoval texty denníkov Alžbety Güntherovej (2005), obchodníka Žigmunda Tibelyho (2006), korešpondenciu Pavla Hunfalviho (2009), denník Štefana Cordinesa z Kežmarku (2009). Práce publikoval okrem zahraničia (Neuphilologische Mitteilungen, Anschnitt, Südost-deutsches Archiv, Karpaten Jahrbuch a iných), tiež v slovenských (Ars, Ars linguistica). Prispel do zborníkov k životným jubileám profesora Richarda Marsinu (Trnava 2003), profesora Pavla Marka (Ružomberok 2009). A tiež kolegom – jazykovedcom v Nemecku a zahraničí. V roku 2006 zborníku venovanom Jarmo Korhonenovi na textoch prekladov Biblie Martina Luthera a Johanna Ecka skúmal lexiku skorej novej hornej nemčiny. Jeho príspevky boli uverejnené v zborníkoch venovaných Shoko Kishitanimu (2006), Jürgenovi Heinovi (2007) s analýzou textov denníka obchodníka Žigmunda Tibelyho zo Spišského Podhradia. V zborníku Franzovi Simmlerovi (2007) uverejnil príspevok o nemeckých textoch v najstaršej banskoštiavnickej mestskej knihe. Ďalej publikoval v zborníku k jubileu poľského jazykovedca profesora Józefa Wiktorowicza (2008). V zborníku venovanom Natálii Nikolajevne Semeniukovej (2010) sa v príspevku zaoberal nemecky písanými zamestnaneckými názvami v Bratislave z knihy mešťanov z rokov 1700–1767.

Profesor Piirainen sa osobne alebo príspevkami zúčastňoval konferencií s historickými témami. O vzťahu kremnického banského práva k iným banským právam v strednej Európe spracoval štúdiu do zborníka z medzinárodnej konferencie pri príležitosti 500. výročia kodifikácie kremnického mestského a banského práva (1992). Do Kremnice sa autorsky vrátil v roku 2007, osobne na konferenciu „Baníctvo ako požehnanie a prekli-

tie mesta Kremnice“, predniesol prednášku o globalizácii a kultúrnej identite, čo bolo súčasťou odozvy na negatívne aspekty ťažobných plánov v Kremnici. V tom istom roku na konferencii „Orbis Helveticorum. Švajčiarska kniha a jej stredoeurópsky svet“ kona-nej v Smoleniciach analyzoval texty Lutherových tlačí Adama Petriho. V roku 2008 na konferenciu v Kežmarku „Spišskí bratia Pavol a Ján Hunfalvi v zjednotenej Európe“ pri-pravil príspevok o analýze korešpondencie Pavla Hunfalviho s fínskymi jazykovedcami v 19. storočí.

V období rokov 2002–2005 sa podieľal na plnení úloh projektu *Mestské knihy zo Sliezska v poľských archívoch*. Ako výstupy z neho sú v spoluautorstve publikované dvojazyčné texty mestských kníh Opole (2002), texty saského práva z Dómskej knižni-ce vo Vratislavi (2003), analýza včasnej novej hornej nemčiny v rukopisoch mesta Leg-nica v Sliezske (2004) a ďalšie. Od roku 2003 sa zúčastňoval prác na projekte Saskej akadémie vied *Magdeburgské právo vo východnej a strednej Európe*. Projekt počítal s rozsiahlejšími výskumami o rozšírení tohto práva a jeho uplatňovaní v mestách na Slo-vensku.

Profesor Ilpo Tapani Piirainen bol nielen vynikajúci jazykovedec, pedagóg, človek s veľkým srdcom pochopenia, podporovateľ mladých vedcov, kultúry a náboženského života. Ale aj veľký znalec a priateľ Slovenska. A v neposlednom rade jeho propagátor v zahraničí, o čom svedčia články o Slovensku, jeho histórii, kultúre a súčasnom živote v rôznych novinách Vestfálska. Úmrtie mu prekazilo ďalšie plány, nečakaný odchod prekvapil. Svojimi dielami a spomienkami na osobné stretnutia zostane prítomný a záro-veň chýbajúci, pretože sme si naňho počas jeho návštev Slovenska zvykli a tešili sa na každú. Vyslovujeme úprimné poďakovanie a vzdávame hlbokú úctu jeho osobe a práci za všetky tie veci, ktoré jeho pričinením prispeli k hlbšiemu poznávaniu hlavne nemecky písaných historických prameňov v archívoch na Slovensku.

Mikuláš Čelko

OBSAH

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Velička, Drahomír: Urbár Budatínského panstva z roku 1572	3
Šedivý, Juraj: Stredoveké a novoveké epigrafické texty a metodika ich opisu	18
Keresteš, Peter: Huňadyovci z Mojmíroviec (od biskupovho familiára k uhorskej aristokracii)	40
Kunt, Miroslav: Mezinárodní archivní standardy a příprava nových základních pravidel pro zpracování archiválií v České republice	64
Bartoš, Martin – Szeghy, Gabriel: Erbové listiny v archíve mesta Košice (osud jednej armálnej zbierky)	80
Kačkovičová, Mária: Zbierky v Archíve Národnej banky Slovenska	99

DISKUSIA

Wolfshörndl, Vladimír: Rôzne (Varia) ako archívny fenomén (Kritický rozbor)	110
Zsoldos, Attila: Na margo štúdie F. Uličného Falošná listina údajného kráľa Bela IV. z roku 1237 uverejnenej v Slovenskej archivistike 2/2010	116
Čovan, Miroslav: Diskusia k diskusii alebo na margo výčitiek Dr. R. Ragača	127

LITERATÚRA

Recenzie a referáty

Mruškovič, V. (zost.): Pramenné dokumenty k dejinám Slovenska a Slovákov od najstarších čias po prvú fázu národného obrodzenia v zbierkach Archívu literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice (tematický inventár) (Richard Marsina)	129
Studia historica Tyrnaviensia XI. – XII. (Július Bartl)	131
Studia historica Tyrnaviensia XIII. (Július Bartl)	134
Ragač, R. – Fialová, I.: Stopy hospodárskych aktivít Františka Štefana Lotrinského na cisárskom panstve Holíč (Eva Kowalská)	137
Pocta Ivanovi Chalupeckému. Zborník príspevkov k slovenským dejinám pri príležitosti osemdesiatin doc. PhDr. Ivana Chalupeckého (Soňa Polláková – Elena Dzurillová)	138
Z minulosti Spiša. Ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči XIX/2011 (Agnesa Žifčáková)	146
Kol.: Litterae armorum. Erbovní listiny Národního archivu v Praze (Radoslav Ragač)	150

Hlaváček, I.: O mých předchůdcích i současnicích. Soubor studií k dějinám archivnictví, historiografie a pomocných věd historických (Juraj Roháč)	151
Čas v roce 2011 (Júlia Ragačová).....	153
Malíř, J. a kol.: Člověk na Moravě ve druhé polovině 18. století (Peter Keresteš).....	156
 Bibliografický prehľad zahraničných archívnych periodík	
The America Archivist 2012/1 (Milan Belej)	158
Archivní časopis 2011/1–4 (Júlia Hautová).....	160
Archiwa, biblioteki i muzea kościelne 2011/95, 96 (Drahomír Velička).....	162
Levéltári Közlemények 2011/1 (Mária Stieberová).....	164
Levéltári Szemle 2011/1–4 (Viliam Csáder).....	166
Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 2011/55, 56 (Anna Buzinkayová).....	174
Rassegna degli Archivi di Stato 2007/1–3, 2008/1–3 (Katarína Náďaská)	184
 SPRÁVY	
Jarné zasadnutia európskych archívnych orgánov (postrehy zástupcov SR a ČR) (Mária Španková – Lenka Linhartová)	188
Archívnictvo v Kórejskej republike (Michala Sedláčková).....	199
XVI. archívne dni na Slovensku (Gábor Strešňák)	204
Workshop Medzinárodné štandardy a ich aplikácia v archívnictve (Lenka Pavlíková)	208
Odborný seminár Záchrana vzácného archívneho dokumentu (Elena Kašiarová).....	209
Výstava Od špitála k nemocnici (Ivana Fialová)	212
Konferencia Transformácia stredoeurópskych miest v historickom vývoji – Košice, Opava, Miškolc, Krakov (od stredoveku do konca 18. storočia) (Katarína Náďaská)	214
Deň otvorených dverí v Štátnom archíve v Levoči	215
Workshop Rakúske archívy v Európe (Katarína Náďaská).....	218
Vedecká konferencia Erbové listiny. Patents of arms II. (Peter Keresteš)	220
Správa o činnosti Katedry archívnictva a PVH Filozofickej fakulty UK v akademickom roku 2011/2012 (Juraj Roháč).....	222
K štúdiu archívnictva a činnosti Katedry archívnictva a pomocných vied historických na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove v akademickom roku 2011/2012 (Marcela Domenová).....	227

KRONIKA

Zo zasadnutia Vedeckej archívnej rady (Milan Mišovič).....	231
České ocenenie slovenských archivárov (Peter Kartous).....	237
Jubileum PhDr. Daniely Marcinovej (Anna Buzinkayová).....	239
Životné jubileum Bc. Márie Havlinovej (Milena Ostrolúcka).....	240
Jubilujúca PhDr. Marta Kamasová (Peter Kartous).....	241
Zdenko G. Alexy deväťdesiatročný (Ladislav Vrtel).....	243
Dobry človek ešte žije... Prof. PhDr. Ján Lukačka, CSc. šesťdesiatnikom! (Juraj Roháč).....	245
Za PhDr. Virginiou Mislovičovou (*28. 12. 1950 – †16. 8. 2012) (Božena Malovcová).....	248
Profesor Dr. phil. Dr. h. c. Ilpo Tapani Piirainen (1941 – 2012) (Mikuláš Čelko).....	250

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

Ročník XLVII – Číslo 2 – 2012

Vydáva

Ministerstvo vnútra SR – odbor archívov

Objednávky a predplatné výlučne prijíma:

L. K. Permanent, spol. s r. o., Hattalova 12, 831 03 Bratislava 34

e-mail: zakova@lkpermanent.sk

Tel.: 02/49 11 12 02

Fax: 02/49 11 12 09

Vytlačila

Tlačiareň Ministerstva vnútra SR. Rukopis zadaný do tlače v decembri 2012, vytlačené vo februári 2013.

Evidenčné číslo EV 140/08

Cena 0,60 €